

श्रीआगमोदयप्रमितिप्रन्योद्धारं, अन्याङ्कः ६०.

श्रीमन्मलयगिर्याचार्यकृतविवरणसुतं, श्रुतकेवलश्रीमद्भद्रबाहुस्वामिछत्रितनिर्युक्तिपुत--

श्रीआवश्यकसूत्रम् ।

(द्वितीयभागः)

प्रकाशकः--श्रीआगमोदयसमितेः कार्यवाहकः--जीवनचन्द्र--साकरचन्द्रः जहुरी ।
इदं पुस्तकं मोहनव्यां निर्णयभागसुदृष्टनाड्ये कोलमाटवीष्यां २६-२८ तने गृहे

रामचंद्र येसू शेडगेद्वयप मुद्रापितम् ।

वीरसम्पत् २४५८.

प्रदय. १२५०]

। विद्यमानसंस्वर १९८८.

मूल्यम् रु. २-८०

स्त्रिदशमः १९३०.

Rs. 2-8-0

PRINTED BY-Ramchandra Yesu Shedge, at the "Nirnaya Sagar" Press, 26-28, Kolbhat Lane, Bombay.

PUBLISHED BY-Jivanchand Sakerchand Javeri, for Shree Agamodaya Samiti at the office of Sheth Devchand Lalbbhai Jain Pustakoddhara Fund, at the Sheth Devchand Lalbbhai Dharmashala, Badekhan Chakla, Surat.

Śrī Āgamodaya Samiti Series, No. 60.

Śrī ĀVAŚYAKA SŪTRA

Part II

WITH

NIRYUKTI (gloss) by ŚRUTAKEVALIN Śrī BHADRABĀHUSVĀMIN

ALONG WITH

The Commentary by Śrī Malayagirisūri.

Price Rs. 2-8-0

[A. D. 1932.]

Copies 1250.]

॥ द्वितीयभागः ॥

साम्प्रतं समयसरणवक्यतां प्रपञ्चतः प्रतिपिपादयिपुरिमां द्वारागाथामाह—

समुसरणे केवइआ रूव पुच्छ वागरण सोअपरिणामे । द्राणं च देवमह्णे मल्लाऽऽणयणे उवरि त्तिथं ॥ ५४३ ॥

प्रथमं समयसरणविषयो विधिर्वक्यः, ये देवा यत्प्राकारादि यद्विधं यथा कुर्वन्ति तथा वक्तव्यमिति भावः, 'केवइ' इति क्रियन्ति सामायिकानि भगवति कथयति मनुष्यादयः प्रतिपद्यन्ते, कियतो वा भूभागादपूर्वे समयसरणेऽदृष्टपूर्वे वा साधुना आगन्तव्यम्, 'रूव' इति भगवतो रूपं व्यावर्णनीयं, 'पुच्छ' इति किमुत्कृष्टरूपतया भगवतः प्रयोजनमिति पृच्छा कार्या उत्तरं च वक्तव्यं, कियन्तो वा ह्यतं संशयं पृच्छन्तीति, 'वागरणं' इति व्याकरणं भगवतो वक्तव्यं यथा युगपदेव सहातीतानामपि पृच्छतां व्याकरोतीति, 'पुच्छवागरणं' इति एकं वा द्वारं, पृच्छायां व्याकरणं तद्वक्तव्यं, 'सोयपरिणामो' इति श्रोतुश्च परिणामः श्रोतुपरिणामः स वक्तव्यो, यथा सर्वश्रोतॄणां भागवती वाक् स्वभापया परिणमते, 'दानं चे' इति वृत्तिदानं प्रीतिदानं च कियत्प्रयच्छन्ति चक्रवर्यादयस्तीर्यकरप्रवृत्तिकथकेभ्य इति वक्तव्यं, 'देवमह्णे' इति गन्धप्रक्षेपादेवानां सम्बन्धि माल्यं देवमाल्यं—बल्यादि कः करोति, कियत्परिमाणं चेत्यादि, 'मल्लाणयणे' इति माल्यानयने चो विधिरसौ वक्तव्यः, 'उवरि त्तिथं' इति उपरि पौरुष्याः, किमुक्तं भवति ?—पौरुष्यामतिक्रान्तायां तीर्थमिति—प्रथमगण-

धरोऽन्यो वा तदभावे देशनां करोतीत्येव द्वारगाथासमासार्थः । विल्लारार्थं प्रतिद्वारं वक्ष्यामः, तत्र नन्विदं समवसरणं यत्र भगवान् धर्ममाचष्टे तत्र नियमतो भवत्युत नेत्याशङ्क्यापनोदमुखेन प्रथमद्वारं व्याचिख्यासुरिदमाह—
जत्थ अपुवोसरणं जत्थ य देवो महद्धिओ एइ । वाउदयपुष्कवदलपगारत्तिअं च अभिओगा ॥ ५४४ ॥
यत्र क्षेत्रे ग्रामे नगरे वा अपूर्वम्-अभूतपूर्वं समवसरणं भवति, यत्र वा भूतपूर्वसमवसरणे क्षेत्रे महद्धिको देव एति-
आगच्छति, तत्र किमित्याह—वातं रेण्वाद्यपनोदाय उदकं (उदक) वार्दलं भाविरेणुसन्तापोपशान्तये, पुष्पवृष्टिनिमित्तं वार्दलं पुष्पवार्दलं तत् क्षितिविभूषणाय, वार्दलशब्द उदकपुष्पयोः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, तथा प्राकारत्रिकं च, सर्वमेतत् अभियोगमर्हन्तीत्याभियोग्या देवाः, कुर्वन्तीति वाक्यशेषः, अन्यत्र त्वनियमः ॥ एवं तावत् सामान्येन समवसरणकर-
णविधिरुक्तः, सम्प्रति विशेषेण प्रतिपादयति—

मणि-कणग-रघणचित्तं भूमीभागं समंतओ सुरहिं । आजोअणंतरेणं करिति देवा विचित्तं तु ॥ ५४५ ॥
इह यत्र समवसरणं भवति तत्र योजनपरिमाणं क्षेत्रमाभियोग्या देवाः सम्बर्त्तकवातं विकुर्वित्वा तेन विशुद्धरजः कुर्वन्ति, ततः सुरभिगन्धोदकवृष्ट्या निहतरजः, तत आयोजनान्तरेण-योजनपरिमाणं भूमिभागं मणयः-चन्द्रकान्ता-
दयः कनकं-देवकाञ्चनं रत्नानि-इन्द्रनीलादीनि अथवा स्थलसमुद्रवा मणयो जलसमुद्रवानि रत्नानि तैश्चित्रं समन्ततः-
सर्वासु दिक्षु सुरभि-सुगन्धिगन्धयुक्तं, मणीनां सुरभिगन्धोदकस्य पुष्पाणां चातिमनोहारिगन्धयुक्तत्वात्, विचित्रम्—
अपूर्वं देवा आभियोग्याः कुर्वन्ति ॥

विट्ढाहं सुरहिं जलधलयं दिवकुसुमनीहारिं । परिरिति समतेपं दसद्वचनं कुसुमवासं ॥ ५४६ ॥
 आभियोग्या देयाः प्रकिरन्ति समन्ततः—सर्वासु दिधु विदिधु च दशाद्धवर्णं—पञ्चवर्णं कुसुमवर्षं, किंविशिष्टमित्याह—
 'गृन्तस्यायि' गृन्तमधोभागे पत्राण्युपरीत्येवंस्थानशीलं सुरभिगन्धोपेतत्वात् 'दिव्यकुसुमनिर्हारि' दिव्यः—प्रधानः
 तुयुमानां निर्हारी—प्रनलो गन्धप्रसरो यस्मात् तत् दिव्यकुसुमनिर्हारि ॥

मणि-कणग-रयणचित्ते, चउद्धिसिं तोरणे विडधिति । सच्छत्तसालिभंजिअमपरद्धयचिंघसंठाणे ॥ ५४७ ॥
 चतसृत्पि दिधु मणिकनकरत्नविचित्राणि तोरणानि व्यन्तरा देवा विकुर्वन्ति, किंविशिष्टानीत्याह—छत्रं—प्रतीतं,
 शालभञ्जिकाः—स्रम्भपुत्रिका मकरेति—मकरमुखोपलक्षणं ध्वजाः—प्रतीताः चिह्नानि—स्वस्तिकादीनि संस्थानम्—
 अत्यशुतो रचनाविशेषः सन्ति—शोभनानि छत्रशालभञ्जिकामकरध्वजचिह्नसंस्थानानि येषु तानि तथोच्यन्ते ।

तिन्नि य पायारवरे रयणविचित्ते तर्हिं सुरगणिंदा । मणिकंचणकविसीसयविभूसिए ते विडधंति ॥ ५४८ ॥
 तत्र समवसरणे ते वक्ष्यमाणाः सुरगणेन्द्रास्त्रीन् प्राकारवरान् रत्नविचित्रान्—मणिकाञ्चनकपिशिर्षिकविभूषितान्
 विकुर्वन्ति, भावार्थ उत्तरगाथायां व्याख्यास्यते । सा चैयम्—

अर्भिन्तर मज्झ चर्हिं विमाणजोइसभवणाहिवकयाउ । पायारा तिन्नि भवे रयणे कणगे य रयए य ॥ ५४९ ॥
 अभ्यन्तरे मध्ये वहिः विमानज्योतिर्भवनाधिपकृताः प्राकाराख्यो भवन्ति, रत्ने कनके रजते च—यथाक्रमं रत्नमयः

कनकमयो रजतमय इत्यर्थः । एष भावार्थः—अभ्यन्तरः प्राकारो राजतलं विमानाधिपतयः कुर्वन्ति, मध्यमः कनके भवः कानकः तं ज्योतिर्यासितः कुर्वन्ति, बाह्यो राजतलं भवनपतयः कुर्वन्ति ।

मणिरयणहेमयाऽचिय कविशीसा सव्वरयणिया द्वारा । सव्वरयणामयचिय पडगगक्षयतोरणविचित्ता ॥ ५५० ॥
यथाक्रमं मणिरत्नहेममयानि कपिशीर्षकाणि, तद्यथा—प्रथमप्राकारे पञ्चवर्णमणिमयानि कपिशीर्षकाणि, तानि वैमानिकाः कुर्वन्ति, द्वितीये रत्नमयानि तानि ज्योतिष्का विदधते, तृतीये हेममयानि तानि भवनपतयः कुर्वन्ति, तथा सर्वरत्नमयानि द्वाराणि, तानि भुवनपतयः कुर्वन्ति, तथा सर्वरत्नमयान्येव मूलदलापेक्षया पताकाव्यजप्रधानानि तोरणानि विचित्राणि—कनकस्वस्तिकादिभिश्चित्ररूपाणि तानि व्यन्तरदेवाः कुर्वन्ति ॥

ततो अ समंतेणं कालाऽगुरुकुंडुरुक्षमीसेणं । गंधेण मणहरेणं धूबघडीओ विजवंति ॥ ५५१ ॥
ततः समन्ततः—सर्वासु दिक्षु कृष्णागुरुकुन्दुरुक्षमिश्रेण गन्धेन मनोहारिणा युक्ताः, किं ?—धूपघटिका विकुर्वन्ति व्यन्तरा देवाः ॥

उक्किट्टिसीहनायं कलयलसदेण सव्वओ सवं । तित्थयरपायमूले करिति देवा निवयमाणा ॥ ५५२ ॥
तीर्थकरपादमूले निपतन्तो देवा उक्किट्टिसिंहनादं कुर्वन्ति, उक्किट्टिः—हर्षविशेषप्रेरितो ध्वनिविशेषस्तत्प्रधानः सिंहनादं उक्किट्टिसिंहनादलं, तथा कलकलशब्देन समन्ततः—सर्वासु दिक्षु युक्तं सर्वमशेषं कुर्वन्ति ॥
चेइइम पीढछंदय आसण छत्तं च चामराओ अ । जं चडन्नं करणिजं करिति तं वाणमंतरिआ ॥ ५५३ ॥

अग्न्यन्तरमाकारस्य रक्षामयस्य बहुमध्यदेशभागे अशोकवरपादपो भवति, स च भगवत्प्रमाणात् द्वादशगुणः, तस्या-
 धस्तात्सर्वरक्षामयं पीठं, तस्य पीठस्योपरि चैत्ययुक्षस्याधो देवच्छन्दकः, तस्याभ्यन्तरे सिंहासनं सपादपीठं स्फटिकमयं,
 तस्योपरि छत्रातिच्छत्रं, चशब्दः समुच्चये, चामरे च उभयोः पार्श्वयोः यक्षहस्तगते, चशब्दात् धर्मचक्रं पद्मप्रतिष्ठितं,
 यचान्यद्गतोदकादि करणीयं तद् व्यन्तरा देवाः कुर्वन्ति, एष सर्वतीर्थकृतां सर्वसमवसरणन्यायः, अस्मिन्स्तु भगवतः
 नम्रसरणेऽशोरूपादपं शक्रः छत्रातिच्छत्रमीशानो विकुर्वितवान्, चामरे चामरधारौ बलिचमराविति सम्प्रदायः ।
 आह—यत् यत्समवसरणं भवति तत्र सर्वत्रापि पूर्वोक्त एव नियोग उत नेत्यत आह—

साधारण ओसरणे एवं जत्थिद्धिमं तु ओसरह । इच्छु धिय तं सधं करेइ भयणा उ इयरेसिं ॥ ५५४ ॥

साधारणं—सामान्यं यत्र सर्वं देवेन्द्रा आगच्छन्ति तस्मिन् साधारणसमवसरणे एवम्—उक्तप्रकारेण नियोगः, यत्र
 पुनर्द्धिमान्—इन्द्रसामानिकादिः समवतरति तत्र एक एव तत्प्राकारादि सर्वं करोति, 'भयणा उ इयरेसिं'ति यदि इन्द्रा
 इन्द्रसामानिका या केचिन्महर्द्धिका नायान्ति ततो भवनवास्यादय इतरे समवसरणं कुर्वन्ति वा नवेत्येवं भजना इतरेषां ॥

सूरुययपच्छिमाग ओगाहंतीइ पुषओ एइ । दोहिं पउमेहिं पाया मग्गेण थ हुंति सत्तन्ने ॥ ५५५ ॥

एवं देवेनिन्पादिते समवसरणे, सूर्योदये—प्रथमायां पौरुष्यां अन्यदा पश्चिमायां 'ओगाहंतीए'त्ति अवगाहमानायां—
 आगच्छन्त्यामिति भावः, पूर्वद्वारेण 'एति' आगच्छति, प्रविशतीत्यर्थः, कथमित्याह—द्वयोः पद्मयोः—सहस्रपत्रयोर्देवप-

रिक्ल्पितयोः पादौ, स्थापयन्निति वाक्यशेषः, 'मग्नेण च ह्येति सत्तले' मार्गतः-पृष्ठतो भगवतः सप्तान्यानि पद्मानि भवन्ति, तेषां च यत् यत् पश्चिमं तत्पादन्यासं कुर्वतो भगवतः पुरतस्लिष्ठतीति ।

आय हिण पुष्यसुहोतिदिशि पडिरूवगा उ देवकया । जिह्मगणी अन्नो वा द्राहिणपुवे अदूरन्मि ॥ ५५६ ॥
स एवं भगवान् पूर्वद्वारेण प्रविश्य 'आयाहिण'ति चैत्यदुमप्रदक्षिणां कृत्वा पूर्वभिमुख उपविशति, शेषासु तिस्रसु दिक्षु प्रतिरूपकाणि तीर्थकराकृतिमन्ति सिंहासनादियुक्तानि देवकृतानि भवन्ति, शेषदेवादीनामप्यस्माकं कथयतीति प्रतिपश्यथ, भगवत्तश्च पादमूलमैकेन गणधरेणाविरहितमेव भवति, स च ज्येष्ठोऽन्यो वा, प्रायो ज्येष्ठ इति भावः, स च ज्येष्ठगणी अन्यो वा दक्षिणपूर्वे दिग्भागे अदूरेऽप्रत्यासन्ने भगवतो भगवन्तं प्रणम्य निधीदतीति क्रियाध्याहारः, शेषगणधरा अप्येवमेव भगवन्तमभिवन्द्य तीर्थस्य मार्गतः पार्श्वतश्च निधीदन्ति ॥ भुवनशुक्लरूपस्य त्रैलोक्यगतस्येभ्यः सुन्दरत्वात् त्रिदशकृतप्रतिरूपकाणां किं साम्यमसाग्यं वेत्याशङ्कानिरासार्थमाह—

जे ते देवेहिं कया त्रिदिशि पडिरूवगा जिणधरस्स । तेसिं पि तंस्पभावा तयाणुरूवं हवइ रूवं ॥ ५५७ ॥
यानि तानि देवैः कृतानि जिनचरस्य तिस्रसु दिक्षु प्रतिरूपकाणि तेषामपि तत्रभावात्—तीर्थकरप्रभावात् तदनु-
रूपं—तीर्थकररूपानुरूपं भवति रूपमिति ॥

तित्थातिसेससंजय देवी वेमाणियाण समणीओ । भवणवइवाणमंतरजोइसियाणं च देवीओ ॥ ५५८ ॥
तीर्थं-(प्रथमो) गणधरः, स पूर्वद्वारेण प्रविश्य तीर्थकरं त्रिकृत्वो वन्दित्वा दक्षिणपूर्वे दिग्भागे निधीदति, एवं शेषगण-

परा अपि, नरं ते तीर्थस्य मार्गतः पार्श्वेषु च निषीदन्ति, तदनन्तरं अतिशेषसंयता—अतिशायिनः केवलयादयः संयता
 एषं निषीदन्ति, किमुफं भवति ?—ये केवलिनस्ते पूर्वद्वारेण प्रविश्य भगवन्तं त्रिकृत्यः प्रदक्षिणीकृत्य नमस्तीर्थायिति
 भणित्वा तीर्थस्य—प्रथमगणधरस्य शेषगणधराणां च पृष्ठतो निषीदन्ति, येऽप्यवशेषा अतिशायिनो मनःपर्यवज्ञानिनो-
 ज्यपिज्ञानिनश्चतुर्दशपूर्वधराः त्रयोदशपूर्वधरा यावद्दशपूर्वधरा नवपूर्वधराः खेलेपथय आमर्षोपथयो जह्यौपथ्यादयश्च
 तेऽपि पूर्वद्वारेण प्रविश्य त्रिकृत्यो भगवन्तं प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा नमस्तीर्थाय प्रथमगणधररूपाय नमः केवलिभ्य
 इत्युक्त्या केवलिनां पृष्ठतो यथाक्रमं निषीदन्ति, ये चावशेषा अनतिशायिनः संयताः तेऽपि पूर्वद्वारेणैव प्रविश्य त्रिकृत्यो
 भगवन्तं प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा नमस्तीर्थाय नमः केवलिभ्यः नमोऽतिशायिभ्य इत्युक्त्वा अतिशायिनां पृष्ठतो निषी-
 दन्ति, वैमानिकानां देव्यः पूर्वद्वारेणैव प्रविश्य भगवन्तं त्रिकृत्यः प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा नमस्तीर्थाय नमः केवलिभ्यः
 नमोऽतिशायिभ्यः नमः साधुभ्य इति भणित्वा निरतिशयिसंयतानां पृष्ठतस्तिष्ठन्ति, नतु निषीदन्ति, श्रमण्यः पूर्वद्वारेण
 प्रविश्य तीर्थकरं त्रिकृत्यः प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा नमस्तीर्थाय नमः केवलिभ्यो नमोऽतिशायिभ्यो नमः शेषसाधुभ्य
 इत्युक्त्या वैमानिकदेवीनां पृष्ठतस्तिष्ठन्ति, न तु निषीदन्ति, भवनपवासिन्यो व्यन्तर्षो ज्योतिष्क्यश्च दक्षिणद्वारेण
 प्रविश्य त्रिकृत्यस्तीर्थकरं प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा दक्षिणपश्चिमायां दिशि, नैऋतकोणे इत्यर्थः, तिष्ठन्ति, न तु निषी-
 दन्ति, भवनवासिनीनां पृष्ठतो ज्योतिष्कदेव्यस्तासां पृष्ठतो व्यन्तर्षः । एतदेव सविशेषं प्रतिपिपादयिषुरिदमाह—
 केवलिनो तिउण जिणं तित्थपणामं च मग्गओ तस्स । मणमाइवि नमंता वयंति सट्ठाण सट्ठाणं ॥ ५५९ ॥

केवलनिखिगुणं-त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य जिनं-तीर्थकरं तीर्थप्रणामं च कृत्वा तस्य तीर्थस्य-गणधरस्य मार्गतः-पृष्ठतो, निपी-
दन्ति क्रियाध्याहारः, 'मणमाइवी'त्यादि, मनआदयोऽपि-मनःपर्यायज्ञान्यवधिज्ञनिचतुर्दशपूर्वधरा यावन्नवपूर्वधर-
खेलापध्यादिनिरतिशयसंयतवैमानिकदेवीश्रमण्यस्तथा ज्योतिष्कभवनपतिव्यन्तरदेव्यः पूर्वक्रमेण तीर्थकरादीन् नमन्त्यः
ब्रजन्ति स्वस्थानं स्वस्थानं, स्वं स्वं स्थानमित्यर्थः, भावार्थः प्रागेवोक्तः ।

भवणवर्ह-जोइसिया दोद्धवा वाणमंतरसुरा य । वैमाणिया य मणुआ पयाहिणं जं च निस्साए ॥ ५६० ॥
मवनपतयो ज्योतिष्का व्यन्तरसुरा एते पश्चिमद्वारेण प्रविश्य भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा नमस्तीर्थीय
नमः केवलिभ्यः नमोऽतिशायिभ्यः नमः शेषसाधुभ्य इति भणित्वा यथोपन्यासमुत्तरपश्चिमे दिग्भागे निपीदन्ति,
तद्यथा-भवनपतीनां पृष्ठतो ज्योतिष्कास्तेषामपि पृष्ठतो व्यन्तरा इति, तथा वैमानिका मनुष्याश्चक्राब्दात् खियश्च,
अस्य चशब्दस्य व्यवहित उपन्यासः, किं, 'पयाहिणं'ति उत्तरद्वारेण प्रविश्य प्रदक्षिणाः कृत्वा तीर्थकरादीनभिषन्ध उत्तर-
पूर्वे दिग्भागे यथोपन्यासं निपीदन्ति, तद्यथा-वैमानिकानां पृष्ठतो मनुष्यास्तेषामपि पृष्ठतो मनुष्यखियः, इहैवं सम्प्र-
दायः-देव्यः सर्वा एव न निपीदन्ति, देवा मनुष्या मनुष्यखियश्च जिपीदन्ति, तथा विवृतं, 'जं च निस्साए' यः परिवा-
रो यं च निश्रां कृत्वा समायातः स तत्पार्श्व एव तिष्ठति, नान्यत्र ॥ साम्प्रतमभिहितमेवार्थं आण्यकारः पूर्वद्वारादिप्रवे-
शविशिष्टं स्पष्टतरं प्रतिपादयति-

संजय वैमाणित्थी संजइ पुवेण पविसिउं वीरं । काउं पयाहिणं पुवदखिखणे ठंति दिसिभाए ॥ ११६ ॥

जोइसिगभवणयंतरदेवीओ दक्षिणेण पचिसेउं । चिट्ठंति दक्खिणावरदिसिम्मि तिगुणं जिणं काउं ॥११७॥
 अरेण भवणवासीयंतरजोइससुरा य अतिगंतुं । अवरुत्तरदिसिभाए चिट्ठंति जिणं नमंसित्ता ॥ ११८ ॥
 समहिंदा कप्पसुरा राया नरनारिओ उईणेणं । पचिसित्ता पुपुत्तरदिसीइ चिट्ठंति पंजलिया ॥ ११९ ॥
 इणिकाइ दिसाप तिगं तिगं होइ संतिविट्ठं तु । आइचरिमे विमिस्सा थीपुरिसा सेस पत्तेअं ॥ ५६१ ॥
 संयता धेमानिकखियः संपलयः पूर्वेण-पूर्वद्वारेण प्रविश्य वीरं प्रदक्षिणं कृत्वा पूर्वदक्षिणे दिग्भागे तिष्ठन्ति । ज्योति-
 त्कभयनव्यन्तरदेव्यो दक्षिणेन द्वारेण प्रविश्य त्रिगुणं प्रदक्षिणं जिनें कृत्वा दक्षिणापरादिग्भागे पूर्वक्रमेण तिष्ठन्ति । अप-
 रेण-पश्चिमद्वारेण भयनयासिनो व्यन्तरा ज्योतिष्कसुराश्च अतिगत्य-प्रविश्य जिनें नमस्कृत्यापरोत्तरदिग्भागे, वायव्य-
 कोणे इत्यर्थः, पूर्वक्रमेण तिष्ठन्ति ॥ समहेन्द्रा-महर्द्धिभिर्न्द्रैः सहिताः कल्पसुराः-कल्पोपपन्नदेवाः राजानः नराः सामा-
 न्यपुरुषा नार्यश्च उदीच्येन-उत्तरेण द्वारेण प्रविश्य भगवन्तं प्रणम्य प्राञ्जलयः पूर्वोत्तरदिग्भागे तिष्ठन्ति । अभिहितार्थो-
 पसत्तएगाह—एकैकस्यां पूर्वदक्षिणादिकायां दिशि त्रिकं त्रिकं भवति सन्निविष्टं, तद्यथा-पूर्वदक्षिणस्यां संयतवैमानिकदेवी-
 श्रमणीरूपं, दक्षिणापरस्यां भयनवासिज्योतिष्कव्यन्तरदेवीरूपं, अपरोत्तरस्यां भवनपतिज्योतिष्कव्यन्तरदेवरूपं, उत्तर-
 पूर्वस्यां धेमानिकमनुष्यमनुष्यस्त्रीरूपमिति, आदिमे च त्रिके-पूर्वदक्षिणदिग्गते चरमे च त्रिके-पूर्वोत्तरदिग्गते विमिश्रा
 भवन्ति, खियः पुरुषाश्च तिष्ठन्तीति भावः, शेषे-त्रिकद्वये प्रत्येकं भवति, अपरादक्षिणे दिग्भागे केवलाःखिय एव
 अपरोत्तरे च दिग्भागे केवलाः पुरुषा एवेति भावार्थः । तेषां चेत्यं स्थितानां देवनराणामियं मर्यादा,

इतं महिद्विभं पणिबयंति ठियमचि वयंति पणमंता । नचि जंतणा न चिकंहा न परुपर मच्छरी न भयं ५६२
ये अल्पद्वयो भगवतः समवसरणे पूर्वनिपण्णास्ते आगच्छन्तं महद्विकं प्रणिपतन्ति, अथ महद्विकाः प्रथमं समवसरणे निप-
ण्णास्ततः पश्चात् ये अल्पद्विकाः समागच्छन्ति ते तान् पूर्वस्थितान् महद्विकान् प्रणिपतन्तो व्रजन्ति, तथा तेषां नाऽपि तथा-
स्थितानां यन्त्रणा-आयत्तता नापि विक्रथा न च परस्परं मत्सरो, नापि विरोधिनामपि सत्त्वानां परस्परं भयं च, भगवतोऽनु-
भावात् ॥ एतत्सर्वं प्रथमप्राकारान्तरे व्यवस्थितम्, अथ द्वितीयप्राकारान्तरे च किं व्यवतिष्ठते इत्याह—
विद्वयन्मि हुंति तिरिया तहए पायारजंते तिरियाचि हुंति पत्तेअ मिस्सा चा ॥ ५६३ ॥
द्वितीयप्राकारान्तरे भवन्ति तिर्यग्भः, तथा तृतीयप्राकारान्तरे यानानि, प्राकारजंटे-प्राकाररहिते वहिरित्यर्थः, तिर्य-
ग्नोऽपि भवन्ति, अविशब्दात् मनुष्यदेवा अपि, ते च प्रत्येकं कदाचिद्भवन्ति-कदाचित्तिर्यग् एव कदाचिन्मनुष्या एव
कदाचिद्देवा एव, तथा कदाचिन्मिश्रा वा, एते च प्रत्येकं मिश्रा वा प्रविशन्तो निर्गच्छन्तश्च वेदितव्याः ॥ गतं समवस-
रणद्वारम्, अधुना द्वितीयद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

सवं च देसचिरदं सम्मं वेच्छइ य होइ कहणा ड । इहरा अमूढलक्खो न कहेइ भविस्सइ न तं च ॥ ५६४ ॥
चिरतिशब्द लभयत्रापि सम्बध्यते, सर्वं-सर्वविरतिं देशविरतिं सम्यक्त्वं वा ग्रहीष्यति, वाशब्दस्य व्यवहितः
सम्बन्धः, ततः कथना कथनं भगवतः प्रवर्त्तते, 'इहर'स्ति इतरथा अमूढलक्ष्या समस्तज्ञेयाविपरीतवेदना, किं ?—न
कथयंति । आह—यद्येवं समवसरणकरणप्रयासो विबुधानामनर्थकः, कृतेऽपि नियमतोऽकथनादित्यत आह—भविष्यति

न तच्च यद्भगवति कथयति अन्यतमोऽप्यन्यत् सामाधिकं न प्रतिपद्यत इति, भविष्यत्कालनिर्देशस्त्रिकालोपलक्षकः ।

अथ कियन्ति सामाधिकानि मनुष्यादयः प्रतिपद्यन्त इत्येतदाह—
मणुए चउमन्नपरं तिरिए तिननि व हुवे च पडिवजे । जह नत्थ नियमसुच्चिय सुरेसु संमत्तपडिवत्ती ॥ ५६५ ॥
मनुष्ये प्रतिपत्तरि चतुर्णां सामाधिकानामन्यतरत्—अन्यतरसामाधिकप्रतिपत्तिर्भवति, पाठान्तरं 'मणुओ चउमन्नपरं'
तत्र मनुष्यश्चतुर्णामन्यतरत् प्रतिपद्यते इति व्याख्येयं, तिर्यक् त्रीणि वा सर्वविरतिवर्जानि द्वे वा सम्यक्त्वश्रुतसामाधिके
प्रतिपद्यते, यदि नास्ति मनुष्यतिरश्चां कश्चित् प्रतिपत्ता ततो नियमत एव सुरेषु सम्यक्त्वप्रतिपत्तिर्भवति । स च
भगवानित्यं धर्ममाचष्टे—

तित्थपणामं काउं कहेइ साहारणेण सदेण । सधेसिं संनीणं जोअणनीहारिणा भयचं ॥ ५६६ ॥

नमस्तीर्थाय प्रवचनरूपायेत्यभिधाय प्रणामं च कृत्वा कथयति, प्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य साधारणेन शब्देन—अर्द्धमाग-
धभापात्मकेन, केषां साधारणेनेत्याह—सर्वेषाम्—अमरतरतिरश्चां संज्ञिनां, किंविशिष्टेन ?—योजननिर्हारिणा—योजन-
व्यापिना भगवान्, किमुकं भवति ?—भगवतो ध्वनिरशेषसमवसरणस्य संज्ञिज्ञिसितार्थप्रतिपत्तिनिबन्धनं भवति,
भगवतः सात्तिशयत्वादिति । ननु कृतकृत्यो भगवान् ततः किमिति तीर्थप्रणामं करोति ?, उच्यते—

तप्पुविआ अरिहया पूइअपूया य विणयकम्मं च । कयकिच्चोऽवि जह कहं कहेइ नमए तथा तित्थं ॥ ५६७ ॥
तत्पूर्विका—प्रवचनरूपतीर्थपूर्विका अर्हता—तीर्थकरता, प्रवचनविषयाभ्यासवशतस्तीर्थकरत्वप्राप्तेः, यश्च यत उपजा-

यते स तं प्रणमतीति भगवान् तीर्थं प्रणमति, तथा पूजितेन पूजा पूजितपूजा सा चास्य कृता भवति, पूजितपूजको हि लोकः, भगवांश्च जगन्त्रयेऽपि पूज्यः, ततो यदि भगवता पूजितं भवति ततः सकृलेऽपि जगति तत्पूजितं भवतीति प्रणमति, तथा विनयकर्म च वक्ष्यमाणवैतनयिकधर्ममूलं कृतं भवति, किमुक्तं भवति ?—विनयमूलो धर्मो भगवता प्रज्ञापनीयः, तद् यदि प्रथमं स्वयमेव भगवान् विनयं प्रयुङ्क्ते ततो लोकः सम्यग्विनयं प्रज्ञाप्यमानं श्रद्धते करोति च, अथवा यथा कृतकृत्योऽपि भगवान् कथां कथयति तथा तीर्थमपि नमति, आह—नन्विदमपि धर्ममकथनं भगवतः कृतकृत्यस्यायुक्तमेव, न, तस्य तीर्थकरनामकर्मविपाकप्रभवत्वात्, उक्तं च प्राक् 'तंच कंहं वेइज्जइ' इत्यादि । आह—क केन साधुना कियतो वा भूभागात् समयसरणे सत्त्वागस्तव्यम् ? अनागच्छतो वा किं प्रायश्चित्तमित्यत आह—

जत्थ अपुवोसरणं अदिट्ठपुवं च जेण समणेणं । धारसहिं जोअणेहिं सो एइ अणागए लहुआ ॥ ५६८ ॥
यत्र तत्तीर्थकरापेक्षया अपूर्वम्—अभूतपूर्वं समवसरणं न दृष्टपूर्वं वा येन श्रमणेन स द्वादशम्यो योजनेभ्य आगच्छति, अथ नागच्छति अवज्ञया ततोऽनागते सति 'लहुय'ति चतुर्लघवः प्रायश्चित्तम् ॥ गतं केवइअत्ति द्वारम्, अधुना रूपपृच्छाद्वारप्रकटनार्थमाह—

सवसुरा जइ रूपं अंगुट्टपमाणयं विउखिज्जा । जिणपायंगुट्टं एइ न सोहए तं जहिं गालो ॥ ५६९ ॥
अथ कीदृग्भगवतो रूपं ?, उच्यते— सर्वे सुरा अशेषसुन्दररूपनिर्माणशक्त्या यदि अङ्गुष्ठप्रमाणकं रूपं विकुर्वीरन् तथापि तज्जिनपादाङ्गुष्ठं प्रति न शोभते यथाऽङ्गारः ॥ सान्प्रतं प्रसङ्गतो गणधरादीनां रूपसम्पदमभिवित्सुराह—

गणहर आहार अशुत्तरा य जाव वण-चक्कि-वासु-बला । मंडलिया जा हीणा छट्टाणगयां भवे सेंसा ॥ ५७० ॥
 तीर्थकररूपात् गणधराणां रूपमनन्तगुणहीनं भवति, तीर्थकरेभ्यो गणधरा रूपेणानन्तगुणहीना भवन्तीति भावः,
 गणधरेभ्यो रूपेण खलु आहारकदेहा अनन्तगुणहीनाः आहारकदेहेभ्यो रूपेणानन्तगुणहीना अनुत्तराः- अनुत्तरैमा-
 निकाः, एवं त्रैधेयकाच्युत्तराणप्राणतानतसहस्रारमहाशुक्लान्तकब्रह्मलोकमाहेन्द्रसतकुमारेयानसौधर्मभवनवासिज्योति-
 प्कन्यन्तरचक्रवर्त्तिवासुदेवबलदेवमहामाण्डलिकानामनन्तरानन्तरापेक्षया रूपेणानन्तगुणहानिरवगन्तव्या, तथा चाह—
 ‘जाव वणचक्किवासुबला मंडलिया जा हीण’त्ति यावद् व्यन्तरचक्रवर्त्तिवासुदेवबलदेवमाण्डलिकाः तावदनन्तगुणहीनाः,
 ‘छट्टाणगया भवे सेस’त्ति शेषा-राजानो जनपदलोकाश्च पदस्थानगता भवन्ति, अनन्तभागहीना वा असह्येयभागहीना
 वा सह्येयभागहीना वा सह्येयगुणहीना वा असह्येयगुणहीना वा अनन्तगुणहीना वा इति ॥ उत्कृष्टरूपतायां भगवतः
 प्रतिपादयितुं प्रकान्तायामिदं प्रासङ्गिकं रूपसौन्दर्यनिबन्धनं संहतनादि प्रतिपादयन्नाह—

संघयण रूपं संठाण वन्नगइसत्तसारजसासा । एमाइणुत्तराइं हवंति नामोदया तस्स ॥ ५७१ ॥

संहतनं-वज्रर्पभनाराचं रूपमुकलक्षणं संस्थानं-समचतुरस्रं वर्णो-देहच्छाया गतिः गमनं सत्त्वं-वीर्यान्तरायकर्म्म-
 क्षयोपशमादिजन्य आत्मपरिणामः, सारो द्विधा-बाह्य आन्तरश्च, बाह्यो गुरुत्वं आन्तरो ज्ञानादि, उच्छ्वासः प्रतीतः,
 तत एतेषां पदानां द्वन्द्वः, एवमादीनि वस्तूनि, आदिशब्दात् रुधिरं गोक्षीराममित्यादिपरिश्रहः, अनुत्तराणि तस्य भग-

वतो नामोदयात्-कर्मोदयाद्भवन्ति ॥ आह—अन्यासां प्रकृतीनां वेदना (त्) गोत्रादयो नाम्नो वा ये इन्द्रियादयः प्रशस्ता उदया भवन्ति ते किमनुत्तरा भगवतश्छद्मस्थकाले केवलिकाले वा भवन्ति ? किं वा नेति, उच्यते—पगडीणं अन्नासुचित्ति पसत्थ उदया अणुत्तरा हुंति । खयवसमेवि अ तथा खयम्मि अविकम्पमाहंस्तु ॥५७२॥ 'अन्नासुचित्ति पश्यर्थे सप्तमी, अन्यासामपि प्रकृतीनां अपिशब्दान्नाम्नोऽपि प्रशस्ता उदया—उच्चैर्गोत्रादयो भवन्ति, किमितरजनस्येव ? , नेत्याह—अनुत्तराः—अनन्यसदृशा इत्यर्थः, 'खओवसमेऽविय'त्ति क्षयोपशमे सति ये दानलाभादयः कार्यविशेषा अपिशब्दादुपशमेऽपि ये केचन तेऽप्यनुत्तरा भवन्तीति क्रियायोगः, तथा कर्मणः क्षये—आत्यन्तिकप्रक्षये सति क्षयिकज्ञानादिगुणसमुदयमविकल्पं—व्यावर्णनादिकल्पनातीतं सर्वोत्तममाख्यातवन्तस्तीर्थिकरणधराः ॥ आह—असातवेदनीयाद्याः प्रकृतयो नाम्नो वाऽप्रशस्ताः कथं तस्य दुःखदा न भवन्ति ? , उच्यते—

अस्सायमाइआओ जाविअ असुहा हवंति पयडीओ । निंवरसलवुष पए न हुंति ता असुहया तस्स ॥५७३॥

असाताद्या या अपिच प्रकृतयः अशुभा भवन्ति ता अपि 'निम्बरसलव' इव लवो-विन्दुः पयसि-क्षीरे, न भवन्ति, असुखदास्तस्य-भगवतः तीर्थकृतः ॥ उक्तमानुपद्धिकं, प्रकृतं द्वारमधिकृत्य प्रोच्यते—तत्र कश्चिदाह—उत्कृष्टरूपतया भगवतः किं प्रयोजनम् ? , अत आह—

धम्मोदएण रूवं करिंति रूवस्सिणोऽवि जइ धम्मं । गेज्झवओ अ सुखो पसंसिमो तेण रूवं तु ॥ ५७४ ॥

धर्मस्योदयो धर्मोदयस्तेन रूपं भवतीति श्रोतारोऽपि धर्मे प्रवर्तन्ते, तथा कुर्वन्ति रूपस्विनोऽपि-रूपवन्तोऽपि

यदि धर्म ततः स शैवैः सुतरां कर्तव्य इति श्रोतुबुद्धेः प्रवर्त्तनम्, तथा ग्राह्यवाक्यश्च-आदेयवाक्यश्च सुरूपो भवति, चशब्दात् श्रोतॄणां रूपाद्यभिमानापहारी च, अत एतैः कारणैर्भगवतो रूपं प्रशंसामः, अथवा पृच्छेति भगवान् देवनर-
तिरथा प्रभूतसंशयिनां कथं व्याकरणं कुर्वन् संशयविच्छिन्तिं करोति?, उच्यते-युगपत्, किमित्याह-

कालेण असंख्येणचि संस्वार्थ्याण संसर्दणं तु । मा संसयद्बुच्छिन्ती न ह्युज्ज कमवागरणदोसा ॥ ५७५ ॥

यदि एकैकस्य परिपाठ्या एकैकं संशयं परिच्छिन्द्यात् ततः सङ्ख्यातीतानां देवानां संशयिनामसङ्ख्येनापि कालेन संश-
यविच्छिन्तिर्न स्यात्, कुत इत्याह-क्रमेण व्याकरणं क्रमव्याकरणं स एव दोषः क्रमव्याकरणदोषस्तस्मात्, ततो युग-
पद् व्याकरोति ॥ युगपद्व्याकरणे गुणमुपदर्शयति-

सवत्यथि अ समचं रिद्धिचिसेसो अकालहरणं च । सवत्तुपचओऽधि अ अचिन्तगुणभूओ जुगवं ॥ ५७६ ॥

सर्वत्र-सर्वसत्त्वेषु समत्वम्-अविपमत्वं युगपत्कथनेन भगवतो रागद्वेपरहितस्य प्रथितं भवति, अन्यथा तुल्यकालसंश-
यिनां युगपज्जिज्ञासुतयोपस्थितानां कालभेदकथने रागेतरगोचरचित्तवृत्तिप्रसङ्गः, सामान्यकेवलिनो तत्रसङ्ग इति चेत्,
न, तेषामित्थं देशनाकरणायोगात्, तथा ऋद्धिविशेष एवं भगवतः प्रथितो भवति, यत् युगपत् सर्वेषामेव संशयिनाम-
शेषसंशयव्यवच्छिन्तिं करोति, तथा अकालहरणं भवति, भगवता युगपत्संशयापनोदात्, क्रमेण कथने तु कस्यचित्संश-
यिनोऽनिवृत्तसंशयस्यैव मरणं स्यात्, न च भगवन्तमप्यथाप्यं संशयनिवृत्त्यादिफलरहिताः प्राणिनो भवन्तीति युक्तं,
सर्वज्ञप्रत्ययोऽपि तेषामेवमुपजायते, यथा सर्वज्ञोऽयं ह्यज्ञताशेषसंशयापनोदात्, न खल्वसर्वज्ञ एककालमशेषसंशयापनो-

दायालमिति, कमल्याकरणे तु कस्यचिदनेपतसंशयस्य सर्वज्ञप्रतीत्यभावः स्यात्, तथा अचिन्त्यगुणभूतिः-अचिन्त्या गुणसम्पन्नगतः स्वाभाविकी, ततो यस्मादेते गुणा अतो युगपत् कथयति ॥ गतं पृच्छाद्वारमधुना श्रोतृपरिणामः पर्यालोच्यते, तत्र यथा सर्वसंशयिनां सा पारमेश्वरी वाग् अशेषसंशयोन्मूलनेन स्वभाषया परिणमते तथा प्रतिपादयति—वासोदगस्स व जहा वन्नाई हुंति भाषणचिसेसा । सर्वेसिंपि सभासं जिणभासा परिणमे एवं ॥ ५७७ ॥

वर्षादेकस्य-वृष्टुकस्य वाशब्दादन्यस्य वा यथैकरूपस्य सतो भाजनविशेषात् वर्णादयो भवन्ति, कृष्णसुरभिन्तृत्तिकायां स्वच्छं सुगन्धि रसवच्च भवति, ऊपरे तु विपरीतम्, एवं सर्वेषामपि श्रोत्राणां स्वभाषया जिनभाषा परिणमते ॥ तीर्थकरवाचः सौभाग्यगुणप्रतिपादनार्थमाह—

साधारणासवत्ते तदुवओगो उ गाहगगिराए । न य निविज्जइ सोआ किट्टियाणियदासिओहरणा ॥ ५७८ ॥

साधारणा भगवतो वाणी अनेकप्राणिषु स्वभाषात्वेन परिणमनात्, नरकादिभयरक्षणपरत्वात् असपत्ना-असहशी अद्वितीया, साधारणा चासौ असपत्ना च साधारणासपत्नायां सत्यां, तस्यामुपयोगस्तदुपयोग एव भवति श्रोतुः, तुशब्दस्वावधारणार्थत्वात्, कस्यां ?-ग्राहयतीति ग्राहका सा चासौ गीश्च ग्राहकीस्तस्यां ग्राहकगिरि, उपयोगे सत्यपि अन्यत्र निर्वेदो दृश्यते, तत आह—न च निर्विद्यते श्रोता, कथमर्थः खल्वगन्तव्य इत्याह-किट्टिवणिगदास्युदाहरणात् । तच्चेदम्—एगस्स वाणियस्स एगा किट्टी दासी, किट्टी नाम थेरी, सा गोसे कट्टाणं गया, तण्हाद्युहाकिलंता मज्झण्हे आगया, अतिथोवाणि कट्टाणि आणियाणिचि विट्टिता मुक्खियतिसिया पुणो पट्टविया, सा य बड्डं कट्टभारं

गहाय ओगाहंतीए पोरसीए आगच्छति, कालो य जेठमात्तो, अह ताए थेरीए कठभारातो एगं कठं पडियं, ततो ताए ओणमित्ता तं गहियं, तंसमयं च जोयणनीद्वारिणा सरेण भयवं तित्थयो धम्मं कहेइ, सा थेरी तं सद्धं सुणंती तहेव ओणया सोउमाट्ठा, उण्हं खुहं पिवासं परिस्समं च न विंदइ, सुरत्थमणे तित्थयो धम्मं कहित्ता उट्ठितो, थेरी गया। एवम्— सधाउअंपि सोआ झविज्ज जइहु सययं जिणो कहए। सीउण्हखुएपिवासापरिस्समभएऽवि अधिगणंतो ॥ ५७९ ॥

भगवति कथयति भगवत्समीपवर्त्येव सन् सर्वायुष्कमपि श्रोता क्षपयेत् यदि हु सततम्—अनवरतं जिनः कथयेत्, किंविशिष्टः सन् इत्याह—शीतोष्णक्षुट्पिपासापरिश्रमभयान्यविगणयन् ॥ गतं श्रोतृपरिणामद्वारम्, सम्प्रति दानद्वारं भाग्यते—तत्र भगवान् येषु ग्रामनगरादिषु विहरति तेभ्यो वार्त्तां ये खत्वानयन्ति तेभ्यो यत् प्रयच्छन्ति वृत्तिदानं प्रीतिदानं च चक्रवर्त्यादयस्तदुपदर्शयन्नाह—

चित्ती उ सुवत्तस्सा वारस अद्धं च सयसहस्साहं । तावइयं चिय कोडी पीईदाणं तु चक्कीणं ॥ ५८० ॥
वृत्तिस्तु—वृत्तिरेव नियुक्पुरुषेभ्यः सुवर्णस्य द्वादश शतसहस्राणि अर्द्धं च, अर्द्धत्रयोदश सुवर्णलक्षा इत्यर्थः, चक्रव-
र्त्तिना दीयते, तथा एतावत्या एव कोट्यः प्रीतिदानं चक्रवर्त्तिनः, तत्र वृत्तिर्या कालमानेन परिभाषिता नियुक्पुरुषेभ्यो
दीयते, प्रीतिदानं यद्भगवदागमने निवेदिते परमहर्षान्नियुक्तेभ्यो दीयते, तथा वृत्तिः संवत्सरनियता, प्रीतिदानम-
नियत्तमिति ॥

एयं चेव पमाणं नवरं रययं तु केसवा दिति । मंडलियाण सहस्सा चित्ती पीई सयसहस्सा ॥ ५८१ ॥

एतदेव प्रमाणं वृत्तिप्रीतिदानयोः केशवानो, नवरं रजतं-रुष्यं केशवा-चासुदेवा ददति, तथा माण्डलिकानां राज्ञां अर्द्धत्रयोदश सहस्रानि सहस्रानि रुष्यस्य वृत्तिदानं, प्रीतिदानं शतसहस्राणि-लक्षानि अर्द्धत्रयोदशसहस्रानि ॥ किमेते एव महापुरुषाः प्रयच्छन्तीति?, नेत्याह—

भस्तिथिहवाणुरुवं अश्वेचि य दिति हृभमार्दवा । स्रोऊण जिणागमणं निउत्समनिओइएसुं वा ॥ ५८२ ॥
इभ्यो-सहाधनपतिः, आदिशब्दान्नगरमभोगिकानिदिपरिमहः, अन्येऽपि च इभ्यादयो (यथा) भक्तिविभवादि-
कृत्या जिनागमनं ददति, केभ्य इत्याह-नियुक्तेभ्योऽनियोजितेभ्यो वा ॥ अथ तेषामित्थं प्रयच्छतां के गुणाः?, उच्यते-
देवाणुचिप्ती भक्ती पूआ थिरकरण सत्तअणुकंपा । साओदयदाणगुणा पभायणा चैव तित्थस्स ॥ ५८३ ॥
देवाणुवृत्तिः कृता भवति, देवा अप्यनुवर्तिता भवन्ति, कथं?, यतो देवा भगवतः पूजां कुर्वन्ति, प्रवृत्तिकथकेभ्यश्च
दानं ददति, अतस्तेऽप्यनुवर्तिता भवन्ति, तथा भक्तिर्भगवतः कृता भवति पूजा च, तथा अभिनयथायकाणां स्थिर-
करणं, तथा वात्तानिदेदकस्य सत्त्वस्यानुकम्पा कृता भवति, तथा सातोदयं-सातवेदनीयं कर्म एवमुपचीयते, एते वृत्तिप्री-
तिदानगुणा भवन्ति, तथा प्रभावना तीर्थस्वैवं कृता भवतीति ॥ गतं दानद्वारम्, अधुना माल्यद्वारमधिकृत्य प्रोच्यते,
तत्र भगवान् प्रथमं सम्पूर्णपौरुषं धर्ममाचष्टे, अत्रान्तरे देवमाल्यं प्रविशति, वलिरित्यर्थः, अथ कस्तं वलिं करोतीत्यत आह--
रापा व रायमच्चो तस्साऽसह पडरजाणधड वाचि । दुग्बलिवंढिवलिच्छडिअ तंदुलाणाढयं कलमा ॥ ५८४ ॥
राजा च-चक्रवर्त्तिमाण्डलिकादिः राजामाल्यो वा, अमाल्यो-मन्त्री, तस्य राज्ञोऽमाल्यस्य वा असति-अभावे नगरनि-

वासिविशिष्टलोफसमुदायः पौरं तत् करोति ग्रामादिषु जनपदो वा, अत्र जनपदशब्देन तन्निवासी लोकः परिगृह्यते । स बलिः किंविशिष्टः किंपरिमाणो वा क्रियते ? इत्याह—‘दुब्बले’त्यादि, दुर्बलिकया कण्डितानां बलीति बलिकया छटितानां तन्दुलानां कलमा इति प्राकृतशैल्या कलमानां आढकं-चतुःप्रस्थप्रमाणं करोति ॥ किंविशिष्टानामित्याह—भाइयपुणाणिआणं अखंडफुडिआण फलगसरियाणं । कीरइ बली सुराविय तत्थेव छुहंति गंधाई ॥ ५८५ ॥

भाजिता-ईश्वरादिगृहेषु धीननार्थमर्पिताः प्रत्यानीतास्तेभ्यः पुनरानीताः, भाजिताश्च ते पुनरानीताश्च २ तेषां, किंविशिष्टानामित्याह-अखण्डाः-सम्पूर्णाचयवा अस्फुटिताः-राजीरहिताः, अखण्डाश्च ते अस्फुटिताश्चेति विशेषणसमासः, तेषां, ‘फलकसरिताणं’ति फलिकवीनितानां, एवंभूतानामाढकः क्रियते, बलिः सिद्धः, सुरा अपि च तत्रैव-बली प्रक्षिपन्ति गन्धादीन् ॥ गतं देवमाल्यद्वारम्, अधुना माल्यानयनद्वारमभिधीयते—तमित्थं निष्पन्नं बलिं राजादयस्त्रिदशसहिता गृहीत्वा तूर्यनिनादेन दिग्मण्डलमापूरयन्तः खल्वागच्छन्ति, पूर्वद्वारेण च प्रवेशयन्ति, अत्रान्तरे भगवानपि धर्मकथामुपसंहरतीत्याह—

बलिपचिसणसमकालं पुवद्वारेण ठाह परिकहणा । तिगुणं पुरओ पाडण तस्सद्धं अवडियं देवा ॥ ५८६ ॥
पूर्वद्वारेणेति व्यवहित उपन्यासः, पूर्वद्वारेण बलेरभ्यन्तरप्राकाराभ्यन्तरे प्रवेशनं बलिप्रवेशनं तत्समकालं तिष्ठते-उपरमते धर्मकथना धर्मकथा, किमुक्तं भवति ?-अभ्यन्तरप्राकाराभ्यन्तरे यदा बलिः प्रविशति तदा भगवान् धर्मकथा-

मुपसंहृत्य तूष्णीकोऽवतिष्ठते, ततः स राजादिर्वलिव्यग्रहस्तो देवपरिवृतो भगवन्तं तीर्थकरं त्रिकृत्वः प्रदक्षिणीकृत्य तं वलिं तत्पादान्तिके पुरतः पातयति, तस्यार्द्धमपतितं देवा गृह्णन्ति ॥

अद्धद्धं अहिवह्णो अवसेसं होइ पागयजणस्स । सवामयप्पसमणी कुप्पह नऽन्नो य छम्मासे ॥ ५८७ ॥
श्रेपस्यार्द्धस्यार्द्धमर्द्धार्धं तदधिपतेर्भवति, राज इत्यर्थः, अवशेषं यद्दलेरास्ते तद्भवति कस्य ?-प्रकृतिषु भवः प्राकृतः स चासौ जनस्तस्य । स चैर्वरूपसामर्थ्यः-यद्येकमपि सिक्थं तत्सम्बन्धि यस्य शिरसि प्रक्षिप्यते तस्य पूर्वोत्पन्नो व्याधिः खट्वपशमं याति, अपूर्वश्च पणमासान् यावन्न भवति, तथा चाह-सर्वामयप्रशमनः, सूत्रे खील्लिङ्गनिर्देशः प्राकृतत्वात्, कुप्यति नान्यश्च पणमासान् यावत् ॥ इत्थं बलौ प्रक्षिप्ते भगवान् प्रथमप्राकारादुत्तरद्वारेण निर्गल्य द्वितीये प्राकारान्तरे पूर्वस्थां दिशि देवच्छन्दके यथासुखं समाधिना व्यवतिष्ठते ॥ सम्प्रति 'उवरि तित्थ'मिति द्वारमभिधीयते-भगवत्युत्थिते द्वितीयस्यां पौरुष्यामाद्यगणधरोऽन्यो वा गणधरो धर्ममाचष्टे, स्यान्मतिः-किं कारणं द्वितीयस्यामपि पौरुष्यां तीर्थकर एव धर्मं न कथयति ?, तत आह-

खेयविणोओ सीसगुणदीवणा पच्चओ उभयतोऽवि । सीसायरियकमोऽवि अ गणहरकहणे गुणा हुंति ॥ ५८८ ॥
खेदविनोदः-परिश्रमविनाशो भगवतो भवति, तथा शिष्यगुणदीपना-शिष्यगुणप्रख्यापना च कृता भवति, तथा प्रत्यय उभयतोऽपि श्रोत्रणामुपजायते, यथा भगवताऽन्यथायि तथा गणधरेणापि, यदिवा गणधरे तदनन्तरं तदुक्तानु-वादिनि प्रत्ययः श्रोत्राणां भवति, यथा नान्यथावाद्ययमिति, तथा शिष्याचार्यक्रमोऽपि दर्शितो भवति, आचार्या-

दुपश्रुत्य योग्यशिव्येण तदर्धान्याख्यानं कर्तव्यमिति, एते गणधरकथने गुणा भवन्ति ॥ आह-स गणधरः क्व निपणः कथयति ? उच्यते—

राओयणीयसीहासणोवचिद्वो य पायपीढे वा । जिद्वो अन्नयरो वा गणहारि कहेइ वीयाए ॥ ५८९ ॥
 राज्ञा उपनीतं राजोपनीतं तच्च तत् सिंहासनं २ तत्र वा उपविष्टः, तदभावे तीर्थकरपादपीठे वा उपविष्टो ज्येष्ठोऽ-
 न्यतरो वा गणं-साध्यादिसमुदायलक्षणं धारयितुं शीलमस्येति गणधारी कथयति, द्वितीयायां पौरुष्याम् ॥ आह-स
 कथयन् कथं कथयति ?, उच्यते—

संखार्हैपवि भवे साहइ जं वा परो उ पुच्छिज्जा । न उ(य)णं अणाइसेसी वियाणई एस छउमत्थो ॥ ५९० ॥
 सख्यातीतान्, असह्येयानपीत्यर्थः, भवान् 'साहेइ' इति देशीवचनमेतत् कथयति, किमुक्कं भवति ?-असह्येयेषु
 भवेषु यदभवत् भविष्यति, यद्वा वस्तुजातं परः पृच्छेत् तत्सर्वं कथयति, अनेनाशेषाभिलाष्यपदार्थप्रतिपादनशक्तिरा-
 वेदिता, किं बहुना ?, 'न च' नैव णमिति वाक्यालङ्कारे अनतिशयी-अनतिशयी, अवध्याद्यतिशयरहित इत्यर्थः, विजा-
 नाति यथा एषः-गणधरश्छद्मस्य इति, अशेषश्रोत्तरप्रदानसमर्थत्वात् तस्य, एवं तावत् समवसरणवक्यता सामान्ये-
 नोक्ता, सम्प्रति प्रकृतमभिधीयते, तत्र भगवतः समवसरणे निष्पन्ने सति अत्रान्तरे देवकृतजयजयशब्दसम्मिश्रदिव्यदु-
 न्दुभिः शब्दार्कणोऽफुल्लनयनगगनावलोकनोपलब्धस्वर्गवधूसमेतसुरवृन्दानां यज्ञपाटकसमभ्यागतजनानां परितोपोऽभवत्
 अहो स्विष्टं यद्विग्रहवन्तः खल्वागता देवा इति, तथा चाह—

तं दिव देवघोसं सोऊजं माहणा तर्हि तुट्टा । अहो ! जन्निएण जट्टं देवा किर आगया इहयं ॥ ५९१ ॥
तं दिव्यं देवघोपं श्रुत्वा मनुष्यास्तत्र यज्ञपादके तुष्टाः, अहो विस्रये, यज्ञेन याजयति लोकानिति याज्ञिकः तेन इष्टं
यतो देवाः किल आगता अत्रेति, किलशब्दः संशय एव, तेपामन्यत्र गमनात्, तत्र यज्ञपादके वेदार्थविद एकादशापि
गणधराः ऋत्विजः समन्वागताः ॥ तथा चाह—

इङ्कारसचि गणहरा सर्वे उन्नयचिसालकुलचंसा । पाचाइ मज्झिमाए समोसठा जन्नवाडम्मि ॥ ५९२ ॥
एकादशापि गणधराः समवसृता यज्ञपादे इति योगः, किम्भूता इत्याह—सर्वे-निरवशेषाः उन्नताः प्रधानजातित्वात्
विशालाः पितामहपितृपितृव्याथनेकजनसमाकुलाः कुलान्येव वंशा-अन्वया येषां ते तथाविधाः, यापायां मध्यमायां
समवसृता-एकीभूता यज्ञपादे ॥ आह—किमाद्याः किनामानो वा ते गणधरा इति ?, उच्यते—

पढमित्थ इंदमूई वीए पुण होइ अग्गिमूइत्ति । तइए अ वावमूई तओ विअत्ते सुहम्मै अ ॥ ५९३ ॥
मंडिअ मोरिअपुत्ते अकम्पिए चैव अयलभाया य । मेअल्ले अ पभासे गणधरा हुंति वीरस्स ॥ ५९४ ॥
प्रथमोऽत्र गणधरमध्ये इन्द्रभूतिः द्वितीयः पुनर्भवति अग्निभूतिस्तृतीयो वायुभूतिश्चतुर्थो व्यकः, पञ्चमः सुधर्म-
स्वामी, षष्ठो मण्डिकपुत्रः सप्तमो मौर्यपुत्रः, पुत्रशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, अष्टमोऽक्रम्भिकः नवमोऽचलभ्राता दशमो
मेतार्यः एकादशः प्रभासः, एते गणधरा भवन्ति वीरस्य ॥

जंकारण निक्खमणं बुच्छं पएसिं आणुपुधीए । तित्थं च सुहम्मोओ निरवचा गणहरा सेसा ॥ ५९५ ॥

— यत्कारणं—यन्निमित्तं निष्क्रमणं यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् तत् एतेषां गणधराणामनुपूर्व्या—परिपाठ्या वक्ष्ये, तथा यत्कारणं—यन्निमित्तं निष्क्रमणं यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् तत् एतेषां गणधराणामनुपूर्व्या—परिपाठ्या वक्ष्ये, तथा तीर्थं सुधर्मात्—पथमात् गणधरात् जातं, यतो निरपत्याः—शिष्यरहिताः शेषाः—इन्द्रभृत्यादयो गणधराः ॥ तत्र जीवा-दिसंशयापनोदनिमित्तं गणधरनिष्क्रमणमितिकृत्वा यो यस्य संशयस्तदुपदर्शनार्थमाह—

जीवे कस्मै तज्जीव भूञ्ज तारिसय बन्ध शुक्ले य । देवा नेरइया वा पुञ्जे परलोअ निवाणे ॥ ५९६ ॥

आद्यस्य गणभृतो जीवे संशयः, किमस्ति नास्तीति, द्वितीयस्य कर्मणि, यथा ज्ञानावरणीयादिलक्षणं कर्म किमस्ति किं वा नास्तीति, तृतीयस्य 'तज्जीवे'ति किं तदेव शरीरं स एव जीवः किं वाऽन्य इति, न पुनर्जीवसत्तायां तस्य संशयः, चतुर्थस्य भूतेषु संशयः, किं पृथिव्यादीनि भूतानि सन्ति किं वा नेति ?, पञ्चमस्य 'तारिसय'ति किं यो यादृश इह भवे सोऽन्यस्मिन्नपि भवे तादृश एव उतान्यथापीति संशयः, षष्ठस्य बन्धश्च मोक्षश्च बन्धमोक्षं तस्मिन् संशयो-यथा बन्धमोक्षौ स्तः किं वा नेति, आह—कर्मसंशयादस्य को विशेषः ?, उच्यते, स कर्मसत्तागोचरः, अयं तु तद-स्तित्वे सत्यपि जीवकर्मसंयोगविभागोचर इति, सप्तमस्य किं देवाः सन्ति किं वा न सन्तीतिसंशयः, अष्टमस्य नारकाः संशयगोचरः, किं ते सन्ति किं वा न सन्तीति, नवमस्य पुण्ये संशयः, कर्मणि सत्यपि किं पुण्यमेव प्रकर्षप्राप्तं प्रकृतसुखहेतुः तदेव चापचीयमानमत्यन्तस्वल्पावस्यं दुःखस्य, उत तदतिरिक्तं पापमस्ति, आहोस्विदेकमेवोभयरूपमुत स्वतन्त्रमुभयमिति, दशमस्य परलोके संशयः, सत्याप्यात्मनि परलोको-भवान्तरलक्षणः किमस्ति किं वा नास्तीति, एकादशस्य निर्वाणे संशयः, निर्वाणं किमस्ति किं वा नेति, आह—बन्धमोक्षसंशयादस्य को विशेषः ?, उच्यते—स ह्युभयगो-

चर, अयं तु केवलविभागविषय एव, तथा किं संसाराभावमात्र एव मोक्षः किं वाऽन्य इत्यादि ॥ साम्प्रतं गणधरपरि-
वारमानप्रदर्शनार्थमाह—

पंचहं पंच सया अद्भुतसया य हुंति दुण्ह गणा । दुण्हं तु जुअलयाणं तिसओ तिसओ ह्वइ गच्छो ॥५९७॥
पञ्चानामाद्याना गणधराणा प्रत्येकं परिवारः पञ्च शतानि, तथा अर्द्ध चतुर्थस्य येषु तानि अर्द्धचतुर्थानि अर्द्धचतु-
र्थानि शतानि मानं ययोस्तौ अर्द्धचतुर्थशतौ भवतो द्वयोः प्रत्येकं गणौ, इह गणः समुदाय एवोच्यते, न पुनरागमिकः,
तथा द्वयोर्गणधरयुगलकयोः प्रत्येकं त्रिशतस्त्रिशतौ गच्छः, किमुक्तं भवति ?—उपरिस्थितानां चतुर्णां गणशृतां प्रत्येकं
प्रत्येकं त्रिशतमानः परिवारः ॥ इत्थमानुपद्विकं, प्रकृतमुच्यते—ते हि देवास्तं यज्ञपाटं परिहृत्य समवसरणभुवि निपतित-
वन्तः, तांश्च तथा दृष्ट्वा लोकोऽपि तत्रैव जगाम, भगवन्तं त्रिदशलोकेन पूज्यमानं दृष्ट्वा अतीव हर्षं चक्रे, प्रवादश्च
सञ्जातः—सर्वज्ञोऽत्र समयसुतस्तं देवाः पूजयन्तीति, अत्रान्तरे खल्वाकर्णितसर्वज्ञप्रवादोऽमर्षाधमात इन्द्रमूर्तिर्भगवन्तं
प्रति प्रस्थितः, तथा चाह—

सोकृण कीरमाणिं महिमं देवेहि जिणवरिदस्स । अह एइ अहंमाणी अमरिसिओ इंदम्मइत्ति ॥ ५९८ ॥

शुत्वा-जनपरस्परत आकर्ष्य, पाठान्तरतो दृष्ट्वा वा, महिमां—पूजां देवैः क्रियमाणां जिनवरेन्द्रस्य भगवतो वर्द्ध-
मानस्वामिनः, अथास्मिन् प्रस्ताव एति—आगच्छति भगवत्समीपम्; अहमेव विद्वानिति मानोऽस्येति अहंमानी अम-
र्षितोऽमर्षो-मत्सरविशेषः स सञ्जातोऽस्य सोऽमर्षितः, मयि सति कोऽन्यः सर्वज्ञ इत्यपनयाम्यद्य सर्वज्ञवादमित्यादि-

सङ्कलितुनिगतरात्मा, कोऽसाधित्याह—इन्द्रभृतिरिति नाम्ना प्रथितः, स भगवत्समीपं. प्राप्य भगवन्तं च चतु-
 खिन्दितिरायसमन्वितं देवागुरनरेश्वरपरिवृतं हृद्वा साराङ्कस्वदप्रतलस्यौ ॥ एतदेव सविस्तरं भाष्यकार आह—

सुएण ममं लोगो, किं यषर एस तरस पंमूले १ । अन्नोऽवि जाणइ सय ठिअन्नि फत्तुचियं एयं १ ॥ १२० ॥
 नुएण ममं लोगो, किं यषर एस तरस पंमूले १ । अन्नोऽवि जाणइ सय ठिअन्नि फत्तुचियं एयं १ ॥ १२० ॥

मां सकलशास्त्रपार्यं सुमत्या किमेय लोकस्य पादमूलं प्रजति १, न चासौ मदपेक्षया किमपि जानाति, तथाहि—
 नयि प्रतिमादिनि स्थितेऽभ्योऽपि किमपि जानातीति कौतरत्यमेतत् १, न चैतत्सम्भवतीति भावः ॥ पुनरप्याह—

नगिन्न च सुषणवजणो देवा कहण्णेण चिन्हयं नीपा १ । वंदंति संयुणंति अ जेणं सबहुदुद्धीए ॥ १२१ ॥
 मनेया तत्पादमूलं मूर्खजलो, मूर्खतया युक्तायुक्तविकेककठत्वात्, देवास्तु कथमनेन विसाथं नीताः १, येन विसय-

नयनेन सर्वशयुद्धा तं वन्दन्ते संस्तुयन्ति च ।
 अहया जारिसओ यिय सो नाणी तारिसा सुरा तेऽवि । अशुसरिसो संजोगो गामनढाणं व सुवढाणं ॥ १२२ ॥
 अथवा यादरा पर स ज्ञानी तेऽपि सुराल्लाइशा एव, मूर्खो इत्यर्थः, ततोऽनुसदृशं-अनुरूपः संयोगस्तस्य ज्ञानिनः
 एतेषां च देवानां, कयोरियेत्याह-प्रामनटयोरिव मूर्खयोः, यथा आसौ मूर्खो नदोऽपि च तत्राविधविद्याविकलरावात्
 मूर्ख इति परस्परं तयोः संयोगोऽनुरूपः, एवमेपोऽपीति ॥

कावं इयप्पयावं पुरती त्रेयाण द्वाणवाणं च । नास्सेवं नीसेसं खणेण सबहुवायं से ॥ १२३ ॥

देवानां दानवानां च पुरतः—अग्रे तथाविधप्रश्रजालैर्हतप्रतापं कृत्वा क्षणेन—क्षणमात्रेण 'से' तस्य सर्वज्ञवादं निःशेषमहं
नाशयामि ।

इअ बुचूणं पत्तो दडुं तेल्लक्कपरिबुडं वीरं । चउतीसाइसपनिहिं स संकिओ चिट्ठिओ पुरओ ॥ १२४ ॥

इति—पूर्वोक्तमुक्त्वा प्राप्तो भगवत्समीपं, दृष्ट्वा च भगवन्तं वीरं त्रैलोक्यपरिवृतं चतुस्त्रिंशदतिशयनिधिं स शङ्कितः
पुरतोऽवस्थितः ॥ अत्रान्तरे—

आमट्टो य जिणेणं जाह—जरा—मरणविष्पमुक्कणं । नामेण य गुत्तेण य सव्वन्नू सव्वदरिसिणा ॥ ५२९ ॥

आभाषितः—संलसो जिनेन—भगवता महावीरेण जातिः—प्रसूतिर्जरा—वयोहानिलक्षणा मरणं—दशविधप्राणविप्रयोग-
रूपं एभिर्विप्रमुक्तसेन, कथमाभाषित इत्याह—नाम्ना—हे इन्द्रभूते ! इत्येवंरूपेण तथा गोत्रेण च—यथा हे गौतमगोत्र !,
किंचिदिष्टेन जिनेनेत्याह—सर्वज्ञेन सर्वदर्शिना ॥ आह—यो जरामरणविप्रमुक्तः स सर्वज्ञ एवेति गतार्थमिदं विशेषणं, न;
नयादपरिकल्पितजाल्यादिविप्रमुक्तमुक्तनिरासार्थत्यात्, तथाहि—कैश्चिद् गुणविप्रमुक्तमोक्षवादिभिरचेतना मुक्ता इष्यन्तेऽ-
तस्तन्निरासार्थमूचे सर्वज्ञेन सर्वदर्शिनिति ॥ इत्थं नामगोत्रान्यां संलसस्य तस्य चिन्ता अभवत्—तथा चाह—
हे ! इन्द्रभूह ! गोअम ! सागयमुत्ते जिणेण चित्तेह । नामंपि मे विआणह, अहवा को मं न याणेह ? ॥ १२५ ॥

हे इन्द्रभूते ! गौतम ! स्वागतमिति जिनेनोक्तं स चिन्तयति—अहो नामापि मे विजानाति, अथवा सर्वत्र प्रसिद्धोऽहं
को मां न जानाति ? ॥

जइ पा दिअपगयं मे संसय मक्षिअ अहय छिदिज्जा । ता हुअ विग्हओ मे इय चिंततो पुणो भणिओ ॥ १२६ ॥
यदि मे इअतं संशयं मन्येत-जानीयात्, अथवा छिन्धात्-अपनयेत्, ततो मे विस्सयो भवेत्-भविष्यति इति
चिन्तयन् पुनरपि भगवता भणितः ॥ किं भणित इत्याह—

किं मक्षि अत्थि जीवो उयाहु नत्थिचि संसयो तुज्झ । वेय पयाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६०० ॥
हे गौतम ! किं मन्यसे-अस्ति जीवः उत नास्तीति, नन्वयमनुचित एव तव संशयः, यतोऽयं संशयस्ते विरुद्धवेदपद-
श्रुतिनियन्पनः, तेषां च वेदपदानामर्थं न जानासि, यथा न जानासि तथा वक्ष्यामः, तेषामयमर्थो-वक्ष्यमाणस्वरूपः,
अन्ये तु किशन्दं परिप्रश्नार्थे व्याचक्षते, तच्च न युज्यते, भगवतः सकलसंशयातीतत्वात्, संशयवतः परिप्रश्नार्थः किंश-
न्दप्रयोगो, यथा किमित्यमन्यथा वेत्ति, अथवा किमस्ति जीव उत नास्ति इति मन्यसे, अयं तव संशय इत्येवं व्याख्येयं,
दोषं तथैव, यदुक्तं संशयस्तव विरुद्धपदश्रुतिनियन्धन इति, तान्यमूनि वेदपदानि—‘विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः
सगुरयाप पुनस्तान्येवानु विनश्यति न प्रेत्य संज्ञास्ती’त्यादि, तथा ‘स वै अयमात्मा ज्ञानमय’ इत्यादीनि च, एतेषां च
वेदपदानामयमर्थो भवयेतसि विपरिवर्तते-विज्ञानमेव-चैतन्यमेव घनो-नीलादिरूपत्वात् विज्ञानघनः स एव एतेभ्यः—
अध्यक्षतः परिच्छिद्यमानस्वरूपेभ्यः पृथिव्यादिलक्षणेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय—उत्पद्य पुनस्तान्येवानु विनश्यति-तान्येव
भूतानि अनुत्थ्य विनश्यति, तत्रैवाव्यकरूपतया संलीनं भवतीति भावः, न प्रेत्य संज्ञास्ति—मृत्वा पुनर्जन्म प्रेत्येत्यु-
च्यते न तत्संज्ञास्ति, न परलोकसंज्ञास्तीति भावः, ततः कुतो जीवः?, युक्त्युपपन्नश्चायमर्थ इति ते मतिः, यतो

नामी प्रत्यक्षेण परिग्रहते, अतीन्द्रियत्वात्, नाप्यनुमानेन, यत्स्तद्धिक्कलिद्धिसम्बन्धपूर्वकं, न चात्र लिङ्गस्य लिङ्गिना सह सम्बन्धः प्रत्यक्षगम्यो, लिङ्गिनोऽतीन्द्रियत्वात्, नाप्यनुमानगम्योऽनवस्थाप्रसक्तः, तदपि हि लिङ्गलिङ्गिसम्बन्धग्रहण-पूर्वकं, तत्रापि चेयमेव वार्ता इत्यनवस्थानुपद्रवः। नाप्यागमगम्यः, परस्परविरुद्धार्थतया तेषामागमानां प्रमाणत्वाभावात्, तथाहि—केविदेवनाहुः—एतावानेव लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः। भद्रे! वृकपदं पश्य, यद्बदन्त्यवहुश्चुताः ॥ १ ॥ इत्यादि, अपरे प्राहुः—“न रूपं भिक्षुवः पुद्गला” इत्यादि, पुद्गले रूपं निषेधयन्ति, अमूर्त्तं आत्मेत्यर्थः, अन्ये पुनरेवं—‘अकर्त्ता निर्गुणो भोक्ता’ इत्यादि, अपरे एवं—“स वै अयमात्मा ज्ञानमय’ इत्यादि, नचैते सर्वे एव प्रमाणं, परस्पर-विरोधेन, एकार्थाभिधायिपरस्परविरुद्धवाक्यपुरुषब्रातवत्, अतो न विद्मः—किमस्ति नास्तीत्ययं तवाभिप्रायः, तत्र वेदपदानां चार्थं न जानासि, अस्तन्वात् युक्तिं हृदयं च, तथाहि—वेदपदानामयमर्थः—विज्ञानघन एवेति ज्ञानोपयो-गदर्शनोपयोगरूपं विज्ञानं ततोऽनन्यत्वात् आत्मा विज्ञानघनः, प्रतिप्रदेशमनन्तविज्ञानपर्यायसङ्घातात्मकत्वाद्वा विज्ञानघनः, एयशब्दोऽग्न्याख्ये विज्ञानघनादनन्यत्वात् विज्ञानघन एव, एतेभ्यो भूतेभ्यः—क्षित्युदकादिभ्यः समुत्थाय—कथञ्चिदुत्पद्येति, घटविज्ञानपरिणतो हि आत्मा घटाद् भवति, तद्विज्ञानधयोपशमस्य तत्सापेक्षत्वाद्, अन्यथा निरालम्ब-नतया तस्य सिध्यात्वप्रसक्तः, एवं सर्वत्र भावनीयं, तत उक्तं—तेभ्यः समुत्थाय कथञ्चिदुत्पद्येति, पुनस्तान्येव—भूतानि ‘अनु धिनश्यति’ तेषु विपक्षितेषु भूतेषु व्यवहितेषु अपगतेषु वा आत्मापि तेन विज्ञानघनात्मना उपरमतेऽन्यविज्ञानात्मना उत्सृष्टे, यदिवा सामान्यचैतन्यरूपतयाऽवतिष्ठते इति, न प्रेत्य संज्ञाऽस्ति—न प्राक्तनी घटादिविज्ञानसंज्ञाऽवतिष्ठते,

साग्रप्रविज्ञानोपयोगिविभक्तत्वात्, अथवा एवं व्याख्या-विज्ञानप्रतिपत्तयेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय पुनस्तान्येवानु विनश्यती-
 त्येतन्न, यतः प्रेत्यसंज्ञाऽस्ति-परलोकसंज्ञास्ति ॥ यदप्युक्तं-नासी प्रत्यक्षेण परिगृह्यते इति तदप्यसमीचीनम्, आत्मनः प्रत्यक्ष-
 सिद्धत्वात्, तद्गुणस्य ज्ञानस्य स्वसंबन्धेनप्रमाणसिद्धत्वात्, तथाहि-स्वसंबन्धेहापायादयः उत्पद्यन्ते व्ययन्ते
 या, ततस्तद्गुणस्य स्वसंबन्धितत्वात्सिद्धमात्मनः प्रत्यक्षत्वं, अथ ब्रवीथा भूतगुणश्चैतन्यं, तथा च वेदेऽप्युक्तम्, 'एतेभ्यो
 भूतेभ्यः समुत्थाये'त्यादि, ततः कथं ज्ञानस्य स्वसंबन्धितत्वे आत्मनः प्रत्यक्षत्वं?, ज्ञानस्यात्मगुणत्वाभावात्, तदप्युक्तं, भूतगु-
 णाये सति पृथिव्याः काठिन्यस्यैव सर्वत्र सर्वदा चोपलम्भप्रसङ्गात्, न च सर्वत्र सर्वदा चोपलभ्यते चैतन्यं, लोछादौ मृताव-
 स्यायां चानुपलम्भात्, अथ तत्रापि चैतन्यमस्ति केवलं शक्तिरूपेण ततो नोपलभ्यते, तदसम्यक्, विकल्पद्वयानतिक्रमात्,
 न्ना हि शक्तिश्चैतन्याद्विलक्षणा इत चैतन्यमेव?, यदि विलक्षणा ततः कथमुच्यते शक्तिरूपेण चैतन्यमस्ति, नहि षटे विद्य-
 माने षडरूपेण षटस्तिष्ठतीति षष्ठं शक्यं, तथा चाहान्योऽपि—“रूपान्तरेण यदि तत्तदेवास्तीति मा रटीः । चैतन्याद-
 न्यरूपस्य, भाये तद्विद्यते कथम् ? ॥ १ ॥ अथ द्वितीयः पक्षस्तर्हि चैतन्यमेव सा, कथमनुपलम्भः?, आवृतत्वादनुप-
 लम्भ इति चेत्, नन्यावृत्तिरावरणं, तच्चावरणं किं भूतानां विवक्षितपरिणामाभाव इत परिणामान्तरं आहोस्विदन्यदेव
 भूतातिरिक्तं किञ्चित्?, तत्र न तत्रद्विवक्षितपरिणामाभावः, एकान्ततुच्छरूपतया तस्यावारकत्वायीगात्, अन्यथा
 तस्याप्यतुच्छरूपतया भावरूपतापत्तिः, भावत्वे च पृथिव्यादीनानामन्यतमो भावो भवेत् 'पृथिव्यादीन्येव भूतानि तत्त्व'मिति
 यचनात्, पृथिव्यादीनि च भूतानि चैतन्यस्य व्यञ्जकानि नावारकानीति कथमावारकत्वं तस्योपपत्तिमत्?, अथ परि-

णामान्तरं तदयुक्तं, परिणामान्तरस्यापि भूतस्वभावतया भूतवत् व्यञ्जकत्वस्योपपत्तेर्नावारकत्वस्य, अथान्यदेव भूताति-
रिक्तं किञ्चित् तदतीवासमीचीनं, भूतातिरिक्ताभ्युपगमे 'चत्वार्येव पृथिव्यादीनि भूतानि तन्व'मिति तत्त्वसङ्ख्याव्याघात-
प्रसङ्गात्, अपि च-इदं चैतन्यं प्रत्येकं वा भूतानां धर्मः समुदायस्य वा?, न तावत्प्रत्येकमनुपलम्भात्, नहि प्रतिपरमाणु
संवेदनमुपलभ्यते, अपि च यदि प्रतिपरमाणु संवेदनं भवेत्तर्हि पुरुषसहस्रचैतन्यवृन्दमिव परस्परं भिन्नस्वभावमिति नैकरूपं
भवेत्, अथ चैकरूपमुपलभ्यते, अहं पश्यामि अहं करोमीत्येवं सकलशरीराधिष्ठानादेकरूपतयाऽनुभवात्, अथ समु-
दायस्य धर्मस्तदप्यसत्, प्रत्येकमभावात्, नहि प्रत्येकं यदसत्तत्समुदाये भवति, यथा रेणुषु तैलं, स्यादेतद्-यद्वत् मद्या-
ङ्गेषु प्रत्येकं मदशक्तिरदृष्टापि समुदायेऽपि भवन्ती दृश्यते तद्वच्चैतन्यमपि भविष्यति को दोषः?, तदसम्यक्, प्रत्ये-
कमपि मद्याङ्गेषु मदशक्त्यनुयायिमाधुर्यादिगुणदर्शनात्, तथाहि—दृश्यते माधुर्यमिश्रसे धातकीपुष्पेषु च मनाक् विकलतो-
त्पादकत्वादि, न चैवं चैतन्यं सामान्यतोऽपि भूतेषु प्रत्येकमुपलभ्यते, ततः कथं समुदाये तद्वद्वितुमर्हति?, मा प्रापत्सर्वत्र
सर्वस्य भावप्रसक्त्याऽतिप्रसङ्गः, किञ्च-यदि चैतन्यं भूतधर्मत्वेन प्रतिपन्नं ततोऽवश्यमस्यानुरूपो धर्मो प्रतिपत्तव्यः, आनु-
रूप्याभावे जतुकाठिन्ययोरिव परस्परं धर्मधर्मिभावानुपपत्तेः, न च चैतन्यं भूतानुरूपो धर्मो, वैलक्षण्यात्, तथाहि—
चैतन्यं बोधस्वरूपामूर्त्तं च, भूतानि च तद्विलक्षणानि, ततः कथं परस्परमेपां धर्मधर्मिभावसंभवः?, न च चैतन्यमिदं
भूतानां कार्यं, अत्यन्तविलक्षणतया कार्यकारणभावस्याप्यथोयोगात्, तथा चोक्तम्—“काठिन्याबोधरूपाणि, भूतान्यध्यक्ष-
सिद्धितः। चेतना च न तद्गुणा, सा कथं तत्फलं भवेत्? ॥१॥” अपि च—यदि भूतकार्यं चैतन्यं तर्हि किं न सकलमपि जगत्

प्राणिमयं भवति, परिणतिविशेषसद्भावभावनादिति चेत्, ननु सोऽपि परिणतिविशेषसद्भावः सर्वत्रापि कस्मात् भवति ?
 सोऽपि हि भूतमात्रनिमित्तक एव, ततः कथं तस्यापि क्वचित्कदाचिद्भावः ?, अन्यच्च—स किरूपः परिणतिविशेष इति
 वाच्यम् ?, कठिनत्वादिरूप इति चेत्, तथाहि—काष्ठादिषु दृश्यन्ते घुणादिजन्तवो जायमानास्ततो यत्र कठिनत्वा-
 दिविशेषस्तत्प्राणिमयं न शेषमिति, तदप्यसत्, व्यभिचारदर्शनात्, तथाहि—अविशिष्टेऽपि कठिनत्वादिविशेषे क्वचि-
 द्भवति, क्वचित्कठिनत्वादिविशेषमन्तरेणापि संस्वेदजा नभसि च संमूर्च्छिमा जायन्ते, किञ्च—समानयोगिका अपि
 विचित्रवर्णसंस्थानाः प्राणिनो दृश्यन्ते, तथा गोमयाद्येकयोनिसम्भविनोऽपि केचिन्नीलतनवोऽपरे पीतकाया अन्ये
 विचित्रवर्णाः, संस्थानमध्येतेषां परस्परं विभिन्नं, तद्यदि भूतमात्रनिमित्तं चैतन्यं तत एकयोनिकाः सर्वेऽप्येकवर्णसंस्थाना
 भवेयुर्न च भवन्ति, तस्मादात्मान एव तत्तत्कर्मवशात् तथा तथोत्पद्यन्ते इति ॥ स्यादेतत्—आगच्छन् गच्छन् वा
 आत्मा नोपलभ्यते, केवलं देहे सति संवेदनमुपलभामहे, देहाभावे च भस्मावस्थायां न, तस्मान्नात्मा, किन्तु संवेदनमा-
 त्रमेवैकं, तच्च देहकार्यं देह एव च समाश्रितं, कुड्ये चिन्नवत्, नहि चित्रं कुड्यविरहितमवतिष्ठते, नापि कुड्यानन्तरं सङ्गा-
 मति, आगतं वा कुड्यानन्तरात्, किंतु कुड्य एवोत्पन्नं कुड्य एव च विलीयते, एवं संवेदनमपि, तदप्यसत्, आत्मा हि
 स्वरूपेणानूर्त्तः, आन्तरमपि शरीरमतिसूक्ष्मत्वान्न चक्षुर्विषयः, तदुक्तमन्यैरपि—“अन्तरा भवदेहोऽपि, सूक्ष्मत्वा-
 न्नोपलभ्यते । निष्कामन् प्रविशन् वापि, नाभावोऽनीक्षणादपि ॥ १ ॥” तत आन्तरशरीरयुक्तोऽप्यात्मा आगच्छन्
 गच्छन् वा नोपलभ्यते, लिङ्गतस्तूपलभ्यते, तथाहि—कूमेरपि जन्तोस्तत्कालोत्पन्नस्याप्यस्ति निजशरीरविषयः प्रति-

बन्धः, उपघातकमुपलभ्य पलायनदर्शनात्, यश्च यद्विषयः प्रतिबन्धः स तद्विषयपरिशीलनाभ्यासपूर्वकः, तथा दर्शनात्, न खल्वत्यन्तापरिज्ञातगुणदोषवस्तुविषये कस्याप्याग्रहं उपजायते, ततो जन्मादौ शरीराग्रहः शरीरपरिशीलनाभ्यासजनितसंस्कारनिबन्धन इति सिद्धमात्मनो जन्मान्तरादागमनं, तथा च केचित् पठन्ति—“शरीराग्रहरूपस्य, त्रैतसः सम्भवो यदा । जन्मादौ देहिनो इष्टः, किं न जन्मान्तरागतिः ? ॥ १ ॥” अथागतिः प्रत्यक्षतो नोपलभ्यते ततः कय-
मनुमानादवचीयते, नैष दोषः, अनुमेयविषये प्रत्यक्षवृत्तेरनभ्युपगमात्, परस्परविषयपरिहारेण हि प्रत्यक्षानुमानयोः प्रवृत्तिरिष्यते, ततः कथं स एव दोषः ? आह च—“अनुमेयेऽस्ति नाध्यक्षमिति कैवात्र दुष्टता ? । अध्यक्षस्यानुमानस्य, विषयो विषयो नहि ॥ १ ॥” अथं तज्जातीयेऽपि प्रत्यक्षवृत्तिमन्तरेण कथमनुमानमुदचितुमुत्सहते ? , न खलु यस्यासि-
विषया प्रत्यक्षवृत्तिर्महानसेऽपि नासीत् तस्यान्यत्र क्षितिधरादौ धूमात् धूमध्वजानुमानं भवति, तदप्यसम्यक्, अत्रापि तज्जातीये प्रत्यक्षवृत्तिभावात्, तथाहि—आग्रहोऽन्यत्र परिशीलनाभ्यासप्रवृत्तः प्रत्यक्षत एवोपलब्धतस्तदुपष्टम्भे-
हाप्यनुमानं प्रवर्त्तते, उक्तं च—आग्रहस्तावदभ्यासात्, प्रवृत्त इपलभ्यते । अन्यत्राध्यक्षतः साक्षात्ततो देहेऽनुमान किम् ? ॥ १ ॥” योऽपि चित्रद्वान्तः प्रागुपन्यस्तः सोऽभ्ययुक्तो, वैपय्यात्, तथाहि—चित्रमचेतनं गमनस्वभावग्रहितं च, आत्मा च चेतनः कर्मवशात् गत्यागती च कुरुते, ततः कथं इष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः साम्यम् ? , ततो यथा कश्चिदे-
वदत्तो विवक्षिते ग्रामे कतिपयदिनानि गृहारम्भं कृत्वा ग्रामान्तरे गृहान्तरमास्थायावतिष्ठते, तद्वदात्माऽपि विवक्षिते भवे देहं परिहाय भवान्तरे देहान्तरमारचस्यावतिष्ठते । यच्चोक्तम्—“तच्च संवेदनं देहकार्यमिति, तन्न, चाधुषादिकं संवे-

दनं देहाश्रितमपि कथञ्चिद्भवतु, चक्षुरादीन्द्रियद्वारेण तस्योत्पत्तिसम्भवात्, यत्र मानसं तत्कथं ?, नहि तदेहकार्य-
 मुपपत्तिमात्, युक्त्ययोगात्, तथाहि—तन्मानसं ज्ञानं देहादुत्पद्यमानमिन्द्रियरूपाद्वा समुत्पद्येत अनिन्द्रियरूपाद्वा केश-
 नत्वादिलक्षणात्?, तत्र न तावदाद्यः पक्षः, इन्द्रियरूपात् तदुत्पत्ताविन्द्रियबुद्धिबद् वृत्तमानार्थग्रहणप्रसक्तैः, इन्द्रियं हि
 वार्त्तमानिक एवार्थे व्याप्रियते, तत्सामर्थ्यादुपजायमानं मानसमपि ज्ञानं पञ्चेन्द्रियज्ञानमिव वृत्तमानार्थग्रहणपर्यवसि-
 तसत्ताकमेव भवेत्, अथ यदा चक्षू रूपविषये व्याप्रियते तदा रूपे विज्ञानमुत्पादयति न शेषकालं, तत्तल्लद्रूपविज्ञानं
 वृत्तमानार्थविषयं, वृत्तमान एवार्थे चक्षुषो व्यापारात्, रूपविषयव्यावृत्त्यभावे च मनोज्ञानं, तत्रो न तत्प्रतिनियतकाल-
 विषयं, एवं शेषेष्वपि इन्द्रियेषु वाच्यं, ततः कथमिव मनोज्ञानस्य वृत्तमानार्थग्रहणप्रसक्तिः ?, तदसाधीयो, यत
 इन्द्रियाश्रितं तदुच्यते यदिन्द्रियव्यापारमनुसृत्योपजायते इन्द्रियाणां च व्यापारः प्रतिनियते एव वार्त्तमानिके
 स्वस्वविषये, मनोज्ञानमपि यदीन्द्रियव्यापारमाश्रितं तत्र ऐन्द्रियज्ञानमिव वार्त्तमानिकार्थग्रहणकमेव भवेत्, अन्यथा
 इन्द्रियाश्रितमेव तन्न स्यात्, तथा च केचित्पठन्ति—“अक्षव्यापारमाश्रित्य, भवदक्षजमिष्यते । तद्व्यापारो न तत्रेति,
 कथमक्षभयं भयेत् ? ॥१॥” अथानिन्द्रियरूपादिति पक्षस्तदप्ययुक्तः, तस्याचेतनत्वात्, नन्वचेतनत्वादिति कोऽर्थः ?, यदि
 इन्द्रियविज्ञानरहितत्वादिति, तदिष्यत एव, यदि नामेन्द्रियविज्ञानं ततो न भवति मनोविज्ञानं तु कस्मात् न भवति ?,
 मनोविज्ञानं नोत्पादयतीत्यचेतनत्वं तदा तदेव विचार्यमाणमिति प्रतिज्ञार्थकदेशासिद्धो हेतुः, तदप्यस्यत्, अचेतन-
 त्वादिति किमुक्तं भवति ?—स्वनिमित्तविज्ञानैः स्फुरच्चिद्रूपतयाऽनुपलब्धेः, स्पर्शादयो हि स्वस्वनिमित्तविज्ञानैः स्फुरच्चिद्रूपा

उपलभ्यन्ते, कथं तेभ्यो मनोज्ञानं भवतीति प्रतियन्ति सुधियः, आह च—“चेतयन्तो न दृश्यन्ते, केशश्मश्रुन-
खादयः । ततस्तेभ्यो मनोज्ञानं, भवतीत्यतिसाहस्रम् ॥ १ ॥” अपिच—यदि केशनखादिप्रतिबद्धं मनोज्ञानं
ततस्तदुच्छेदे मूलत एव न स्यात्, तदुपघाते चोपहतं भवेत्, नच भवति, तस्मान्नायं पक्षः क्षोदक्षमः । किञ्च—मनो-
ज्ञानस्य सूक्ष्मार्थभेदत्वस्मृतिपाटवाद्यो विशेषा अन्वयंव्यतिरेकाभ्यामभ्यासपूर्वका दृष्टाः, तथाहि—तदेव शास्त्रगी-
हापोहादिप्रकारेण यदि पुनः पुनः परिभाव्यते ततः सूक्ष्मतरार्थावबोध उल्लसति स्मृतिपाटवं चापूर्वमुजृम्भते, एवं
चैकरात्राभ्यासतः सूक्ष्मार्थभेदत्वशक्तौ पाटवशक्तौ चोपजातायामन्येव्यपि शास्त्रान्तरेषु अनायासेनैव सूक्ष्मार्थावबोधः
स्मृतिपाटवं चोल्लसति, तदेवमभ्यासहेतुकाः सूक्ष्मार्थभेदत्वत्वाद्यो मनोज्ञानस्य विशेषा दृष्टाः, अथ च कस्यचिदिदं जन्मा-
भ्यासव्यतिरेकेणापि दृश्यते, ततोऽवश्यं पारलोकिकाभ्यासहेतुका इति प्रतिपत्तव्यं, कारणेन सह कार्यस्यान्यथानुपपन्न-
त्वप्रतिबन्धतोऽदृष्टतत्कारणस्यापि तत्कार्यत्वविनिश्चितेः, ततः सिद्धः परलोकयायी जीवः, सिद्धे च तस्मिन् परलोकया-
यिनि यदि कथञ्चिदुपकारी चाक्षुषादेर्विज्ञानस्य देहो भवेत् भवतु न कश्चिद्दोषः, क्षयोपशमहेतुतया देहस्यापि कथञ्चि-
दुपकारित्वाभ्युपगमात्, न चैतावता तन्निवृत्तौ सर्वथा तन्निवृत्तिः, नहि वहेरासादितविशेषो घंटो घट्टिनिवृत्तौ समूलो-
च्छेदं निवर्त्तते, केवलं विशेष एव कञ्चनपि, यथा सुवर्णद्रवता, एवमिहापि देहनिवृत्तौ ज्ञानविशेष एव कोऽपि तत्प्र-
तिबद्धो निवर्त्ततां, न पुनः समूलं ज्ञानमपि, यदि पुनर्देहमात्रनिमित्तकमेव विज्ञानमिष्येत देहनिवृत्तौ च निवृत्तिमत्ताहिं
देहस्य भस्मावस्थायां ना भूद्, देहे तु तथाभूते एवावतिष्ठमाने मृतावस्थायां कस्मान्न भवति ?, प्राणापानयोरपि हेतु-

तासुदभागे न भयतीति चेत्, न, प्राणापानयोर्ज्ञानहेतुत्वायोगात्, ज्ञानादेव च तयोरपि प्रवृत्तेः, तथाहि—यदि मन्दौ
 प्राणापानौ निराट्टमिष्येते ततो मन्दौ भवतो, दीर्घं चेत्तर्हि दीर्घाविति, यदि पुनर्देहमात्रनिवृत्तौ प्राणापानौ प्राणापान-
 निमित्तं च विज्ञानं तर्हि नेत्यभिच्छायशात् प्राणापानप्रवर्तनं भवेत्, नहि देहमात्रनिमित्ता गौरता श्यामता वा इच्छाय-
 शास्त्रवर्तमाना दृष्टा, प्राणापाननिमित्तं च यदि वो विज्ञानं ततः प्राणापाननिर्हासातिशयसंभवे ज्ञानस्यापि निर्हासातिशयौ
 स्याताम्, अवश्यं हि कारणे परिहीयमाने अभिवर्द्धमाने च कार्यस्यापि हानिरुपचयश्च भवति, यथा महति मृत्पिण्डे
 मशान् घटोऽल्पे चाल्पीयान्, अन्यथा कारणमेव तन्न स्यात्, न च भयतः प्राणापाननिर्हासातिशयसंभवे विज्ञानस्यापि
 निर्हासातिशयो, विपर्ययस्यापि भावात्, मरणावस्थायां प्राणापानातिशयसंभवेऽपि विज्ञानस्य हासदर्शनात्, स्यादेतत्-
 तदानीं वातपिचादिभिर्दोषैर्देहस्य विगुणीकृतत्वात् न प्राणापानातिशयसंभवेऽपि ज्ञानस्यातिशयसंभवोऽत एव मृताव-
 स्यायामपि न चेतन्यं, देहस्य विगुणीकृतत्वात्, तदसमीचीनतरमेव, एवं सति मृतस्यापि पुनरुज्जीवनप्रसक्तेः, तथाहि—
 मृतस्य दोषाः समीभवन्ति, समीभवनं च दोषाणामवसीयते ज्वरादिविकारादर्शनात्, समत्वं चारोग्यं, तथा चाहु-
 र्गुणाः—“तेषां समत्वमारोग्यं, क्षयवृद्धी विपर्यय” इति, आरोग्यलाभत्वे देहस्य पुनरुज्जीवनं भवेत्, अन्यथा देहः कार-
 णमेव चेतसो न स्यात्, तद्विकारभावाभावाननुविधानात्, एवं हि देहकारणता विज्ञानस्य श्रद्धेया स्यात् यदि पुनरुज्जीवनं
 भवेत्, स्यादेतद्—अयुक्तमिदं पुनरुज्जीवनप्रसङ्गापादनं, यतो यद्यपि दोषा देहस्य वैगुण्यमाधाय निवृत्तास्तथापि न
 तत्कृतस्य वैगुण्यस्य निवृत्तिः, नहि दहनकृतो विकारः काष्ठे दहननिवृत्तौ निवर्तमानो दृष्टः, तदयुक्तम्, इह हि क्वचि-

दनियत्त्यविकारारम्भकं, यथा वह्निः काष्ठे, इयामतामात्रमपि वह्निना कृतं काष्ठे वह्निनिवृत्तौ न निवर्त्तते, किञ्चित् निवर्त्त्यविकारारम्भकं, यथा स एवाग्निः सुवर्णे, तथाहि—अग्निना कृता सुवर्णे द्रवता अग्निनिवृत्तौ निवर्त्तते, तत्र वाय्वा-
दयो दोषा निवर्त्त्यविकारारम्भकाश्चिकित्साप्रयोगदर्शनात्, यदि पुनरनियत्त्यविकारारम्भका भवेयुस्तर्हि न तद्विकार-
निवर्त्तनाय चिकित्सा विधीयेत, वैफल्यप्रसङ्गात्, न च वाच्यं मरणात् प्राक्तनदोषा निवर्त्त्यविकारारम्भका मरणकाले
त्वनियत्त्यविकारारम्भका इति, एकस्य एकत्रैव नियत्त्यानियत्त्यविकारारम्भकत्वायोगात्, नह्येकमेव तत्रैव नियत्त्यविका-
रम्भकमनियत्त्यविकारारम्भकं च भवितुमर्हति, तथा अदर्शनात्, ननु द्विविधो हि व्याधिः—साध्योऽसाध्यश्च, तत्र
साध्यो नियत्त्यः, तमेव चाधिकृत्य चिकित्सा फलवती, असाध्योऽनियत्त्वीयः, न च साध्यासाध्यभेदेन व्याधिद्विविध्य-
मप्रतीतं, सकललोकप्रसिद्धत्वाद्, व्याधिश्च दोषवैषम्यकृतः, ततः कथं दोषाणां निवर्त्यानियत्त्यविकारारम्भकत्वमनु-
पपन्नमिति, तदप्यसत्, भवन्मतेनासाध्यव्याध्यनुपपत्तेः, तथाहि—असाध्यता व्याधेः क्वचिदायुःश्रयात्, तथाहि—तस्मि-
न्नेव व्याधौ समानेऽप्यौषधैद्यसम्पर्कं कश्चिन्श्चियते कश्चिन्न, क्वचिपुनः प्रतिकूलकर्मोदयात्, प्रतिकूलकर्मोदयजनितो
हि श्थिनादिव्याधिरौषधसहस्रैरपि कश्चिदसाध्यो भवति, एतच्च द्विविधमपि व्याधेरसाध्यत्वमर्हतामेव मते सङ्गच्छते,
न भवती भूतमात्रतत्त्ववेदिगः, क्वचिपुनरसाध्यो व्याधिदोषकृतविकारनिवर्त्तनसमर्थस्यौषधस्याभावात् वैद्यस्य वा, वैद्यौ-
षधसम्पर्काभावे हि व्याधिः प्रसर्पन् सकलमध्यायुरुपक्रमते, ननु वैद्यौषधसम्पर्काभावादेवासाकमपि पुनरुज्जीवनं न भवि-
ष्यति, नहि तदस्ति किञ्चित् औषधं वैद्यो वा यत् पुनरुज्जीवयति, तदप्ययुक्तं, वैद्यौषधे हि दोषविकारनिवर्त्तनार्थमिष्येते,

न गुणरत्नतामर्तधतन्यस्योत्तादनार्थ, तथाऽनभ्युपगमात्, दोषकृताश्च विकारा मृतावस्थायां स्वयमेव निवृत्ताः, जरादेरदर्श-
 नात्, ततः किं धिषीपयान्येपणेनेति तदवस्थ एव पुनरुज्जीवनप्रसङ्गः, अपि च—कश्चिदोपाणामुपशमेऽप्यकस्मान्निश्चयते,
 कश्चिद्याजिदोषघृष्टोऽपि जीयति, तदेतन्नयन्मते कथमुपपत्तिमर्हति?, तथा च केचिदुच्यते—‘दोषस्योपशमेऽप्यस्ति, मरणं
 करणित् पुनः। जीयन् दोषघृष्टेऽप्येतन्न स्याद् भयन्मते ॥ १ ॥’ अर्हतां तु शासने शक्यद् आयुःकर्म विजृम्भते तावद्
 दोषैरतिपीडितोऽपि जीयति, आयुःकर्मक्षये च दोषाणामधःकृतायपि श्रियते, तन्न देहमात्रकारणं संवेदनं, अन्यच्च—देहः
 कारणं संवेदनस्य सहकारिभूतं वा उपादानभूतं वा?, यदि सहकारिभूतं तदिष्यत एव, देहस्यापि क्षयोपशमे हेतुतया
 कथञ्चिद्विज्ञानहेतुत्वान्भ्युपगमात्, अथोपादानभूतं तदयुक्तं, उपादानं हि तत् तस्य यद्विकारेण यस्य विकारो, यथा मृद्
 घटस्य, न च देहविकारेणैव विकारः संवेदनस्य, देहविकाराभावेऽपि भयशोकादिना तद्विकारदर्शनात्, न तद् देह
 उपादानं संवेदनस्य, तथा च यदन्भ्युपादानलक्षणमपरे—“अविकृत्य हि यद् वस्तु, यः पदार्थो विकार्यते। उपादानं न
 तत्तस्य, युक्तं गोगमपादिपत् ॥१॥” एतेन यदुच्यते—मातापितृचैतन्यं सुतचैतन्यस्योपादानमिति, तदपि प्रतिक्षिप्तं, तत्रापि
 तद्विकारे विकारित्वं तद्विकारे चाविकारित्वमिति नियमादर्शनात्, अन्यच्च—यद्यस्योपादानं तत्तस्मादभेदेन व्यवस्थितं,
 यथा मृदो घटः, मातापितृचैतन्यं च सुतचैतन्यस्योपादानं ततः सुतचैतन्यं मातापितृचैतन्यादभेदेन व्यवतिष्ठते, तस्माद्
 यत्किञ्चिदेतत्, तन्न भूतधर्मो भूतकार्यं वा चैतन्यं, किं त्यामनो गुण इति, तद्गुणस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वात्प्रत्यक्षसिद्ध
 आत्मा, अनुमानसिद्धश्च, तच्चानुमानमिदं—रूपादीन्द्रियाणि विद्यमानप्रयोजकानि कर्मकरणत्वे सति माह्यग्राहकरूप-

त्वात्, ये कर्मकरणत्वे सति ग्राह्यग्राहकरूपे ते विद्यमानप्रयोजकं, यथा संदशायःपिण्डी, कर्मकरणरूपाणि च सन्ति ग्राह्यग्राहकरूपाणि रूपादीन्द्रियाणि ततो विद्यमानप्रयोजकानीति, न चैन्द्रियाणां स्वत उपलम्भकत्वं येन रूपादिग्रहणे प्रति तेषां कर्तृत्वमेयोपगम्येत न करणत्वं, अचेतनत्वेन स्वत उपलम्भकृत्वायोगात्, तथा चात्र प्रयोगः—यदचेतनं तन्नोपलब्धुं यथा घटः, अचेतनानि च द्रव्येन्द्रियाणि, न घायमसिद्धो हेतुः, यतः खलु द्रव्येन्द्रियाणि निर्वृत्युपकरणरूपाणि, निर्वृत्युपकरणे च पुद्गलमये, पुद्गलमयं च सर्वमचेतनं, पुद्गलानां काठिन्यावोधरूपतया चैतन्यं प्रति धर्मत्वायोगात्, धर्मानुरूपो हि सर्वत्रापि धर्मो, यथा काठिन्यं प्रति पृथिवी, यदि पुनरनुरूपत्वाभावेऽपि धर्मधर्मिभावाभवेत् ततः काठिन्यजलयोरपि स भवेत्, न च भवति, तस्मादचेतनाः पुद्गलाः, तथा चोक्तम्—“वोहसभावममुतं विसयपरिच्छेयगं च चेयन्नं । विवरीयसहावाणि य भ्रूवाणि जगप्पसिद्धाणि ॥ १ ॥ ता धम्मिधम्मभावो कहमेप्पसिं अणब्भुवगमे य । अणुखत्ताभावे काठिन्नजलाण किं न भवे ? ॥ २ ॥ (धर्मसं. ५०-५१) ततः स्वत उपलम्भकत्वाभावात् रूपादिग्रहणं प्रतीन्द्रियाणां करणभाव एव, न कर्तृभाव इति स्थितम् । अथवेदमनुमानं—सभौकृमिदं शरीरं भोग्यत्वात्, स्थालस्थितौदनवत्, भोग्यता च शरीरस्य जीवेन तथा निवसता भुज्यमानत्वात्, द्वयोरपि च प्रयोगयोः साध्यसाधनप्रतिबन्धः, प्रतिबन्धसिद्धिर्दृष्टान्ते प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धेति नोक्तलिङ्गलिङ्गिसम्बन्धग्रहणरूपदोषावकाशः, आगमगम्योऽप्येव जीवः, तथा चागमः—“अणिदियगुणं जीवं, दुन्नेयं मंसचक्खुणा । सिद्धा पसंसति सबभू, नाणसिद्धा य साहुणो ॥१॥” (द०अ० ५-३४ भा.) अत्र ज्ञानसिद्धाः साधवो—भवस्थकेवलिनः, ज्ञेयं सुगमं, न चागमानां परस्परविरुद्धार्थतया सर्वेषामप्य-

नामान्यमभ्युरेयं, गर्पशगूठत्वायइयं प्रमाणत्वेनाभ्युपगमार्थत्वाद्, अन्यथा सम्यक्प्रमाणाप्रमाणविभागापरिणतेः प्रेक्षाव-
 नाधिनिगमनात्, अप कथमेतत्प्रत्येयं यथाऽयमगमः सर्वशमूह इति १, उच्यते, यदुक्तोऽर्थः प्रत्यक्षेणानुमानेन च न
 यायते नापि पुरापरव्याहतः मोऽयसीयते सर्वशमणीतोऽन्वयस्य तथारूपत्वासम्भवात्, ततस्तस्माद्यत्सिद्धं तत्सर्वं सुसि-
 द्धम्, उक्तं च—दिष्टेण य इष्टेण य तंमि विरोधो न जुञ्जाद् कश्चि । सो आगमो ततो जं नाणं तं सम्मनाणंति
 ॥ १ ॥ (धर्म० ५१९) ततः प्रत्यक्षानुमानागमप्रमाणसिद्धत्वाद्येदप्रतिष्ठितत्वाच्च सौम्य ! अस्ति जीप इति प्रतिपत्तव्यम्,
 इदं पदपरोन्यासस्त्रेण वेदानां प्रमाणत्वेनाद्वीकृतत्वात् ॥

षिसम्मि संसगम्मि अ णिणेण जर--मरणविप्पमुक्केणं । सो समणो पयइओ पंचहिं सह खंडियसरहिं ॥६०१॥
 उक्तप्रमाणेन निनेन-भाषयता वर्द्धमानस्वामिना जरामरणाभ्यमुक्तलक्षणाभ्यां विप्रमुक्त इव विप्रमुक्तः तेन छिन्ने-
 निराकृते संशये स इन्द्रगृतिः पयभिः सण्डिकद्वैतैः—छात्रगतैः सह श्रमणः प्रप्रजितः सन् साधुः संवृत्त इत्यर्थः, ॥

प्रथमो गणधरः समाप्तः

तां पइयअं सोउं पीओ आगच्छई अमारिसेणं । वधामि णमाणेमी पराजिणित्ता ण तं समणं ॥ ६०२ ॥
 तं-इन्द्रगृतिं प्रप्रजितं श्रुत्वा द्वितीयः—खल्वग्निभूतिरत्रान्तरे अमर्षेण प्राग्व्यावर्णितस्वरूपेण हेतुभूतेन आगच्छति भग-
 परत्समीपं, केनाभिप्रायेणेत्याह—प्रजामि, णमिति वाक्यालङ्कारे आनयामि, निजभ्रातरमिन्द्रभूतिमिति गम्यते,
 परतानित्य णमिति पूर्ववत् तं श्रमणमिन्द्रजालिककल्पमिति । पुनरपि किं चिन्त्यन्नसावागत इत्याह—

छलिओ छलाइणा सो मन्ने माइंदजालिओ वाचि । को जाणइ कह वत्तं इत्ताहे वट्टमाणी से ? ॥ १२७ भा० ॥
दुर्जयखिभुवनस्यापि मन्नाता इन्द्रभूतिः, केवलमहमिदं मन्ये-छलादिना छलितोऽसौ तेन, स हि छलजातिनिग्रहस्था-
नग्रहणनिपुणः सम्भाव्यते, अथवा मायेन्द्रजालिकः कोऽपि निश्चितमसौ येन तस्यापि जगद्गुरोर्मन्नातुर्भ्रमितं चेतः,
यदिवा को जानाति तयोः किमपि वादस्थानं कथमपि वृत्तं ?, मत्परोक्षत्वाद्, अत ऊर्ध्वं मयि तत्र गते 'से' तस्य छला-
दिकुशलस्य मायेन्द्रजालकुशलस्य वा 'वट्टमाणी'ति या काचित् वार्त्ता वर्त्तनी वा भविष्यति, तां द्रक्ष्यत्ययं समग्रोऽपि
लोक इति गम्यते ॥ इदं च तेन तत्रागच्छता प्रोक्तम्—

सो पक्खंतरमेगंणि जाइ जइ मे तओ मि तस्सेव । सीसत्तं हुब्ब गओ बुत्तुं पत्तो जिणसगासं ॥ १२८ भा० ॥
को जानाति तावदिन्द्रभूतित्तेन कथमपि निर्जितः ?, मम पुनरेकमपि पक्षान्तरं-पक्षविशेषं स यदि याति, किमुफं
भवति ?-मद्विहितस्य सहेतूदाहरणस्य पक्षविशेषस्य यद्युत्तरप्रदानेन कथमपि पारं गच्छति ततो मीति वाक्यालङ्कारे तस्यैव
श्रमणस्य शिष्यत्वेन गतोऽहं भवेयमिति उक्त्वा प्राप्तो जिनस्य-भगवतो महावीरस्य सकाशं-समीपम् ॥ ततः किमित्याह—

आमट्ठो य जिणेणं जाइजरामरणविप्पमुक्केण । नामेण य गोत्तेण य सबवूसवदरिसीण ॥ १२९ ॥
हे अग्निभूति गोयम ! सागयसुत्ते जिणेण चित्तेइ । नामंपि मे वियाणइ, अहवा को मं न याणाइ ? ॥ १२९ भा० ॥

इ वा हियपगयं मे संसय मन्नेज्ज अहव छिदिज्जा । तो होब्ब चिम्महं मे इइ

किं मत्ते अति कर्म? उपाहु नतियत्ति संसओ तुज्झं । वेयपयाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥३०४॥
हे अग्निभूते ! गीतम् ! त्वमेतत् मन्यसे-चिन्तयसि, यदुत कर्म-ज्ञानावरणीयादि किमस्ति उत नाल्सीति ? नन्वयम-

नुचितस्तत्र संशयः, यतोऽयं संशयस्तत्र विरुद्धवेदपदश्रुतिनिबन्धनः, तेषां च वेदपदानामर्थं सम्यक् न जानासि, यथा न जानासि तथा यक्ष्यामः, तेषामयमर्थो यक्ष्यमाणलक्षण इति गाथाक्षरार्थः । तानि च वेदपदान्यमूनि—“पुरुष एवेदं ज्ञि-
नं यद्गवं यच्च भाव्यं उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेजति यद्वेजति यद्दूरे यदु अन्तिके यदन्तरस्य सर्वस्यास्य
प्राप्तम्” इत्यादि, तथा ‘पुण्यः पुण्येने’त्यादि, तेषामयमर्थस्तत्र चेतसि विपरिवर्तते-पुरुषः-आत्मा, एवकारोऽवधारणे, स च
पुरुषातिरिक्तस्य कर्मप्रकृतीन्धरादेर्व्यवच्छेदार्थः, इदं-सर्वं प्रत्यक्षं वर्तमानं चेतनाचेतनस्वरूपं श्रिमिति वाक्यालङ्कारे यद्भू-
तम्-अतीतं यच्च भाव्यं-भविष्यत्, मुक्तिसंसारवपि स एव, पुरुष इत्यर्थः, उतामृतत्वस्येशान इति, उतशब्दोऽपिशब्दार्थः,
स च समुद्येय, अमृतत्वस्य च-अमरणभावस्य मोक्षस्य ईशानः-प्रभुः, यदन्नेनातिरोहतीति चशब्दस्य लुप्तस्य दर्शनाद्
यथाज्ञेन-आहारेणातिरोहति-अतिशयेन वृद्धिसुपैति, तथा यत् एजति-चलति पश्वादि, यत् नेजति-न चलति पर्वतादि,
अत्र प्रकारो न भयत्यार्षत्वात्, यद्दूरे मेवादि यदु अन्तिके उशब्दोऽवधारणे यदन्तिके-समीपे तत्सर्वं पुरुष एव, तथा
यत् अन्तः-मध्ये अस्य-चेतनाचेतनस्य सर्वस्य यदेव सर्वस्यास्य बाह्यं तत्सर्वं पुरुष एव, ततस्तदतिरिक्तस्य कर्मणः किल
तथा युःश्रद्धेयेति । तथा न प्रत्यक्षप्रमाणगम्यमिदं कर्म, अतीन्द्रियत्वात्, नाप्यनुमानगम्यं, तत्र प्रत्यक्षाप्रवृत्तेः,
नाप्यागमगम्यम्, आगमानां परस्परविरुद्धार्थभाषितया प्रामाण्यायोगात्, अन्यच्च-अमूर्त्तं आत्मा मूर्त्तं च कर्म्माम्भ्युपग-

छलिओ छलाइणा सो मन्ने माइंदुजालिओ वाचि । को जाणइ कह वत्तं इत्ताहे वट्टमाणी से ? ॥ १२७ भा० ॥
दुर्जयखिभुवनस्यापि मद्भ्राता इन्द्रभूतिः, केवलमहमिदं मन्ये-छलादिना छलितोऽसौ तेन, स हि छलजातिनिग्रहस्था-
नग्रहणनिपुणः सम्भाव्यते, अथवा मायेन्द्रजालिकः कोऽपि निश्चितमसौ येन तस्यापि जगद्गुरोर्मन्त्रानुभ्रमितं चेतः,
यदिवा को जानाति तयोः किमपि वादस्थानं कथमपि वृत्तं ?, मत्परोक्षत्वाद्, अत ऊर्ध्वं मयि तत्र गते 'से' तस्य छला-
दिकुशलस्य मायेन्द्रजालकुशलस्य वा 'वट्टमाणी'ति या काचित् वाचा वर्तनी वा भविष्यति, तां द्रक्ष्यत्ययं समग्रोऽपि
लोक इति गम्यते ॥ इदं च तेन तत्रागच्छता प्रोक्तम्—

सो पक्खंतरमेगंपि जाइ जइ मे तओ मि तस्सेव । सीसत्तं हुज्ज गओ वुत्तुं पत्तो जिणसगासं ॥ १२८ भा० ॥
को जानाति तावदिन्द्रभूतिस्तेन कथमपि निर्जितः ?, मम पुनरेकमपि पक्षान्तरं-पक्षविशेषं स यदि याति, किमुक्तं
भवति ?-मद्विहितस्य सहैतूदाहरणस्य पक्षविशेषस्य यद्युत्तरप्रदानेन कथमपि पारं गच्छति ततो मीति वाक्यालङ्कारे तस्यैव
श्रमणस्य शिष्यत्वेन गतोऽहं भवेयमिति उक्त्वा प्राप्तो जिनस्य-भगवतो महावीरस्य सकाशं-समीपम् ॥ ततः किमित्याह—

आभट्ठो य जिणेणं जाइजरामरणविप्पमुक्केण । नामेण य गोत्तेण य सव्वद्रूसव्वदरिसीण ॥ ६०३ ॥
हे अग्निभूति गीयम ! सागयमुत्ते जिणेण चिंतेइ । नामंपि मे वियाणइ, अहवा को मं न याणाइ ? ॥ १२९ भा० ॥
जइ वा हिययगयं मे संसय मन्नेज्ज अहव छिंदिज्जा । तो होज्ज विम्हओ मे इय चिंतंतो पुणो भणित्तो ॥ १३० भा० ॥
इदं गाथात्रयमपि पूर्ववदेव ॥

न शरीरी अशरीरीति वा ? तत्र यथाद्यः पक्षस्तः स शरीरी कथम् ? अन्येन तच्छरीरकरणादिति चेत् ननु तत्रापीयमेव
 वात्तैत्यनवस्थानुपपन्नः, अथाशरीरीति पक्षस्तदप्ययुक्तम्, अशरीरितया तस्याप्यारम्भकत्वायोगात्, स्यादेतद्-एष नः
 निदान्तो यदा कर्मरहितस्याप्यात्मनः शरीरकरणेच्छोपजायते तदा शरीरमारभते, आत्मनः सकलशक्तिसमन्वितत्वात्,
 अत एव मुफात्मनो न भूयः शरीरित्यप्रसङ्गः, शरीरकरणेच्छाया एवाभावात्, तदप्यश्लीलं, शुद्धस्य सतो रागद्वेषरहित-
 तया शरीरकरणेच्छाया एवाप्रवृत्तेः, मुफात्मवत्, ततः कर्मसद्वितीयः पुरुषः कर्त्तेति न सर्वाणि वेदपदानि कर्मसत्ताप्रति-
 नेरकानि, न तत् कर्म प्रत्यक्षप्रमाणगोचरातिक्रान्तं, मया साक्षात्प्रत्यक्षत इत्यलभ्यमानत्वात्, नाप्यनुमानगोचरातीतं भवतो-
 ऽप्यनुमानमिच्छत्वात्, तच्चेदमनुमानं-शरीरान्तरपूर्वकं चालशरीरमिन्द्रियादिमत्त्वात्, न च वाच्यं
 जन्मान्तरानीतशरीरपूर्वकत्तस्यासाभिरभ्युपगतत्वात्सिद्धसाध्यता, जन्मान्तरशरीरस्यान्तरालगतावभावेन तत्पूर्वक-
 त्वायोगात्, तस्मात्कार्मणशरीरपूर्वकं चालशरीरमिति सिद्धं कर्म, अन्यथा प्रतिनियतदेशस्थानगर्भप्राप्तिर्नरपञ्चादिरू-
 पेण वैचित्र्यं वा नोपपत्तिमत्, नियामकाभावात्, उक्तं च—“आत्मत्वेनाविशिष्टस्य, वैचित्र्यं तस्य यद्दशात् । नरादिरूपं
 तच्चित्रगृहं कर्मसंज्ञकम् ॥ १ ॥” अथ स्वभाव एव नियामको वैचित्र्यस्य न कर्ममिति कर्मसिद्धिः, तदप्यनुपपन्नं, विकल्पा-
 म्यामयोगात्, स हि स्वभावो वस्तुविशेषो वा स्यात् वस्तुधर्मो वा ? न तावत् वस्तुविशेषस्तस्याप्रामाणिकत्वात्, न हि स वस्तु-
 विशेषः प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धो नाप्यनुमानसिद्धो न चाप्यागमगम्य इत्यप्रमाणक एव, अन्यच्च-स वस्तुविशेषो मूर्तो वा अमूर्तो
 वा ? यदि मूर्तः कर्मणोऽस्य न कश्चिद्भेदोऽन्यत्र संज्ञाभेदात्, भवता हि वस्तुविशेष इति व्यवह्रियते मया तु कर्ममिति,

म्यते, ततः कथममूर्त्तस्य मूर्त्तेन सह संयोगः, संयुज्यमानता किल मूर्त्तानामेव धर्म इति प्रवादः, तथा कथममूर्त्तस्य मूर्त्तेन कर्मणाऽनुग्रहोपघातौ ? न खलु नभसश्चन्दनादिनोपग्रहो लकुटादिना चोपघातो भवति, अथ च श्रुतिषु कर्मसत्ता गीयते "पुण्यः पुण्येन कर्मणा, पापः पापेन कर्मणा" ततो न विद्मः—किमस्ति कर्म किं वा नास्तीति तवाभिप्रायः, तत्र वेदपदानामर्थं न जानासि, चशब्दात् युक्तिं भावार्थं च, तेषां हि वेदपदानामथमेकवाक्यतया व्यवस्थितोऽर्थः—इह त्रिविधानि वेदवाक्यानि—कानिचिद् विधिवादपराणि कानिचिदर्थवादप्रधानानि अपराणि त्वनुवादपराणि, तत्र 'अग्निहोत्रं जुहुया-स्वर्गकाम' इत्यादीनि विधिवादपराणि, अर्थवादस्तु द्विधा—स्तुत्यर्थवादो निन्दार्थवादश्च, तत्र स्तुत्यर्थवादप्रधानानि यथा 'स सर्ववित् यस्यैषा महिमा भुवि आदित्ये, ब्रह्मपुरे ह्येष व्योम्नि आत्मा सुप्रतिष्ठितस्तमक्षरं वेदयते, अथ यस्तु सर्वज्ञः स सर्ववित् सर्वमेवाविश' इत्यादि, निन्दार्थवादप्रधानानि यथा 'एष कः प्रथमो यज्ञो ? योऽग्निष्टोमः, योऽग्नेन अनिष्ट्वा अन्येन यजते स गर्तमभ्यपत' इत्यादि, अत्र पशुनेधादीनां प्रथमं करणं निन्द्यते इत्ययं निन्दार्थवादः 'द्वादश मासाः संवत्सरः अग्निरुणोऽग्निर्हिमस्य भेषज'मित्यादीनि त्वनुवादप्रधानानि, लोके प्रसिद्धसैवार्थस्य एतैरनुवादात्, पुरुष एवेदं अग्नि-त्यादीन्यपि पुरुषस्तुतिपराणि, यदिवा जाल्यादिमदत्यागायाद्वैतभावनाप्रतिपादकानि न कर्मसत्ताप्रतिषेधकानि, इत्थं चैतदङ्गीकर्त्तव्यं, न खल्वकर्मण आत्मनः कर्तृत्वोपपत्तिः, एकान्तशुद्धतया प्रवृत्तिनिवन्धनाभावात्, न च वाच्यं शरीर-वान् खल्वीशान् आरम्भ उपपत्तिमान्, स्वशरीरारम्भेऽपि तस्योक्तदोषानतिक्रमात्, अथ ब्रूये—अन्यस्तत्शरीरारम्भाय व्याप्रियते, स च शरीरवान् सत्तारम्भक इति, तदप्यसम्यक्, तत्रापि विकल्पद्वयप्रवृत्तेः, स ह्यन्यस्तत्शरीरारम्भाय व्याप्रियते

न शरीरी अशरीरीति वा ? तत्र यद्वाच्यः पक्षस्ततः स शरीरी कथम् ? अन्येन तच्छरीरकरणादिति चेत् ननु तत्रापीयमेव
 वार्तित्यनवस्थानुपपन्नं, अथाशरीरीति पक्षस्तदप्ययुक्तम्, अशरीरितया तस्याप्यारम्भकत्वायोगात्, स्यादेतद्-एष नः
 निदान्तो यदा कर्मरहितस्याध्यात्मनः शरीरकरणेच्छोपजायते तदा शरीरमारभते, आत्मनः सकलशक्तिसमन्वितत्वात्,
 अत एव मुफाल्मनो न भूयः शरीरित्वप्रसङ्गः, शरीरकरणेच्छाया एवाभावात्, तदप्यश्लीलं, शुद्धस्य सतो रागद्वेपरहित-
 तया शरीरकरणेच्छाया एवाप्रवृत्तेः, मुफाल्मवत्, ततः कर्मसद्वितीयः पुरुषः कर्तेति न सर्वाणि वेदपदानि कर्मसत्ताप्रति-
 केगहानि, न तत् कर्म प्रत्यक्षप्रमाणगोचरातिक्रान्तं, मया साक्षात्प्रत्यक्षत उपलभ्यमानत्वात्, नाप्यनुमानगोचरातीतं भवतो-
 ऽप्यनुमानसिद्धत्वात्, तच्चेदमनुमानं-शरीरान्तरपूर्वकं बालशरीरमिन्द्रियादिमत्त्वात् युवशरीरवत्, न च वाच्यं
 जन्मान्तरानीतशरीरपूर्वकत्वस्यास्माभिरभ्युपगतत्वासिद्धसाध्यता, जन्मान्तरशरीरस्यापान्तरालगताद्यभावेन तत्पूर्वक-
 त्यायोगात्, तस्मात्काम्मर्माणशरीरपूर्वकं बालशरीरमिति सिद्धं कर्म, अन्यथा प्रतिनियतदेशस्थानगर्भासिर्नरपश्वादिरू-
 षेण वैचित्र्यं वा नोपपत्तिमत्, नियामकाभावात्, उक्तं च—“आत्मत्वेनाविशिष्टस्य, वैचित्र्यं तस्य यद्वशात् । नरादिरूपं
 तद्यिनमदृष्टं कर्मसंज्ञकम् ॥ १ ॥” अथ स्वभाव एव नियामको वैचित्र्यस्य न कर्मेति कर्मासिद्धिः, तदप्यनुपपन्नं, विकल्पा-
 म्यस्ययोगात्, स हि स्वभावो वस्तुविशेषो वा स्यात् वस्तुधर्मो वा ? न तावत् वस्तुविशेषस्तस्याप्रामाणिकत्वात्, न हि स वस्तु-
 विशेषः प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धो नाप्यनुमानसिद्धो न चाप्यागमगम्य इत्यप्रमाणक एव, अन्यच्च-स वस्तुविशेषो मूर्त्तो वा अमूर्त्तो
 वा ? यदि मूर्त्तः कर्मर्णोऽस्य न कश्चिन्नेदोऽन्यत्र संज्ञाभेदात्, भवता हि वस्तुविशेष इति व्यवह्रियते मया तु कर्मेति,

अथामूर्त्तौ न तर्हि वैचित्र्यहेतुर्देहकारणं च अमूर्त्तत्वात् गगनवत्, अथ वस्तुधर्मः स्वभाव इति पक्षस्तत्रापि विकल्पद्वयं, स ह्यात्माख्यवस्तुधर्मो वा स्यादस्त्वन्तरधर्मो वा?, तत्रात्माख्यवस्तुधर्मत्वे देहादिकारणत्वानुपपत्तिरमूर्त्तत्वात् गगनवत्, वस्त्वन्तरधर्मत्वेऽपि विकल्पयुगलप्रवेशः, तद्धि वस्त्वन्तरममूर्त्तं वा स्यान्मूर्त्तं वा?, अमूर्त्तत्वे तद्धर्मोऽप्यमूर्त्तं इति पूर्ववत् देहादिकारणत्वायोगः, अथ मूर्त्तं तर्हि स मूर्त्तवस्तुधर्मः पुद्गलपर्याय एवान्यस्य मूर्त्तवस्तुधर्मत्वायोगात्, कर्मापि च पुद्गलपर्यायानन्यरूपमिति कर्मसिद्धिः। अन्यच्च-समानेऽपि च सेवाधारम्भे समानेऽपि च स्वामिचित्तपरिज्ञानादिरूपे तदुपाये यः खलु परस्परं मनुष्याणां फलभेदः स हेत्वन्तरं विना न युक्तिमियत्तिं, कारणभेदमन्तरेण कार्यभेदायोगात्, ततो यदेव तत्र किञ्चनापि हेत्वन्तरं तत्कर्मति प्रतिपत्तव्यम्, उक्तञ्च—“तथा तुल्येऽपि चारम्भे, सदुपायेऽपि यो नृणाम्। फलभेदः स युक्तो न, युक्त्या हेत्वन्तरं विना ॥ १ ॥ तस्मादवश्यमेष्टव्यमत्र हेत्वन्तरं परैः। तदेवाहृष्टमित्याहुरन्ये शास्त्रकृतश्रमाः ॥ २ ॥ (शास्त्रवा०) आगमगम्यं चैतत्, ‘पुण्यः पुण्येन कर्मणा, पापः पापेन कर्मणे’ति श्रुतिवचनप्रामाण्यात्, अथ कर्मास्तीति प्रतीमः, तच्च कर्म पुद्गलस्वरूपं नामूर्त्तमिति कथं प्रतिपत्तव्यम्?, उच्यते, अमूर्त्तत्वे सति ततः सकाशादात्मनामनुग्रहोपघातासम्भवादाकाशादिवत्, न खल्वकाशात्मनामनुग्रहमुपघातं वा विधातुमलममूर्त्तत्वादेवं कर्मापि स्यात्, एतेन यदवोचन् सौगताः-वासना कर्मेति, तदपि प्रतिक्षिप्तम्, वासनाया अमूर्त्तत्वेनोक्तदोषानतिक्रमात्, उक्तं च—“अन्ने उ अमुत्तं चिय (केई अमुत्तेन उ) कम्मं मन्नंति वासणारूपं । तं च न जुज्जइ तत्तो उवघायाणुगहाभावा ॥१॥ नागासं उवघायं अणुगहं वाचि कुणइ सत्ताणमित्यादि” (धर्म. ६२७-८) अन्यच्च-

शान्ता गान गानरुगन्गनैरिगन्गना यथा तिलादी गन्धधानाना माउतीपुष्पादिराम्यकंदैस्तुला, ततो यदि वोपसंताने
 गन्ता समदिदेतुस्तुगन्गने तर्पणं वोधातिरिक्तं किञ्चिद्वासफमभ्युपगन्तव्यम्, अन्यथा वास्तनानुपपत्तेः, तथा
 च गति रित्त्वं नः शौचिकं कर्म, उक्तं च—“वासनाऽप्यन्यसम्भरणं, विना नैवोपपद्यते । पुष्पादिगन्धकल्पे, तिलादी
 नेत्यने यतः ॥ १ ॥ वोपमात्रानिदित्तं तु, वास्तकं किञ्चिद्विद्यताम् । मुख्यं तदेव नः कर्म, न युक्ता वास्तनाऽन्यथा ॥ २ ॥
 (शास्त्रा-) ये पुनरपरे मातृसहस्रशक्तिस्त्वं कर्मेति त एवं प्रष्टव्याः—एत शक्तिरात्मनः स्वाभाविकी ज्ञान्यसम्प-
 दंमनुप्रपा १, तत्र यथाद्यः पक्षलदा मोक्षामाप्रसङ्गः, आत्मसहस्रस्यैव तस्याः शक्तिरपनेतुमशक्यत्वात्, अन्यधानिरुपा-
 विशालानुपपत्तेः, प्राणाऽप्यपरतुपर्मस्यभारोक्तदोषानुपपन्नस्तु तदवस्थ एव, अध द्वितीयः पक्षः, तथा च सति यस्वोपाधेः
 तन्नकृत्वात् ना शक्तिरात्मनो नारकादिभयभ्रमणरूपा समुद्रवादि तदेवास्माकं पीडित्तिकं कर्मेति न काचिरक्षतिः । यद-
 युक्तम् ‘अन्यथानूर्पो जाताना मूर्त्तं च कर्मो’त्यादि, तदव्यसम्भक्तं, अमूर्त्तस्याप्याकाशस्य मूर्त्तेन घटादिना सह यद्विया
 द्रयम् पराभिप्रायेणानूर्पो कियया तद्द संयोगभावात्, उक्तं च—“मुत्तस्तामुत्तिमया जीयेण कष्टं ह्येज्ज संबंधो ? ।
 मोन । पटस्य तभता जह वा दयस्य किरियाय ॥ १ ॥” (वि. १. ६. ३५) तथा अमूर्त्तस्याप्यारमनो मूर्त्तकर्मकृतावनुग्रहो-
 त्पत्ताविरिक्त्यो, विशानस्य माह्योत्पत्त्यादिमदिरापानादिभिरनुग्रहोपघातदर्शनात्, आह च—“मुत्तेणामुत्तिमतो जघघा-
 वाऽनुग्रहो कर्ह दोन्ना ? । जह विन्नाजार्दंजं मदिरापानोसहार्दं हि ॥ १ ॥” (वि. १. ६. ३७) एवं भगवताऽभिहितेऽस्मिभूतिः

किं कृतवन्तित्वात्—

छिन्नमि संसयंमी जाइजरामरणविष्णुक्केण । सो समणो पवइओ पंचहिं सह खंडियसएहिं ॥ ६०५ ॥
व्याख्या पूर्ववत् । द्वितीयो गणधरः समाप्तः ॥

अथ तृतीयस्य गणधरस्य वायुभूतेर्वक्यतामभिधित्सुराह—

ते पवइए सोउं तइओ आगच्छई जिणसगासं । वच्चामि ण वन्दामि वंदित्ता पज्जुयासामि ॥ ६०६ ॥
तौ इन्द्रभूत्यग्निभूती प्रव्रजितौ श्रुत्वा तृतीयो—वायुभूतिनामा द्विजोपाध्यायो जिनसकाशमागच्छति, सातिशयनिज-
वन्धुद्वयनिष्क्रमणाकर्णनादपगताभिमानो भगवति सञ्जातसर्वज्ञप्रत्ययः सन्नेवमवाधारयत्—व्रजामि ण इति वाक्यालङ्कारे
तथा वन्दे भगवन्तं वन्दित्वा पर्युपासे इति ॥ अपरं च किं विकल्प्य समागतोऽसावित्याह—
सीसत्तेणोचगया संपइ इंदइग्गिभूइणो जस्स । तिट्ठअणकयप्पणामो स महाभागोऽभिगमणिच्चो ॥ १३१ भा० ॥
तदभिगमचंद्रणमंसणाहणा हुज्ज पूअपावोऽहं । बुच्छिद्वसंसओ वा बुत्तुं पत्तो जिणसगासं ॥ १३२ भा० ॥
गाथाद्वयमपि सुगमं, पूतपापो—विशुद्धपापोऽपगतपाप इत्यर्थः ॥ ततः किमित्याह—

आभट्ठो य जिणेणं जाइजरामरणविष्णुक्केणं । नामेण य गोत्तेण य सवन्नूसव्वदरिसीण ॥ ६०७ ॥
अस्या व्याख्या प्रागिव ॥ इत्थं सगौरवमाभाषितोऽपि भगवता सकलत्रैलोक्यातिशायिनीं तस्य रूपादिसमृद्धिममिस-
मीक्ष्य क्षोभादसमर्थो हृद्गतं संशयं प्रष्टुं विस्मयाचूष्णीमाश्रितः पुनरप्युक्तः, किमित्याह—

तस्मीपत्तस्सरीरंति संसओ नयि अ पुच्छसे किचि । वेयपयाण य अत्थं न याणसी तेस्सिमो अत्थो ॥ ६०८ ॥
 दे आयुष्मन् ।—यायुभूते ! तवायं संशयो, यवुत-स एव जीवस्तदेव च शरीरमिति, नापि च पृच्छसि किञ्चित्
 विदिगोपेत्तत्त्वं महक्षणं क्षोभात्, अयं च संशयस्तव विरुद्धवेदपदश्रुतिनिबन्धनः, तेषां च वेदपदानामर्थं न जानासि
 तेन संशयं कुरुते, तेषां च तव संशयनिबन्धनानां वेदपदानामयमर्थो-वक्ष्यमाण इति गाथार्थः । तानि चामूनि परस्प-
 रविरुद्धानि वेदपदानि—‘विज्ञानपन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय पुनस्तान्येवानुविनश्यति, न प्रेत्य संज्ञाऽस्ति’ इत्यादि,
 तथा—‘सत्येन लभ्यस्तपसा ह्येव ब्रह्मचर्येण नित्यं ज्योतिर्मयो हि शुद्धो यं पश्यन्ति धीरा यतयः संयतात्मान’ इत्यादि
 च, एतेषां चायमर्थस्तव शुद्धौ प्रतिभासते-न देहात्मनोर्भेदसंज्ञास्ति, विज्ञानघनेत्यादीनां व्याख्या पूर्ववत्, नवरं न प्रेत्य
 संज्ञाऽस्ति भूतसमुदायमात्रधर्मत्याच्चैतन्यस्य, तेन चामूनि किल शरीरातिरिक्तामोच्छेदपराणि वर्त्तन्ते, ‘सत्येन लभ्य-
 स्तपसा ह्येव’ इत्यादीनि तु देहातिरिक्तात्मप्रतिपादकानि ततः संशयः, युक्ता च भूतसमुदायमात्रधर्मता चेतनायाः, तस्याः
 भूतसमुदायमात्र एवोपलम्भात् गौरवादिवत्, प्रत्यक्षादिप्रमाणगोचरातिक्रान्तश्च देहातिरिक्त आत्मा इति, तत्र वेदपदानां चार्थं
 न जानासि, अशब्दात् युक्चिह्नद्वये च, तेषामयमर्थः-तत्र विज्ञानघनेत्यादीनां वेदपदानामर्थः प्रागेव व्याख्यातः, सत्येन
 लभ्य इत्यादीनि तु सुप्रतीतानि भूतातिरिक्तात्मप्रतियादकानि, तथाहि—सत्येन-सत्यवचनेन तपसा-अनशनादिरूपेण
 ब्रह्मचर्येण च स्फुटं नित्यं-नियमेन ज्योतिर्मयो-ज्ञानमयः शुद्धो भवति, यं तथाभूतमात्मानं धीराः-परमज्ञानकलिता
 यतयो-महर्षयः संयतात्मानो-ध्यानैकनिपणाः पश्यन्ति, न च चेतनाया भूतसमुदायमात्र एवोपलम्भात् भूतधर्मता,

विलक्षणतया तस्या मूर्त्तत्वायोगात्, एतच्च प्रागेव भावितम्, न च तस्मिन् सत्येवोपलभस्तद्धर्मत्वानुमानायात्, व्यभि-
चारदर्शनात्, तथाहि-सर्षे सत्येन रूपादय उपलभ्यन्ते, न च तेषां तद्धर्मतेति, ततः शरीरातिरिक्तात्माह्वयपदार्थ-
धर्मधेतनेति स्थितं, प्रत्यक्षसिद्धोऽप्येव आत्मा, तद्विगुणस्यावग्रहाविज्ञानस्य स्पष्टसंबेदनप्रत्यक्षसिद्धत्वात्, अनुमानगम्योऽपि,
तच्चेद-देहेन्द्रियातिरिक्त आत्मा, तद्विगमेऽपि तदुपलब्धार्थानुसरणात्, पञ्चयातायनोपलब्धार्थानुसर्तदेवदत्तवत्, इह
स्मरणमनुभवपूर्वकतया व्याधं, व्याप्यव्यापकभावध्वानयोः प्रत्यक्षेणैव प्रतिपन्नः, तथाहि-योऽर्थोऽनुभूतः स स्मर्यते न
शेषतथा स्वसंबेदनप्रत्यक्षेण प्रतीतेः, त्रिपक्षे चातिप्रसङ्गो बाधकं प्रमाणं, अननुभूते हि विषये यदि स्मरणं भवेत् ततो-
ऽननुभूतत्वाविशेषात् खरविगणादेरपि स्मरणप्रसक्तिरित्यतिप्रसङ्गः, विवक्षिते देहे विवक्षितेषु च इन्द्रियेषु सत्सुपलभ्यो
योऽर्थः स भवान्तरे तद्विगमेऽपि जातिस्मरणे स्मर्यते, ततोऽवश्यं तस्यार्थस्योपलभ्यमानो देहातिरिक्त आत्मा प्रतिपत्तव्यो,
न तन्मात्रः, तन्मात्रे तद्विगमे तदुपलब्धार्थानुसरणायोगात्, अधिकृतदेहेन्द्रियमात्रेण तस्थानुपलब्धत्वादिति, आग-
मगम्यता त्वस्य सुप्रसिद्धैव, सत्येन लभ्य इत्यादिवेदप्रमाणान्युपगमात् । एवं भगवता व्याकृते स किं कृतवान्? इत्याह-

छिन्नमि संसर्पमी जाइजरामरणविष्णुक्केण । सो समणो पवइतो पंचहिं सह खंडियसएहिं ॥ ३०९ ॥
अस्या न्याख्या पूर्ववत् । प्रथमगणधरादिदं तानात्वं-तस्य जीवसत्तायां संशयः, अस्य तु शरीरातिरिक्तं खल्व्वात्मनि,
न तु तत्सत्तायामिति ।

एवमिदो गणधरः समाप्तः ॥

मन्त्रति पगुर्धस गणधरस्य वफय्यतागभिषितपुराह— ६१० ॥

ये पगइए सोऽं विअत्ता आगच्छई जिणसगासं । चयामि ण चंद्रामि चंदिता पञ्चुवांसामि ॥ ६१० ॥
तात्—इन्द्रभूतिप्रगुरान् प्रप्रनितान् श्रुत्वा व्यक्तो नाम चतुर्थो गणधरो. जिनसकाशं-भगवत्समीपं आगच्छति,
केनाध्यमायेनेत्याह—प्रजामि णमिति वाक्यालङ्कारे वन्दे भगवन्तं वर्द्धमानस्वामिनं, वन्वित्वा च पर्युपास इति ॥ एवं-
भूतेन च सद्गुरेण गत्वा भगवन्तं प्रणम्य तत्यादान्तिके भगवत्सम्पदुपलब्ध्या विसयोत्फुल्लनयनस्तस्यौ । अत्रान्तरे—

आमद्वो अ जिणेणं जाइजरामरणविप्पमुक्खेणं । नामेण व गोत्तेण घ सधञ्चूसवदरिसीणं ॥ ६११ ॥

मत्स्या अपि व्याख्या पूर्वपत् ॥ आभाष्य च भगवता किमुकोऽयमित्याह— अन्तथो ॥ ६१२ ॥
किं मत्से पंच भूजा अत्थि नत्थित्ति संसओ तुज्झं । वेयपयाण घ अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६१२ ॥
किं पच भूतानि-पृथिव्यादीनि सन्ति किं वा न सन्तीति मन्यसे, व्याख्यान्तरं पूर्वपत् । अयं च संशयस्तव विरु-
द्ध्येपदश्रुतिनिवन्धनः, तानि चामूनि वेदपदानि, 'स्वप्नोपमं चै सकलमित्येप ब्रह्मविधिर्ब्रह्मसा विज्ञेय' इत्यादि, तथा
'वाया पृथिवी' इत्यादि, तथा "पृथिवी देवता आपो देवता" इत्यादि, तेषां च वेदपदानामयमर्थः तय प्रतिभासते-स्वप्नो-
पमं-स्वप्नसदृशं धी निपातोऽवधारणे सकलम्-अशेषं. जगदित्येप ब्रह्मविधिः—परमार्थप्रकारः अज्ञसा-प्रगुणेन न्यायेन
विज्ञेयो-ज्ञातव्यः, एवमादीनि किल वेदपदानि भूतनिहवपराणि, 'द्यावा पृथिवी' त्यादीनि तु सत्तांप्रतिपादकानि, तंतः
संशयः, तथा एयं ते चित्तविभ्रमो यथा भूताभाव एव समीचीनस्तेषां प्रमाणेनाग्रहणात्, तथाहि—चक्षुरादिवि-

ज्ञानस्योल्गमनं परमाणवो वा स्युः परमाणुसमूहो वाऽवयवी वा ? तत्र न तावत्परमाणवस्तेषामिन्द्रियविज्ञाने प्रतिभा-
साभावात्, न खलु चाक्षुषे विज्ञाने परस्परविशकलिताः परमाणवः प्रतिभासन्ते, नापि समूहः, समूहो हि नाम द्वित्रा-
दिपरमाणूनां संयोगः, स चानुपपन्न एव, विकल्पद्वयानतिक्रमात्, तथाहि—परमाणूनां संयोगो देशतो वा स्यात्
सर्वात्मना वा ? तत्र न तावद्देशेन, परमाणोर्देशाभावाद्, अन्यथा परमाणुत्वक्षतेः, परमोऽणुः परमाणुरिति व्युत्पत्तेः,
अथ सर्वात्मना पक्षस्ताहिं परमाणोः परमाणौ प्रवेशादणुमात्रप्रसक्तिः, तथा च पठन्ति—“संजोगोऽवि य तेसिं देसेणं सबहा
व होजा हि । देसेण कहमणुत्तं ? अणुमेत्तं सघहा भवणे ॥ १ ॥ (धर्म. ६५१) अथ त्रूपे—परस्परं प्रत्यासन्नत्वमात्रमेवात्र संयोग-
समूहो, न देशेन सर्वात्मना वा, ततो न कश्चिद्वोपः, तदस्यसम्यक्, प्रत्येकमिव समुदितानामपि तेषामग्रहणप्रसङ्गात्,
स्वरूपावस्थितानां तेषामिन्द्रियगम्यत्वाभावात्, न च परस्परप्रत्यासन्नत्वमभ्युपपन्नं, तद्धवश्यं पद्धिदग्भेदतो भवति,
दिग्भेदे च देशसम्भवादणुत्वव्याघातः, आह च—हाणी य अणुत्तस्सा दिसिभेदातो न अन्नहा घडइ । तेसि मिहो पच्चा-
सन्नयत्ति परिफागुमेयं पि ॥ १ ॥ (धर्म० ६५३) अथावयवीति पक्षः सोऽप्ययुक्तः, अवयविन एवासम्भवात्, तस्यावयवेषु
वृत्त्ययोगात्, तथाहि—सोऽवयवी देशेन वा प्रत्येकमवयवेषु वर्त्तते सर्वात्मना वा ? तत्र न तावद्देशेन अवयविनो देशाभावात्,
अन्यथा तेष्वपि देशेषु देशेन वर्त्तते, तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्यनवस्था, अथ सर्वात्मना तर्हि यावन्तोऽवयवास्तावन्तोऽवयविन
इत्यवयविवहुत्वप्रसङ्गः, अथ न ब्रूमो देशेन वर्त्तते सर्वात्मना वा, किन्तु वर्त्तते इत्येव, तत उक्तदोषाप्रसङ्गः, तदप्यश्लीलम्,
उक्तरूपप्रकारद्वयव्यतिरेकेणान्यस्य वृत्तिप्रकारस्यासम्भवात्, अथ समवायलक्षणेन सम्बन्धेन वर्त्तते इति मन्येथास्तदप्ययुक्तं,

नमरापत्त्यसिद्धत्वात्, न खलु वस्तुद्वयापान्तरालवर्ती तत्सम्बन्धनिबन्धनभूतो जतुकल्पः कचित्समवायो नाम पदार्थः
 प्रत्यशादिप्रमाणविषयोऽस्ति ततः कथं तमस्तिवेन मन्यामहे?, अन्यच्च-सोऽपि समवायः स्वसमवायिषु कथं वर्तत इति वाच्यं,
 तदन्यममरापययलादिति चेत्, ननु तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्यनवस्थानुपक्तिः, अथ स्वपरोभयसम्बन्धस्वभावः समवायो यथा
 स्वरप्रकाशधर्मा प्रदीपः, तेनात्मानं स्वसमवायिभिः सह सम्बन्धयति स्वसमवायिनश्च परस्परमिति, तदप्यमनोरमं,
 निरूप्यगुणानतिक्रमात्, तथाहि-तौ हि स्वभावौ समवायाद्भिन्नौ वा स्यात् अभिन्नौ वा?, यद्याद्यः पक्षस्ततो न समवायस्य
 तौ, सम्बन्धाभावात्, वस्तुन्तरधर्मयत्, अथाभिन्नौ ततः समवाय एव तौ, तदव्यतिरिक्तत्वात् तत्स्वरूपवत्, कुतः स्वभाव-
 द्यरूप्यनेति भूतविषयप्रमाणाभावः, एवं विभ्रमे स्फुटीकृते भगवानुत्तरमाह-वेदपदानामर्थं न जानासि, चशब्दात्
 युक्तिं भावार्थं च, तत्र तव संशयनिबन्धनातां वेदपदानामयमर्थः-स्वमोपमं वै सकलमित्यादीनि अध्यात्मचिन्तायां
 मणिकनकाङ्गनादिसंयोगस्य अनियतत्वात् अस्थिरत्वात् विपाककडुकत्वात् आस्थानिवृत्तिपराणि, न तु तदत्यन्ताभावप्रति-
 पादकानि, छाया वृधिधीत्यादीनि तु भूतसत्ताप्रतिपादकानि भवतोऽपि प्रतीतानि, ततो वेदसिद्धा सिद्धा भूतानां
 सत्ता, यदप्युक्तं-भूताभाव एव समीचीनस्तेषां प्रमाणेनाग्रहणादित्यादि तदप्यसम्यक्, भूतानां प्रत्यक्षादिप्रमाणसिद्ध-
 त्वात्, तथाहि-द्विविधं परमाणूनां रूपं-साधारणमसाधारणं च, तत्र यदसाधारणं रूपं तेन चाक्षुषविज्ञाने न ते प्रति-
 भासन्ते, साधारणेन तु रूपेण प्रतिभासन्त एव, न च वाच्यं-साधारणं रूपं नास्त्येव, तदभावे खल्वेकपरमाणुव्यतिरे-
 केणान्येषामपरमाणुत्वप्रसङ्गात्, परमाणुत्वेनापि तुल्यरूपत्वाभावाद्, अन्यथाऽस्मदभ्युपगमप्रसक्तैः, अथ यदेतत्परमा-

ज्ञानस्यालम्बनं परमाणवो वा स्युः परमाणुसमूहो वाऽव्यंवी वा ?, तत्र न तावत्परमाणवस्तेषामिन्द्रियविज्ञाने प्रतिभा-
साभावात्, न खलु चाक्षुषे विज्ञाने परस्परविशकलिताः परमाणवः प्रतिभासन्ते, नापि समूहः, समूहो हि नाम द्वित्रा-
दिपरमाणूनां संयोगः, स चानुपपन्न एव, विकल्पद्वयानतिक्रमात्, तथाहि—परमाणूनां संयोगो देशतो वा स्यात्
सर्वात्मना वा ?, तत्र न तावद्देशेन, परमाणोर्देशाभावाद्, अन्यथा परमाणुत्वक्षतेः, परमाणुरिति व्युत्पत्तेः,
अथ सर्वात्मना पक्षस्तर्हि परमाणोः परमाणौ प्रवेशादणुमात्रप्रसक्तिः, तथा च पठन्ति—“संजोगोऽविय तेसिं देसेणं सबहा
व शोज्जा हि। देसेण कहमणुत्तं? अणुमेत्तं सयहा भवणे ॥ १ ॥ (धर्म. ६५१) अथ ब्रूये—परस्परं प्रत्यासन्नत्वमात्रमेवात्र संयोग-
समूहो, न देशेन सर्वात्मना वा, ततो न कश्चिद्दोषः, तदप्यसम्यक्, प्रत्येकमिय समुदितानामपि तेषामग्रहणप्रसङ्गात्,
स्वरूपावस्थितानां तेषामिन्द्रियगम्यत्वाभावात्, न च परस्परप्रत्यासन्नत्वमभ्युपपन्नं, तद्व्यवश्यं पद्धिदग्भेदतो भवति,
दिग्भेदे च देशसम्भवात्पुन्यव्याघातः, आह च—दृणी य अणुत्तस्सा दिसिभेदातो न अन्नहा घडड। तेसि मिहो पच्चा-
सत्तयत्ति परिफणुमेर्यपि ॥ १ ॥ (धर्म० ६५३) अथावयवीति पक्षः सोऽप्ययुक्तः, अवयविन एवासम्भवात्, तस्यावयवेषु
पुत्त्ययोगात्, तथाहि—सोऽवयवी देशेन वा प्रत्येकमवयवेषु वर्त्तते सर्वात्मना वा ?, तत्र न तावद्देशेन अवयविनो देशाभावात्,
अन्यथा तेष्वपि देशेषु देशेन वर्त्तत, तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्यनवस्था, अथ सर्वात्मना तर्हि यावन्तोऽवयवास्तावन्तोऽवयविन
इत्यवयविवहुत्यप्रसङ्गः, अथ न ब्रूमो देशेन वर्त्तते सर्वात्मना वा, किन्तु वर्त्तते इत्येव, तत उक्तदोषप्रसङ्गः, तदप्यश्लीलम्,
उक्तरूपप्रकारद्वयव्यतिरेकेणान्यस्य वृत्तिप्रकारस्यासम्भवात्, अथ समवायलक्षणेन सम्बन्धेन वर्त्तते इति मन्येथास्तदप्ययुक्तं,

यत् प्रत्यामन्त्र्यं तदेव परमाणुसमूहः, एव एव च देवतः परमाणूनां सम्बन्धः, तथा चार्पम्—“जं चैवं खलु अणूनां पद्यात्तत्तणं मिहो एत्थ । तं चेष उ संवंधो विसिद्धपरिणामसायैक्खं ॥ १ ॥ देसेण उ संवंधो इहं देसे सतिः कंहंमणुत्तं पिं ? । अप्पत्तराभावातो न अप्पत्तरयं ततो अत्थि ॥ २ ॥ (धर्म. ७१०-७११) अथ दिग्भेदतो यो भेदः स एवाण्यदल्प-तरमनीति कथं न परमाणुत्वव्याघातः?, तदपि अयुक्तम्, सम्यक् तत्त्वापरिज्ञानात्, परमोऽणुहि सं उच्यते यो द्रव्यतोऽशक्यभेदो, न च विवक्षितस्य परमाणोर्द्रव्येण शब्दादिना भेद आपादयितुं शक्यते, तथा चोक्तम्—“सत्थेणं सुत्ति-पणेणवि ऐचुं भेचुं व जं क्किर न सक्का । तं परमाणुं सिद्धा वयंति आईं पमाणानं ॥ ३ ॥ (अनु-१००*) ततोऽन्यस्य पृथग्द्रव्यरूपस्याल्पतरस्याभावादव्याहृतं पद्मदिग्भेदेऽपि परमाणुत्वं, उक्तं च—“द्विसिभेदातोच्चिय सक्कंभेयतो कह न अप्प-तरगति ? । द्दपेण सक्कंभेयं विवक्खिसयं ता कुतो तंमिह ? ॥ १ ॥ (धर्म. ७१३) योऽपि सर्वात्मपक्षे दोष उक्तः यथा—परमाणुत्वमात्रसद्म इति सोऽप्ययुक्तो, यतो न परमाणोः परमाणुर्विनाशकः, सतः सर्वथा विनाशायोगात्, ततो द्वायपि परमाणू तथाविधपरमाणुविशेषतः सर्वात्मना सम्बन्धमापद्यमानौ सत्तोपचयविशेषात् स्थूलद्रव्यणुकंरूपतामेव प्राप्तो न परमाणुत्वमात्रमित्यदोषः, उक्तं च—“न य जुत्तं अणुमेत्तं सत्तातो सबहावि संजोगे । वायरमुत्तसा णासभावतो उयचयवित्सेत्ता ॥ १ ॥” (धर्म. ७१७) अवयविपक्षोक्तं द्रूपणमनवकाशं, पृथग्द्रव्यान्तररूपस्यावयविनोऽस्माभिरनभ्युपग-मात्, च एव हि परमाणूनां तथाविधदेशकालादिसामग्रीविशेषसापेक्षाणां विवक्षितजलधारणादिक्रियांसमर्थः समानः परिणामविशेषः सोऽवयवी, ततः कुतो देशकार्त्स्न्यवृत्तिकल्पदोषावकाशः?, शेषं तु समवायपक्षोक्तमनभ्युपगमात् न

शुत्वेन तुल्यरूपत्वं तत्तदन्यव्यावृत्तिमात्रपरिकल्पितसत्ताकं, यथाऽयमपि परमाणुः परमाणोव्यावृत्तोऽयमध्यपरंपरमाणो-
व्यावृत्त इति, ननु परमार्थिकं, तदेतद्युक्तं, स्वतस्तुल्यरूपत्वाभावेन तदन्यव्यावृत्तेरपि साधारणार्था असंभवात्, न
सतु यथा घटस्याघटाद् व्यावृत्तित्वा पटस्यापि, घटेन सह पटस्य तुल्यरूपत्वाभावात्, अर्थं सर्वं स्वलक्षणं सकलं सजा-
तीयविजातीयव्यावृत्तिस्वभावं, ततः समानरूपत्वाभावेऽपि विजातीयव्यावृत्तिः समाना, तदेपि न युक्तिकर्म, विजाती-
येभ्यो व्यावृत्तौ परमाणुत्वस्यैव सजातीयेभ्यो व्यावृत्तावपरमाणुत्वस्य प्रसङ्गात्, न्यायस्य समानत्वाद्, न च भवन्मते
सजातीयव्यावृत्तिर्युक्ता, सामान्यस्यैवानभ्युपगमात्, न च सजातीयत्वाभावेऽपि विजातीयव्यावृत्ततापि वस्तुन उपपद्यते,
अनेकस्वभावानभ्युपगमात्, न चैकेन स्वभावेन सर्वेभ्यो व्यावृत्तिः, तेषां सर्वेषामपि व्यावृत्तिविषयाणामेकरूपताप्रसङ्कः,
तथाहि—घटाद् व्यावृत्तते पटो, घटव्यावृत्तिस्वभावतथैव व्यावृत्तते तर्हि वलात् स्तम्भस्य घटरूपतीनुपत्तिः, अन्यथा
तत्स्वात्मभावतया व्यावृत्त्ययोगात्, तस्मादवश्यं परमाणूनां द्वे रूपे प्रतिपत्तव्ये तुल्यमत्तुल्यं च, तत्र तुल्यरूपेण चाक्षुषे
विज्ञाने समुदिताः परमाणवः प्रतिभासन्ते इति भूतानां प्रत्यक्षविषयता । यदपि समूहपक्षेऽभिहितं 'परमाणूनां संयोगो
वेरातो वा स्यात्सर्वामना वा' इत्यादि, तत्र पक्षद्वयेऽप्यदोषः, परमाणूनां विचित्रपरिणमनशक्तिसमन्विततया कदाचि-
द्वेशतः कदाचित्सर्वामना सम्बन्धभावात्, न च वाच्यं देशाभ्युपगमे परमाणोः अपरमाणुत्वप्रसङ्गः, परमाणुर्हि स
उच्यते यतो नान्यदल्पतरं, परमोऽणुः परमाणुरिति व्युत्पत्तेः, न च विवक्षितात्परमाणोरन्यदल्पतरमस्ति ततः पर-
माणुत्वाव्याघातः, तथा च सति देशकालादिसामग्रीत्रिशेषसम्पादितपरिणामविशेषपरिकल्पितानां परमाणूनां परस्परं

दृश्यप्रापकानि ततः संदीयः, अन्यच्च—यत्चेऽभिप्रायो यथा कारणानुरूपं कार्यं भवति, न खलु शालिधीजात् गोधुमा-
 दृश्यप्रयुक्तिः, ततो भवान्तरसादृश्यमेवोपपत्तिमात्, तत्र वेदपदानामर्थं चशब्दात् युक्तिं भावार्थं च न जानासि, तेषां
 वेदपदानामयमर्थः—पुरुषः तत्त्वित्वात् जन्मनि स्वभावेन सार्धैवाज्जादिगुणयुक्तो मनुष्यनामगोत्रकर्मणी ब्रह्मा मृतः सन् पुरु-
 षात्पदानामयमर्थः पशुभ्योऽपि पशुभावमायादिगुणयुक्ताः पशुनामगोत्रे कर्मणी ब्रह्मा मृताः सन्तः पशु-
 षात्पदानामयमर्थः, न तु नियमतः, एवं पशुभ्योऽपि पशुभावमायादिगुणयुक्ताः पशुनामगोत्रे कर्मणी ब्रह्मा मृताः सन्तः पशु-
 षात्पदानामयमर्थः, न तु नियमतः, जीवानां गतिविशेषस्य कर्मसापेक्षत्वात्, शेषाणि तु वेदपदानि सुगमानि, न च निय-
 मतः पारणानुरूपं कार्यं, वैसदृश्यस्यापि दर्शनात्, तथाहि—शृङ्गाच्छरो जायते, तस्मादेव सर्पपानुलिखास्तु तृणानीति,
 गोत्रोत्पत्तिरित्येवमर्थं दृष्ट्वा, ततो न नियमः, अथवा कारणानुरूपकार्यपक्षेऽपि भवान्तरवैचित्र्यमस्य युक्तमेव, यतो
 भयाद्गुरधीनं मातृकं कर्म, तच्च तिर्यगरामरनारकाद्युक्तादिभेदभिन्नत्वात् चित्रम्, अतः कारणवैचित्र्यात् कार्यवै-
 चित्र्यमिति, पशुस्थित्या तु सौम्य ! किञ्चिदिह लोके परलोके वा न सर्वथा समानमसमानं चाऽस्ति, तथा चेह भवे युवा
 निरीर्यतीतानागतेष्वल्लृब्धादिपर्यायैः सर्वथा न समानोऽवस्थाभेदग्रहणात्, नापि सर्वथाऽसमानः सत्ताद्यनुगमात्,
 एवं परलोकेऽपि मनुजो देयत्वमापन्नो न सर्वथा समानः, शरीरान्तरादिभावात्, नापि सर्वथाऽसमानो जीवत्वाद्यन्व-
 यात्, इत्थं नीतदङ्गीकर्त्तव्यमन्यथा दानदमदयादीनां वैयर्थ्यप्रसङ्गात् । एवं भगवताऽभिहिते स किं कृतवानित्याह—
 षिपंभि संसगंभी जाह्नरामरणचिप्पमुक्केण । सो समणो पवइओ पंचहिं सह खंडियसएहिं ॥ ६१६ ॥
 व्याख्या पूर्णवत् ॥

॥ पञ्चमो गणधरः समाप्तः ॥

नः क्षितिमायहति । एवं भगवताऽभिहिते स किं कृतवानित्याह—

छिन्नमि संसर्पमी जाइजरासरणविप्पमुक्केणं । सो समणो पव्हओ पंचहिं सह खंडियसएहिं ॥ ६१३ ॥
अस्या न्याख्या पूर्ववत् ।
चतुर्थो गणधरः समाप्तः ॥

पञ्चमगणधरवफव्यतामाह—

ते पव्हए सोउं सुहम्म आगच्छई जिणसगासं । वचामि ण बंदामी वंदित्ता पज्जुवासासामि ॥ ६१४ ॥
तान्—इन्द्रभृतिप्रमुखान् प्रव्रजितान् श्रुत्वा सुधर्मः पञ्चमो गणधरो जिनसकाशं—भगवत्समीपमागच्छति, किंभू-
तेनाप्यवसायेत्याह, पश्चात् पूर्ववत् ॥ स च भगवन्तं हृष्टाऽतीव मुमुक्षे, अत्रान्तरे—

आनट्ठो ष जिणेणं जाइजरामरणविप्पमुक्केण । नामेण य गोत्तेण य सव्वब्रूसव्वदरिसीण ॥ ६१५ ॥
अस्या न्याख्या पूर्ववत् ।

किं मझे जारिसो इह भवंमि सो तारिसो परभवेऽचि । वेयपयाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६१६ ॥
किं मन्यसे यो मनुष्यादिर्याहश इह भवे स परभवेऽपि ताहश एव, नन्वयमनुचितस्तव संशयो, यतोऽसौ विरुद्ध-
वेदपदश्रुतिविन्यनः, तानि चामूनि पदानि—‘पुरुषो वै पुरुषत्वमश्नुते पशवः पशुत्वमित्यादि, तथा ‘शृगालो वै एष जायते यः
सपुरीषो दहते’ इत्यादि च, तत्र वेदपदानां त्वमित्थमर्थमवबुद्ध्यसे—पुरुषो मृतः सन् पुरुषत्वमश्नुते—प्राप्नोति, पशवो—
गयादयः पशुत्वमेव, अमूनि वेदपदानि किल भवान्तरसाहस्यप्रतिपादकानि, तथा शृगालो वै एष इत्यादीनि तु वैस-

हृदयप्रापकानि ततः संशयैः, अन्यथ—यत्तेऽभिप्रायो यथा कारणानुरूपं कार्यं भवति, न खलु शालिधीजात् गोधूमा-
 कुरप्रपूतिः, ततो भयान्तरत्सादृश्यमेवोपपत्तिमत्, तत्र वेदपदानामर्थं चशब्दात् युक्तिं भावार्थं च न जानासि, तेषां
 वेदपदानामयमर्थः—पुरुषः सत्त्वित्वात् स्वभावेन मार्दवाज्जाधादिगुणयुक्तो मनुष्यनामगोत्रकर्मणी बद्धा मृतः सन्त् पुरु-
 पत्त्रमश्रुते, न तु नियमतः, एवं पशयोऽपि पशुभावभायादिगुणयुक्तः पशुनामगोत्रे कर्मणी बद्धा मृताः सन्तः पशु-
 ल्यमात्तादयन्ति, न तु नियोगतः, जीवानां गतिविशेषस्य कर्मसापेक्षत्वात्, शेषाणि तु वेदपदानि सुगमानि, न च निय-
 मतः कारणानुरूपं कार्यं, वैसहृदयस्यापि दर्शनात्, तथाहि—शृङ्गाच्छरो जायते, तस्मादेव सर्पपानुलिष्ठात्रु तृणानीति,
 गौडोमात्रिलोमभ्यां दूर्वा, ततो न नियमः, अथवा कारणानुरूपकार्यपक्षेऽपि भवान्तरवैचित्र्यमस्य युक्तमेव, यतो
 भगानुरधीनं सारमकं कर्म, तच्च तिर्यगरामरनारकायुष्कादिभेदभिन्नत्वात् चित्रम्, अतः कारणवैचित्र्यात् कार्यवै-
 चित्र्यमिति, वस्तुस्थित्या तु सौम्य ! किञ्चिदिह लोके परलोके वा न सर्वथा समानमसमानं वाऽस्ति, तथा चेह भवे युवा
 निरीरप्यतीतानागतैर्वाल्लुब्धादिपर्याधिः सर्वथा न समानोऽवस्थाभेदग्रहणात्, नापि सर्वथाऽसमानः सत्ताद्यनुगमात्,
 एवं परलोकेऽपि मनुजो देयत्वमापन्नो न सर्वथा समानः, शरीरान्तरादिभावात्, नापि सर्वथाऽसमानो जीवत्वाद्यन्व-
 यात्, इत्थं चैतदङ्गीकर्त्तव्यमन्यथा दानदमदयादीनां वैयर्थ्यप्रसङ्गात् । एवं भगवताऽभिहिते स किं कृतवानित्याह—
 छिन्नंभि संसयंमी जाइजरामरणचिप्पमुक्केण । सो समणो पवइओ पंचहिं सह खंडियसएहिं ॥ ६१६ ॥

॥ पञ्चमो गणधरः समाप्तः ॥

व्याख्या पूर्ववत् ॥

अधुना पद्यगणधरकव्यतामाह—

ते पद्यदृष्टे सोऽं मंडित आगच्छई जिणसगासे । वच्चाभि ण वंदामी वंदित्ता पल्लुवासासि ॥ ६१८ ॥
तान्-इन्द्रभृतिप्रमुखान् प्रव्रजितान् श्रुत्वा मण्डिकः पद्यो गणधरो जिनसकाशं-भगवत्समीपमागच्छति, किंभूतेना-
द्यवसायेनेत्याह—एच्चाभि गेल्यादि पथाद्धं पूर्ववत् ॥ स च भगवत्समीपं गत्वा भुवननाथं प्रणम्य प्रमुदितस्तदप्रत-
स्तथी, अत्रान्तरे—

आमट्टो य जिणेणं जाइजरामरणविप्पमुक्केणं । नामेण य गोत्तेण य सबण्णूसव्वदरिसीण ॥ ६१९ ॥

व्याख्या पूर्ववत् ॥

किं मत्ने वंघमोक्खो अत्थी नत्थित्ति संसओ तुज्झ । वेघपयाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥६२०॥
किं मन्यसे बन्धमोक्षी स्तो न वा स्त इति, नन्ययमनुचितः तव संशयः; व्याख्यान्तरं पूर्ववत्; यतोऽयं तंव संशयो
विरुद्धवेदपदश्रुतिसमुत्थो वर्तते, तानि च वेदपदान्यमूनि—“स एष विगुणो विभुः न बध्यते संसरति वा न मुच्यते
मोचयति वा, न वा एष बाह्यमाभ्यंतरं वा वेद” इत्यादीनि “न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रियथोरपहंतिरस्ति, अशरीरं वा वं-
सन्तं प्रियाप्रिये न स्पृशत” इत्यादीनि च, एतेषां च वेदपदानामयमर्थस्तव चेतसि प्रतिभासते-स एषः-अधिकृतो जीवो
विगुणः-सत्यादिगुणरहितो विभुः-सर्वगतः न बध्यते, पुण्यपापाभ्यां न युज्यते इत्यर्थः; संसरति वा, नेत्यनुवर्तते,
न मुच्यते-न कर्मणा वियुज्यते, बन्धाभावात्; नाभ्यन्तं मोचयति, क्रियारहितत्वात्; अनेनाकर्तृत्वमावेदयति; न

वा एव पाह्यन्-आत्मव्यतिरिक्तं महदहङ्कारादि आम्बन्तरं वा-स्वरूपमेव वेद-जानाति, प्रकृतिधर्मत्वात् ज्ञानस्य,
 प्रकृतेधाचेतनत्वादिति वन्धमोक्षानुपपत्तिरिति भावः, तदेवममूनि किल वन्धमोक्षाभावप्रतिपादकानि, तथा नह वै,
 नैरेत्यर्थः, नदारीरस्य-चाट्याध्यात्मिकानादिदारीरसन्तानयुक्तस्य प्रियाप्रिययोः-सुखदुःखयोरपहतिः-विनाशोऽस्ति, संसा-
 रिणः सुखदुःखाभावो नास्तीत्यर्थः, अदारीरं-शरीररहितं सन्तं, वावशब्दो निपातो वाशब्दार्थः, अशरीरी वा सन्तं प्रिया-
 प्रिये न स्पृशतः, न सुखदुःखे अनुपपत्तः कारणाभावात्, अमूनि किल वाक्यानि मोक्षाभिधायकानि; ततः संशयः, अन्य-
 द्य-गयं शौम्य ! तत्राभिप्रायः—वन्धो हि जीवकर्मसंयोगलक्षणः, स आदिमान् आदिरहितो वा ? तत्र यदि प्रथमो विकल्प-
 सतो विकल्पत्रयप्रसङ्गः, किं पूर्णमात्मनः प्रसूतिः पश्चात्कर्मणः यदिवा पूर्वं कर्मणः पश्चादात्मनः आहोश्चित् युगपदुभ-
 यस्येति, क्रियातः !, सर्वत्रापि दोषः, तथाहि—न तावदात्मनः पूर्वं प्रसूतिर्निर्हेतुकत्वात्, व्योमकुसुमवत्, नापि कर्मणः
 प्राहप्रसूतिः कर्तुरभावात्, न चाकृतं कर्म भवति, युगपत्प्रसूतिरप्ययुक्ता, कारणाभावात्, न चः अनादिमत्प्यथात्मनि
 वन्धो पटामटाव्यते, कारणभावात्, गगनस्येव, इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यमन्यथा मुक्तस्यापि वन्धप्रसङ्गो विशेषाभावात्,
 तथा च सति नित्यमुक्तत्वात् मोक्षानुष्ठानवैयर्थ्यमिति, अथ द्वितीयः पक्षस्तर्हि नात्मकर्मवियोगो भवेद् अनादित्वाद्
 आकाशसंयोगवदिति मोक्षानुपपत्तिरिति, तत्र वेदपदानामयमर्थः—स एषः—मुक्तात्मा विगताः छात्रस्थिकक्षानादयो गुणा
 यस्य स विगुणः विभुः—ज्ञानात्मना सर्वगतः, केवलज्ञानस्य सकललोकावभासित्वात्, तथा न वध्यते, मिथ्यादर्शनादि-
 पन्धकारणाभावात्, संसरति वा मनुष्यादिभवेण, नैत्यनुवर्त्तते, कर्मवीजाभावात्, नापि मुच्यते, मुक्तत्वात्, न मोचयति

उपदेशदानचिकलत्वात्, तथा सांसारिकसुखनिवृत्त्यर्थमाह—नया एष मुक्तात्मा बाह्यं—सकृच्चन्दनादिजनितं आभ्यन्तरम्—
आभिमानिकं वेद-अनुभवात्मना विजानाति, एवमेतानि वेदपदानि मुक्तात्मस्वरूपप्रतिपादकानि, शेषाणि तु सुप्रती-
तान्येव, तथा जीवोऽनादिनिधनः सत्ये सत्यहेतुकत्वात्, कर्मापि प्रवाहतोऽनादिमत्, ततो जीवकर्मणोरनादिमानेव
संयोगो, धर्माधर्मास्तिकायाकाशसंयोगवदिति प्रथमपक्षोऽरूपणानवकाशः, योऽपि द्वितीयपक्षेऽभिहितो दोषोऽना-
दित्वात्संयोगस्य वियोगाभाव इति, सोऽप्यसमीचीनः, तथाहि—काश्चनोपलभ्योः संयोगोऽनादिसन्त-
तिगतोऽपि क्षारमृदुटपाकादिद्रव्यसंयोगोपायतो विघटमानको दृष्टस्तथा जीवकर्मणोरपि ज्ञानदर्शनचारित्रोपायतो
वियोग इति न कश्चिदोपः, अथ यद्यनादि सर्वं कर्म ततस्तस्य जीवकृतत्वानुपपत्तिः, जीवकृतत्वेऽनादित्वविरोधात्,
तदसम्यक्, वस्तुगत्यनववोधोधात्, तथाहि—जीवेन तथा तथा मिथ्यादर्शनादिसव्यपेक्षेण तदा तदोपादीयते कर्म तेन
जीवेन कृतमित्युच्यते, तच्च तथा प्रवाहापेक्षया चिन्त्यमानमादिविकलमित्यनादि, निदर्शनं चात्र कालो, यथा हि यावान्
अतीतः कालस्तेनाशेषेण वर्त्तमानत्वमनुभूतमथ चासौ प्रवाहतोऽनादिरेवं कर्माणीति, यद्युक्तं 'मुक्तस्यापि बन्धप्रसङ्गो
विशेषाभावा'दिति, तदप्ययुक्तम्, विशेषाभावासिद्धेः, तथाहि—संसारजीवः कपायादियुक्तः, कपायादियुक्तश्च कर्मणो
योग्यान् पुद्गलानादत्ते इति तस्य कर्मबन्धोपपत्तिः, मुक्तरतु कपायादिपरिणामविकलः, शुक्लध्यानमाहात्म्यतस्तेषां समू-
हमुन्मूलितत्वात्, ततो मुक्त्यवस्थायां कर्मबन्धाप्रसङ्गः, न च वाच्यम्—एवं सति तर्हि निरन्तरं मुक्तिगमनतो भव्या-
नामुच्छेदप्रसङ्गः, अनन्तानन्तसङ्गोपेतत्वात्, इह यदनन्तानन्तसङ्गोपेतं तत्प्रतिसमयमेकद्विव्यादिसङ्ख्याऽप्यगच्छदपि

निर्दोषी भवति, यथाऽज्ञागतकालः, तथा च अनन्तानन्तसह्योपेता भव्या इत्यनुच्छेदः, अथ सिद्धा अप्य-
नन्तस्तेषामपि प्रयाहतोऽनादित्वात्ततः कथं तेषां तावत्सह्याकानां परिमितक्षेत्रेष्वस्थानाविरोधः?, उच्यते, अमूर्त्तत्वात्,
तथा एवमूर्त्तानां प्रतिद्रव्यमनन्तानां केवलज्ञानदर्शनानां सम्पातोऽस्ति न च विरोध इति,

द्विधामि संसयम्मी जाइजरामरणविष्पमुक्केण । सो समणो पइओ अखुडहिं सह खण्डियसएहिं ॥ ६२१ ॥
व्याख्या पूर्ववत्, नवरम् अर्द्धचतुर्थैरिति-साङ्ख्यिभिः सह खण्डिकशतैरिति ॥

पष्ठो गणघरः समाप्तः ॥

ते पइए सोढं, मोरिअ आगच्छई जिणसगासं । वच्चांमि ण वंदामी वंदित्ता पञ्चुवासासिं ॥ ६२२ ॥
व्याख्या पूर्ववत्, नवरमिह मौर्य आगच्छति जिनसकाशमिति नानात्वम् ।

आमट्ठो य जिणेणं जाइजरामरणविष्पमुक्केणं । नामेण य गोत्तेण य सव्वबूसव्वदरिसीण ॥ ६२३ ॥

अस्या अपि सपातनिका व्याख्या पूर्ववत् ।

किं मझे अत्थि देवा उआट्ठु नत्थित्ति संसओ तुज्झं । वेयपपाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६२४ ॥
किं सन्ति देवा एत न सन्तीति मन्यसे, व्याख्यान्तरं प्राग्वत्, अयं च संशयस्तव विरुद्धवेदपदश्रुतिप्रभवो वर्त्तते,
तानि धामूनि वेदपदानि—“स एष यज्ञायुधी यजमानोऽञ्जसा स्वर्गलोकं गच्छती”त्यादीनि, तथा “अपाम सोमं अमृता

अमृतं अगमज्योतिर्विदाम देवान् किं नूनमस्मात्तृणवर्षरतिः किमु धूर्त्तिरमृतं मर्त्यस्येत्यादीनि 'को' जानाति मायो-
पमानं गीर्वाणान् इन्द्रयमवरुणकुबेरादीं नित्यादीनि 'च' एतेषां चायमर्थस्तव मत्तौ प्रतिभासते-सं एष धनु एव दुरित-
दारणक्षमत्वादायुधं-प्रहरणं यज्ञायुधं तदस्यास्तीति यज्ञायुधी यजमानोऽञ्जसा-प्रगुणेन न्यायेन स्वर्गलोकं गच्छतीति,
तथा अपाम-पीतवन्तः सोमं-लतारसं अमृतं-अमरणधर्माणो अमृत-भूताः स अगमन्-गताः ज्योतिः-स्वर्गं अवि-
दाम देवान्-देवत्वं प्राप्ताः स, किं नूनमस्माद्धूर्ध्वं तृणवत्करिष्यति, कोऽसावित्याह-अरातिः-व्याधिः; तथा किमु
प्रश्ने धूर्त्तिः-जरा; अमृतवत्तस्य अमृतत्वं प्राप्तस्य मर्त्यस्य पुरुषस्येत्यर्थः; अमरणधर्मणो मनुष्यस्य किं करिष्यति जरा-
व्याधय इति भावः, तदेवममूनि किल वेदपदानि देवसत्ताप्रतिपादकानि, 'को जानाति मायोपमानं'त्यादीनि देवंसत्ता-
प्रतिषेधकानीति तव संशयः, तथा सौम्य ! त्वमित्थं मन्यसे-नारकाः किल सङ्किष्टासुरपरमाधार्मिकायत्तया कर्म-
वशतया च परतन्त्रत्वात् स्वयं च दुःखसन्तप्तत्वात् इहागन्तुमशक्ताः, वयमपि तत्रानेन शरीरेण कर्मवशतयैव
गन्तुमशक्ताः, ततः प्रत्यक्षकरणोपायसम्भवात् श्रुतिस्मृतिग्रन्थेषु श्रूयमाणा आगमप्रामाण्यतः श्रद्धेया भवन्तु, ये पुनर्देवास्ते
स्वच्छन्दचारिणः कामरूपिणः प्रकृष्टदिव्यप्रभावा इहागमनसामर्थ्यवन्तस्ततः किमितीह नागच्छन्ति येन न इदृश्यन्ते इति,
तस्मात्ते न सन्त्यसदाद्यप्रत्यक्षत्वात् खरवियाणवदिति, तत्र वेदपदानां चेत्यादिः पूर्ववत्, तत्र वेदपदानामयमर्थः-को
जानाति मायोपमानं गीर्वाणान् इन्द्रयमवरुणकुबेरादीनित्यादि, तत्र परमार्थचिन्तायां सन्ति देवा' मत्प्रत्यक्षत्वात्- मनु-
ष्यवत्, भवतोऽप्यागमप्रमाणतः सिद्धाः, केवलं सर्वमनित्यं मायोपमं, देवा अपि हि स्वकृतभोगफलकर्मपर्यन्ते विनश्वराः,

किं पुनः शेषसमुदाया इत्यनित्यत्वभायनाप्रतिपादकमिदं वाक्यं, न तु देवसत्तानिषेधकमिति, तथा स्वच्छन्दचारि-
 षोऽप्यमी यदिह नागच्छन्ति तत्रेदं कारणं नागच्छन्तीह सदैव सुरगणाः, सक्लान्त्वदिव्यप्रेमतया विषयप्रसक्तत्वात्,
 प्रकृष्टरूपगुणस्त्रीप्रसफविच्छिन्नरस्यदेवान्तरगतमनुष्यवत्, तथा असमायुक्तव्यत्वात्, बहुकर्तव्यताप्रसाधनप्रयुक्तवि-
 नीतपुरुषवत्, तथा अनधीनगुणकार्यत्वात् नारकवत् अनभिमतगोहादौ निःसङ्गयतिघट्टेति, अशुभत्वान् नरभवस्य
 उदगन्धासदृष्णुवया नागच्छन्ति, कडेवरमिव हंसा इति, जिनजन्ममहिमायितु पुनर्भक्तिविशेषात् भवान्तररागतश्च
 कचिदागच्छन्त्येव, तथा चैते साम्प्रतं भवतोऽपि प्रत्यक्षा एव, शेषकालमपि सामान्यतश्चन्द्रधुर्यादिविमानप्रत्यक्षत्वात्
 तद्व्यसित्तिच्छिरिति कृतं प्रसङ्गेन,

श्चिंमंमि संसयमी जाइजराभरणविषयमुक्तेण । सो समणो पयइओ अदुट्टहि खंढियसएहि ॥ ६२५ ॥
 व्याख्या पूर्ववत् ।

॥ सप्तमो गणधरः समाप्तः ॥

ते पयइए सोउं अकंपिओं आगच्छइ जिणसमासं । चचामि ण बंदासी बंविता पणुवासासामि ॥ ६२६ ॥
 व्याख्या पूर्ववत्, नवरसवाकम्पिक आगच्छति-जिनसकाशमिति नानात्वम् ।

आमट्ठो य जिणेणं जाइजराभरणविषयमुक्तेणं । नामेण य गोत्तेण य सव्वभूसवदरिसीण ॥ ६२७ ॥
 अस्याः सपातनिका व्याख्या भागवत् ।

किं मत्ते नेरहया अत्थी नत्थिचि संसओ तुज्झं । वेगपयाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६२८ ॥
 नरान् स्वयोग्यान् कायन्ति-शब्दयन्ति आकारयन्तीति नरकास्तेषु भवा नारकाः, ते नारकाः किं सन्ति उत न सन्तीति
 मन्यसे, व्याख्यान्तरं प्राग्बत्, अयं च संशयस्तत्र विरुद्धपदश्रुतिसमुद्भयो वर्तते, तानि चामूनि वेदपदानि-‘नारको वै एष
 जायते यः शूद्रान्नमश्नाति’ इत्यादि, अस्यायमर्थः-‘एषः’ ब्राह्मणो नारको जायते यः शूद्रान्नमश्नातीत्यादीनि क्लिष्टवेदवाक्यानि
 नारकसत्ताप्रतिपादकानि, ‘नह वै प्रेत्य नारकाः सन्ती’त्यादीनि तु नारकाभावप्रतिपादकानि, तथा सौम्य ! त्वमित्थं
 मन्यते-देवा हि चन्द्रादयस्तावत्प्रत्यक्षा एव, अन्येऽपि औपयाचितकादिफलदर्शनतोऽनुमानतोऽवगम्यन्ते, नारकारत्व-
 भिधानव्यतिरिकार्थशून्याः कथं प्रत्येतव्या इति तदभयः, तथा चात्र प्रयोगः-न सन्ति नारकाः साक्षादनुमानतो वाऽ-
 नुपलब्धेः, व्योमकुसुमवत्, व्यतिरेके देवाः, तत्र ‘वेदपदानां चे’त्यादि, तत्र वेदपदानामर्थं चशब्दाद्युक्तिं भावार्थं च न
 ज्ञानास्ति, यत्स्लेषां वेदपदानामयमर्थः-ये खलु निरुपाधितपःसंयमादिना उपचितपुण्यप्राग्भारास्ते न ह वै-न प्रेत्य-परलोके
 नारकाः सन्ति-भवन्ति जायन्ते, तेषां स्वर्गसखुलप्रत्यायातिपरम्परया केषाञ्चित्तद्वेऽपि मोक्षगमनात्, ततो नामूनि
 नारकाभावप्रतिपादकानि वेदपदानि, किन्तु पुण्यवतां नारकभवनप्रतिषेधकानीत्ययुक्तः संशयः, तथा सौम्य ! ते नारकाः
 कर्मपरतन्त्रत्वादिहागन्तुमशक्ताः, भवद्विधानामपि कर्मपरतन्त्रत्वादेव तत्र गमनशक्त्यभावः, ततो न युष्माहृशां तदुप-
 लब्धिः, क्षायिकज्ञानसम्पदुपेतानां तु वीतरागणां ते प्रत्यक्षा एव, अपास्तसमस्तावरणतया समस्तवस्तुज्ञानोपेतत्वात्,
 न च वाच्यमशेषपदार्थविद एव क्षायिकज्ञा न सन्तीति, यतो ज्ञस्वभाव आत्मा, केवलं यथा ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः

ध्रुवोपशमलाया तस्य रूपाभिर्भावविशेषो दृश्यते, तथा च कश्चिद्बहु जानाति कश्चिद्बहुतरमिति, न चायं ज्ञानविशेषः खल्व्या-
 त्मनसालास्वभायतामन्तरेणोपपद्यते, ततोऽनश्यमसौ ज्ञस्वभावः प्रतिपत्तव्यः, तस्य चाशेषावरणविलये समस्तज्ञेयपरिच्छेद-
 क्ता ज्ञस्वभावनत्वात्, तथा चास्मिन्नर्थे लौकिको दृष्टान्तो, यथा पद्मरागादिरुपलविशेषो भास्वरस्वरूपोऽपि स्वगतमलक-
 लङ्कान्दितस्तदा वस्तुप्रकाशयन्नपि क्षारमृत्पुटपाकाद्युपायतः स्वगतमललेपापगमे प्रकाशयति, एवमाल्मापि ज्ञस्वभावः कर्म-
 मलकलङ्कान्दितः प्रागज्ञेयं वस्तुप्रकाशयन्नपि सम्यक्त्वज्ञानतपोविशेषसंयोगोपायतोऽपेतसमस्तावरणः समस्तं वस्तु प्रकाश-
 यति, प्रतिबन्धकाभायात्, न चाप्रतिबद्धस्वभावस्यापि तस्य सर्वत्र प्रकाशनव्यापाराभावो, ज्ञस्वभावत्वात्, न हि ज्ञो
 ज्ञेये सति प्रतिबन्धशून्यो न प्रवर्तते, अथ पद्मरागोऽपि प्रकाशकस्वभावः, न चासौ प्रतिबन्धाभावे सर्वं प्रकाशयति,
 तत्तर्तनीयव्यभिचार इति, तदसम्यक्, तस्य सन्निकृष्टार्थप्रकाशनस्वभावत्वाद् विप्रकृष्टविषये देशविप्रकर्षेणैव प्रतिबन्धभा-
 यात्, न चात्मनोऽपि देशविप्रकर्षः परिच्छेदप्रतिबन्धहेतुः, तस्यागमगम्येषु सूक्ष्मव्यवहितविप्रकृष्टेष्वखिलपदार्थेष्वधिगतिसा-
 मर्थ्यदर्शनात्, तथा च परमाणुमूलकीलकोदकामरलोकचन्द्रोपरागादिपरिच्छेदसामर्थ्यमस्यागमोपदेशतः क्षयोपशमवतोऽपि
 दृश्यते, एवं साक्षात्कारि क्षायिकमिति प्रतिपत्तव्यमिति क्षायिकज्ञानवतां प्रत्यक्षा नारकाः, भवतोऽप्यनुमानगम्याः,
 तद्येदमनुमानं-विद्यमानोत्कृष्टं प्रकृष्टपापफलं कर्मफलत्वात् पुण्यफलत्वात्, न च तिर्यङ्गरा एव प्रकृष्टपापफलभुजः,
 तस्यौदारिकशरीरवता वेदयितुमशक्यत्वात्, अनुत्तरसुरजन्मनिबन्धनप्रकृष्टपुण्यफलवत्, तथा आगमप्रमाणगम्याश्चेते,

यत पद्मभागमः—“सततानुबन्धयुक्तं दुःखं नरकेषु तीव्रपरिणामम् । तिर्यक् तृष्णाभयक्षुद्रधादि दुःखं सुखं चाल्पम् ॥ १ ॥
सुखदुःखे मनुजानां मनःशरीराश्रये बहुविकल्पे । सुखमेव तु देवानामल्पं दुःखं तु मनसिभवम् ॥ २ ॥” इत्यादि, एवम्-
छिन्नंभि संसयंमी जाइजरामरणविष्णुक्लेणं । सो समणो पवहतो तिहिं तु सह खंडियसएहिं ॥ ६२९ ॥
व्याख्या पूर्ववत्, नवरमत्र नानात्वं त्रिभिः खण्डिकश्चैरिति ॥

अष्टमो गणधरः समाप्तः ॥

ते पवदए सोवं अपलो आगच्छई जिणसगासं । वच्छामि ण वंदामी वंदित्ता पञ्जुवासामि ॥ ६३० ॥
व्याख्या पूर्ववत्, नवरमचलभ्राता आगच्छति जिनसकाशमिति विशेषः,

आभट्टो य जिणेणं जाइजरामरणविष्णुक्लेणं । नामेण य गोत्सेण य सवन्नूसवदरिसीण ॥ ६३१ ॥
अस्याः सपातनिका व्याख्या पूर्ववत् ।

किं मत्ते पुण्यपावं अत्पी नत्थित्ति संसओ तुज्झं । वेयपयाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६३२ ॥
किं पुण्यपापे स्तः किं वा नेति मन्यसे, व्याख्यान्तरं पूर्ववत्, अयं च संशयस्तव विरुद्धवेदपदश्रुतिमभवो दर्शना-
न्तरिरुद्धश्रुतिप्रभवश्च, तानि चामूनि वेदपदानि—‘पुरुष एवेदं शिं सर्व’मित्यादि, अस्य यथा द्वितीयगणधरवक्तव्यतायां
व्याख्या तथाऽत्रापि, तथा सौम्य ! अचलभ्रातस्त्वमिदं मन्यसे—दर्शनविप्रतिपत्तिश्चात्र, तत्र केषांचिद्दर्शनं—पुण्यमे-

धीकमस्ति न पापं, तदेव चावाप्तप्रकर्षावस्थं स्वर्गाय क्षीयमाणं मनुष्यतिर्थभारकादिभवफलाय, तदशेषक्षयाच्च मोक्ष इति,
 यथा अत्यन्तपथ्याहारसेवनादुल्कृष्टमारोग्यसुखं भवति, किञ्चित्पथ्याहारपरिवर्जनाच्चारोग्यसुखहानिः, अशेषाहारपरिक्षयाच्च
 सुखाभायकल्पोऽपवर्गाः, अन्येषां तु पापमैकं, न पुण्यमस्ति, तदेव चोत्तमास्थामनुप्राप्तं नारकभवायालं, क्षीयमाणं
 तिर्यङ्गरामरभवायेति, तदत्यन्तक्षयाच्च मोक्ष इति, यथा अत्यन्तापथ्याहारसेवनात् परममनारोग्यं, तस्यैव किञ्चित्किञ्चि-
 दपकर्षादारोग्यसुखं, अशेषपरित्यागात् मृतिकल्पो मोक्ष इति, अन्येषां त्रूभयमप्यन्योऽन्यानुविद्धस्वरूपकल्पं सम्मिश्र-
 सुखदुःखारुयद्वेषुफलभूतं, तथाहि-नैकान्ततः किल संसारिणः सुखं दुःखं चाऽस्ति, देवानामपि चैर्व्यादियुक्त्यात्, नार-
 काणामपि वा पञ्चेन्द्रियत्वानुभवात्, इत्थंभूतपुण्यपापाख्यवस्तुक्षयाच्च मोक्ष इति, अपरेषां तु स्वतन्त्रमुभयं विविक्त-
 सुखदुःखकारणं, तत्क्षयाच्च निःश्रेयसावाप्तिरिति, तदेवं दर्शनानां परस्परविरुद्धत्वेनाप्रमाणत्वात्, अत्र वेदपदानां चार्थं, चशब्दात्
 प्रमाणाभाव इति । तथा 'पुण्यः पुण्येने'त्यादिना प्रतिपादिता तत्सत्ता, ततः संशयः, तत्र वेदपदानां चार्थं, चशब्दात्
 युक्तिं हृदयं च, न जानासि, यतस्तेपामयमर्थः, तत्र यथा द्वितीयगणधरवक्तव्यतायां वेदपदानामर्थः स्वभावपक्षनि-
 राकरणप्रवणोऽभिहितस्तथाऽत्र वक्तव्यः, सामान्यकर्मसिद्धिरपि तथैव वक्तव्या, यच्च दर्शनानामप्रामाण्यं परस्पर-
 विरुद्धत्वेन मन्यसे तदसाम्प्रतम्, एकस्य प्रमाणत्वात्, तथाहि-पाटलिपुत्रादिविधिविधस्वरूपाभिधायकाः सम्यक्स्वरू-
 पाभिधायकयुक्ताः परस्परविरुद्धवचसोऽपि न सर्वे एवाप्रमाणतां भजन्ते, तत्र यत्प्रमाणं तत् अप्रमाणनिरासद्वारेण
 प्रदर्शयिष्यामः, तत्र न तावत्पुण्यमेवापषीयमानं दुःखकारणं, तस्य सुखहेतुत्वेनेदत्वात्, स्वल्पस्यापि स्वल्पसुख-

साधकत्वात्, तथा चाणीयसो हेमपिण्डादणुरपि सौवर्ण एव घटो भवति, न मार्तिको राजतो वेति, न च पुण्याभावो दुःखहेतुस्तस्य निरुपाख्यतया हेतुत्वायोगात्, न च सुखाभाव एव स्वसत्ताविकलो दुःखं, तस्यानुभूयमानत्वात्, ततः स्वानुरूपकारणपूर्विका दुःखानुभूतिः अनुभूतित्वात् सुखानुभूतिवदिति केवलपुण्यवादनिरासः, केवलपापपक्षेऽपि इदमेयोपपत्तिजालं विपरीतं वक्तव्यं, नापि सर्वथाऽन्योऽन्यानुविद्धस्वरूपमुभयात्मकमेकं निरंशवस्त्वन्तरमभ्युपगन्तुं युक्तं, सम्मिश्रसुखदुःखाख्यकार्यप्रसङ्गात्, अथ च परस्परपरिहारेण विविक्ते सुखदुःखे अनुभूयेते, तथा स्वसंवेदनप्रमाणसिद्धत्वात्, अन्यच्च—केवलसुखानुभवः श्रूयतेऽनुत्तरसुराणां, केवलदुःखानुभवो तारकाणां, न च सर्वथा सम्मिश्ररूपत्वात्कारणादेवं विविक्तः कार्यभेदो युक्तः, तस्मादन्यदेव निमित्तं सुखातिशयस्यान्यदेव च दुःखातिशयस्य, न च सर्वधैकरूपस्य सुखातिशयनिबन्धनांशवृद्धिर्दुःखातिशयकारणांशहान्या सर्वधैकरूपस्य सुखातिशयप्रभावाय दुःखातिशयनिबन्धनांशवृद्धिः सुखातिशयकारणांशहान्या दुःखातिशयप्रभावाय कल्पयितुं न्याय्या, भेदप्रसङ्गात्, तथा च यद्दुःखावपि यस्य वृद्धिर्न भवति तत्ततो भिन्नं प्रतीतमेवेति सर्वधैकरूपता पुण्यपापयोर्न सङ्गता, कर्मसामान्यापेक्षया त्वविरुद्धाऽपि, तथाहि—सातसम्यक्तरहास्वरतिपुरूपवेदशुभायुर्नामगोत्राणि पुण्यमन्यत् पापं, सर्वं च तत् कर्मेति, तस्माद्विविक्ते पुण्यपापे इति प्रतिपत्तव्यम्, सर्वस्यापि च संसारिण एतदुभयमप्यस्ति, केवलं किञ्चित् कल्पयितुपशान्तं किञ्चित्क्षयोपशममुपगतं किञ्चित् क्षीणं किञ्चिदुदीर्णं ततः सुखदुःखवैचित्र्यं जन्तूनामिति ।

खंडियसएहि ॥ ६३३ ॥

सिद्धंति संसयंसी जाइजरामरणविष्णुक्षेण । सो समणो पवइओ तीहि उ सह खंडियसएहि ॥ ६३३ ॥
नवमो गणधरः समाप्तः ॥

व्याख्या पूर्ववत् ॥
चिद्धंति संसयंसी जाइजरामरणविष्णुक्षेण ॥ ६३४ ॥

ते पवइए सोउं मेयओ आगच्छई जिणसगामं । वइमि ण वंइमी वंइत्ता पञ्चुवासामि ॥ ६३५ ॥

आमदो य जिणेणं जाइजरामरणविष्णुक्षेणं । नामेण य गोसेण य सवब्रूसववरिसीण ॥ ६३५ ॥
ते पवइए सोउं मेयओ आगच्छतीति नानात्वम् । अयं च संशयस्तव विरुद्धवेद-

अस्याः सपावनिका व्याख्या पूर्ववत् । वेधपयाण य अत्यं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६३६ ॥
किं मत्ते परलोगो अरथी नरियत्ति संसओ दुइइं । वेधपयाण य अत्यं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६३६ ॥

किं परलोको-भवान्तरगतिलक्षणोऽस्ति किं वा नास्तीति मन्यसे, व्याख्यान्तरं पूर्ववत् । अयं च संशयस्तव विरुद्धवेद-
किं परलोको-भवान्तरगतिलक्षणोऽस्ति किं वा नास्तीति मन्यसे, व्याख्यान्तरं पूर्ववत् । अयं च संशयस्तव विरुद्धवेद-

पदश्रुतिनिवन्धनः, तानि च धेदपदान्यमूनि-‘विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्य’ इत्यादीनि, तथा ‘स वै अयमात्मा
ज्ञानमय’ इत्यादीनि च प्रथमगणधरवक्तव्यतायामिव भावनीयानि, तथा सौम्य ! त्वमित्थं मन्यसे-भूतसमुदायधर्म-
धेतन्यमिति कुतो भवान्तरलक्षणपरलोकसम्भवो, भूतसमुदायविनाशे चैतन्यस्यापि विनाशात्, अन्यच्च-भवेदारमा
तथापि स नित्योऽतित्यो वा ?, तत्र नित्यपक्षेऽप्रच्युताप्रच्युतस्थिरैकस्वभावतया विभुतया च परलोकभावः, अनित्य-
पक्षेऽपि निरन्वयविनश्वरस्वभावतया कारणक्षणस्य सर्वथा विनाशे उत्तरकालमिह लोकेऽपि क्षणान्तरसम्भव इति

कुतः परलोकसम्भवः ? तत्र वेदानां चार्थं, चशब्दाद्युक्तिं हृदयं च, तेषां च वेदपदानामयमर्थः—तत्र विज्ञानघनेत्यादीनां पूर्ववद्वाच्यः, न च श्रुतसमुदायश्चैतन्यं, सन्निकृष्टदेहोपलब्धावपि चैतन्यविशेषानुपलम्भात्, इह यस्मिन्नुपलब्धेऽपि यदरयं नोपलभ्यते तत् ततो भिन्नं, यथा घटात् पटः, नोपलभ्यते च देहोपलब्धावपि चैतन्यविशेष इति, इतश्च देहादन्यचैतन्यं चलनादिचेष्टानिसित्त्वात्, इह यत् यस्य चलनादिचेष्टानिमित्तं तत्ततो भिन्नं दृष्टं, यथा मरुत् पादपात्, चलनादिचेष्टानिमित्तं च चैतन्यं देहस्य धर्मश्चैतन्यं, किन्त्वात्मनः, तस्य चानादिमत्कर्मसन्तति-समालिङ्गितत्वादुत्पादव्ययघ्नौव्ययुक्तत्वाच्च कर्मपरिणामापेक्षा मनुष्यादिपर्यायनिवृत्त्या देवादिपर्यायान्तरप्राप्तिरस्यवि-रुद्धेति परलोकसिद्धिः, यदपि च नित्यानित्यैकान्तपक्षोक्तं दूषणं तदपि ज्ञानान्तरात्मकनित्यानित्यश्रवणरूपपक्षाम्बुप-गेमेन विरस्कृतत्वान्न नो दोषकत इति ॥

पिच्छंमि संसयंमी जाइजरामरणविष्पमुक्केण । सो समणो पवइतो तिहिं उ सह खंडियसइहिं ॥ ६३७ ॥

इशमो गणधरः समाप्तः ॥

ते पवइए सोउं पभांस आगच्छई जिणसगासे । वचामि ण वंदामी वंदित्ता पछुवासामि ॥ ६३८ ॥
व्याख्या पूर्ववत्, नवरं प्रभास आगच्छतीति नानात्वं ।
आमदो य जिणेणं जाइजरामरणविष्पमुक्केण । नामेण य गोत्सेण य सबधूसबदरिसीण ॥ ६३९ ॥

अस्याः सपातनिका व्याख्या पूर्ववत् ।

किं मन्त्रे निर्घाणं अत्थी नत्थिति संसओ तुञ्झ । वेपपयाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६४० ॥
किं निर्घाणमस्ति किं नास्तीति मन्यसे, व्याख्यान्तरं पूर्ववत्, अयं च संशयस्तव विरुद्धवेदपदश्रुतिनिबन्धनः,
तानि च वेदपदान्यमूनि-‘जरामर्थे वा एतत्सर्वं यदग्निहोत्रं’ तथा ‘सैषा गुहा दुरवगाहा’ तथा ‘द्वे ब्रह्मणी परमपरं च,
तत्र परं सत्यं ज्ञानमनन्तरं ब्रह्मे’ति, तेषां चायमर्थस्तव चेतसि वर्तते-यदेतदग्निहोत्रं तत् जरामर्थमेव-यावज्जीवं कर्त्तव्य-
मिति, अग्निहोत्रक्रिया च भूतयधहेतुत्वात् सत्वरूपा, सा च स्वर्गफलैव स्यात्, नापवर्गफला, यावज्जीवमिति चोक्ते
कालान्तरं नास्ति यत्रापवर्गहेतुभूतक्रियान्तरारम्भः स्यात्, तस्मात्साधनाभावात् मोक्षाभावः, तदेवममूनि किल वेदपदानि
मोक्षाभावप्रतिपादकानि, शेषाणि तु तदस्तित्वसूचकानि, यतो गुहाऽत्र मुक्तिरूपा, सा च संसारामिनन्दिना दुरव-
गाहा—दुष्प्रवेशा, तथा परं ब्रह्म सत्यं-मोक्षः, अनन्तरं तु ज्ञानमिति, अमूनि मोक्षास्तित्वप्रतिपादकानीति तव संशयः,
तथा सौम्य । त्वमित्थं मन्यसे-संसारभवो मोक्षः, संसारश्च रागादिनिबन्धनः, रागादीनां चात्यन्तिकः क्षयोऽनुपपन्नः, तथा-
हि—रागादयो जन्तोरनादिमन्तो, यच्चानादिमत् न तद्विनाशमाविशति, तथा प्रमाणेन प्रतीतेः, तच्च प्रमाणमिदं-यद्
अनादिमत् न तद्विनाशमाविशति, यथाऽऽकाशम्, अनादिमन्तश्च रागादय आत्मनो व्यतिरिक्ता वा भवेयुरव्यतिरिक्ता
वा ? , व्यतिरेके सर्वेषां धीतरागत्वप्रसङ्गः, रागादिभ्यो व्यतिरिक्तत्वात्, विवक्षितपुरुषवत्, अथाव्यतिरिक्तास्तत्प्रक्षये
आत्मनोऽपि क्षयप्रसङ्गः, तदव्यतिरिक्तत्वात्, तत्स्वरूपवत्, तथा च कुतस्तस्य वस्तुतो मोक्षः?, तस्यैवाभावादिति, तत्र

वेदपदानां चार्थं, चशब्दात् युक्तिं हृदयं च न जानासि, यतस्तेषामयमर्थः 'जरामयं वे'ति वाशब्दोऽप्यर्थः, ततश्च यदेतद-
ग्निहोत्रं तत् यावज्जीवं—सर्वमपि कालं कर्त्तव्यम्, वाशब्दात् प्रमुञ्चुभिर्मोक्षहेतुभृतमप्यनुष्ठानं विधेयमिति 'नापवर्गप्रा-
पणक्रियारम्भकालास्तिता निषिद्धा, तथा यद्यपि रागादयो दोषा जन्तोरनादिमन्तस्तथापि कस्यचित्स्त्रीशरीरादियु
यथावस्थितवस्तुतत्त्वावगमेन तेषां प्रतिपक्षभावनातः प्रतिक्षणमपचयो दृश्यते, ततः सम्भाव्यते विशिष्टकालादिसामग्री-
सद्भावे भावनाप्रकर्षविशेषभावतो निर्मूलमपि क्षयः, अथ यदि प्रतिपक्षभावनातः प्रतिक्षणमपचयो दृष्टस्तथापि तेषामाल्य-
न्तिकोऽपि क्षयः सम्भवतीति कथमवसीयते?, उच्यते, अन्यत्र तथा प्रतिबन्धग्रहणात्, यथा शीतस्पर्शसम्पाद्या रोमह-
र्षादयः शीतप्रतिपक्षस्य बह्नेर्मन्दतायां मन्दा उपलब्धाः उत्कर्षे च निरन्वयविनाशधर्माणः, ततोऽन्यत्रापि बाधकस्य मन्दतायां
बाध्यस्य मन्दतादर्शनाद्बाधकोत्कर्षे बाध्यस्यावश्यं निरन्वयविनाशो वेदितव्यः, अन्यथा बाधकमन्दतायां मन्दता न स्यात्,
अथास्ति ज्ञानस्य ज्ञानावरणीयं बाधकं, ज्ञानावरणीयकर्ममन्दतायां च ज्ञानस्यापि मनाक् मन्दता, अथ च प्रबलज्ञाना-
वरणीयकर्मोदयोत्कर्षेऽपि न ज्ञानस्य निरन्वयो विनाशः, एवं प्रतिपक्षभावनोत्कर्षेऽपि न रागादीनामत्यन्तोच्छेदो भवि-
ष्यति, तदयुक्तं, द्विविधं हि बाध्यं—सहस्रस्वभावं तदन्यथाभूतं च, तत्र यत् सहस्रस्वभावभूतं तत्र कदाचनपि निरन्वयं
विनाशमुपयति, ज्ञानं चात्मनः सहस्रस्वभावम्, आत्मा च परिणामिनित्यः, ततोऽत्यन्तप्रकर्षवत्यपि ज्ञानावरणीयकर्मोदये
ज्ञानस्य न निरन्वयो विनाशः, रागादयस्तु लोभादिकर्मविपाकोदयसम्पादितसंज्ञाकालतः कर्मणो निर्मूलमपगमे तेऽपि
निर्मूलमपगच्छन्ति, नन्यासतां कर्मसम्पाद्या रागादयः, तथापि कर्मनिवृत्तौ ते निवर्त्तन्ते इति नावश्यं निश्चयो, नहि

दहननिवृत्तौ तरकृता काष्ठे अद्भारता निवर्तते, तदसत्, यत् इह किञ्चित् क्वचित् निवर्त्यविकारमापादयति, यथा
 अग्निः सुवर्णे द्रवतां, तथाहि—अग्निनिवृत्तौ तत्कृता सुवर्णे द्रवता निवर्तते, किञ्चित् पुनः क्वचित् अनिवर्त्यविकारारम्भकं,
 यथा स एवाग्निः काष्ठे, न खलु श्यामतामात्रमपि काष्ठदहननिवृत्तौ निवर्तते, कर्म चात्मनि अनिवर्त्यविकारारम्भकं
 भवेत्तर्हि यदपि तदपि कर्मणा कृतं न कर्मनिवृत्तौ निवर्तते, यथा अग्निना श्यामतामात्रमपि काष्ठे कृतमग्निनिवृत्तौ,
 ततश्च यदेकदा कर्मणाऽऽपादितं मनुष्यत्वममरत्वं कृमिकीटत्वं शिरोवेदनादि च तत्सर्वकालं तथैवावतिष्ठेत्, न चैतत्
 दृश्यते, तस्मान्निवर्त्यविकारारम्भकं कर्म, ततः कर्मनिवृत्तौ रागादीनामपि निवृत्तिः, यदपि च प्रागुपन्यस्तं प्रमाणं
 'यदनादिमत् न तद्धिनाशमाविशति यथाऽऽकाश'मिति, तदप्यप्रमाणं, हेतोरनैकान्तिकत्वात्, प्रागभावेन व्यभिचारात्,
 तथाहि—प्रागभावोऽनादिमानपि विनाशमाविशति, अन्यथा कार्यानुत्पत्तेः, भावनाधिकारी च सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रय-
 सम्पत्समन्वितो वेदितव्यः, इतरस्य तदनुत्पत्तौ प्रवृत्त्यभावेन तस्या मिथ्यात्वरूपत्वात्, आह च प्रवचनम्—“नाणी
 तवमि निरजो चारिती भावणाए जोगो”ति, सा च भावना रागादिदोषनिदानस्वरूपविषयफलगोचरा यथागममवसा-
 तव्या, “जं कुच्छिद्याणुजोगो पयइविसुद्धरस चैव जीवरस । एएसिमो नियाणं बुहाण न य सुंदरं एयं ॥ १ ॥—रुवंपि
 संकिलेसोऽभिरसंगापीइमाइल्लिंगाव । परमसुहपच्चणीओ एयंपि असोहणं चैव ॥२॥ विसओ य भंगुरो खलु गुणरहिओ तह
 य तहऽत्तहारूवो । सपत्तिनिष्फलो केवलं तु मूलं अणत्थाणं ॥ ३ ॥ जम्मजरामरणाई पिचित्तरूवो फलं तु संसारो ।
 बुहजणनिवेयकरो एसोवि तहाविहो चैव ॥ ४ ॥ (धर्म. ११६९-१-२) अपिच—सूत्रानुसारेण ज्ञानादिषु यो

नैरन्तरेणाभ्यासस्तद्रूपा भावना वेदितव्या, तस्या अपि रागादिप्रतिपक्षत्वात्, नहि तत्त्ववृत्त्या सम्यग्ज्ञानाद्यभ्यासव्या-
पृतमनस्कस्य स्त्रीशरीररामणीकादिविषयः चेतःप्रवृत्तिमातनोति, तथानुपलम्भात्, यद्युक्तं 'किञ्च-रागादय आत्मनो
व्यतिरिक्ता वा भवेयुरव्यतिरिक्ता याः इत्यादि, तदप्युक्तं, भेदाभेदपक्षस्य जात्यन्तरस्याभ्युपगमात्, केवलभेदाभेदपक्षे
धर्मधर्मिभावानुपपत्तेः, तथाहि-धर्मधर्मिणोरेकान्तेन भेदेऽभ्युपगम्यमाने धर्मिणो निःस्वभावतापत्तिः, स्वभाव-
स्यापि धर्मत्वात्, तस्य च ततोऽन्यत्वात्, स्वः भावः स्वभावः स्वसैव चात्मीया सत्ता, ननु तदर्थान्तरं धर्मरूपं,
ततो न निःस्वभावतापत्तिरिति चेत् न, इत्थं स्वरूपसत्ताभ्युपगमे तदपरसत्तासामान्ययोगकल्पनाविध्यर्थप्रसङ्गात्, अपिच-
ज्ञेयत्वादिभिर्धर्मैरननुवेधात् तस्य सर्वयाऽनवगमप्रसङ्गो, 'न ह्यज्ञेयस्वभावं ज्ञातुं शक्यते' इति न्यायात्, तथा च तदभा-
वप्रसङ्गः, कदाचिदप्यवगमभावात्, तथापि तत्त्वत्वाभ्युपगमेऽतिप्रसङ्गः, अन्यस्यापि यस्य कस्यचित् अनवगतस्य पृष्ठभूतादे-
र्भावापत्तेः, एवं च धर्मभावे धर्माणामपि ज्ञेयत्वप्रमेयत्वादीनां निराश्रयत्वादभावापत्तिः, नहि धर्माधाररहिताः. कापि
धर्माः सम्भवन्तीति, अन्यच्च-परस्परमपि तेषां धर्माणामेकान्तेन भेदाभ्युपगमे सत्त्वाद्यभ्युपगमेऽपि सत्त्वाद्यननुवेधात्
कथं भावाभ्युपगमः?, तदन्यत्त्वादिधर्माभ्युपगमे च धर्मित्वप्रसक्तिरनवस्थावत्ता च, तत्रैकान्तभेदपक्षे धर्मिधर्मभावा-
पत्तिः, नाप्येकान्ताभेदपक्षे, यतस्तस्मिन्नभ्युपगम्यमाने धर्ममात्रं वा स्यात् धर्मिमात्रं वा, अन्यथैकान्तभेदाद्येरोगात्,
अन्यतराभावे चान्यतरस्याभावः, परस्परानन्तरीयकत्वात्, धर्मानन्तरीयको हि धर्मा धर्मिमानन्तरीयकाश्च धर्माः, ततः
कथमेकस्याभावेऽपरस्यावस्थानमिति, कल्पितो धर्मधर्मिभावस्ततो न दूषणमिति चेत्, तर्हि वस्त्वभावप्रसङ्गः, नहि

धर्मधर्मिस्वभावरहितं किञ्चिदस्त्वस्ति, धर्मधर्मिभावश्च कल्पित इति तद्भावप्रसङ्गः, धर्मो एव कल्पिता न धर्मो
 तत्कथमभावप्रसङ्ग इति चेन्न, धर्माणां कल्पनामात्रत्वान्युपगमेन परमार्थतोऽसत्त्वाभ्युपगमाद्, तदभावे धर्मिणोऽ-
 प्यभावापत्तेः, अथ तदेवैकं स्वलक्षणं सकलसजातीयव्यावृत्त्येकस्वभावं धर्मि विजातीयव्यावृत्तिनिबन्धनाश्च या व्यावृत्तयो
 भिन्ना इव कल्पितास्ता धर्माः, ततो न कश्चिदोपः, तदप्ययुक्तम्, एवं कल्पनायां वस्तुनोऽनेकान्तात्मकताप्रसङ्गेः, अन्यथा
 सकलसजातीयविजातीयव्यावृत्त्ययोगात्, नहि येनैव स्वभावेन घटाद् व्यावर्त्तते पटस्तेनैव स्तम्भादपि, स्तम्भस्य पटरूपता-
 प्रसङ्गेः, तथाहि-घटाद् व्यावर्त्तते पटो घटव्यावृत्तिस्वभावतया, स्तम्भादपि चेत् घटव्यावृत्तिस्वभावतयैव व्यावर्त्तते
 तर्हि बलात् स्तम्भस्य घटस्वरूपताप्रसङ्गः, अन्यथा ततस्तस्वभावतया तद्व्यावृत्त्ययोगात्, तस्मात् यतो व्यावर्त्तते
 यत् तत्तद्व्यावृत्तिनिमित्तभूताः स्वभावा अवश्यमभ्युपगन्तव्याः, ते च नैकान्तेन धर्मिणो भिन्नास्तदभावप्रसङ्गात्, तथा
 च तदवस्य एव पूर्वोक्तो दोषः, तस्मान्निन्नाभिन्नाः, भेदाभेदोऽपि धर्मधर्मिणोः कथमिति चेत्, उच्यते, इह यद्यपि
 तादात्म्येन धर्मिणा धर्माः सर्वे लोलीभावेन व्याप्तास्तथाऽप्ययं धर्मी एते धर्मा इति परस्परं भेदोऽप्यस्ति, अन्यथा
 तद्भावानुपपत्तिः, तथा च सति प्रतीतिबाधा; मिथो-भेदोऽपि च विशिष्टान्योऽन्यानुबन्धेन सर्वधर्माणां धर्मिणा व्याप्तत्वात्
 अभेदोऽप्यस्ति, अन्यथा तस्य धर्मा इति सम्वन्धानुपपत्तिः, ततश्च न सर्वेषां धीतरागत्वप्रसङ्गः, केवलभेदस्यानभ्युपग-
 मात्, नापि दोषक्षये तदात्मनोऽपि क्षयः, केवलाभेदस्यानभ्युपगमादिति न काचित् शक्तिः ॥

छिदंमि संसयंमी जाइजरामरणविप्पमुक्केणं । सो ससणो पधहतो तिहिं उ सह खंडिपसएहिं ॥ ६४१ ॥
व्याख्या पूर्ववत् ।

एकादशो गणधरः समाप्तः ॥

इका गणधरसंज्ञायापनयनवकव्यता, साम्प्रतमेतेषामेव वक्तव्यताशेषप्रतिपादनार्थं द्वारगाथामाह—
खित्ते काले जन्मे गुत्तमगारछडमत्थपरिआए । केवल्लिअ आउ आगम परिनिवाणे तचे चेव ॥ ६४२ ॥
अत्र एकारान्ताः शब्दाः प्राकृतत्वात् प्रथमाद्वितीयान्ता द्रष्टव्याः, ततोऽयमर्थः—गणधरानधिकृत्य क्षेत्रं—जनपदत्रा-
मनगरादि वक्तव्यं, जन्मभूमिर्वाच्येत्यर्थः, तथा कालो नक्षत्रचन्द्रयोगोपलक्षितो वाच्यः, तथा जन्म वक्तव्यं, जन्म च
मातापित्रावत्तमिव्यतो मातापितरौ वाच्यौ, तथा गोत्रं यत् यस्य तद्वाच्यम्, 'अगारछडमत्थपरियाए' इति पर्यायशब्दः
प्रत्येकमभिसम्बध्यते, अगारपर्यायः—गृहस्थपर्यायो वाच्यः, तथा छद्मस्थपर्यायश्चेति, तथा केवल्लिपर्यायो वाच्यः, सर्वायुष्कं
वाच्यं, तथा आगमो वाच्यः—कस्य क आगम आसीदिति, तथा परिनिर्वाणं वाच्यं—कस्य भगवति सति परिनिर्वाण-
मासीत्?, कस्य या भगवति परिनिर्वृते इति, तथा तपो वक्तव्यं—यथा किं केनापवर्गे गच्छता तप आचरितमिति,
चशब्दात् संहननादि च वक्तव्यमिति, गाथासमुदायार्थः ॥ इदानीमवयवार्थः प्रतिपाद्यते, तत्र आद्यद्वारावयवार्था-
भिधित्तया प्राह—

मगहा गुब्बरगामे जाया तिन्नेव गोयमसगुत्ता । कुल्लगसन्निवेसे जाउ वियत्ती सुहम्मो अ ॥ ६४३ ॥

मोरीअसंनिवेशे दो भायर मंडि-मोरिआ जाया। अयलो अ कोसलाए मिहिलाए अकंपिओ जाओ ॥ ६४४॥
 तुंगीअसंनिवेशे मेअज्जो वच्छभूमिए जाओ। भगवंपि य पभासो रायगिहे गणहरो जाओ ॥ ६४५ ॥
 मगधेपु जनपदेपु गोव्वरग्रामे जाताखय एवाद्या गणधराः, कथम्भूता एते त्रयोऽपीत्याह—'गौतमसगोत्राः' सह
 गोत्रं येषां ते सगोत्राः गौतमेन गोत्रेण सगोत्रा गौतमसगोत्राः, गौतमाभिधगोत्रयुक्ता इत्यर्थः, तथा कोल्लाकसन्निवेशे
 जातोऽव्यक्तः सुधर्मश्च, मौर्यसन्निवेशे द्वौ भ्रातरौ मण्डिकमौर्यौ जातौ, अचलश्च कोशलायां मिथिलायामकम्पिको जात
 इति, बुद्धिके सन्निवेशे वत्सभूमौ कौशाम्बीविषये इत्यर्थः, मेतार्यो जातः, भगवानपि च प्रभासो राजगृहे गणधरो
 जातः ॥ सम्प्रति कालद्वारावयवार्थः प्रतिपाद्यः, कालश्च तक्षत्रचन्द्रयोगोपलक्षित इति यत् यस्य गणभृतां नक्षत्रं

तदभिधिसुराह—
 जेह्ठा कत्तिय सार्है सवणो हत्थुत्तरा महाओ अ । रोहिणि उत्तरसाढा भिगसिर तह अस्सिणी पुस्सो ॥ ६४६॥
 इन्द्रभृतेर्जन्मनक्षत्रं ज्येष्ठा अग्निभृतेः कृत्तिकाः वायुभृतेः स्वातिर्व्यक्तस्य श्रवणः सुधर्मस्य हस्त उत्तरो यासां ता
 हस्तोत्तरा उत्तराफाल्गुन्य इत्यर्थः, मण्डिकस्य मघाः, मौर्यस्य रोहिणी, अकम्पिकस्य उत्तरापाढाः, अचलभ्रातुः मृगशिरः,
 मेतार्यस्य अश्विनी, प्रभासस्य पुष्यः ॥ अधुना जन्मद्वारं प्रतिपाद्यं, जन्म च मातापित्राद्यत्तमिति गणभृतां मातापितरा-
 वेव प्रतिपादयति—

वसुभूई धणमित्तो धम्मिल धणदेव मोरिए चेव । देवे वसू अ दत्ते वले अ पिअरो गणहराणं ॥ ६४७ ॥

आद्यानां त्रयाणां गणभृतां पिता वसुभृतिः, व्यक्तस्य धनमित्रः, सुधर्मस्य धम्मिल्लः, मण्डिकस्य धनदेवः, सौर्यस्य सौर्यः, अकम्पिकस्य देवः, अचलभ्रातुर्वसुः, मेतार्यस्य दत्तः, प्रभासस्य बलः, एवं पितरो गणघराणां भवन्ति ॥

पुहवी अ वारुणी भद्रिला य विजयदेवा तथा जयंती य । नन्दा य वरुणदेवा अर्हभदा य मायरो ॥ ६४८ ॥

आद्यानां त्रयाणां गणभृतां माता पृथिवी, व्यक्तस्य वारुणी, सुधर्मस्य भद्रिला, मण्डिकसौर्यपुत्राणां विजयदेवा पितृभेदेन, धनदेवे पञ्चत्वसुपागते मण्डिकपुत्रसहिता सौर्येण घृता, ततो सौर्यो जातः, अविरोधश्च तस्मिन् देशे इत्यदूषणं, जयन्ती माता अकम्पिकस्य, नन्दा अचलभ्रातुः, वरुणदेवा मेतार्यस्य अतिभद्रा प्रभासस्य ॥ सम्प्रति गौत्रद्वाराभिधानार्थमाह—

तित्ति य गोपमगुत्ता भारद्वा अगिगेवेस वासिद्धा । कासव गोअम हरिअ कोडिन्नदुगं च गुत्ताइं ॥ ६४९ ॥

त्रय आद्या गणभृतो गौतमगोत्राः, भारद्वाजो व्यक्तः, अन्निवेशयायनः सुधर्मः, वासिष्ठो मण्डिकः, काश्यपो सौर्यिकः, गौतमोऽकम्पिकः, हरितोऽचलभ्राता, कौण्डिन्यौ मेतार्यः प्रभासश्च ॥ अधुना अगारपर्यायद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

पन्ना छायालीसा वायाला होइ पन्न पन्ना य । तेवन्न पंचसद्धी अडयालीसा य छायाला ॥ ६५० ॥

छत्तीसा सोलसगं अगारवासो भवे गणहराणं । छडमत्थं परियागं अहकमं कित्तइस्सामि ॥ ६५१ ॥

इन्द्रभूतेरगारपर्यायः पञ्चाशद्वर्षाणि, अस्मिभूतेः पञ्चाशद्वर्षाणि, वायुभूतेर्द्वान्वत्वारिंशत्, व्यक्तस्य पञ्चाशत्, सुधर्मणः

पञ्चाशत्; मण्डिकस्य पञ्चपट्टिः, मौर्यस्य त्रिपञ्चाशत्, अकम्पितस्याष्टाचत्वारिंशत्, अचलभ्रातुः पद्चत्वारिंशत्, मेतार्यस्य पद्त्रिंशत्, प्रभासस्य षोडश । अत ऊर्ध्वं छद्मस्थपर्यायं यथाक्रमं कीर्तयिष्यामि ॥ प्रतिज्ञातमेवाह—
तीसा यारस दसगं चारस यायाल चउदसदुगं च । नवगं बारस दस अदुगं च छउमत्थपरिआओ ॥ ६५२ ॥
इन्द्रभूतेऽष्टमस्यपर्यायस्त्रिंशद्वर्षाणि, अग्निभूतेर्द्वादश वायुभूतेर्वर्षदशकं व्यक्तस्य द्वादश सुधर्मणो द्वाचत्वारिंशत् मण्डिकस्य चतुर्दश मौर्यस्यापि चतुर्दश अकम्पितस्य वर्षनवकं अचलभ्रातुर्द्वादश वर्षाणि मेतार्यस्य दश प्रभासस्य वर्षाण्येकमेव यथाक्रमं छद्मस्थपर्यायः ॥ केवलपर्यायपरिज्ञानोपायमाह—

छउमत्थपरियागं अगारवासं च युक्कसित्ताणं । सवाउअस्स सेसं जिणपरियागं विघाणाहि ॥ ६५३ ॥
यारस सोलस अट्टारसेव अट्टेव । सोलस सोलस इगवीस चउदस सोले अ सोले अ ॥ ६५४ ॥

छद्मस्थपर्यायमगारवासं च व्यकलव्य यत् सर्वायुक्तस्य शेषं तत् जिनपर्यायं विजानीहि, स चायं जिनपर्यायः; इन्द्रभूतेः केवलपर्यायो द्वादश वर्षाणि, अग्निभूतेः षोडश, वायुभूतेर्द्वादश, व्यक्तस्याष्टादश, सुधर्मणोऽष्टौ, मण्डिकस्य षोडश, मौर्यपुत्रस्य षोडश, अकम्पितस्य एकविंशतिः, अचलभ्रातुश्चतुर्दश, मेतार्यस्य षोडश, प्रभासस्य षोडश ॥ सम्प्रति सर्वायुक्तमाह—

चाणउई चउहत्तारि सत्तारि तत्तो भवे असीई य । एगं च सयं तत्तो तेसीई पंचनउई आ ॥ ६५५ ॥
अट्त्तारिं च वासा तत्तो वावत्तारिं च वासाइं । वावट्ठी चत्ता खलु सबगणहराउअं एअं ॥ ६५६ ॥

इन्द्रभूतेः सर्वायुद्धिनवतिर्वर्षाणि, अग्निभूतेश्चतुःसप्ततिः, वायुभूतेः सप्ततिः, व्यक्तस्य अशीतिः, सुधर्मस्य एकं चर्पशतं, मण्डिकस्य पञ्चनवतिर्वर्षाणि, मौर्यपुत्रस्य त्र्यशीतिः, अकम्पिकस्याष्टसप्ततिः, अचलभ्रातुर्द्वासप्ततिः, मेतार्यस्य द्वापष्टिः, प्रभासस्य चत्वारिंशत्, एवं क्रमेण गणधराणां सर्वायुष्कमिति ॥ आगमद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

सधे य माहणा जचा, सधे अज्झावया विज्ज । सधे दुवालसंगीआ, सधे चउदसपुविणो ॥ ६५७ ॥

सर्वे ब्राह्मणा जाल्याः—प्रशस्तजातिकुलोत्पन्नाः, तथा सर्वेऽध्यापका-उपाध्याया विदन्तीति विदो—विद्वांसः, चतुर्दशधियास्थानपारगमनात्, तानि चतुर्दश विद्यास्थानान्यमूनि—“अङ्गानि वेदाश्चत्वारो, मीमांसा न्यायविस्तरः । धर्मशास्त्रं पुराणं च, विद्या ह्येताश्चतुर्दश ॥ १ ॥” तत्राङ्गानि षट्, तद्यथा—शिक्षा—शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषं वेत्ति, एष गृहस्थागम उक्तः, लोकोत्तरागमप्रतिपादनार्थमाह—सर्वे द्वादशाङ्गिनः, तत्र स्वल्पेनापि द्वादशाङ्गाध्ययनेन द्वादशाङ्गिनोऽभिधीयन्ते ततः सम्पूर्णद्वादशाङ्गज्ञापनार्थमाह—सर्वे चतुर्दशपूर्विणः ॥ परिनिर्वाणद्वारमाह—

परिनिबुया गणहरा जीविते नायए नव जणा उ । इंदभूई सुहम्मो अ रायगिहे निबुए वीरे ॥ ६५८ ॥

जीवति ज्ञातके—ज्ञातकुलोत्पन्ने वीरे भगवति नव जनाः—इन्द्रभूतिसुधर्मस्वामिवर्जाः परिनिर्वाताः, इन्द्रभूतिः सुधर्मश्च स्वामिनि वीरे निर्वृते परिनिर्वातः, तत्रापि प्रथममिन्द्रभूतिः पश्चात्सुधर्मस्वामी, यश्च यश्च कालं करोति स स सुधर्मस्वामिनो गणं ददाति, तेषां तथाविधसन्तानप्रवृत्तिहेतुभूताचार्यासम्भवात्, सुधर्मस्वामी तु कालं कुर्वन् निजशिष्याय जम्बूस्वामिने गणं समर्पितवान् ॥ अधुना तपोद्वारमाह—

य संठाणे ॥ ६५९ ॥
 य सर्वलब्धिसंपन्ना । यत्त्वरिसहसंघपणा समचउरसा य संठाणे ॥ ६५९ ॥
 सर्वलब्धिसंपन्ना । यत्त्वरिसहसंघपणा समचउरसा य संठाणे ॥ ६५९ ॥
 सर्वलब्धिसंपन्ना । यत्त्वरिसहसंघपणा समचउरसा य संठाणे ॥ ६५९ ॥

मासं पाओचगया संवेडवि य सबलब्धिसंपन्ना । यत्त्वरिसहसंघपणा समचउरसा य संठाणे ॥ ६५९ ॥
 सर्वलब्धिसंपन्ना । यत्त्वरिसहसंघपणा समचउरसा य संठाणे ॥ ६५९ ॥
 सर्वलब्धिसंपन्ना । यत्त्वरिसहसंघपणा समचउरसा य संठाणे ॥ ६५९ ॥

व्ये अद् अह्राडअ उवक्षमे देस कालकाले य । तद् य पमाणं वत्ते भोवे पगयं तु भावेणं ॥ ६६० ॥
 कालस्य च द्रव्यपर्यायत्वेनान्तरङ्गत्वाद् अन्तरङ्गवहिरङ्गयोश्चान्तरङ्ग एव तत्र कालो नामाद्येकादशभेदभिन्नः, तत्र
 मुख्ये, द्वारगाथायां तु क्षेत्रस्थाल्पवकव्यत्वात् प्रथममुपन्यासः कृतः, तत्र कालो नामाद्येकादशभेदभिन्नः, तत्र
 नामस्यापने सुज्ञाने इति ते अनादृत्य द्रव्यादिकालप्रतिपादनार्थमाह—
 वये अद् अह्राडअ उवक्षमे देस कालकाले य । तद् य पमाणं वत्ते भोवे पगयं तु भावेणं ॥ ६६० ॥
 कालस्य च द्रव्यपर्यायत्वेनान्तरङ्गत्वाद् अन्तरङ्गवहिरङ्गयोश्चान्तरङ्ग एव तत्र कालो नामाद्येकादशभेदभिन्नः, तत्र
 मुख्ये, द्वारगाथायां तु क्षेत्रस्थाल्पवकव्यत्वात् प्रथममुपन्यासः कृतः, तत्र कालो नामाद्येकादशभेदभिन्नः, तत्र
 नामस्यापने सुज्ञाने इति ते अनादृत्य द्रव्यादिकालप्रतिपादनार्थमाह—

वये अद् अह्राडअ उवक्षमे देस कालकाले य । तद् य पमाणं वत्ते भोवे पगयं तु भावेणं ॥ ६६० ॥
 कालस्य च द्रव्यपर्यायत्वेनान्तरङ्गत्वाद् अन्तरङ्गवहिरङ्गयोश्चान्तरङ्ग एव तत्र कालो नामाद्येकादशभेदभिन्नः, तत्र
 मुख्ये, द्वारगाथायां तु क्षेत्रस्थाल्पवकव्यत्वात् प्रथममुपन्यासः कृतः, तत्र कालो नामाद्येकादशभेदभिन्नः, तत्र
 नामस्यापने सुज्ञाने इति ते अनादृत्य द्रव्यादिकालप्रतिपादनार्थमाह—

‘भावे’ इति औदयिकादिभावकालः, सादिसपर्यवसानादिभेदभिन्नो वाच्यः, प्रकृतं तु भावकालेनाधिकारः, एष गाथा-
समासार्थः ॥ साम्प्रतमर्षयवाथोऽभिधीयते, तत्र आद्यद्वारावयवार्थमभिधिसुराह—
चेपणमचेयणस्स य दधस्स ठिई उ जा चउविगप्पा । सो होइ दधकालो अहवा दविअं तु तं चेव ॥ ३६१ ॥
चेतनस्य—देवादेरचेतनस्य—पुद्गलदेः द्रव्यस्य या स्थितिः चतुर्विकल्पा—सादिसपर्यवसानादिभेदेन चतुर्भेदा
स भयति द्रव्यस्य कालो द्रव्यकालः, अथवा द्रव्यं तु तदेव—द्रव्यमेव कालो द्रव्यकालः ॥ चेतनाचेतनद्रव्यस्य चतुर्वि-
धस्थितिप्रदर्शनार्थमाह—

गइ सिद्धा भविआ या अमविअ पुगल अणागयद्धा य । तीयद्ध तिन्नि काया जीवाजीवद्धिई चउद्धा ॥ ३६२ ॥
‘गइ’ति देवादिगतिमधिकृत्य जीवाः सादिसपर्यवसानाः, ‘सिद्ध’ति सिद्धाः प्रत्येकं सिद्धत्वेन साद्यपर्यवसानाः,
‘मविआ या’ इति भव्याश्च भव्यत्वमधिकृत्य केचन अनादिसपर्यवसानाः, ‘अभविय’ति अभव्याः खल्वभव्यतयाऽ-
नाद्यपर्यवसानाः, एवं जीवस्थितिश्चतुर्भङ्गिका, ‘पुगल’ति पूरणगलनधर्माणः पुद्गला-द्विप्रदेशादयः स्कन्धाः, ते च
पुद्गलत्वेन सादिसपर्यवसानाः, तथा ‘अणागयद्धा य’ इति अनागताद्धा—अनागतकालः, स च वर्तमानसमयादि-
तया सादिः अनन्तत्वादर्पर्यवसानः, तथा ‘तीयद्ध’ति अतीतः कालोऽनन्तत्वादानादिः साम्प्रतसमयविवक्षायां सपर्यव-
मान इति, तथा ‘तिन्नि काय’ति त्रयः कायाः—धर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायाकाशास्तिकायाः खल्वनाद्यपर्यवसानाः, एषा
अजीवचतुर्भङ्गिका, एवं जीवाजीवस्थितिश्चतुर्भेति ॥ साम्प्रतमद्वाकालद्वारावयवार्थप्रतिपादनार्थमाह—

समयाऽऽचलिअ मुष्टुत्ता दिवस्स अहोरत्ता पक्ख मासो य । संवच्छर जुग पलिया सागर ओसत्थि पंरिअटा ॥ ६६३ ॥
 परमनिकुट्टः कालः समयोऽभिधीयते, स च प्रयचनप्रतिपादितपट्टसाटिकापाटनहट्टान्तादवसेयः, जघन्ययुकासंख्या-
 तकसमयसमुदायलक्षणा आवलिका, द्विघटिको मुहूर्तः, चतुष्प्रहरात्मको दिवसः, यदिचा यावदाकाशखण्डमादित्येन स्वप्र-
 शाभिर्व्याप्तं तावदाकाशपरिभ्रमणच्छिन्नः कालो दिवसः, अहोरात्रः अष्टप्रहरात्मकः, रात्रिदिवमित्यर्थः, पक्षः पञ्चदशाहो-
 रात्रारमकः, मासस्तद्द्विगुणः, चः समुचये, संवत्सरो-द्वादशमासात्मको, युगं पञ्चसंवत्सरं, असङ्ख्येययुगात्मकं 'पलिय'स्ति
 पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् पद्व्योपमं, 'सागर'स्ति पल्योपमदशकोटीकोट्यात्मकं सागरोपमम्, उत्सर्पिणी-सागरोपमद-
 शकोटीकोट्यात्मिका उत्सर्पिणी, उत्सर्पिणीग्रहणेनावसर्पिण्यपि सूचिता, सापि सागरोपमदशकोटिकोट्यात्मिका, अनन्तो-
 त्सर्पिण्यात्मकः परावर्तः, स च द्रव्यादिभेदभिन्नः पञ्चसद्ब्रह्मदीकातो वेदितव्यः ॥ सम्प्रति यथायुष्ककालद्वारमुच्यते—

तत्राद्वाकाल एवायुःकर्मानुभवविशिष्टः सर्वजीवानां वर्तनादिमयो यथायुष्ककालोऽभिधीयते, तथा चाह—
 नेरइय-तिरिय-मणुस्स-देवाण अहाडअं तु जं जेण । निवृत्तिअमन्नभवे पालंति अहाडकालो सो ॥ ६६४ ॥
 नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवानां यथायुष्कमेव यत् येन निर्वर्तितं-शैश्रध्वानादिना कृतमन्यभवे-अन्यस्मिन् जन्मनि तत् यदा

विपाकतस्त एवानुपालयन्ति स यथायुष्ककालः ॥ सम्प्रतमुपक्रमद्वारमाह—

दुचिहोवक्कमकालो सामायारी अहाडअं चेव । सामायारी तिचिहा ओहे दसहा पर्यविभागे ॥ ६६५ ॥
 द्विविधश्चासावुपक्रमकालश्च द्विविधोपक्रमकालः, तदेव द्वैविध्यमुपदर्शयति-सामायारी अहाडयं चैव'स्ति पदैकदेशे

पदसमुदायोपचारात् सामाचार्युपक्रमकालो यथायुष्कोपक्रमकालश्चेति द्रष्टव्यं, तत्र समाचरणं समाचारः—शिष्टाचरितः क्रियारूपः, समाचार एव सामाचार्यं, भेषजादित्वात् स्वार्थे व्यण्, स्त्रीविवक्षायां ङी, ङ्याम् 'अत' इत्यकारलोपः, 'तद्धितव्यञ्जना'दिति यकारलोपः, उपक्रमणम्—उपरितनश्रुतादिह तस्याः सामाचार्या आनयनमुपक्रमः, सामाचार्या उपक्रमः सामाचार्युपक्रमः स चासौ कालश्च सामाचार्युपक्रमकालः, तथा यथायुष्कस्योपक्रमणं—दीर्घकालभोग्यस्य स्वल्पतरकालेन क्षणं यथाऽऽयुष्कोपक्रमः स चासौ कालश्च यथायुष्कोपक्रमकालः, तत्र सामाचारी त्रिविधा—ओघे दशविधा पदविभागे च, तत्र ओघः—सामान्यं ओघसामाचारी—सामान्यतः सङ्घेपाभिधानरूपा, सा च ओघनिर्युक्तिः, दशधा-सामाचारी—इच्छाकारादिलक्षणा, पदविभागसामाचारी छेदसूत्राणि, तत्र ओघसामाचारी नवमात् पूर्वोच्यतीयाद्भस्तुन आचाराभिधानात्, तत्रापि विशतितमात् प्रामृतात्, तत्राप्योघप्रामृतात् निर्व्यूढा, एतदुक्तं भवति—साम्प्रतकालप्रव्रजितानां तावच्छ्रुतपरिज्ञानशक्तिकलयानामायुष्कादिद्वासमपेक्ष्य प्रत्यासन्नीकृतेति, दशविधसामाचारी पुनः पञ्चिंशति-तमादुत्तराभ्ययनात् स्वल्पतरकालप्रव्रजितपरिज्ञानार्थं निर्व्यूढा, पदविभागसामाचार्यपि छेदसूत्रलक्षणा नवमपूर्वादेव निर्व्यूढेति ॥ साम्प्रतमोघनिर्युक्तिर्यकव्या, सा च महत्त्वात् पृथग्रन्थान्तररूपा कृता ॥ सम्प्रति दशविधसामाचारीप्रति-पादनार्थमाह—

इच्छा मिच्छा तहक्कारे आवस्सिआ य निसीहिआ । आपुच्छा य पडिपुच्छणा छंदणा य निमंतणा ॥ ६६६ ॥
उवसंपया य काले सामापारी भवे दसविहा उ । एएसिं तु पयाणं पत्तेय परूवणं युच्छं ॥ ६६७ ॥

एषणमिच्छा करणं कारः, तत्र कारशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, इच्छया—बलाभियोगमन्तरेण करणमिच्छाकारः, तथा च-इच्छाकारेण ममेदं कुर्विति, तथा मिथ्या वितथमनृतमिति पर्यायाः, मिथ्याकरणं मिथ्याकारः, मिथ्याक्रियेत्यर्थः, तथा च संथमयोगवितथाचरणे विदितजिनवचनसाराः साधवस्तत्क्रियाया वैतथ्यप्रदर्शनाय मिथ्याकारं कुर्वते, मिथ्या-क्रियेमिति, तथाकरणं तथाकारः, स च सूत्रप्रश्नगोचरो यथा भवन्निरुक्तं तथेदमित्येवंस्वरूपः, अवश्यंपर्यायोऽवश्यशब्दो-ऽकारान्तोऽप्यस्ति, ततोऽवश्यस्य—अवश्यंकर्तव्यस्य क्रिया आवश्यकी 'योपान्त्यगुरूपान्त्यमाहुञ्जि'ति ब्रुञ् आवश्यकी, चः समुच्चये, तथा निषेधेन निर्वृत्ता नैपेधिकी, आपृच्छनमापृच्छा विहारभूमिगमनादिषु प्रयोजनेषु गुरोः कार्या, चः पूर्व-वत्, तथा प्रतिपृच्छा, सा च प्राप्नियुक्तेनापि करणकाले कार्या, निषिद्धेन वा प्रयोजनतः कर्तुं कामेनेति, तथा छन्दना-प्रागृहीतेनाशनादिना आमन्त्रणा कार्या, तथा निमन्त्रणा-अगृहीतेनैवाशनादिना अहं भवदर्थमशनाद्यानयामीत्येवं-भूता, उपसम्पच्च विधिना देया, एवं काले—कालविषया सामाचारी भवेद्दशविधा ॥ एवं तावत्समासत लक्षा, सम्प्रति-प्रपथतः प्रतिपदमभिधित्सुरिदमाह—एतेषां पदानां तुर्विशेषणे विषयप्रदर्शनेन प्रत्येकं पृथक् पृथक् प्ररूपणां वक्ष्ये इति

गाथाद्वयसमासार्थः ॥ तत्रेच्छाकारो येष्वर्थेषु क्रियते तत्प्रदर्शनार्थमाह—

जह अब्भत्थिज्ज परं कारणजाए करिज्ज से कोइ । तत्थयि इच्छाकारो न कप्पह बलाभिओगो उ ॥ ६६८ ॥

'यदि' इत्यभ्युपगमे, अन्यथा साधूनामकारणे अभ्यर्थनैव न कल्पते, ततश्च यदि अभ्यर्थयेत् परं-अन्यं साधुं त्रामादौ कारणजाते समुत्पन्ने सति, ततस्तेनाभ्यर्थयमानेन इच्छाकारः प्रयोक्तव्यः, यद्विवा अनभ्यर्थितोऽपि कोऽप्यन्यः साधुः

‘से’ तस्य कर्तुंकामस्य कस्यचित्साधोः कारणजातं कुर्यात् तत्रापि तेनानभ्यर्थितेन साधुना तस्य चिकीर्षितं कर्तुकामेन इच्छाकारः प्रयोक्तव्यः, इह विरलाः केचिदनभ्यर्थिता एव परकार्यकर्तार इति कोऽपीति ग्रहणं, अथ कस्मादिच्छाकारप्रयोगः क्रियते ?, उच्यते, बलाभियोगो न कल्पते इति सूचनार्थः, उक्तं यतो—न कल्पते बलाभियोगः साधूनां, तत इच्छाकार-प्रयोगः कर्तव्यः, पुराब्दः क्वचित् बलाभियोगोऽपि कल्पते इति सूचनार्थः ॥ उरुगाथावयवार्थप्रतिपादनार्थमाह—
अव्युवगयम्मि नज्जइ अब्भत्थेउं न वट्ठइ परो उ(ओ) । अणिगूहिअवल्लविरिएण साहुणा ताव होअब्बं ॥६६९॥
यदि अभ्यर्थयेत् परमित्येतस्मिन् यदिशब्दप्रदर्शितेऽभ्युपगमे सति ज्ञायते, किमित्याह—अभ्यर्थयितुं न वर्चते—न युज्यते परः, किमित्यत आह—न निगूहते बलवीर्यं यस्तेन, बलं शारीरं वीर्यम्—आन्तरः शक्तिविशेषः, तावच्छब्दः प्रस्तुतार्थप्रदर्शक एव, अनिगूहितबलवीर्येण तावत्साधुना भवितव्यं, पाठान्तरं वा “अणिगूहियवल्लविरिएण जेण साहुण होयब्बं” अस्यायमर्थः—येन कारणेन अनिगूहितबलवीर्येण साधुना भवितव्यमिति युक्तिः ततोऽभ्यर्थयितुं न युज्यते पर इति ॥
आह—इत्थं तर्ह्यभ्यर्थनाविषयेच्छाकारोपन्यासोऽनर्थकः, उच्यते—

जइ हुज्ज तरस्स अनलो कज्जस्स चियाणइ न वा चाणं । गेलत्ताइहिवि हुज्जा वावडो करणेहि सो ॥३७० ॥
यदि भवेत्तस्य—प्रस्तुतस्य कार्यस्यानलः—असमर्थः, यदिवा न विजानाति तत्कार्यं कर्तुं, वाणमिति निपातः पूरणार्थः, गलानादिभिर्वा भवेत् व्यापृतः कारणैरसौ तदा सज्जातद्वितीयपदोऽभ्यर्थनागोचरमिच्छाकारं रत्नाधिकं विहायान्येषां करोति ॥ तथाचाह—

राहणियं चञ्चिता इच्छाकारं करेइ सेसाणं । एअं मउअं कज्जं तुवभेह करेह इच्छाप ॥ ६७१ ॥
रत्नानि द्विविधानि-द्रव्यरत्नानि भावरत्नानि च, तत्र मरफक्तवज्रेन्द्रनीलवैडूर्यादीनि द्रव्यरत्नानि, सुखमधिकृत्य
तेषामनैकान्तिकत्वाद्दनात्यन्तिकत्वाच्च, भावरत्नानि सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि, सुखनिबन्धनतामङ्गीकृत्य तेषामेका-
न्तिकत्वात् आत्यन्तिकत्वाच्च, भावरत्नैरधिको रत्नाधिकस्तं रत्नाधिकं वर्जयित्वा इच्छाकारं करोति शेषाणां, कथमि-
त्याह-एतत् मे कार्य-यस्त्रसीवनिकादि यूपकुरत् इच्छया, न बलाभियोगेनेति । तत्र यदुक्तम्-‘जइ अब्भथेज्ज परं कारण-
जाते’इति, तत्र प्रथमगाथया यदीत्यस्य भावार्थ उपदर्शितः, द्वितीयगाथया कारणजातानि कथितानि, अनया तु
पूर्यर्धेनाभ्यर्थनाविषयो दर्शितः उत्तरार्द्धेन त्वभ्यर्थनायाः स्वरूपम् ॥ सम्प्रति ‘करेज्ज वा से कोइ’ इत्यस्य गाथावयवस्या-
वयवार्थः प्रतिपादनीयः, तत्रान्यकरणसम्भवकारणप्रतिपादनायाह-

अहंवाधि विणासंतं अब्भत्थंतं च अन्न दद्रूणं । अन्नो कोइ भण्णिज्जा तं साहुं निज्जरट्ठिओ ॥ ६७२ ॥

अथवेति ‘जइ अब्भथेज्ज परं कारणजाए’ इत्यपेक्षया प्रकारान्तरताद्योतनार्थं, विनाशयन्तं चिकीर्षितं कार्यम्,
अविशब्दात् सोऽन्यस्मिन् गुरुतरे कार्ये समर्थस्ततो यदि स तत्र व्याप्तो भवति तर्हि ततो गुरुतरं प्रयोजनं सीदतीति
परिभाष्याविनाशयन्तमपि, यदिवा स्वयमसमर्थतयाऽभिलषितकार्यकारणाय साधुमन्यमभ्यर्थयन्तं दृष्ट्वा निर्जराधी
कोऽप्यन्यः साधुस्तं साधुं भणेत् । किं भणेदित्याह-

अहयं तुवभं एअं कज्जं तु करेमि इच्छकारेणं । तत्थवि सो इच्छं से करेइ मज्जायमूलीअं ॥ ६७३ ॥

अहमित्यात्मनिर्देशे, युष्माकमेतत्कर्तुमभीष्टं कार्यं करोमीच्छाकारेण-युष्माकमिच्छाक्रियया, न चलादित्यर्थः, तत्रापि स कारापकः साधुः 'इच्छ'न्ति इच्छाकारं 'से' तस्य स्वयमिच्छाकारेण कर्तुमभ्युद्यतस्य करोति, नन्वसौ तेनेच्छाकारेण याचितः किमर्थं इच्छाकारं करोतीत्यत आह-'मर्यादामूलीयं' मर्यादा-साधूनां व्यवस्था तस्यां मूलं मर्यादामूलं तत्र भवो मर्यादामूलीयः इच्छाकारस्तं, 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शन'मिति हेतौ द्वितीया, ततोऽय-मर्थः-मर्यादामूलभूत इच्छाकारः, तथाहि-साधूनामियं मर्यादा-न किञ्चिदिच्छाव्यतिरेकेण कश्चित्कारयितव्यः ॥ तदेवं व्याख्यातोऽधिकृतो गाथावयवः, सम्प्रति 'तत्थवि इच्छाकारो' इत्यत्र योऽपिशब्दस्तस्य विषयं प्रदर्शयति—

अहवा सयं करंतं किंची अन्नस्स वाचि दट्टणं । तस्सचि करेइ इच्छं मज्झंमि इमं करेहत्ति ॥ ६७४ ॥
अथवा स्वकम्-आत्मीयं पात्रलेपनादि किञ्चित्कुर्वन्तमन्यस्य वा किञ्चित् कुर्वन्तं दृष्ट्वा तथापि, आस्तां प्रागुक्तस्येत्यपि-शब्दार्थः, आपन्नप्रयोजनः सन् इच्छाकारं कुर्यात्, कथमित्याह-ममापीदं-पात्रलेपनादि इच्छाकारेण कुरुतेति ॥ इदानी-मभ्यर्थितसाधुविषयं विधिं प्रदर्शयति—

तत्थचि सो इच्छं से करेइ दीवेइ कारणं वाचि । इहरा अणुग्गहत्थं कायवं साहुणो किंचं ॥ ६७५ ॥
तत्रापि-एवमभ्यर्थकेऽपि साधवभ्यर्थितः साधुरिच्छाकारं करोति, इच्छाम्यहं तव करोमि, अनेन गुर्वादिसत्कं कार्यो-न्तरं कर्त्तव्यं तर्हि दीपयति कारणं वापि, इतरथा-गुर्वादिकार्यकर्त्तव्याभावे सत्यनुग्रहार्थमवश्यं साधोः कृत्यं कर्त्तव्य-मिति ॥ अपिशब्दाक्षिप्तेच्छकारविषयविशेषप्रदर्शनायैवाह—

अहवा नाणार्णं अट्टाए जइ करिज्ज किचाणं । वेआवचं कोई तत्थवि तेसिं भवे इच्छा ॥ ६७६ ॥
 अथवा ज्ञानादीनाम्, आदिशब्दाद्दर्शनचारित्रपरिग्रहः, अर्थात् कुर्यात् कृत्यानाम्-आचार्यादीनां वैयावृत्यं
 कश्चित्साधुः, पाठान्तरं वा 'किञ्ची'ति किञ्चिद्-विश्रामणादीति, अत्रापि तेषां कृत्यादीनां साधुं वैयावृत्ये नियोजतां
 'भवे इच्छ'ति भवेदिच्छाकारः, इच्छाकारपुरस्सरं योजनीय इत्यर्थः ॥ किमित्यत आह-यस्मात्

आणा पलाभिओगो निग्गंथाणं न कप्प काडं । इच्छा पञ्जिअवा सेहे रायाणिए य तथा ॥ ६७७ ॥

आज्ञापनमाज्ञा-भवतेदं कार्यमेवेत्येवंरूपा, तथा विवक्षितं कार्यमाज्ञापितस्याप्यकुर्वतो वलात्कारेण नियोजनं वला-
 भियोगः, एतौ द्वायपि निर्ग्रन्थानां-साधूनां न कल्पते कर्तुं, किन्तु 'इच्छ'ति इच्छाकारः प्रयोक्तव्यः प्रयोजने उत्पन्ने
 सति, शैक्षके तथा रत्नाधिके च-आत्माधिके च आलापादिप्रष्टुकामेन, 'आद्यन्तग्रहणान्मध्यस्यापि ग्रहण'मिति न्याया-
 दन्येषु च ॥ एष तावदुत्सर्ग उक्तः, अपवादतस्त्वाज्ञावलाभियोगवपि दुर्विनीते प्रयोक्तव्यौ, तेन च सहोत्सर्गतः संवास
 एव न कल्पते, बहुस्वजनादिकारणप्रतिवद्धतया त्वपरित्याज्ये अयं विधिः-प्रथममिच्छाकारेण योज्यते, अकुर्वन्नाज्ञया,
 पुनर्वलाभियोगेनेति, आह च-

जह जयथाहलाणं आसाणं जणवएसु जायाणं । सयमेव खलिणगहणं अहवावि चलाभिओगेणं ॥ ६७८ ॥

पुरिसज्जाएवि तथा विणीअधिणयम्मि नत्थि अभिओगो।सेसम्मि अ(उ)अभिओगो जणवयजाए जहा आसे ६७९
 यथा जालवाहीकानामश्वानां जनपदेषु-मगधादिषु जातानां च, चशब्दलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, स्वयमेव खलीनग्रहणं

भवति अथवाऽपि बलाभियोगेन, खलीनं-कविकं, किमुक्तं भवति ?-यथा जाल्यवाहीकानामन्धानां स्वयमेव खलीनग्रहणं भवति, जनपदजातानां च बलाभियोगेन, एवं पुरुषजातेऽपि-जातशब्दः प्रकारवचनः पुरुषप्रकारेऽपि, कथम्भूते इत्याह-‘विणीयविणयंमि’त्ति विविधम्-अनेकप्रकारं नीतः-प्रापितो विनयो येन स विनीतविनयस्तस्मिन् नारत्य-भियोगः, स्वयमेव विनये प्रवर्त्तनात्, खलीनग्रहणे जाल्यवाहीकाश्ववत्, ‘सेसम्मि उ अभिओगो’त्ति शेषे-विनय-हिते अभियोगो-बलाभियोगः प्रवर्त्तते, जनपदजाते यथा अश्वे । एष गाथाद्वयसमुदायार्थः, अवयवार्थः कथानकादव-सेयः, तच्चेदम्-वाहलविसए एगो आसकिमारो, सो दमिज्जिकामो वेयालियेवेलाए अहिवासिऊण पभाए अग्घेऊण वाहियालीए नीओ, खलिंगं से ढोइयं, सयमेव तेण गहियं, विणीयत्ति, ततो राधा सयमेवारुढो, सो य हियइच्छियं चूढो, रण्णा ओयरिऊण आहारलयणादिणा सम्भं पडियरिओ, पइदियहं च सुद्धत्तणतो एवं वहति, न तरस बलाभि-योगो पवत्तइ । अवरो पुण मगहादिजणवयजाओ आसो, सो दमिज्जिकामो वियलवेलाए अहिवासितो, मायरं पुच्छति-‘किमेयंति’ ? तीए भणितं-कळे वाहिज्जिहिसि, तं सयमेव खलिंगं गहाय वहंतो नरिंदं तोसेज्जासि, तेण तहा कयं, रण्णावि आहाराइगो सवोसे उवयारो कतो, माऊए सिद्धं, तीए भणियं-पुत्त । नियगुणफलं ते एयं, कळं पुण मा खलिंगं पडिच्छि-हिसि’ मा वा वहसि, तेण तेहव कयं, रण्णावि खोरेण पिडित्ता बला कवियं दाऊण वाहिओ, पुणो जवसं से निरुद्धं, तेण माऊए कहियं, सा भणइ-पुत्त ! दुबहियफलमिणं, तो दिट्ठोभयमगो जो ते रुच्चइ तं करेहिसि । एस विट्ठतो, अयमुव-णतो-जो सयं न करेइ वेयावच्चादि तत्थ बलाभियोगो पयइविज्जइ जणवयजाए जहा आसे इति । तस्मात् बलाभि-

योगमन्तरेणैव मोक्षार्थिना स्वयमेव प्रत्युत्तेच्छाकारं दत्त्वा अनभ्यर्थितेनैव वैयावृत्त्यं कार्यं ॥ आह-तथापि अनभ्य-

र्थितस्य स्वयमिच्छाकारकरणं न युक्तमित्याशङ्क्याह—

अन्वत्थणाइ मरुओ वानरओ चेष होइ दिट्ठंतो । गुरुकरणे सयमेव उ वाणिअगो दुन्नि दिट्ठंता ॥ ६८० ॥
अभ्यर्थितायां मरुको दृष्टान्तः, पुनः शिष्यचोदनायां वानरकश्चैव भवति दृष्टान्तः, गुरुकरणे स्वयमेव तु द्वौ वणिजौ दृष्टान्तः, एष गाथासमासार्थो, व्यासार्थः कथानकेभ्योऽयसातव्यः, तानि चामूनि-एगस्स साहुस्स लद्धी अत्थि, सो न करेइ वेयावच्चं चालुबुहाणं, आयरिएण चोइओ भणइ-को सं अब्भत्थेइ?, आयरिएण भणितो-तुमं अब्भत्थणं मगंतो चुक्किहिसि जहा सो मरुगो, एगो मरुओ नाणसयमत्तो कत्तियपुण्णिमाए नरिदजणवएसु दाणं दाउमव्मुट्टिएसु न तत्थ वच्चइ, भज्जाए भणितो-जाहि, सो भणइ-एगं ताव सुहाणं परिगहं करेमि, चिइयं घरं तेसिं गच्छामि, जस्स आसत्त-मरस कुलस्स कज्जं सो मम आणेत्ता देउ, एवं सो जावज्जीवाए दरिहो जातो, एवं तुमंपि अब्भत्थणं मगमाणो चुक्कि-हिसि निज्जराए, एएसिं चालुबुहाणं अण्णे अत्थि करंतगा, तुज्झ एस लद्धी एवं चेष जाहिइ, ततो सो एवं भणितो भणइ-एयं सुंदरं जाणह ता अप्पणा कीस न करेह?, आयरिया मणंति-सरिसो तुमं तस्स वानरस्स, जहा एगो वानरो रुक्खे अच्छइ, वातासु सीयवाएहिं अभिहुइज्जमाणो सुघराए सउणियाए भणिओ-वानरगा पुरिसो सि तुमं निरत्थयं वहसि वाहुदंडाई । जो पायस्स सिहरे न करेसि कुडिं पडालिं वा ॥ १ ॥ केइ पुण एवं भणंति-वासेण झडिज्जंतं दट्ठणं वा-नरं धरथरेंतं । सुघरा नाम सउणिया भणइ तयं निहुए संती ॥ १ ॥ छिन्त्तूणिसे तणाइ आणेऊणं च रुक्खसिहरंमि ।

वसहीक्या निचाया सत्थ वसामी निरुवसग्गा ॥ २ ॥ तत्थ वसामि रमामि य वासारत्ते य नविथ उल्लामि । अंदोलयामि
वानर । वसंतमासं विलंबेमि ॥ ३ ॥ हत्था तव माणुसगे जारिस तारिस हियम्मि विण्णाणं । जीविय चडम्मोहफलं तुवि
सहसि धारवातेहिं ॥ ४ ॥ (छिंदेऊण तणाइं) इच्छसि वसहिं न अप्पणो काउं । वानर ! तुमे असुहिए अम्हेवि
धिइं न विंदामो ॥ ५ ॥ इति, एवं सो तीए भणितो तुण्हिक्को अच्छइ, ताहे सा दोचंपि तच्चंपि भणइ, सो रुद्धो तं रुक्खं
दुरुहिउमारद्धो, सा नट्टा, तेण तीसे धरगं सूयं सूयं विक्खत्तं, अण्णे एवं भणंति-जह पढमं तह विइयं तह तइयं तह
चउत्थयं भणियं । पंचमयं रोसविओ संदिद्धो वानरो पावो ॥ ३ ॥ कुद्धो संदट्टोद्धो लंकादाहे य जह स हणुमंतो ।
रोसेण धमघमंतो उक्किडित्तो भंगिउं मालं ॥ २ ॥ आकंपियंमि तो पायवंमि क्किरिडित्ति निग्गया सुधरा । अण्णंमि
दुमंमि ठिया झडिज्जे सीयवाएणं ॥ ३ ॥ इयरोवि य तं निडुं घेत्तुणं पायवस्स सिहरातो । सूयं एक्केकं छिंदिऊण तो
उत्तइ कुविओ ॥ ४ ॥ भूमिगयंमि य तो नेडुयंमि अह भणइ वानरो पावो । सुधरे ! अवहियहियए सुण ताव जहा अहि-
रियासि ॥ ५ ॥ नवडसि ममं मयहरिया न वडसि ममं सोहिया च निद्धा वा । सुधरे ! अच्छसु विधरा जा वट्टसि
लोगतत्तीसु ॥ ६ ॥ निब्भग्गे ! इयाणि सुहं अच्छ, एवं तुमंपि मम चेव उवरिएण जातो, किं च-ममं अन्नंपि निज्जरा-
दारं अत्थि तेण अहं वहुतरियाए निज्जराए लाभतो चुक्कामि जहा सो वाणियगो, दो वाणियगा ववहरंति-एगो पढम-
पाउसे मोहं दावेयवं होहिइत्ति सयमेव आसाढपुच्चिमाए धरं पच्छइउं लगतो, विइएण रुवयं दाऊण छायावियं, सयं
ववहरति, तेण तद्वियसं विज्जणो लाभो लद्धो, इयरो चुक्को, एवं चेव जइ अहं अप्पणा वेयावच्चं करेमि तो अचिंततेण

मुत्तरथा नसंति, तेहि य नद्वेहिं गच्छसारवणाभार्येण गच्छस्स अपडियप्पणं बहुतरं मे नासइ इति, तथा चाह-सुत्तत्थेसु अचित्तण आदेसे युह सेहगगिलाणे । चाले समए चाई इहीमाई अणिह्ठीया ॥ १ ॥ एएहिं कारणेहिं तुम्बभूतो उ होइ आयरिओ । वेयावचकरेणं काययं तरस सेसेहिं ॥ २ ॥ जेण कुलं आयसं तं पुरिसं आयरेण रक्खेज्जा । नहि तुवंमि विण्ठे अरया साहारया हंति ॥ ३ ॥ आदेशे-प्राधूर्णके वृद्धे शैक्षके ग्लाने तथा चाले-लघुवयसि क्षपके च, यद्वा आचार्यः स्वयं वेयावृत्त्यं करोति तर्हि सूत्रार्थयोरचिन्तनं भवति, तथा वादिनि आगते ऋद्धिमति च नगरश्रेष्ठ्यादौ, आदिशब्दात् राजादिपरिग्रहः, आचार्ये वेयावृत्त्याय पानकादिगते प्रवचनलाघवं भवति, यथा—अनर्द्धिका एते, अनी-श्वरप्रमज्जिता एते इत्यर्थः, तत एतैः कारणैराचार्यः शेषसाधूनामरकप्रायाणां तुम्बभूतो भवति ततो वेयावृत्त्ये-वेयावृ-त्त्यविषये यत्करणं-करणीयं तत् तस्याशैवैः कर्तव्यं, न पुनः स स्वविषये परविषये वा वेयावृत्त्ये प्रवर्त्तमान उपेक्ष-णीयः । एतदेवाह—

जेण कुलं आयसं तं पुरिसं आयरेण रक्खेह । नहु तुवंमि विण्ठे अरगा साहारगा हुन्ति ॥ १३३ ॥
येन पुरुषेण कुलमायसं तं पुरुषमादरेण रक्खेत्, यतो 'नहु' नैव तुम्हे विनष्टे अरकाः साधारकाः—साधारा भवन्ति ॥
आह-इच्छाकारेणाहं तव मम च प्रथमालिकादिकमानयामीत्याद्यभिधाय यदा लब्धभावात्त सम्पादयति तदा निर्जरा-
लाभधिकलस्येच्छाकारः, ततः किं तेनेत्याशङ्क्याह—

वेयावचे अब्भुट्ठिअस्स सद्दाइ काउकामस्स । लाभो चेव तवस्सिस्स होइ अधीणमणस्स ॥ १८१ ॥

धैयावृत्त्ये-संयमव्यापारे अभ्युत्थितस्य तथा श्रद्धया-प्रसन्नो मनसा इहपरलोकांशांसाविप्रमुकेन कर्तुंकामस्य 'लाभो
चेव तवस्तिस्स'ति प्रकरणाभिर्जराया लाभ एव तपस्विनो भवति अलब्ध्यादौ, अदीनं मनोऽस्यासावदीनमनास्तस्यादी-
नमनसः ॥ सम्प्रति मिथ्याकारविषयप्रतिपादनार्थमाह—

संजमजोगे अब्भुट्टिअस्स जं किंचि चित्तहमायरिअं । मिच्छा एअंति विआणिऊण मिच्छत्ति कायवं ॥६८२॥
संयमयोगः-समितिगुप्तिरूपः तस्मिन् विषयेऽभ्युत्थितस्य सतो यत्किञ्चिद्विद्युत्थितम्-अन्यथा आचरितम्-आसेवितं,
भूतमिति वाक्यशेषः, मिथ्या-विपरीतमेतदिति विज्ञाय, किं?, 'मिच्छति कायवं'मिति मिथ्येति कर्त्तव्यं, तद्विषये मिथ्या-
दुष्कृतं दातव्यमित्यर्थः ॥ संयमयोगविषयायां च प्रवृत्तौ वितथासेवनमिथ्यादुष्कृतं दोषापनयनायालं, नतूपेत्यकरण-
विषयायां नाप्यसकृत्करणगोचरायां, तथा चासुमेवोत्सर्गं प्रतिपादयन्नाह—

जइ अ पडिक्कमिअधं अवस्स काऊण पावयं कम्मं । तं चेव न कायधं तो होइ पए पडिक्कंतो ॥ ६८३ ॥
यदि च प्रतिक्रान्तव्यं—निवर्त्तितव्यं, मिथ्यादुष्कृतं दातव्यमित्यर्थः, अवश्यं-नियमेन कृत्वा पापकं कर्म, ततस्तदेव
पापकं कर्म न कर्त्तव्यं, ततो भवति पदे-उत्सर्गपदविषये प्रतिक्रान्तः, अथवा पदे प्रतिक्रान्त इति किमुक्तं भवति?—
सुतरां प्रतिक्रान्त इति ॥ सम्प्रति यथाभूतस्येदं मिथ्यादुष्कृतं सुदचं भवति तथाभूतमभिधित्सुराह—

जं दुक्कडंति मिच्छा तं भुज्जो कारणं अपूरंतो । निविहेण पडिक्कंतो तस्स खलु दुक्कडं मिच्छा ॥ ६८४ ॥
यदिति अनिर्दिष्टस्य निर्देशः कारणमिति योगः, ततश्च यत्कारणं-यद्दस्तु दुष्टं कृतं दुष्कृतमित्येवं विज्ञाय 'मिच्छे'ति

सूचनात्पूर्वमिति कृत्वा मिथ्यादुष्कृतं (दत्तं तत्) कारणमपूरयन्—अकुर्वन् अनाचरन्निति भावः, यो वृत्त- इति वाच्यशेषः, तत्र स्वयं कार्येनाप्यकुर्वन् पूरयन्नभिधीयते तत आह—‘तिविहेण पडिक्कंतो तस्स खलु दुक्कडं मिच्छा ।’ ‘त्रिविधेन’ मनोवाक्यायलक्षणेन योगेन कृतकारित्तानुमतिभेदयुक्तेन प्रतिक्रान्तो-निवृत्तः तस्माद्-दुष्कृतकारणात् तस्यैव खलुशब्दोऽवधारणे दुष्कृतं—प्रागुक्तं फलदातृत्वमधिकृत्य मिथ्या, भवतीति क्रियाध्याहारः, अथवा तस्यैव मिथ्यादुष्कृतं भवति, नान्यस्येति ॥ साग्रतं यस्य मिथ्यादुष्कृतं दत्तमपि न संन्यग्भवति तत्प्रतिपादनार्थमाह—

जं दुक्कडंति मिच्छा तं चैव निसेवए पुणो पावं । पचक्खनुसावाहं मायानिअडीपसंगो अ ॥ ६८५ ॥

यत् पापरूपं किञ्चिदनुष्ठानं दुष्कृतमिति विज्ञाय ‘मिच्छ’ति मिथ्यादुष्कृतदानविषयीकृतं, यस्तदेव निषेवते पुनः पापं स प्रत्यक्षमृपायादी, कथम् ? दुष्कृतमेतदित्यभिधाय पुनरासेवनात्, तथा तस्य मायानिकृतिप्रसङ्गश्च, स हि दुष्टान्तरात्मा निश्चयतश्चेतसा अनिवृत्त एव गुर्वादिरञ्जनार्थं मिथ्यादुष्कृतं प्रयच्छति, कुतः ? पुनरासेवनात्, तत्र मायैव

निकृतिः तस्याः प्रसङ्गो मायानिकृतिप्रसङ्गः ॥ कः पुनरस्य मिथ्यादुष्कृतपदस्यार्थं इत्याह—

‘मि’ ति मिउमइयसे ‘छ’ ति अ दोसाण छायणे होइ । ‘मि’ ति अ मेराह ठिओ ‘दु’ ति दुगुंछामि अप्पाणं ॥ ६८६ ॥

‘क’ ति कडं मे पावं ‘ड’ ति अ डेवेमि तं उवसमेणं । एसो मिच्छादुक्कडपयक्खरत्थो समासेणं ॥ ६८७ ॥

मीत्ययं वर्णो मृदुमार्दवे वर्त्तते, तत्र मृदुत्वं—कायनम्रता [मृदु] मार्दवं च—भावनम्रता मृदुमार्दवे ते अस्य स्त इति मृदु-मार्दवः, अत्रादिभ्य इति मत्वर्थीयोऽप्रत्ययस्तद्भावस्तत्त्वं तस्मिन्, तथा छ इत्ययं वर्णो दोषाणाम्—असंयमयोगलक्षणाना-

माच्छादने—स्यगने भवति, मिच्ययं वर्णो मर्यादायां—चारित्ररूपायां स्थितोऽहमित्यस्यार्थस्याभिधायकः, दुरित्ययं वर्णो जुगुप्से—निन्दामि दुष्कृतकारिणमात्मानमित्यस्मिन्नर्थे वर्तते, क्व इत्ययं वर्णः कृतं मया पापमित्येवमभ्युपगमार्थे वर्तते, उ इत्ययं वर्णो डेयेमि—लंघयामि अतिक्रामामि तत्—कृतं पापं, केनेत्याह—उपशमेनेत्यस्मिन्नर्थे, एपः—अनन्तरोक्तः प्राकृतशैल्या मिथ्यादुष्कृतपदस्यार्थः, 'समासेन' सङ्क्षेपेण ॥ आह—कथं प्रत्येकमक्षराणामुक्तार्थता?, पदवाक्ययोरेवार्थ-दर्शनात्, उच्यते, इह यथा वाक्यैकदेशत्वात् पदस्यार्थोऽस्ति तथा पदैकदेशत्वाद्दर्णस्यापीत्यदोपः, अन्यथा पदस्याभ्यर्थ-शून्यत्वप्रसङ्गोऽधरेष्वर्थाभावात्, प्रयोगश्च—यत् यत्र प्रत्येकं न विद्यते तत्समुदायेऽपि न भवति, यथा सिकतासु तैलं, इष्यते च वर्णसमुदायात्मकस्य पदस्यार्थस्तस्मानुपपत्तेर्वर्णानामप्यर्थः प्रतिपत्तव्य इत्यलं प्रसङ्गेन ॥ साम्प्रतं तथा-कारो यस्य दीयते तत्प्रतिपादनार्थमाह—

कल्पाकल्पे परिनिष्ठिअस्स ठाणेसु पंचसु पठिअस्स । संजमतवद्धगरस उ अविगप्पेणं तहक्कारो ॥ ६८८ ॥

कल्पो विधिराचार इति पर्यायाः, कल्पविपरीतत्वकल्पः, जिनस्यविरकल्पादि वा कल्पः चरकादिदीक्षा पुनरकल्पः, कल्पश्चाकल्पश्चेति समाहारो द्वन्द्वः कल्पाकल्पं तस्मिन् कल्पाकल्पे परि—समन्तात् निष्ठितः परिनिष्ठितो—ज्ञाननिष्ठां प्राप्सः तस्य, तथा तिष्ठन्त्येतेषु सत्सु शान्थते स्थाने प्राणिन इति स्थानानि—महाव्रतान्यभिधीयन्ते, तेषु स्थानेषु पञ्चसु स्थितस्य, महाप्रतयुकस्येत्यर्थः, संयमतपोभ्यामाढ्यः—संपन्नः संयमतपआढ्यः, अनेनोत्तरगुणयुक्ततामाह, तस्य किमि-त्याह—'अविकल्पेन' निश्चयेन तथाकारः, कर्त्तव्य इति क्रियाध्याहारः ॥ सम्प्रति तथाकारविषयप्रतिपादनार्थमाह—

पायणपडिसुणणाए उवणसे सुत्तअत्थकहणाए । अचित्तहमेअंति तथा पडिसुणणाए अ तहकारो ॥ ६८९ ॥
 पाचना—सूत्रदानलक्षणा तस्याः प्रतिश्रवणा तस्यां वाचनाप्रतिश्रवणायां तथाकारः कार्यः, एतदुक्तं भवति—गुरो
 पाचनां प्रयच्छति सति सूत्रं गृह्णता तथाकारः प्रयोक्तव्यः, तथा सामान्येनोपदेशे चक्रवालसामाचारीप्रतिवज्जे गुरोरन्यस्य
 वा मन्मन्धिनि तथाकारः कार्यः, तथा सूत्रार्थकथनायां, व्याख्यानं इत्यर्थः, किं?—तथाकारः कार्यः, तथाकार इति कोऽर्थ
 इत्याह—अवितथमेतत् यद् न्यूनं यूपमिति, न केवलममीप्येवार्थेषु तथाकारः प्रयोक्तव्यः, किन्तु 'तथा पडिसुणणाए'
 इति प्रतिपृच्छोत्तरकालमाचार्यं कथयति सति प्रतिश्रवणायां च तथाकारः कार्यः, चशब्दलोपोऽत्र द्रष्टव्यः ॥ साम्प्रतं

स्वस्थाने स्वस्थाने इच्छानारादिप्रयोक्तुः फलं प्रतिपादयति—

जरस य इच्छाकारो मिच्छाकारो अ परिचिआ दोवि । तइओ अ तहकारो न दुल्लहा सुगगई तरस ॥ ६९० ॥
 यस्येच्छाकारो मिथ्याकारश्च द्वावपि परिचितौ तृतीयस्तु तथाकारः तस्य सुगतिर्न दुर्लभा ॥ साम्प्रतमावश्यकीनैपेधि-

कीद्वारद्वयावयवार्थमभिधित्तुः पातनिकागायामाह—

आयस्तगं च निन्तो जं च अइन्तो निसीहिअं कुणइ । एअं इच्छं नाउं गणिवर ! तुज्झंतिए निउणं ॥ ६९१ ॥

आवश्यकी पूर्वोक्तावयवार्था तां आवश्यकी 'निन्तो' निर्गच्छन् यां च 'अइन्तो' आगच्छन्, प्रविशन् इत्यर्थः, नैपे-
 धिकी करोति, एतत्—आवश्यकीनैपेधिकीरूपं द्रव्यमपि स्वरूपादिभेदभिन्नं इच्छामि ज्ञातुं हे गणिवर ! युष्मदन्तिके
 निगुणं—सूक्ष्मं एतज्ज्ञातुमिच्छामीति क्रियाविशेषणं ॥ एवं शिष्येणोक्ते सत्याहाचार्यः—

आवस्सइं च नित्तो जं च अइंतो निसीहिअं कुणइ । वञ्जणमेअं तु दुहा अत्थो पुण होइ सो चेव ॥६९२॥
आवश्यकं निर्गच्छन् यां च प्रविशन्नैपेधिकीं करोति एतद् व्यञ्जनं-शब्दरूपं द्विधा, किमुक्तं भवति ?-आवश्यकतीति
नैपेधिकीति चेति द्वयं शब्दत एव भिन्नम्, अर्थः पुनर्भवत्यावश्यकनैपेधिक्योः स एव-एक एव, यस्मादवश्यककर्तव्य-
योगक्रिया आपश्यक्यी निषिद्धात्मनश्चातिचारेभ्यः क्रिया नैपेधिकी, न ह्यसावप्यवश्यककर्तव्यं व्यापारमुल्लङ्घ्य वर्तते,
आह-यद्येवं भेदोपन्यासः किमर्थः ?, उच्यते, गमनस्थितिक्रियाभेदात् ॥ आह-'आवश्यकं निर्गच्छ'न्नित्युक्तं तत्र साधोः
किमवस्थानं श्रेय उताटनमिति ?, उच्यते, अवस्थानं ?, कथं ?, यत आह--
एगगस्स पसंतस्सं न हुंति इरिआदओ गुणा हुंति । गंतवमवस्सं कारणम्मि आवस्सिआ होइ ॥ ६९३ ॥

एकमयम्—आलम्बनं यस्येत्यसावेकाग्रस्तास्य, स चाप्रशस्तालम्बनोऽपि भवति तत आह—'प्रशान्तस्य' क्रोधरहि-
तस्य सतस्तिष्ठतः, किं ?-न भवन्ति ईर्यादयः, ईरणमीर्या गमनमित्यर्थः, इह ईर्याकार्यं कर्म ईर्याशब्देन गृह्यते, कारणे
कार्योपचारात्, ईर्या आदिर्येपामात्मसंयमविराधनादीनां दोषाणां ते ईर्यादयो न भवन्ति, तथा गुणाश्च—स्वाध्याय-
ध्यानादयो भवन्ति, प्राप्तं तर्हि संयतस्य अगमनमेव श्रेय इत्यपवादमाह—न चावस्थाने खलूक्तगुणसम्भवान्न गन्तव्य-
मेव, किन्तु गन्तव्यमवश्यं—नियोगतः कारणे गुरुलानादिसम्बन्धिनि, यतस्तत्रागच्छतो दोषाः, ततः कारणे गच्छत
आवश्यक्यी भवति ॥ आह—कारणेन गच्छतः किं सर्वस्यैवावश्यक्यी भवति उत नेति ?, उच्यते, नेति, कस्य तर्हि ?, तदुच्यते-
आवस्सिआ उ आवस्सएहिं सवेहिं जुचाजोगिस्स । मणवयणकायगुत्तिदियस्स आवस्सिसया होइ ॥ ६९४ ॥

आवश्यक आवश्यकीः-प्रतिक्रमणादिभिः सर्वयुक्तयो गिनो भवति, शेषकालमपि निरतिचारस्य क्रियास्यस्येति भावार्थः, तस्य च युक्तनियोगादिना प्रयुक्तिकालेऽपि 'मण' इत्यादि मनोवाकायेन्द्रियैः गुप्तस्य, किम्?-आवश्यक्यकी भवति, सूत्रे इन्द्रियान्दस्य गाथाभङ्गभावाद् व्यवहित उपन्यासः, कायात् पृथगिन्द्रियग्रहणं प्राधान्यख्यापनार्थम्, अस्ति चायं न्यायः 'तामान्यग्रहणे सत्यपि प्राधान्यख्यापनार्थं भेदेनोपन्यासो' यथा ब्राह्मणा आयाता वशिष्ठोऽप्यायात इति ॥ उक्ता

आवश्यक्यकी, साम्प्रतं नैवेधिकी प्रतिपादयन्नाह—
 सिद्धं ठाणं च जतिं चेष्ट इति निसीहिआ होइ । जम्हा तत्थ निसिद्धो तेणं तु निसीहिआ होइ ॥ ६९५ ॥
 शेरते अस्यामिति शस्या-शयनस्थानं तां शय्यां 'स्थानं चे' ति स्थानम्-ऊर्ध्वस्थानं, कायोत्सर्ग इत्यर्थः, यत्र चेतयते 'स्थिती संशाने' अनुभवरूपतया विजानाति, वेदयते इत्यर्थः, अथवा चेतयते-करोति धातूनामनेकार्थत्वात्, शयनक्रियां च कुर्यात् निश्चयतः शस्या कृता भवति, ततश्च यत्र स्वपितीत्यर्थः, चशब्दो वीरासनाद्यनुक्तसमुच्चयार्थः, अथवा तुशब्दार्थे प्रपञ्चः, स च विशेषणार्थः, किं विशिगधीति चेत्, उच्यते, कृतप्रतिक्रमणाद्यशेषावश्यकः सन् अनुज्ञातो गुरुणा शय्यां स्थानं च चेतयते तत्र-पुंलिपिस्थितिक्रियायिशिष्टे स्थाने नैवेधिकी भवति, नान्यत्र, किमित्यत आह-यस्मात्तत्र निपिद्धोऽसौ तेन कारणेन नैवेधिकी भवति, निषेधपरमकत्वात् तस्या इति, पाठान्तरं चा—
 होइ ठाणं च जपर भेते तइया निसीहिआ होइ । तम्हा तया निसेहो निसेहमइया य सा जेण ॥ ६९६ ॥

इयुक्तांश्विहात् शुभवैक, अनेन मन्वेन मूलगाथाया 'आवश्यक्यकी निर्गच्छन् थां च आगच्छन् नैवेधिकी करोति व्यञ्ज-

नमेतत् द्विधा' इत्येतावत् (गतिरूपावश्यकी) स्थितिरूपनैपेधिकीप्रतिपादनव्यञ्जनभेदनिबन्धनमधिकृत्य व्याख्यातम् ॥
साम्प्रतममुमेवार्थमुपसङ्ग्रहीषुराह भाष्यकारः—

आवस्सियं च नितो जं च अइतो निसीहियं कुणइ । सेज्जानिसीहियाए निसीहिया अभिसुहो होइ ॥१३४॥
आवश्यकं निर्गच्छन् यां च आगच्छन् नैपेधिकीं करोति तदेतत् व्याख्यातमिति शेषः, उपलक्षणमेतत् ततः सह
तृतीयपादेन 'व्यञ्जनमेतत् द्विधे'त्यनेनेति द्रष्टव्यं, साम्प्रतम् 'अर्थः पुनर्भवति स एवे' ति गाथावयवार्थः प्रतिपाद्यते, तत्र
इत्थमेक एवार्थो भवति, यस्मान्नैपेधिक्यपि नावश्यकत्तव्यव्यापारगोचरतामतीत्य वर्तते, यतः प्रविशन् संयमयोगानुपाल-
नाय शेषपरिज्ञानार्थं चेत्थमाह । 'सेज्जानिसीहियाए निसीहियाअभिसुहो होइ' इति शब्दैव नैपेधिकी शब्दानैपेधिकी तस्यां
शब्दानैपेधिक्यां विषयभूतायां, किं?, शरीरसपि नैपेधिकीत्युच्यते इत्यत आह—शरीरनैपेधिक्या करणभूतया आगमनं
प्रत्यभिसुखः, ततः संवृतगात्रैः साधुभिर्भक्तव्यमिति संज्ञां करोति, ततोऽवश्यकत्तव्यव्यापाररूपत्वात् नैपेधिक्यव्यावश्य-
कीत्येक एवार्थः ॥ (भा० १२० हा०) एतदेव सुव्यक्तं भावयति—

जो होइ निसिद्धप्पा निसीहिया तस्स भावओ होइ । अनिसिद्धस्स निसीहिआ केवलमित्तं हवइ सद्धो ॥१३५॥
यो भवति 'निषिद्धात्मा' निषिद्धो मूलगुणोत्तरगुणातिचारेभ्य आत्मा वेनेति समासः, नैपेधिकी 'तस्य' निषिद्धात्मनो
'भावतः' परमार्थतो भवति, न निषिद्धोऽनिषिद्धः—उक्तेभ्य एवातिचारेभ्यस्तस्यानिषिद्धस्थानुपयुक्तमागच्छतो नैपेधिकी,

किम्?—'केवलमेवं ह्यइ सहो'केवलं शब्दमात्रमेव भवति, न भावत इति गार्थः (भा०१२१हा०) ॥ यदि नामैवं तत
 पराप्ततायाः किमायातमिति?, उच्यते, निषिद्धात्मनो नैषेक्षी भवतीति उक्तं, स च—

आयरसयम्भि जुत्तो निअमनिसिद्धत्ति होइ नायवो । अहवावि निसिद्धप्पा नियमा आयरसए जुत्तो ॥१३६॥
 आयदयके-मूलगुणोत्तरगुणानुरूपे युक्तो 'नियमनिसिद्धत्ति होइ नायवो' इति नियमेन निषिद्ध इत्येवं भवति
 ज्ञातव्यः, आयदयक्यपि चावश्यकयुक्तस्यैवेत्यत एकार्यता, अथवेति प्रकारान्तरदर्शनार्थः, अपिशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः,
 निषिद्धात्माऽपि नियमादावश्यके युक्तोऽतोऽप्येकार्यतेति, पाठान्तरं 'अहवावि निसिद्धप्पा सिद्धाणं अंतियं जाइ' इति,
 अस्यायगर्धः-त्तदेवं तावत् क्रियाया अमेदेन एकार्यता उक्ता, इहतु कार्याभेदेनैकार्यतोच्यते-अथवेति प्रकारान्तरे, निषि-
 द्धात्मापि सिद्धानामन्तिकं-समीपं याति-गच्छति, अपिशब्दादावश्यकयुक्तोऽपि, अतः कार्याभेदादेकार्यता(भा०१२२हा०)॥
 साग्रतमापृच्छादिद्वारश्चतुष्टयमेकगाथैव प्रतिपादयन्नाह—

आपुच्छणा य कल्ले पुषनिसिद्धेण होइ पडिपुच्छा । पुषगहिण्ण छंदण निमंतणा होअगहिण्णं ॥ ६९७ ॥

आपृच्छनमापृच्छा, सा तु कर्तुमभीष्टे कार्ये प्रवर्तमानेन गुरोः कार्या-अहमिदं करोमीति । द्वारं । तथा पूर्वनिषिद्धेन सता
 यथा भयतेदं न कार्यमिति, उत्पन्नेऽथ प्रयोजने कर्तुकामेन 'होइ पडिपुच्छ' त्ति भवति प्रतिपृच्छा कर्त्तव्या, पाठान्तरं
 'पुषनिउत्सेण होइ पडिपुच्छा' पूर्वनियुक्तेन सता यथा भवतेदं कार्यमिति, तत् कर्तुकामेन गुरोः प्रतिपृच्छा भवति कर्त्तव्या-
 ज्ञादं तत्करोमि, तत्र हि कदाचिदसौ कार्यान्तरमादिशति समाप्तं वा तेन प्रयोजनमिति । द्वारं । तथा पूर्वगृहीतेनाश-

नादिना छन्दना शेषसाधुभ्यः कर्त्तव्या, यथेदं मया अशनाद्यानीतं यदि कस्यचिदुपयुज्यते ततोऽसाविच्छाकारेण ग्रहणं करोत्विति । द्वारं । तथा निमन्त्रणा भवत्यगृहीतेनाशनादिना, यथाऽहं भवतेऽशनाद्यानयामीति ॥ इदानीमुपसम्पद्द्वारा-
वयवार्थः प्रतिपाद्यते, सा चोपसम्पद् द्विधा भवति-गृहस्थोपसम्पत् साधूपसंपद्य, तत्रास्तां गृहस्थोपसम्पत्, साधूप-
संपत् प्रोच्यते, सा च त्रिविधा-ज्ञानादिभेदात्, तथा चाह—

उवसंपया य त्रिविहा नाणे तह दंसणे चरित्ते अ । दंसणनाणे त्रिविहा दुचिहा य चरित्तअट्टाप ॥ ६९८ ॥
उपसम्पत्तिः त्रिधा, तद्यथा-‘ज्ञाने’ ज्ञानविषया, एवं दर्शनविषया चारित्रविषया च, तत्र दर्शनज्ञानयोः सम्बन्धिनी
त्रिविधा, द्विविधा च चारित्रार्थायेति । तत्र यदुक्तम् ‘दर्शनज्ञानयोस्त्रिविधे’ति तत्प्रतिपादनार्थमाह—

वत्तणा संघणा चेव, गहणं सुत्तत्थतदुभए । वेयावचे खमणे, काले आवक्कहाइ अ ॥ ६९९ ॥
वर्त्तना सम्बन्धना चैव ग्रहणमित्येतत् त्रितयं ‘सुत्तत्थतदुभए’ति सूत्रार्थोभयविषयमवगन्तव्यमित्येतदर्थमुपसम्पद्यते, तत्र
वर्त्तना प्रागृहीतस्यैव सूत्रादेरस्थिरस्य गुणनमिति, सम्बन्धना तस्यैव प्रदेशान्तरे विस्मृतस्य मेलना योजना घटनेत्येकोऽर्थः,
ग्रहणं पुनस्तस्यैव तत्प्रथमतया आदानं, एतत्रितयं सूत्रार्थोभयविषयं द्रष्टव्यम्, एवं ज्ञाने नव भेदाः, दर्शनेऽपि दर्शनप्रभा-
वनीयशास्त्रविषया एत एव भेदा द्रष्टव्याः, अत्र सन्दिष्टः सन्दिष्टस्यैवोपसंपद्यते इत्यादिचतुर्भङ्गिका, तत्र प्रथमो भङ्गः
शुद्धः, शेषास्तव्युद्धाः, ‘द्विविधा चारित्रार्थे’ति यदुक्तं तदुपदर्शयन्नाह-‘वेयावचे खमणे काले आवक्कहाइ य’इति चारित्रोप-
सम्पत् वेयावृत्त्यविषया क्षपणविषया च, इयं कालतो यावत्कथिका च भवति, चशब्दादित्वरा च, एतदुक्तं भवति-चारि-

प्रापंभाचार्याय कथित् वैयाट्टयकरत्वं प्रतिपद्यते, स च कालत इत्यरो यावत्कथिकश्च, क्षपकोऽपि उपसम्पद्यते द्विधा-
 इत्यरो यावत्कथिकश्चेति गाथासङ्गोपायः । साम्प्रतमयमेयाथो विशेषतः प्रतिपाद्यते, तत्रापि सन्दिष्टेन सन्दिष्टस्योपसम्प-
 द्धातव्येति मीलोऽयं गुणः, एतत्प्रभवत्याहुपसम्पद इत्यतोऽमुमेयार्थमभिधित्पुराह—

संविद्धो संदिष्टस्स चैव संप्रज्ञर्ह उ एमाई । चउभंगो इत्थं पुण पढमो भङ्गो हवइ सुद्धो ॥ ७०० ॥

सन्दिष्टो-गुरुणाऽभिहितः सन्दिष्टस्यैवाचार्यस्य, यथा अमुकस्य सम्पद्यस्व, उपसम्पदं प्रयच्छतेत्यर्थः, एवमादिश्च-
 गुर्भङ्गी, तद्यथा—संदिष्टः सन्दिष्टस्य, एष भङ्ग उक्त एव, सन्दिष्टोऽसन्दिष्टस्य अन्यस्याचार्यस्येति द्वितीयः, असन्दिष्टः
 संदिष्टस्य, न तावदिदानीं गन्तव्यं त्वमुकस्येति तृतीयः, असन्दिष्टोऽसन्दिष्टस्य, न तावदिदानीं न चामुकस्येति ।
 अत्र पुनः प्रथमो भङ्गो भयति शुद्धः, पुनःशब्दस्य विशेषणार्थत्वात् द्वितीयपदेनाव्यवच्छित्तिनिमित्तमन्वयेऽपि द्रष्टव्याः ।
 सम्प्रति वर्त्तनादित्स्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

अधिरस्स पुपगहिअस्स वच्चणा जं इहं थिरीकरणं । तस्सेव पएसंतरनद्धस्सऽणुसंधणा घडणा ॥ ७०१ ॥

अधिरस्स पुपगहिअस्स वच्चणा जं इहं थिरी होइ नायवो ॥ ७०२ ॥

गहणं तत्पढमतया सुत्ते अत्थे तद्गुभए चैव । अत्थगहणम्मि पायं एस विही होइ नायवो ॥ ७०२ ॥
 पूर्वगृहीतस्य सूत्रादेरस्थिरस्य यत् स्थिरीकरणं सा वर्त्तना, तस्यैव सूत्रादेः प्रदेशान्तरनष्टस्य या घटना मीलनं साऽनु-
 सन्धना, तत्प्रथमतया च सूत्रे-पष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्यभेदात् सूत्रस्य, एवमर्थस्य तद्गुभयस्य-सूत्रार्थोभयस्य यदादानमिति

शेषः यद्ग्रहणं । 'अत्यगग्रहणंमी' त्यादि; अर्थग्रहणे प्रायो-ग्राहुल्येन एव वक्ष्यमाणलक्षणो विधिर्भवति ज्ञातव्यः; प्रायोग्रहणं सूत्रग्रहणेऽपि कश्चिद्भवत्येव प्रमार्जनादिरिति ज्ञापनार्थं । साग्रप्रतमधिकृतविधिप्रदर्शनाय द्वारगायामाह—
मज्जण निसिज्ज अक्खा किइकम्मुस्सग्गु बंदणं जिट्ठे । भासं तु होइ जिट्ठो न उ परिआएण तो वंदे ॥ ७०३ ॥
प्रथमतो यत्र स्थाने व्याख्यानं कर्त्तव्यं तस्य प्रमार्जनं कार्यं, ततो निसिज्ज अक्खो इति प्राकृतत्वात् पष्ठयर्थे प्रथमा, अक्षाणामुपलक्षणमेतत् गुरुणां च चेलम्, अकृतसमवसरणेन गुरुणा व्याख्या न कर्त्तव्येत्युत्सर्गज्ञापनार्थं अक्षाणामुपादानं, तथा कृतिकर्म दातव्यं, तदनन्तरं वन्दनं ज्येष्ठे, ज्येष्ठश्चात्र भापमाणो द्रष्टव्यो, न तु पर्यायेणेति द्वारगाथासमासार्थः । अवयवार्थं तु स्वत एवाह—

ठाणं पमब्बिऊणं दुन्नि निसिज्जा य हुंति कायवा । इक्का गुरुणो भणिया विइआ पुण होइ अक्खाणं ॥ ७०४ ॥
यत्र व्याख्या कर्त्तव्या तत् स्थानं प्रमार्ज्यं द्वे निपद्ये भवतः कर्त्तव्ये, एका गुरोर्भणिता कर्त्तव्या, द्वितीया पुनर्भवत्य-
क्षाणां समवसरणस्य ॥ सम्प्रति कृतिकर्मद्वारं व्याचिख्यासुराह—

द्वे एव मात्रके-समाधिस्थानरूपे खलु गुरुर्योग्ये व्याख्यानमण्डल्यां प्रगुणीकर्त्तव्ये, तद्यथा-एकं खेलस्य-श्लेष्मणो द्वितीयं तथा कायिक्याः, अन्यथा अर्द्धकृतव्याख्यानोत्थानानुत्थानाम्यां पलिमन्थात्मविराधानादिदोषप्रसङ्गः, ननु कृत-
कायिक्यादिव्यापारेणैव गुरुणा प्रायो व्याख्या प्रारभ्यते, ततो व्याख्याप्रबन्धे क्व कायिक्या अवकाशो येनोच्यते

‘काइपाए पीयं तु’ इति १, उच्यते, यदि नाम रोगवशातः पुनः पुनः कायिकी समागच्छति तथापि तदवस्थेनापि गुरुणा शिष्याणामनुग्रहाय सूत्रं व्याख्येयमिति ज्ञापनार्थमेतदुक्तं, तथा चायमेवार्थ उक्तः पत्रवस्तुके “दो चैव मत्तगाइं खेले तद् काइपाए पीयं तु । एवंविहोऽपि सुतं वक्खाणिज्जत्ति भावत्थो ॥ १ ॥” (१००३) कृतिकर्मद्वारे एतदभिधानं विधि-निशेपख्यापनार्थमित्युक्तं, यावन्तश्च शृण्वन्ति तावन्तस्ते सर्वेऽपि द्वादशावर्त्तवन्दनेन वन्दन्ते । अधुना कायोत्सर्गद्वारं

व्याचिख्यासुराह—

सपे काउरस्सगं करेति सपे पुणोऽपि वंदंति । नासन्नि नाइदूरे गुरुवयणपडिच्छगा हुंति ॥ ७०६ ॥

सपे काउरस्सगं करेति सपे पुणोऽपि वंदंति । नासन्नि नाइदूरे गुरुवयणपडिच्छगा हुंति ॥ ७०६ ॥
 एतं श्रोतारः ‘श्रेयांसि बहुविघ्नानी’तिकृत्वा तद्विघातायानुयोगप्रारम्भे कायोत्सर्गं कुर्वन्ति, तं चोत्सार्थं सर्वे पुनरपि पन्दन्ते, तवो नासन्ने नाप्यतिदूरे व्यस्यिताः सन्तो गुरुवचनप्रतीच्छका भवन्ति, शृण्वन्तीत्यर्थः । सम्प्रति श्रवणवि-

धिप्रतिपादनार्थमाह—

निमा-पिगहापरिवज्जिपहिं गुत्तेहिं पंजलिउडेहिं । भत्तिवहुमाणपुवं उवउत्तेहिं सुणेअधं ॥ ७०७ ॥

निमा-पिगहापरिवज्जिपहिं गुत्तेहिं पंजलिउडेहिं । भत्तिवहुमाणपुवं उवउत्तेहिं सुणेअधं ॥ ७०७ ॥
 अभिकंगंतेहिं सुभासिआइं वयणाइं अत्थसाराइं । विम्हिअसुहेहिं हरिसागएहिं हरिसं जणंतेहिं ॥७०८॥
 निद्राधिकथापरिवज्जितेः, परिवर्जितनिद्राविकथैरित्यर्थः, गुप्तैः-मनोवाकायगुप्तैः ‘पंजलिउडेहिं’ इति निष्ठान्तस्य प्राकृत-
 त्यापरनिपात इति कृतमाञ्जलिभिः भक्तिः-यथोचिता वाह्या प्रतिपत्तिः बहुमानम्-आन्तरः प्रीतिविशेषस्तत्पूर्वम्, उपयुक्तः-
 शयने कनिष्ठेस्ततो गुरुमुखाद्विनिर्गतानि वचनानि सुभाषितानि-शब्दार्थदोषरहितानि अर्थसाराणि-विपुलार्थसमन्वितानि

अभिकाङ्क्षिपूर्वार्थश्रवणतो हर्षागतैः, आगतहर्षरित्यर्थः, हर्षोत्कर्षवशादेव विस्मितमुखैः तथा अन्येषां संवेगकरणादिना हर्षं जनयद्भिः श्रोतव्यम् । एवं च तैः शृण्वद्भिर्गुरोरीव परितोपप्रकारेण प्रकृष्टेन आपाद्यते, ततः किमित्याह—
गुरुपरितोसगणं गुरुभक्तीए तहेव विणएणं । इच्छियसुत्तथाणं खिप्पं पारं समुवयंति ॥ ७०९ ॥
गुरुपरितोपगतेन-परितोपप्रकारेण, प्रकृष्टेन गुरुपरितोपेणेत्यर्थः, सोऽपि कथमित्याह-गुरुभक्त्या-आन्तरप्रीतिविशेष-
रूपया तथैव विनयेन च-देशकालाद्यपेक्षया यथोचितप्रतिपत्तिकरणलक्षणेन, किमित्याह-सम्यक् सद्भावप्ररूपणया इत्सि-
तसूत्रार्थयोः क्षिप्रं-शीघ्रं पारं समुपयाति ॥

वक्त्राणसमक्तीए जोगं काऊण काहआईणं । वंदंति तओ जिहं अन्ने पुवं चिय भणंति ॥ ७१० ॥
व्याख्यानसमाप्तौ श्रोतारः कायिक्यादीनां योगं-व्यापारं कृत्वा ततो ज्येष्ठम्-अनुभाषकं, चिन्तापकमित्यर्थः, वन्दन्ते
द्वादशावर्त्तवन्दनकेन, अन्ये आचार्याः पुनरेवमभिदधति-किल पूर्वमेव व्याख्यानारंभकाले गुरुवन्दनानन्तरं ज्येष्ठं वन्दन्ते
इति । द्वारगायापश्चार्द्धमाक्षेपद्वारेण प्रपञ्चतो व्याचिख्यासुराह—
चोपइ जओ (जइहु) जिहो कंहंचि सुत्तथधारणाधिगलो । वक्त्राणलद्धिहीणो निरत्थयं वंदणं तम्मि ॥७११॥

चोदयति यदि हु-निश्चितं ज्येष्ठः कथञ्चित्—कथमपि 'सूत्रार्थधारणाविकलः' गुरुव्याख्यातार्थसूत्रार्थावधारणाश-
फिरहितः, सूत्रार्थधारणशक्तिमानपि यदि व्याख्यानलब्धिहीनस्ततस्तस्मिन् निरर्थकं वन्दनकं, तत्फलस्य प्रत्युच्चारण-
श्रयणस्याभावादिति ॥

अह वयपरियाएहिं लहुओऽवि हु भासओ इहं जिहो । रायणियवंदणे पुण तस्सवि आसायणा भंते ! ॥ ७१२ ॥
 अथ मन्येथा-वयःपर्यायाभ्यां लघुरपि भापक एवेह ज्येष्ठः परिगृह्यते, ननु तर्हि भदन्त ! रत्नाधिकवन्दने पुनस्त-
 स्याप्याशातना प्राप्तोति, तथाहि-न युज्यत एव चिरकालप्रव्रजितान् लघोः वन्दनं दापयितुमिति गाथार्थः ॥ इत्थं

पराभिप्रायमाशङ्क्याह—

जइवि वयमाइएहिं लहुओ सुत्तत्यधारणापहुओ । वक्ख्वाणलद्धिमं जो सुचिय इह विप्पए जिहो ॥ ७१३ ॥

यद्यपि वयआदिभ्यां-वयःपर्यायाभ्यां लघुस्तथापि यः सूत्रार्थधारणापटुः व्याख्यानलब्धिमांश्व, चशब्दलोपोऽत्र द्रष्टव्यः,
 स एवेह-अनुभापकप्रस्तावे ज्येष्ठः परिगृह्यते ॥ आशातनादोपपरिहारार्थमाह—

आसायणाचि नेवं पहुच जिणवयणभासिअं जम्हा । वंदणयं रायणिए तेण गुणेणं तु सो चेव ॥ ७१४ ॥

जिनवचनभापणं प्रतीत्य एवम्-उक्तेन प्रकारेणाशातनाऽपि तस्यनोपजायते, यस्माद्बन्दनकं रत्नाधिके, अर्हद्वचनव्याख्या-
 नलक्षणेन तेन गुणेन सोऽप्यनुभापको रत्नाधिक एव । सम्प्रति प्रसङ्गतो वन्दनविषय एव निश्चयव्यवहारनयमतप्रदर्शनयाह-
 न वओ इत्थ पमाणं न य परिआओऽवि निच्छयनएणं । ववहारओ उ जुज्जइ उ भयनयमयं पुण पमाणं ॥ ७१५ ॥

न वयः-अवस्थाविशेषलक्षणं अत्र-वन्दनकविधौ प्रमाणं, न च पर्यायोऽपि-प्रव्रज्याप्रतिपत्तिलक्षणो निश्चयनयमतेन-
 निश्चयनयाभिप्रायेण, ज्येष्ठवन्दनादिव्यवहारलोपातिप्रसङ्गनिवृत्त्यर्थमाह-व्यवहारतस्तु युज्यते, किमत्र प्रमाणमितिसंदे-
 हापनोदार्थमाह-उभयनयमतं पुनः-द्वावपि प्रमाणमिति भावः । प्रकृतमेवार्थं समर्थयमान आह—

निच्छयओ दुत्तेयं को भावे कम्मि वट्टए समणो ? । व्यवहारओ ज कीरइ जो पुवठिओ चरित्तम्मि ॥ ७१६ ॥
निश्चयतो दुर्ज्ञेयं-कः कस्मिन् प्रशस्तेऽप्रशस्ते वा भावे वर्तते श्रमण इति, भावश्चेह ज्येष्ठः, ततोऽनतिशयिनो वन्दन-
करणाभाव एव प्राप्त इत्यतो विधिमभिधित्सुराह-व्यवहारतस्तु क्रियते वन्दनं 'यः पूर्वस्थितश्चारित्र्ये' यः प्रथमं प्रवृत्तितः
सन् अनुपलब्धातिचार इति ॥ आह-सम्यक्कृतद्वावापरिज्ञाने सति किमित्येवं क्रियते ?, उच्यते, व्यवहारप्रामाण्यात्,
तस्यापि च बलवत्त्वात्, तथा चाह भाष्यकारः—

व्यवहारोऽपि ह्युच्यते जं छन्दमत्यं पि वंदई अरिंहा । जा होइ अणाभिन्नो जाणंती धम्मयं एयं ॥ १३७ ॥

व्यवहारोऽपि बलवान् यत्-यस्मात् छन्दस्थमपि पूर्ववत्नाधिकं गुर्वादिं अर्हन्नपि-केवल्यपि वन्दते, अपिशब्दः अत्रापि
संबध्यते, किं सदा ?, नेत्याह-'जा होइ अणाभिन्नो' त्ति यावद् भवत्यनभिज्ञातः यथाऽयं केवलीति, किमिति वन्दते इत्या-
ह-जानन् धर्मतामेतां, व्यवहारनयबलातिशयलक्षणासिद्धिः ॥ (भा० १२३ हा०) ॥ आह-यद्येवं सुतरां वयःपर्यायहीनस्य
तदधिकान् वन्दापयितुमयुक्तं आशातनाप्रसङ्गात्, उच्यते—

इत्थ उ निणवयणाओ, सुत्तासायणवहुत्तदोसाओ । भासंतजिह्मगस्स उ कायवं होइ किइकम्मं ॥ ७१७ ॥

अत्र तु-व्याख्याप्रस्ताववन्दनाधिकारे जिनवचनात्-तीर्थकरोक्त्वात्, तथा अयन्धमाने सूत्राशातनादोपत्रहुत्वात्
भाषमाणज्येष्ठस्य, तुरेवकारार्थः, स चैवं योज्यः-प्रत्युच्चारणसमर्थस्यैव, किम्?-कर्तव्यं भवति, कृतिकर्म-वन्दनकमिति

गाथार्थः ॥ एवं तावत् ज्ञानोपसम्पद्धिः उक्तः, दर्शनोपसंपद्धिः धिरप्यनेनैवोक्तो द्रष्टव्यः, तुल्ययोगक्षेमत्वात्, तथाहि-दर्शनप्रभावकराखपरिज्ञानार्थमेव दर्शनोपसम्पद्धिति ॥ सम्प्रति चारित्रोपसम्पद्धिमभिधित्पुराह—

दुग्दिहा य चरित्तम्मि वेयावचे तहेव खमणे य । निअगच्छा अन्नम्मि उ सीअणदोसाइणा होइ ॥ ७१८ ॥
द्विविधा चारित्रे-चारित्रविषय उपसम्पत्, तद्यथा-वैयावृत्त्यविषया क्षपणविधिविषया च, किमत्रोपसम्पदा कार्य ? स्वगच्छ एव तत् कस्मान्न क्रियते ?, उच्यते, निजगच्छादन्यस्मिन् गमनं सीदनदीपादिना भवति, आदिशब्दादन्यभावादिपरिग्रहः ॥

इत्तरिआइ विभासा वेयावचे तहेव खमणे अ । अविगिद्धविगिद्धम्मी गणिणा गच्छरस पुच्छाए ॥ ७१९ ॥
इह चारित्रार्थमाचार्यस्य कश्चिद् वैयावृत्त्यकरत्वं प्रतिपद्यते, स च कालत इत्वरो यावत्कथिकश्च भवति, आचार्यस्यापि वैयावृत्त्यकरोऽस्ति वा न या, तत्रायं विधिः-यदि नास्ति ततोऽसाधियत एव, अथास्ति स द्विविधः-इत्वरो वा स्वाघायत्कथिको वा, आगन्तुकोऽप्येवं द्विभेद एव, तत्र यदि द्वावपि यावत्कथिकौ ततो यो लब्धिमान् स कार्यते, इतरस्तूपाध्यायादिभ्यो दीयते, अथ द्वावपि लब्धियुक्तौ ततो वास्तव्य एव कार्यते, इतरस्तूपाध्यायादिभ्यो दीयते इति, अथ नेच्छति ततो वास्तव्य एव प्रीतिपुरस्सरं तेभ्यो दीयते, आगन्तुकस्तु कार्यते इति, अथ प्राक्तनोऽप्युपाध्यायादिभ्यो नेच्छति तत आगन्तुको विसर्ग्यत एव, अथ वास्तव्यो यावत्कथिक इतरस्त्वितर इत्यत्राप्येवमेव भेदाः यावदागन्तुको विसर्ग्यते, नानात्वं तु वास्तव्य उपध्यायादिभ्योऽनिच्छन्नपि प्रीत्या विश्राम्यते, यदि सर्वथा नेच्छति ततो विसर्ग्यते

आगन्तुकः, अथ यास्तव्यः खल्वित्वरः आगन्तुकस्तु यावत्कथिकस्ततो वास्तव्योऽवधिकालं यावदुपाध्यायादिभ्यो दीयते, शेषं पूर्ववत्, अथ द्वावपीत्वरौ तत्राप्येक उपाध्यायादिभ्यो दीयते, अन्यस्तु कार्यते, शेषं पूर्ववत्, अन्यतमो वाऽवधिकालं यावत् ध्रियते इत्येवं यथाविधि विभाषा कार्या, उपाध्यायादिभ्य इत्यत्रादिराब्दात् स्थिरालानशैक्षकादिपरिग्रहः । उक्ता वैयावृत्योपसम्पत्, सम्प्रति क्षणोपसम्पत् प्रतिपाद्यते—‘अविगिहृ’त्यादि, कश्चित् क्षणार्थमुपसम्पद्यते, स क्षपको द्विविधः—इत्वरौ यावत्कथिकश्च, यावत्कथिक उत्तरकाले अनशनकर्त्ता, इत्वरस्तु द्विधा—विकृष्टक्षपकः अविकृष्टक्षपकश्च, तत्राष्टमादिक्षपको विकृष्टक्षपकः, चतुर्थपष्ठक्षपकस्त्वविकृष्टक्षपकः, तत्रायं विधिः—अविकृष्टक्षपकः खल्वाचार्येण पृच्छयते—हे आयुष्मन् ! पारणके त्वं कीदृशो भवसि ? यद्यसावाह—ग्लानोपमः, ततोऽसावभिधातव्यः—अलं तव क्षणोत्तरेण, स्वाध्याय-वैयावृत्यकरणे यत्नं कुरु, इतरोऽपि पृष्टः सन् एवमेव प्रज्ञाप्यते, अन्ये तु व्याचक्षते—विकृष्टक्षपकः पारणककाले ग्लान-कल्पतामनुभवन्नपि इष्यत एव, यस्तु मासादिक्षपको यावत्कथिको वा स इष्यते एव, तत्राप्याचार्येण गच्छः प्रष्टव्यो, यथाऽयं क्षपक उपसम्पद्यते इति, अनापृच्छय गच्छं संयच्छतः सामाचारीविराधना, यतस्ते सन्दिष्टा अपि उपधिप्रत्यु-पेक्षणादि तस्य न कुर्वन्ति, अथ पृष्टां हुवते—यथाऽस्माकमेकः क्षपकोऽस्त्येव, तस्य क्षणपरिसमाप्तावस्य करिष्यामः, ततोऽसौ ध्रियते, अथ नेच्छन्ति ततस्त्यग्यते, अथ गच्छस्तम्यनुवर्त्तते, ततोऽसाविष्यत एव, तस्य च विधिना प्रतीच्छि-तस्य उद्धर्तनादि कार्यं, यदा पुनः प्रमादतोऽनाभोगतो वा न कुर्वन्ति शिष्यास्तदा आचार्येण चोदनीयाः, इत्यलं प्रस-ङ्गेन ॥ सम्प्रति चारित्रोपसम्पद्धिविधिशेषप्रतिपादनार्थमाह—

उच्यसंपन्नो जं कारणं तु तं कारणं अद्वरंती । अहवा समाणिअस्मि सारणया वा विस्रगो वा ॥ ७२० ॥
 यरकारणं-यन्निमित्तमुपसम्पन्नः, पुत्राब्दादन्यत्सामाचार्यन्तर्गतं किमपि गृह्यते, तत्कारणं-वैयावृत्त्यादि अपूरयन्-अ-
 कुर्वन्, यदा वर्षते इत्यध्याहारः, तदा किमित्याह-‘सारणया वा विस्रगो वा’ इति तदा तस्य सारणा-चोदना क्रियते,
 अग्निनीतस्य पुनर्विस्रगो वा-परित्यागः क्रियते, तथा न अनापूरयन्नैव यदा वर्षते तदा सारणा वा विस्रगो वा, किन्तु
 ‘अहवा समाणियस्मि’ न्ति अथवा समाधिं नीते-परिसमाधिं नीतेऽभ्युपगतप्रयोजने सारणा वा क्रियते, यथा-परिसमाधिं,
 तद्यदि ऊर्ध्वमपि इच्छति ततो भव्यं, अथ नेच्छति गच्छति तस्य वा न साम्प्रत्यं ततो विस्रगो वेति, उक्ता संयतोपसम्पत् ।
 सम्प्रति गृहस्योपसम्पदुच्यते, तत्रेयं साधूनां सामाचारी-सर्वत्रैवाध्यादिषु वृक्षाद्यधोऽयनुज्ञाप्य स्थातव्यं, यत आह-
 इत्तरिअंपि न कल्पइ अविद्विन्नं खलु परुगगहार्इसु । चिट्टित्तु निसीहसुं तइअपययक्खणट्टाप ॥ ७२१ ॥
 इत्तरमपि-खल्पमपि, कालगिति गम्यते, न कल्पते अविदत्तं खलु परायम्रहादिषु, आदिशब्दः परायम्रहानेकभेदम-
 ख्यापकं, किं न कल्पते इत्याह-स्यापुं-कार्योत्सर्गं कर्तुं, निपेत्तुम्-उपवेष्टुं, किमित्यत आह-‘तइयययक्खणट्टाप’ अदत्ता-
 दानधिरत्याख्यतृतीयमतरक्षणार्थं, तस्मात् भिक्षाटनादावपि व्याघातसम्भवे क्वचित्स्थानुकामेनानुज्ञाप्य स्वामिनं विधिना
 स्थातव्यम्, अटव्यादिष्वपि विश्रमित्तुकामेन पूर्वस्थितमनुज्ञाप्य स्थातव्यं, तदभावे देवतां यस्याः सोऽवम्रह इति ॥ उक्ता
 दद्वधिधा सामाचारी ॥ साम्प्रतमुपसंहरन्नाह-
 एवं सामायारी कहिआ दसहा समासथो एसा । संजमतवहुगाणं निगंथाणं महरिसीणं ॥ ७२२ ॥

पयमेया सामाचारी दशधा-दशविधा समासतः-सङ्क्षेपेण कथिता, केभ्य इत्याह-संयमतपोभ्यामाढ्याः-समृद्धाः संय-
मतपआढ्यास्तेभ्यो निर्यन्थेभ्यो महर्षिभ्यः । सामाचार्यसेवकानां फलमुपदर्शयति-

एअं सामाचारि जुंजंता चरणकरणमाउत्ता । साहू खवंति कम्मं अणेगभवसंचिअमणंतं ॥ ७२३ ॥

एताम्-अनन्तरोदितस्वरूपां दशधा सामाचारीं यथाविधि युञ्जानाः, तथा चरणकरणायुक्ताः-चरणं-व्रतादि, लुक्
च-"यय ५ समणधम्म १० संजम १७ वेयावच्चं १० च बंभगुत्तीतो ९ । नाणाइतियं ३ तव १२ कोहनिगहा ४ चेवं चरणं तु
॥१॥" करणं पिण्डविशुद्ध्यादि, तदुक्तं-"पिंडविसोही ४ समिई ५ भावण ११ पडिमा १२ यइन्दियनिरोहो ५ । पडिलेहण २५
गुत्तीओ ३ अभिग्गहा ४ चेव करणं तु॥१॥"तयोः चरणकरणयोरायुक्ताः-सम्यग्र आ-समन्तात् उपयुक्ताः साधवः क्षपयन्ति
कर्म अनेकभवसञ्चितमनन्तमिति ॥ इदानीं पदविभागसामाचार्याः प्रस्तावः, सा च कल्पव्यवहाररूपा बहुविस्तरा, ततः
स्वस्थानादवसेया, इत्युक्तः सामाचार्युपक्रमकालः ॥ साम्प्रतं यथायुक्तोपक्रमकालः प्रतिपाद्यः, स च सप्तधा, तथा चाह-

अजक्षवसाण निमित्ते आहारे वेअणा पराघाय । फासे आणापाणू सत्तविहं जिञ्झए आवं ॥ ७२४ ॥

अध्यवसानं रागज्जेहमयभेदात् त्रिधा, तस्मिन्नध्यवसाने सति, तथा दण्डादिके निमित्ते सति, आहारे प्रचुरे सति, वेद-
नायां नयनादिसम्बन्धिन्यां सत्यां, तथा पराघातो गर्त्तपातादिसमुत्थस्तस्मिन् सति, स्पर्शे मुजङ्गमादिसम्बन्धिन्यि, 'आणा-
पाणु' चि पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् प्राणापानयोर्निरोधे, किमित्यत आह-एवं सप्तविधं-सप्तप्रकारं भिद्यते आयुः, एष
गाथासमुदायार्थः । अवयवार्थस्तूदाहरणेभ्योऽवसेयः, तानि चामूनि-रागाध्यवसायेऽपि भिद्यते आयुर्यथा-एगस्स गावीओ

धरियातो, ताहे कुट्टिया पच्छतो छग्गा, तेहिं नियस्तियाओ, तस्य एगो तरुणो अतिसयदियरुवधारी तिसिओ गामं पविट्टो, तस्स तरुणीए नीणियमुदगं, सो पवीतो, सा तस्स अणुरत्ता, होफारंतस्सवि न ठाइ, सो उट्टिच्चा गतो, सावितं पलयंती तथेय उयचेइ, जाहे अहिस्सो जातो ताहे तदट्टिया चेव रागसंमोहियमणा मया, एवं रागइवसाणे भिज्जाइ आबंति । तथा ज्ञेदाध्यवसाये सति भिद्यते आयुर्यथा-एगस्स वाणियगस्स तरुणी महेला, तांणि परोप्परमतीवमणुरत्ताणि, ताहे सो याणियेण गतो, पडिनियत्तो, एगाए वसहीए नियट्टाणं न पावइ, ताहे धयंसगा से भणंति-पेच्छामो किं सच्चं अणुरातो न पत्ति ?, तओ एगेण गंतूण भजिया-सो मतोत्ति, तीए भणियं-किं सच्चं ?, सच्चं सच्चंति, ततो तिघारे पुच्छता मया, इयरस्स कहियं, सो तद्वच्चेय मतो, एवं खेदाध्यवसाने सति भिद्यते आयुः । आह-रागस्त्रेहयोः कः प्रतिविशेषः ?, उच्यते, रूपाद्याक्षेपजनितः भ्रीतिविशेषो रागः, सामान्यस्त्वमत्यादिगोचरः स्नेहः । भयाध्यवसाने भिद्यते आयुर्यथा-सोमिलस्य, तेषां काट्ठेणं तेषां समण्णं वारमई नामं नगरी होत्था, पाईणपडिणायता उदीणदाहिणविच्छिन्ना नवजोयणपिहुला बार-सजोयणायामा धणवत्तिमइनिम्मिया चामीकरपागारा नाणामणिपंचवण्णकविसीसगसोभिया पच्चक्खदेवलोगभूता, तीसे घट्टिया उत्तरपुरच्छिमे दिस्तीभागे रेयते नामं पयते, तस्स णं पवतस्स अदूरसामंते नंदणवणे नामं उज्जाणे, तस्स णं मग्गभागे सुरप्पिए नामं ज्जक्खाययणे, तत्थ णं नयरीए कण्हे नामं वासुदेवे राया, से णं समुद्विजयपामोक्खाणं दसण्हं दसाराणं पल्लदेयपामोक्खाणं पंचण्हं महावीराणं सोलसण्हं राईसहस्साणं पज्जुत्तपामोक्खाणं अज्जुट्टाणं कुमारकोडीणं संवपामोक्खाणं सट्टीए दुइंतसाहस्सीणं धीरसेणपामोक्खाणं एक्कवीसाए धीरसाहस्सीणं महासेणपामोक्खाणं छप्पन्नाए

घलयगसाहस्तीणं रुष्पिणीपामोकखाणं वत्तीसाए महिलासाहस्तीणं अणंगसेणापामोकखाणं अणंगगणिगासाहस्तीणं अत्तेसिं च वहूणं ईसरतलवरजावसत्थवाहपभिईणं वेयहुगिरिसागरेपरंतस्स दाहिणहुभरहस्स बारवतीए नगरीए आहेवच्चं० पालेमाणे विहरइ, तेणं कालेणं तेणं समएणं अरिहा अरिट्टनेमी समोस्सरितो, भयवतो अरिट्टनेमिस्स अन्तेवासी छब्भायरो अणगारा चौदसपुढी चउण्णाणोवगया एंगंतस्सरिसगा नीलुप्पलप्पगासा सिरिवच्छंक्रियवच्छा वत्तीसलक्कल-णपरा पयज्जदिवसादारब्भ छट्ठंछट्ठेणं अनिकिखत्तेणं तवोकम्मेणं विहरंति, ते पढमाए पोरिसीए सज्जाएत्ता वीतीयाए झाणं झाइत्ता तइयाए पोरिसीए तिहिं संघाडगेहिं बारवतीए अडंति, तत्थ एगे संघाडगे उच्चणीयमज्झिमाइं कुलाइं अडमाणे वसुदेवस्स देवईए धरमणुपविट्ठे, सा य तं पासित्ता हट्टुट्ठा भद्दासणातो उट्टित्ता पाजया ओमुयइ, ओमुइत्ता अंजलिमड-लियग्गहत्था सत्तुट्टपए गंतूण वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता सयं मोयगाईहिं पडिलामेइ, ततो पुणो वंदइ, तयणंतरं दोचे संघाडए पविट्ठो, सोडवि तहेव पडिलाभितो, एवं तच्चोवि, नवरं तच्च संघाडं' पडिलाभित्ता एवं वयासी-क्किणं भंते ! किण्हस्स वासुदेवस्स इमीसे वारवईए नयरीए देवलोगभूताए निगंथा अडमाणा भत्तं पाणं अलहंते जेण ताइं चेव कुलाइं भत्तपाणाए भुज्जोर अणुपचिसंति ? , तत्थ णं देवजसे नामं अणगारे एवं वयासी-नो खलु देवाणुष्पिए ! एवं एयं, किंतु अग्हे छब्भायरो सरिसगा तिहिं संघाडगेहिं अडमाणा तुग्गं गेहमणुपविट्ठा, तं नो चेव णं ते अग्हे अणो अग्गेत्ति भणिऊण गया, तए णं तीसे इमे एयारूवे अब्भत्थिए समुप्पज्जित्था-एवं खलु अहं पोलासपुरे नगरे अइमुत्तेणं कुमारसमणेणं बालत्तणे वागरिया-तुग्गं अट्टपुत्ते पयाहिसि सरिसे नलकुवरसमाणे, नो चेव णं भारहे वासे केवइ कालातो अण्णा महिला एया-

रिशीय होहिति, तण्णं मिच्छा, इयं पच्चक्खमेव दीसइ अन्नाओवि एयातो, तं गच्छामि णं सामिं पुच्छामिति सामिअंति-
 कमुयगया, सामिणा तीसे अब्भत्थियं कहियं जाव एअमट्ठे?, हंता अत्थि, ततो सामी वागरइ, तेणं कालेणं तेणं समएणं
 भद्विलपुरे नगरे नागरस्स गाहायइस्स सुलसा भारिया नेमित्तिकेण निट्ठुवागरिया, तए णं सा बालप्पभिई चेव हरिणेगमेसिं
 देवं भत्तिवहुमाणेणं आराहिया, तुमं पि सावि सममेव दारए पसवह, ततो सो देवो तीए अणुकंपणट्ठाए तीसे मयगपुत्ते
 नेण्हित्ता तव अंतियं साहरइ, जेविय णं ते तव पुत्ता तेवि य तीए साहरइ, ते चेव णं ते पुत्ता, नो सुलसाए,
 ततो सामिं वंदति, वंदित्ता जत्थ अणगरा तत्थ उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वंदइ, आगतपण्हुया पफुल्ललयणा
 ऊसवियरोमकूना छप्पिय अणगारे निद्धाए दिट्ठिए सुचिरं निरिक्खइ, पुणो वंदति, ततो सामिं वंदित्ता सगिहमागया
 एवं चितेइ-अहं सत्त पुत्ते पयाता, नो चेव णं मए एगस्सवि बालत्तणं समणुभूतं, धण्णाओ णं ताओ अंबगाओ
 जाओ नियकुच्छिसंभूयाइं धणदुद्धलुद्धाईं मंमणजंपिराईं बालाईं कमलकोमलोवमेहिं हत्थेहिं निणिहऊण उच्छंगे निवेसित्ता
 धणं पायंति, अहं अधण्णा एवं जाव चितेइ ताव कण्हो पायवंदगो समागतो तं झियायंतं पासइ, पायवडणं करेइ, करेत्ता
 एवं वयासी-अण्णया णं तुज्जे मंमं पासित्ता हट्ठा आसि, अज्जा किंनु झियाह?, ताहे सा सधं परिकहेइ, ततो कण्हो
 भणइ-अम्मो! मा झियाह, अहं णं तहा घत्तिस्सं जहा मंमं सहोयरगे भवइ, ततो एवं समासासित्ता पोसहसालाए गंतूण
 अट्टमं पणिण्हित्ता हरिणेगमेसिं देवं आराहेइ, सोऽवि अट्टमभत्ते परिणममाणे पच्चक्खीभूय तव देवलोगच्चुए सहोयरगे
 भविस्सइत्ति पोत्तूण पडिगतो, कण्होवि वीयदिवसे तं सबं देवईए परिकहित्ता सभवणंगतो, अन्नया सा देवई गयं सुमिणे

पासित्ता पडिवुद्धा, तए णं नवण्हं मासाणं अद्धट्टमाणा राइंदियाणमतिकमे जासुयणरत्तवंधुजीवगसमप्यभं सवन्नयणकंतं सुकुमा-
लगयतालुयसमाणं सुख्यं दारणं पयाया, ततो चारसमे दिवसे जग्हाणं इमे दारगे गयतालुयसमाणे सुमिणे य गतो दिट्ठो
तं होउ एयस्स नामधेज्जं गयसुकुमालोत्ति, सो सवजायवप्यिओ सुहंसुहेणं परिवद्धइ । तीसे य चारवईए सोमिलो नामं
माहणो धणकणगसमिद्धो, तस्स सोमसिरि नाम माहणी, तीसे सोमा नामं दारिया, लूवेण जोवणेण लावणेण उक्किट्टस-
रीरा, अन्नया कयाई विभूसिया बह्हिं दासचेडीहिं परिक्षत्ता सयातो गिहातो पडिनिक्खमित्ता रायमगंसि कणगतं-
दूसणेण कीलमाणा चिट्ठति, तथा य अरहा अरिट्ठनेमी समोसडे, परिसा निगया, कण्होऽवि इमीसे क्हाए लद्धे समणे
सभाए सुहम्माए कोमुइं भेरिं ताडावेत्ता सघद्धीए गयसुकुमालेण सद्धिं विजयगंधद्विखंधवरगए चारसईए नगरीए मज्झं-
मज्झेणं निगच्छइ, तं सोमदारियं पासइ, पासित्ता कोडुं वितिए पुच्छति-कस्सेसा ? किं नामेण ? ततो णं कोडुं वियपुरिसा
साहंति-देव ! सोमिलस्स माहणस्स दारिया सोमानामंति, ततो णं कण्हे ते कोडुं वियपुरिसे एवं वयासी-गच्छइ णं तुब्भे
सोमिलं जाइत्ता सोमं कन्नं अंतैवरंसि पक्खिवह, एसा गयसुकुमालस्स पढमपत्ती भविस्सइ, ते तथा करंति, जाव सा
कण्णंतैवरे पक्खित्ता, कण्होऽवि सहसंबवणे सामिं पञ्जुवासित्ता भवणमागतो, गयसुकुमालोऽवि सामित्तासे धम्मं
सोच्चा पडिवुद्धो एवं वयासी-भवयं ! अम्मापियरो आपुच्छित्ता पवइस्सामि, भगवया भणियं-अहासुहं मा पडिवंधं
करेहत्ति, ततो सामिं वंदित्ता सगिहमागतो, तए णं से सुकुमाले अम्मापिड्ढणं पायवडणं करेत्ता एवं वयासी-अम्मताता !
मए सामिस्स अंतिए धम्मो निसन्तो, स अभिरइए, तो इच्छामि णं पबइवंति, ततो णं सा देवइं तं अणिट्ठं फरुखं गिरं

सोच्चा मणोमाणसिएणं दुक्खेण अभिभूया कुट्टिमतलंसि धसत्ति सधंनेहि निवडिया, तए णं अंतेउरपरिजणेणं आसासिया
 समाणी दीणविमणा कळुणं रोयमाणी गयसुकुमालं एवं वयासी-तुमं सि णं जाया ! अग्गं एगे पुत्ते रयणभूते, तं नो खलु
 अग्गे इच्छामो तुब्भं खणमवि वियोगं सहित्तए, तं अच्छाहि जाया !, भुंजाहि चित्तले माणुस्सए कासभोगे जाव वयं
 जियामो, ततो पच्छा अग्गं सु कालगए सु परिणयवए वड्हियकुलवंसंतंतुकजे निरवेक्खे पव्हिसि, एवं गयसुकुमालमणे-
 गप्पगाराहिं वड्हिं पणवणाहिं पणवेत्ति, नो चेव णं संचाइए धरिं, तए णं से कण्हे इमीसे कहाए लद्धट्टे समाणे जेणेव
 गयसुकुमालो तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता गयसुकुमालं आलिगइ, आलिगित्ता उच्छंणे निवेसेइ, ततो एवं वयासी-तुमं
 मम सहोयरे कणीयसे भाया तं मा इयाणं पधयाहि, अहं णं तुमं वारवतीए नयरीए महया रायाभिसेणं अभित्तिचामि,
 तए णं से गयसुकुमाले एवं कण्हेण वुत्ते समाणे नो आढाइ नो परियाणाति, एवं दोच्छंवि तच्छंवि, ततो णं अम्मापियरो अका-
 मगाइं चेव एं भणंति-तं इच्छामो ते जाया ! एगदिवसमवि रज्जसिरिं पासित्ता, तए णं से गयसुकुमाले कण्हं अम्मा-
 पियगे य अणुयत्तमाणे वुत्तिणीए चिट्ठइ, तए णं से कण्हे कोडुं वियपुरिसे सदावित्ता महया विभूतीए रायाभिसेयं करेइ,
 विइयदिवसे महाविभूईए निक्खमणमहिं करेइ, तए णं से गयसुकुमाले सामिस्स पासि पवइए, तए णं से जं चेव दिवसं
 पयइए तस्सेव दिवसस्स अवरण्हकालसमए जेणेव अरहा अरिद्धनेमिसामी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो
 वंदइ २ एवं वयासी-इच्छामि णं भंते ! तुब्भेहिं अच्छण्णाए महाकालंसि सुसाणंसि एगराइयं महापडिमं उवसंपज्जित्ताणं
 विहरित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया !, तए णं से इट्ठतुट्टे सामिं वंदित्ता तंमि मसाणे धंडिलं पडिलेहित्ता ईसीपब्भारगएणं

काएण दोवि पाए साहदु एगराइयं महापडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ । सोमिले य माहणे समीधयस्स अट्टाए वारयतीए
 वहिया पुयनिगए आसि, तं गहेऊण पडिनियत्तमाणे संझाकालसमयंसि पविरलमणूसंसि गयसुकुमालं तहापडिमड्डियं
 पासइ, पासित्ता आसुरुत्तो एवं चित्तेइ-एस भो गयसुकुमाले अपत्थियपत्थिए जेण मम धूयं सोमं बालं पडिपुन्नं अकय-
 येमणस्सं विप्पज्जहित्ता पघइए, तं सेयं खलु मम एयस्स वेरनिज्जायणं करेतए, एवं चिन्तित्ता दिसाओ अवलोइऊण सरसं
 मत्तियं गेण्हेइ, गेण्हित्ता तस्स मत्थए मट्टियापालिं वंधइ, जलंतियाओ य चियगाओ फुळ्ळक्सियसमाणे खादिरंगारे कवल्लेणं
 गिण्हित्ता तरस मत्थए पक्खिवइ, ततो भीतो खिप्पामेव अवक्कमित्ता सगिहमागतो । तएणं तस्स गयसुकुमालस्स सरीरंगंमि
 धेयणा दुरहियात्ता पादुब्भूया, तं सोमिलस्स उवरिं मणसावि अप्पदुस्समाणे सम्मं अहियासंतएणं तस्स सुभेणं अञ्जव-
 साणेणं चउण्हं घाइक्कमाणं खएण अणंते केवलवरनाणदंसणे उप्पणो, ततो पच्छा सिद्धे, अहासंनिहिएहिं वाणमंतरेहिं
 दियसुरभिगंधोदयवासे उठ्ठे दसद्धवन्ने य कुमुम्पगरे निवात्तिते । वीयदिवसे कण्हे वारवईए मज्झंमज्जेण सामिं वंदतो
 निगच्छमाणो अंतरा जरापरिकलियं जुन्नमेगं पुरिसं महइमहालियातो इट्टंगरासीतो एगमेगं इट्टगं गहाय रत्थापहातो
 अंतो गिंत्ति अणुपविसमाणं पासइ, ततो णं कण्हे तस्सऽणुं कंणट्टाए हत्थिलंधवरगते चेव एगं इट्टगं गहाय गिंत्ति
 अणुप्पवेसेइ, ततो अणेगेहिं पुरिससहस्सेहिं इट्टगरासी खिप्पामेव अणुप्पविसित्तो, ततो कण्हे समोसरणे गंतूण सामीं वंदइ,
 वंदित्ता अयसेसे अणगारे वंदइ, ततो गयसुकुमालं अपासित्तो सामिं वंदिऊण पुच्छइ-कहि णं भंते ! मम सहोयरए भाया
 जेण वंदामि ?, ततो सामी वैयासी—कण्हा ! गयसुकुमालेणं अणगारेणं अप्पणो अट्टे साहिए, कंहं ?, सामी भणइ-

कण्हा ! गयसुकुमाले ममं आपुच्छिऊण महाकाले सुसाणे पडिभं ठिते, तं एगे पुरिसे पासित्ताणं आसुरुत्ते सरसं मट्टियं
 नेण्हित्ता पालिं वंधइ, जाव सिद्धे, एवं खलु कण्हा ! गयसुकुमालेणं अप्पणो अट्ठे साहिए, ततो कण्हो भणइ-केस णं भंते !
 से पुरिसे अपत्थियपत्थिए जेण मम सहोयरे अणगारे एवं कए ? , सामी आह-मा णं कण्हा ! तस्स पदोसमावज्जाहि, एवं
 खलु कण्हा ! तेणं तस्स साहिजे पदिद्धे, कंहं णं भंते ? , सामी आह-कण्हा ! तुम मम वंदए आगच्छमाणे अंतरा जराप-
 रिक्कितं चेव जाव सज्जोवि इट्ठगरासी खिप्पामेव गिंहंमि अणुपवेसितो, जहाणं तुमं तस्स साहिज्जं दिद्धं एवामेव गयसुकुमाल-
 स्सवि अणेगभवसहस्ससंचियं कम्मं उदीरमाणेणं बहुकम्मनिज्जराए साहेज्जं दिण्णं, से णं भंते ! पुरिसे मए कंहं जाणि-
 यथे ? , सामी भणइ-तस्स णं कण्हा ! तुमं नगरिं अणुपविसमाणं पासित्ता भएण सीसं फुट्ठीहिइ तं जाणिज्जासि एस
 सोत्ति, सो य तहाकालं काऊण अप्पइट्ठाणे नए उववज्जिहत्ति, तए णं से कण्हे सामिं वंदित्ता जेणेव सए गेहे तेणेव पहा-
 रित्था गमणयाए, सोमिलोवि य णं पभाए चित्तेइ-एवं खलु कण्हे अरहतो वंदगे निगए, तं नियमतो अरिहया सिद्धमेयं
 भविस्सइत्ति भीते सयातो गिहातो पडिनिक्खमत्ति २ वारवतीए इतो ततो पधावमाणे कण्हस्स पुरतो पडिदिसिं हवमा-
 गते, तए णं तस्स भयसंतसंतस्स सीसं तडत्ति सयसिक्करं फुट्ठं, तते णं कण्हे तं तहाकालगयं पासिऊण आसुरुत्ते कोडुवि-
 यपुरिसे एवं वयासी-एएणं भो अप्पत्थियपत्थिएण मम सहोयरे अणगारे अकाले चेव जीवियातो ववरोचिए, तं वारवतीए
 एवं घोसित्ता पाणेहिं एयं अंछविअंछियं कारवेत्ता तं ठाणं पाणिएणं अक्खावेह, ते तहेव करेत्ति, ततो कण्हे तस्स
 सवस्सहरणं करेइ, पुत्तदारे य निविसए करेत्ति, समुद्धविजयाईणं अंतिए गंतूण सवं परिकहेइत्ति, तए णं तं वसारकुलं

आजलीभूतं महया सद्देणं पारुणं, कालंतरेण अप्सोर्गं जायं, एवं भयाध्यवसाने सति भिद्यते आयुः, यदुक्तम्-
'निमित्ते सति भिद्यते आयु' इति तत्र निमित्तमनेकप्रकारं तद्वर्शयति—

दंडकससत्थरजू अग्नी उदगपडणं विसं बाला । सीउण्हं अरइ भयं खुहा पिवासा य वाही अ ॥ ७२५ ॥

मुत्तपुरीसनरोहे जिण्णाजिण्णं च भोअणं बहुसो । धंसणघोलणपीलण आउस्स उवक्कमा एए ॥ ७२६ ॥

दण्डकरानाखरज्ज्वयः अग्निरुदकपतनं विपं व्यालाः शीतोष्णं अरतिभयं क्षुत्पिपासा च व्याधिश्च मूत्रपुरीपनिरोधः
जीर्णाजीर्णं च भोजने बहुशः घर्षणघोलनपीडनानि आयुष उपक्रमहेतुत्वात् उपक्रमा एते, कारणे कार्योपचारात्, यथा
तन्दुलान् वर्षति पर्जन्य इति । कथं दण्डादय उपक्रमहेतव इति चेत्, दण्डेन (कशेन च) गाढमभिघाते, शस्त्रेण-खड्गादिना,
रज्या गलादौ बन्धे, अग्निना परिदाहे, उदके सर्वस्रोतसामन्तःपूर्णेन, विपे भक्षिते, व्यालाः-सर्पाः-तैर्दक्षणे, शीतेनोष्णेन च
संस्पर्शतः, अरत्या भयेन चान्तर्मनसि पीडासमुत्पत्तौ, क्षुधा धातुभक्षणेन, पिपासया हृदयगलतालुशोषेण, मूत्रपुरीपनिरोधे
शरीरक्षोभतः, जीर्णाजीर्णं नाम अर्द्धजीर्णं तस्मिन् सति अनेकशो भोजने रसोपचयतः, घर्षणं चन्दनस्यैव घोलनं अद्भुष्ट-
काद्गुलिगृहीतचाल्यमानयूकाया इव तस्मिन्, पीडनमिध्वादेरिव तस्मिन्नपि सति, भिद्यते आयुरित्येते सर्वेऽप्युपक्रमहेतवः
॥ द्वारं ॥ तथा आहारे सत्यसति वा भिद्यते आयुर्यथा-एगो मरुगो अट्टारस वारे भुंजिऊण सूलेण मतो, अन्नो पुण दुहाए
मतोत्ति ॥ द्वारं ॥ वेदनायां सत्यां भिद्यते आयुर्यथा शिरोनयनवेदनादिभिरनेके मृताः ॥ द्वारम् ॥ तथा परोपघाते सति भिद्यते
आयुर्यथा दुस्तटीतः पतितस्य । तथा स्पर्शे सति भिद्यते आयुर्यथा तयाविसेणं सप्पेणं छित्तस्स, जहा वा धंभदत्तस्स इत्थि-

रयणं, तन्मि मए से पुत्तेण भणियं-मए सद्धि भोगे भुंजाहि, तीए भणियं-न तरसि मज्झं फरिसं विसहिसिए, सो न पत्ति-
 यइ, ताहे आसो आणावितो, सो तीए मुहातो आरब्भ कडिं जाव हत्थेणं छिन्नो, सो गलिज्जण सुक्कखएण मतो, तहावि
 अप्पत्तियंतो लोहमओ पुरिसो तीए अवगुंढितो, सोऽवि विलीनो ॥ द्वारं ॥ प्राणापाननिरोधे सत्यायुभिद्यते, यथा छगलणं
 जन्नयाडाइसु मारिज्जंताणं ॥ एवं सप्तविधं भिद्यते आयुः, न चैतत्सर्वेपामेय, किन्तु सोपक्रमायुषां, तत्र 'देवा नेरइया वा
 असंखवासालया य तिरिमणुया । इत्तिमपुरिसा य तथा चरमसरीरा य निरुवकमा ॥ १ ॥ सेसा संसारत्था भइया सोवक्कमा
 य इयरेया । सोवक्कमनिरुवक्कमभेयो भणितो समासेण ॥ २ ॥' आह-अथ्यवसायादीनां निमित्तत्वात् परिभोगाद्भेदेनोपन्या-
 सो न युक्तः, न, आन्तरविचित्रोपाधिभेदेन निमित्तभेदानामेवोपन्यासतोऽदोषः, आह-यथेवमुपक्रम्यते आयुः ततः कृत-
 नाशः, येन च कर्मणा तदुपक्रम्यते तस्याकृतसैवाभ्यागम इति, अत्रोच्यते-इह यथा वर्षशतोपभोगाय कल्पितं धान्यं
 भस्मकन्याधिपीडितस्याल्पेन कालेनापि भुञ्जानस्य न कृतनाशो नाप्यकृताभ्यागमस्तद्दन्नापीति । तथा चाह भाष्यकारः-
 "कम्मोवक्कामिज्जइ अपत्तकालंपि जइ ततो पत्ता । अकथागमकयनासा सोवखाणासासया दोसा ॥ १ ॥ (वि. २०४७)
 न य दीहकालियस्सचि नासो तस्साणुभूइतो खिप्पं । बहुकालाहाारस्स वहुयमग्गियरोगिणो भोगा ॥ २ ॥ (२०४८)
 सधं च पदेसतया सुज्जइ कम्ममणुभावतो भइयं । तेणावस्साणुभवे के कयनासादयो तस्स ? ॥ ३ ॥ (२०४९)
 किंचिदकालेऽचि फलं पाइज्जइ पच्चए य कालेण । तह कम्मं पाइज्जइ कालेण य पच्चए अन्नं ॥ ४ ॥ (२०५०)
 जह वा दीहा रज्जूब्बज्जइ कालेण पुंजिया खिप्पं विततो पडओ सुस्सइ पिंढीभूतो उ कालेणं ॥ ५ ॥ (२०६१) इत्यादि, "

ततो यथोक्तदोषानुपपत्तिः । इति द्वारगाथावयवार्थः, व्याख्यात उपक्रमकालः, सम्प्रति देशकालद्वारमभिधातव्यं, तत्र देशकालो नाम प्रस्तावः, स च द्विधा-प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च, तत्र प्रशस्तस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—
निद्रुमगं च गामं महिलाधूमं च सुन्नयं ददुं । नीअं च कागा ओलंति जाया भिक्खस्स हरहरा ॥ ७२७ ॥
ओदनादिपाकपरिसमाप्तौ निद्रुमं ग्रामं महिलास्तूपच्च, कूपतटमित्यर्थः, महिलाभिः शून्यं दृष्ट्वा, तथा नीचैश्च काका ओ-
लेति-अवलीयन्ते-गृहाणि प्रति परिपतन्ति, एतच्च दृष्ट्वा, पाठान्तरं नीयं च कागे ओलेते दृष्ट्वेत्यनुवर्त्तते, विद्यते यथा भैक्षस्य
हरहरा-अतीव भिक्षाप्रस्ताव इत्यर्थः । अप्रशस्तदेशकालस्वरूपमभिधित्सुराह—
निम्मच्छिअं महु पायडो निही खज्जगावणो सुन्नो । जायंगणे पसुत्ता पडत्थवइआ य मत्ता य ॥ ७२८ ॥

निर्मक्षिकम्-अपगतमक्षिकं मधु तथा प्रकटः-आकाशीभूतो निधिः खाद्यकापणः-कङ्कुरिकापण इति भावार्थः, अतो मध्यादीनां ग्रहणप्रस्तावः, तथा जाया चाङ्गणे प्रसुप्ता प्रोपितपतिका च मत्ता च, तस्या अपि ग्रहणं प्रति प्रस्ताव एव, आसवेन मदनाकुलीभूतत्वात् । सम्प्रति कालकालः प्रतिपाद्यः, कालो-मरणं तस्य कालः कालकालः, तथा चाह-“कालोत्ति मयं मरणं जहेह मरणं गतोत्ति कालगतो । तम्हा स कालकालो जो जस्स मओ मरणकालो ॥ १ ॥ (वि. २०६६)” अमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह—

कालेण कओ कालो अमंहं सज्झायदेसकालम्मि । तो तेण हंतो कालो अकालि फालं करंतेण ॥ ७२९ ॥
कालेन शुना कृतः कालः-कृतं मरणं अस्माकं स्वाध्यायदेशकाले-स्वाध्यायप्रस्तावे, ततस्तेन शुना हतो-भयः कालः-

स्वाध्यायकरणकालः, अकाले-अप्रस्तावे मरणं कुर्वतेति, तदनेन कालशब्दस्य सरणवाचित्वमुपदर्शितं ॥ सम्प्रति प्रमाण-
कालः प्रतिपाद्यः, तत्राद्धाकालविशेष एव मनुष्यलोकान्तर्वर्ती विशिष्टव्यवहारहेतुरहर्निशारूपः प्रमाणकालः, तथा चाह
भाष्यकृत्-“अद्धाकालविसेसो पत्थयमाणं व माणुसे खेत्ते । सो संववहारत्थं पमाणकालो अहोरत्तं ॥१॥ (२०६८)” अत्र
‘पत्थयमाणं व’त्ति यथा सामान्येन मानावयवभूतं प्रस्थकरूपं मानं संव्यवहाराय कल्प्यते तथाऽहर्निशारूपः प्रमाणका-
लोऽद्धाकालस्यैव विशेषः सन् पृथक् संव्यवहाराय प्ररूप्यते इति । अमुमेव प्रमाणकालं भेदत आह-

दुविहो पमाणकालो दिवसपमाणं च होइ राई अ । चउपोरिसिओ दिवसो राई चउपोरिसी चेव ॥ ७३० ॥

प्रमीयतेऽनेन जीवादीनामायुःप्रभृतिरिति प्रमाणं तदेव कालः प्रमाणकालः, स द्विविधः, दिवसप्रमाणं भवति रात्रिश्च-दिव-
सप्रमाणकालो रात्रिश्च, चतुष्पौरुपीको दिवसो रात्रिश्च चतुष्पौरुपी, पौरुपीप्रमाणं चानियतं, दिवसनिशाहानिवृद्धिभावात्,
तत्र यदा सर्वजघन्यो द्वादशमुहूर्त्तो दिवसस्तदा सर्वोत्कृष्टाऽष्टादशमुहूर्त्तो रात्रिः, तदा च दिवसस्य पौरुपी मुहूर्त्तत्रयमाना
रात्रेश्च अर्द्धपञ्चममुहूर्त्तप्रमिता, यदा तु सर्वोत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसस्तदा सर्वजघन्या द्वादशमुहूर्त्तो रात्रिः, तदा च
पौरुपी दिवसस्यार्द्धपञ्चममुहूर्त्तमाना रात्रेश्च मुहूर्त्तत्रयमाना, एवं दिवसस्य रात्रेर्वा पौरुष्यखयो मुहूर्त्तो जघन्यं मानं
अर्द्धपञ्चमा उत्कृष्टं, उक्तं च-“पोरिसिमाणमनिययं दिवसनिशाबुद्धिहाणिभावातो । हीणं तिन्नि मुहुत्तस्सद्धपञ्चमा माण-
मुक्कोसं ॥ १ ॥ (वि. २०७०)” सर्वजघन्यश्च दिवसः सर्वोत्कृष्टा च रात्रिर्दक्षिणायनचरमदिवसे, सर्वोत्कृष्टो दिवसः सर्वज-
घन्या च रात्रिरुत्तरायने, प्रथमदिवसादारभ्य प्रतिचरमवासरशेषेषु तु दिवसेषु दक्षिणायने प्रथमदिवसादारभ्य प्रतिदिवसं

दिवसपौरुष्या द्वाविंशशतमेन सुहृत्तभागेन वृद्धिः, रात्रिपौरुष्या हानिः, कथमेतदवसेयमिति चेत्, उच्यते, इह दिवसपौरुष्या रात्रिपौरुष्या वृद्धौ हानौ वा सकलेनायनेन साद्धौ सुहृत्तौ दृष्टः, अयनपरिमाणं च त्र्यशीत्यधिकं दिनशतं, ततोऽत्र त्रैराशिककर्मावतारः—यदि त्र्यशीत्यधिकेन दिनशतेन पौरुष्या वृद्धौ हानौ साद्धौ सुहृत्तौ लब्धः ततः प्रतिदिवसं किं लभामहे?, रात्रिप्रत्यस्थापना १८३-११-१, अत्रान्त्येन राशिना त्र्यशीत्यधिकेन दिनशतेन पौरुष्या वृद्धौ मध्यराशे-गुणनं, जातस्त्वायानेव, 'एकेन गुणितं तदेव भवती'ति न्यायात्, तत आद्येन राशिना भागहरणं, भागहारश्च न पूर्यते, ततस्तृतीयांशेन छेद्यच्छेदकराशयोरपवर्त्तना, जात उपरि एकोऽधस्तात् द्वाविंशं शतं १२२, आगतमेकैकस्मिन् दिने पौरुष्या वृद्धौ हानौ वा सुहृत्तस्य द्वाविंशशतमो भागो लभ्यत इति, उक्तं च—“बुद्धी वाधीसुत्तरसवभागो पइदिणं सुटुत्तरस । एवं हाणीवि मया अयणस्स विभागतो नेया ॥१॥ (वि.२०७१)” । इदानी वर्णकालस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—पंचणदं वण्णाणं जो खलु वदनेण कालओ वण्णो । सो होइ वण्णकालो वण्णिज्जइ जो व जंकालं ॥ ७३१ ॥

पञ्चानां शुक्लादीनां वर्णानां यः खलु वर्णेन-छायया कालको वर्णः खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् कालक एव वर्णः; अनेन गौरादेर्नामकृष्णस्य व्यवच्छेदः, स भवति वर्णकालः, वर्णश्चासौ कालश्च वर्णकालः, 'वण्णिज्जइ जो व जंकाल'मिति, वर्णनं वर्णः प्ररूपणमित्यर्थः, ततश्च वर्ण्यते-प्ररूप्यते यो वा कश्चित्पदार्थो यत्कालं स वर्णकालः, वर्णप्रधानः कालो वर्ण-कालः । इदानीं भावकालः प्रतिपाद्यः, भावानामौदयिकादीनां स्थितिः भावकालः, तथा चाह—

साइ सपज्जवसिओ चउभंगविभागभावणा इत्थं । उदईआइआणं तं जाणसु भावकालं तु ॥ ७३२ ॥

सादिः सपर्यवसान इत्येवं चतुर्भङ्गविभङ्गभावनाऽत्र कार्यो, केपामित्याह-औदयिकादीनां भावानां, ततश्च योऽसौ
 विभागभाषनाचिप्यस्तं जानीहि भावकालम्, इयमक्षरगमनिका, भावार्थस्वयं-औदयिको-भावः सादिः सपर्यवसानः सादि-
 रपर्यवसानः अनादिः सपर्यवसानः अनादिरपर्यवसानः, एवमौपशमिकादिष्वपि चतुर्भङ्गिका द्रष्टव्या, इयं पुनरत्र विभाग-
 भावना-औदयिकचतुर्भङ्गिकायां द्वितीयो भङ्गो न घटते, शेषास्तु घटन्ते, तेषामयं विषयः-नारकादीनां नारकादिभवः
 रत्वौदयिको भावः सादिसपर्यवसानः, सिध्वात्वादयो भव्यानामौदयिकोऽनादिसपर्यवसानः, स एवाभव्यानां चरमभङ्गे
 इत्युक्त औदयिकः, औपशमिकचतुर्भङ्गिकायामाद्य एव भङ्गो घटते, तद्ब्यादयस्तु शून्याः, प्रथमभङ्गस्त्वेवम्-औपश-
 मिकसम्यक्त्वादिरौपशमिको भावः सादिः सपर्यवसान इत्युक्त औपशमिकः, क्षायिकचतुर्भङ्गिकायां तु तृतीयचतुर्थौ भङ्गौ
 न घटते, प्रथमद्वितीयौ तु घटते, तथाहि-क्षायिकं चारित्रं दानादिलब्धिपथकं च क्षायिको भावः सादिः सपर्यवसानः,
 सिद्धस्य चारित्र्यचारित्र्यादिविकल्पातीतत्वात्, क्षायिकज्ञानदर्शने तु सादिअपर्यवसानः, अन्ये तु द्वितीयभङ्ग एव सर्वमिदं
 प्रतिपादयन्ति, उक्तः क्षायिकः, क्षायोपशमिकचतुर्भङ्गिकायां द्वितीयभङ्गाभावः, शेषभङ्गानामयं विषयः-चत्वारि ज्ञानानि
 क्षायोपशमिको भावः सादिः सपर्यवसानः, मत्यज्ञानश्रुताज्ञाने भव्यानामनादिः सपर्यवसानः, एते एवाभव्यानामनादिर-
 पर्यवसानः, उक्तः क्षायोपशमिकः, पारणामिकचतुर्भङ्गिकायामपि द्वितीयभङ्गाभावः, शेषभङ्गकानामयं गोचरः-द्व्यणुका-
 दिपारिणामिको भावः सादिसपर्यवसानः, भव्यत्वं भव्यानामनादिसपर्यवसानः, जीवत्वं पुनरनादिरपर्यवसानः, उक्तः पारि-
 णामिकः, उक्तार्थसङ्ग्रहाथा-जो नारगाद् भावो तह मिच्छतादजोऽपि भवाणं । ते धेवाभवाणं ओदइए विइयवज्जोऽयं

॥ १ ॥ सम्मत्तरिचाई साईसंतो य ओवसमिओ य । दाणाइलद्धिपणं चरणं चिय खाइओ भावो ॥ २ ॥ सम्मत्तनाणदं-
सणसिद्धत्ताई तु साइओऽणंतो । नाणं केवलवज्जं साईसंतो खओवसमो ॥ ३ ॥ मइअन्नाणाईया भधाभवाण तइयचरमोऽयं ।
सवो पोगलधम्मो पढमो परिणामिओ होइ ॥ ४ ॥ भवत्तं पुण तइओ जीवाभवाइ चरमभंगो उ । भावाणमयं कालो
(चि.२०७७-८१) इति ॥

एतयं पुण अहिगारो पमाणकालेण होइ नायघो । खेत्तम्मि कंमि कालम्मि भासियं जिणवरिंदेण ? ॥ ७३३ ॥
अत्र पुनः-अनेकविधकालप्ररूपणायामधिकारः-प्रयोजनं प्रमाणकालेन भवति ज्ञातव्यः, आह-‘दधे अद्ध अहालय’
इत्यादिद्वारागाथायामिदमुक्तम् ‘पगयं तु भावेण’ति, सम्प्रति पुनरेवमुक्तम्-‘अत्र पुनरधिकारः प्रमाणकालेन भवति
ज्ञातव्य इत्युक्तं’, ततः कथं न पूर्वापरविरोधः?, उच्यते, क्षायिकभावकाले वर्त्तमानेन भगवता सामायिकमध्ययनं भाषि-
तमिति चेत्तसि परिभाष्य प्रागिदमुक्तं-‘पगयं तु भावेण’मिति, तथा पूर्वाह्नकालक्षणे प्रमाणकाले च भगवता भाषितं
सामायिकमिति तद्विषयायामत्रोक्तं प्रमाणकालेनाधिकार इति, तत उभयसद्वहपरं पूर्वमिदं च वाक्यमित्यदोषः अथवा
प्रमाणकालोऽप्यद्वाकालपर्यायत्वात् भावकाल एवेत्यविरोधः ॥ तदेवं ‘उदसे निदसे य निगमे’ इत्युपोद्घातनिर्युक्तिप्रति-
पद्धद्वारागाथाद्वयस्य व्याख्यातं कालद्वारम्, अधुना यत्र क्षेत्रे भाषितं सामायिकं तदज्ञानन् प्रमाणकालस्य चानेकरूपत्वा-
त्तद्विदोषमजानानो गाथापश्चाद्भमाह चोदकः-‘खेत्तम्मि’ इत्यादि, कस्मिन् वा काले प्रमाणकाले पूर्वाह्नि पराह्नि वा ।
एवं चोदकप्रश्नान्तरमुत्तरमाह-

पद्मसाहसुद्धाकारसीद् पुण्यपह्वेसकालम् । महसेणवपुञ्जाणे अणंतर परंपरं सेसं ॥ ७३४ ॥

येनाले मासि शुद्धे-शुद्धपक्षे एकादश्यां पूर्याहदेशकाले, प्रथमपौरुष्यामित्यर्थः, कालस्यान्तरङ्गत्वलयापनार्थमेवं प्रप्रण्यत्येन निर्देशः, महासेनचनोद्याने क्षेत्रेऽन्तरनिर्गमः सामायिकस्य, 'परंपरं सेसं'ति सेपं-गुणशिलकाद्युद्यानादि क्षेत्रजातमधिकृत्य परम्परं निर्गतं सामायिकस्य, उक्तं च भाष्यकृता--“खेत्ते महसेणवणोवलक्खियं जत्थ निगयं पुवं । सात्ताइयमत्तेसु उ परंपरयिणिग्गमो तस्स ॥ ३ ॥” गतं मूलद्वारगाथाद्वयप्रतिबद्धं क्षेत्रद्वारम्, इह च क्षेत्रकालपुरुषद्वाराणां निर्गममाद्वैतय प्राक्, ततश्च निर्गमद्वारव्याचिख्यासया “नामं ठवणादविप् खेत्ते काले तहेव भावे य । एसो उ निग्गमस्सा निस्सेयो छविहो होइ ॥ ३ ॥”ति येयं गाथोपन्यस्ता तस्यां क्षेत्रकालनिर्गमाबुक्ता, अथ भावनिर्गमप्रतिपादनार्थमाह--राइग्गिम्म वट्टमाणस्स निग्गयं भग्गवओ जिणिद्धस्स । भावे खओवसमिअम्मि वट्टमाणेहिं तं गहिअं ॥ १३५ ॥

ज्ञायिके भावे वर्तमानस्य भगवतो जिनेन्द्रस्य-श्रीमन्महावीरस्य सकाशाद् विनिर्गतं सामायिकं, भावशब्द उभयत्रापि सम्बध्यते, भावे क्षायोपक्षमिके वर्तमानैस्तरसामयिकमन्यच्च श्रुतं गृहीतं, गणधरादिभिरिति गम्यते, तत्र भगवता गौतम-स्वामिना निपथ्यात्रयेण चतुर्दशपूर्वाणि गृहीतानि, प्रणिपत्य पृच्छा निपद्योच्यते, भगवान् बद्धमानस्वाग्मुक्तवान्-‘उत्पत्ते-इ पर यिग्गमेइ वा धुयेइ का’ उत्पन्न इति-उत्पत्तिस्वभावः विगम इति-विनाशार्थो इति भावः, धुव इति-स्थितिधर्मा, एता एव विद्यो गणभृतां निपथाः, तथाहि-एतास्वामेव सकाशात् उत्पादव्ययधौढ्ययुक्तं सदिति गणभृतां प्रतीतिरुपजायते, अन्यथा सत्ताया अनुपपत्तेरिति, ततस्ते पूर्वभवसाधितमतयो द्वादशाङ्गमुपरचयन्ति, ततो भयवं अपुण्णं मणसी करेति,

ताहे सको दिवं वइरामयं धालं दियजुण्णाणं भरेज्जण सामिमुवागच्छइ, ताहे सामी सीहासणातो उट्टित्ता पडिपुत्तं सुट्ठि केमराणं गेणइ, ताहे गोयमसामिप्पमुहा एक्कारसवि गणहरा ईसिओणया परिवाडीए ठायंति, ताहे देवा आतोज्जगीय-सइं निरुंभंति, ताहे सामी पुंघं गोयमसामिस तित्थं दधेहिं गुणेहिं पज्जेवेहि य अणुजाणामित्ति भणइ, जुण्णाणिय सीसे छुइइ, ततो देवावि जुण्णवासं पुप्फवासं उवरि वासंति, गणं च सुहम्मसामिस्स धुरे ठावित्ता अणुजाणइ, एवं सामाइयस्स अरयो मयवतो निगत्तो, सुत्तं गणहरेहिंतो निगयमित्तलं विस्तरेण ॥ सम्प्रति पुरुपद्धारप्रतिपादनार्थमाह—

दपाऽभिलावचिधे वेए धम्मत्थमोग भावे अ । भावपुरिसो उ जीवो भावे पगयं तु भावेणं ॥ १३६ ॥

इह नामस्थापनापुरूगौ सुप्रतीतत्वात्तौकौ, 'दधत्ति' द्रव्यपुरुषः, स द्विधा-आगमतो नोआगमतश्च, तत्रागतः पुरुष-पदार्थज्ञत्वात्तत्र चानुपयुक्तः; 'अनुपयोगो द्रव्य'मिति वचनात्, नोआगतो ज्ञशरीरभव्यशरीरपुरुषो सुप्रतीतो, ज्ञशरीरभव्य-शरीरव्यतिरिक्त्विधा, तद्यथा-एकभक्तिको वद्भ्रायुष्कोऽभिमुखनामगोत्रश्च, तत्र एकेन भवेन पुरुषो भावी स एकभक्तिकः; एव पूर्वस्मिन् भवे अवद्भ्रपुरुषायुरपि प्रथमदिवसादारभ्य प्रोच्यते, वद्भ्रायुष्को नाम पूर्वभव एव वर्त्तमानो निवद्भ्रपुरुषायुष्कः-अभिमुखनामगोत्रोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रव्यवधानेनोदयमधिकृत्य पुरुषायुर्नामगोत्रः; अथवा ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो द्रव्य-पुरुषो द्विधा-मूलगुणनिर्मित उत्तरगुणनिर्मितश्च, तत्र मूलगुणनिर्मितः पुरुषप्रायोग्याणि द्रव्याणि, उत्तरगुणनिर्मितस्तु तान्येव तदाकारयन्तीति, तथाऽभिलष्यते तेनेत्यभिलापः-शब्दस्तत्राभिलापपुरुषः पुंलिङ्गाभिधानमात्रं घटः पट इति, चिन्हे-चिन्हेपिपयः पुरुषः-अपुरुषोऽपि पुरुषचिन्हेपलधितो, यथा नपुंसकं इमश्चुचिन्हमित्यादि, तथा त्रिष्वपि लिङ्गेषु स्त्रीपुंनपुं-

मंकेतुर्वात्मानः प्राणी तृणज्जालोपमवेदानुभवकाले वेदपुरुषः ह्यादिरप्युच्यते, तथा धर्मार्जनव्यापारपरः साधुर्धर्मपुरुषः,
 अर्धात्जनव्यापारपरस्त्वर्धपुरुषः मम्मणनणिगवत्, भोगपुरुषः सम्प्राप्तसमस्तविषयसुखभोगोपभोगसमर्थश्चक्रवर्तिवत्,
 'भावे म'ति भावपुरुषः, चशब्दो नामाद्यनुकभेदसमुच्चयार्थः, 'भावपुरिसो उ जीवो भावे'ति पूः-शरीरं पुरि शेते इति
 निम्नशात् भावपुरुषो जीवः, 'भावे'ति भावद्वारे निरूप्यमाणे, भावचिन्तायामिति भावः, अथवा भावे इति भाव-
 निर्गमरूपणायामधिकृतायां, किं?-'पगयं तु भावेण'ति प्रकृतम्-उपयोगस्तु भावेन पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्
 भावपुरुषेण शुद्धेन जीवेन, तीर्थकरेणेत्यर्थः, तुशब्दाद्देदुरूपेण च गणधरेण, यतोऽर्थतस्तीर्थकराद्विनिर्गतं सूत्रतो
 गणधरेभ्य इति, एवमन्येऽपि यथासम्भवं पुरुषा आयोज्याः ॥ गतं पुरुषद्वारम् । साम्प्रतं कारणद्वारं व्याचिख्यासुराह—
 निरग्नेषु कारणम्मी चउषिहो इविह होइ दृषमि । तद्भवमन्नदद्वे अहवायि निमित्तनेमिच्छी ॥ ७३७ ॥

करोति-निर्वर्त्तयति कार्यमिति कारणं तस्मिन् कारणे-कारणविषयो निक्षेपो-न्यासः चतुर्विधः-चतुर्भेदः, तद्यथा-नाम-
 कारणं स्थापनाकारणं द्रव्यकारणं भावकारणं च, तत्र नामस्थापने सुशाने, द्रव्यकारणं ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं द्विधा,
 तथा च द्विविधो भवति द्रव्ये, निक्षेप इति वर्त्तते, किमुक्तं भवति?-ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तद्रव्यकारणविषयो निक्षेपो
 द्विधेति, तदेव द्वैविध्यं दर्शयति-'तद्भवमन्नदद्वे' इति तद्रव्यकारणमन्यद्रव्यकारणं च, तस्यैव पदादेः द्रव्यं-तन्त्वादि तदेव
 कारणं तद्रव्यकारणं, वेमाद्यन्यद्रव्यकारणं, अथवा अन्यथा व्यतिरिक्तकारणद्वैविध्यं-'निमित्तनेमित्तं' निमित्तकारणं नैमित्ति-
 कारणं चेत्यर्थः, अपिशब्दादन्यथायि कारणनानाता तां वक्ष्यामि, तत्र पटस्य निमित्तं तन्तवस्त एव कारणं निमित्त-

कारणं, तद्व्यतिरेकेण पदानुपत्तेः, यथा तन्तुभिर्विना न भवति पटस्तथा तद्गतातानादिचैष्टाब्धतिरेकेणापि न भवति, तस्याश्च चैष्टाया वेमादि कारणं, ततो निमित्तत्वेदं नैमित्तं तदेव कारणं नैमित्तंकारणमिति ।

समवाहसमवाहं छविद् कत्ता य करण कर्म च । तसौ अ संपयाणाऽपयाण तह सन्निहाणे अ ॥ ७३८ ॥

सम्-एकीभावेऽवशब्दः-अपृथक्त्वे अय् गतौ इण् गतौ वा, ततश्च एकीभावेनापृथग्गमनं समवायः-संश्लेषः, स येषां वि-
द्यते ते समवायिनः-तन्तवो, यस्मात्तेषु पटः समवैतीति, समवायिनश्च ते कारणं च समवायिकारणं, तन्तुसंयोगास्तु कारण-
रूपद्रव्यान्तरधर्मत्वेन पटाख्यकार्यद्रव्यान्तरस्य दूरवर्तित्वादसमवायिनः त एव कारणं असमवायिकारणं, आह-तद्द्रव्या-
दिप्रकारत्रयेऽपि ययोक्तप्रकारेणार्थस्याभेद एव ततः किं भेदेनोपन्यासः?, नैप दोषः, संज्ञाभेदेन तत्रान्तराभ्युपगमप्रद-
रीनफलत्वादस्य, अथवा पद्विधं कारणं, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, करोतीति कारणमिति व्युत्पत्तेः, स्वेन व्यापारेण
यत् कार्येषूपयुज्यते तत् कारणं, तच्च पद्विधं-पदप्रकारं, कथमित्याह-कर्त्ता च कारणं, तस्य कार्येण स्वातन्त्र्येणोपयोगात्,
तमन्तरेण विषक्षितकार्योपपत्तेः, अभीष्टकारणं च तत्, ततश्च घटोत्पत्तौ कुलालः कारणमिति, तथा करणं-मृत्पिण्ड-
दण्डसूत्रादिकं घटस्य कारणं, साधकतमत्वात्, तथा क्रियते, निर्वर्त्यते यत् तत्कर्म-क्रियाफलमित्यर्थः, उक्तं च-“निर्वर्त्ये
या विकार्यं वा, प्राप्यं वा यत्क्रियाफलम् । तद् दृष्टादृष्टसंस्कारं, कर्म कर्तुर्यदीप्सितम् ॥१॥” तदपि च कारणं, आह-तत्क-
धमेतदलब्धात्मलाभं तदा कारणमिति, उच्यते, कार्यनिर्वर्तनक्रियाविषयतया तस्योपचारात् कारणता, मुख्यबुत्त्या चासौ
कार्यगुणमपेक्ष्य कर्मकारणं, तथा सम्प्रदानं तस्य कर्मणाऽभिप्रेतत्वात्, तमन्तरेण तस्याभावात्, तथा अपादानं कारणं,

त्रिभित्तपदार्थापायेऽपि तस्य घृत्तयेन कार्यकारकत्वात्, 'दो अवलण्डने' दानं-खण्डनं अपसृत्य मर्यादया दानं-खण्डनं-
 नियोजनं नृत्तिण्डादेर्यत्तदपादानं, तथाहि-मृत्पिण्डस्यापायेऽपि भ्रूयुवेति तस्या अपादानता, सा च घटस्य कारणं, तामन्त-
 रेण तस्यानुत्पादात्, तथा सन्निधानं च कारणं, तस्याधारतया कार्योपकारकत्वात्, सन्निधीयते यत्र कार्यं तत्सन्निधानं-
 अपिकरणं, तच्च घटस्य चक्रं, तस्यापि भ्रूः, तस्या अप्याकाशं, आकाशस्य त्वधिकरणं नास्ति, स्वरूपप्रतिष्ठत्वात्, घटस्य
 चेदं कारणम्, एतदभावे घटानुत्पत्तेः । उक्तं द्रव्यकारणमिदानीं भावकारणप्रतिपादनार्थमाह—

दुविहं च दोद भावे अपसत्थ पसत्थगं च अपसत्थं । संसारस्सेगविहं दुविहं तिविहं च नायवं ॥ ७३९ ॥

भरतीति भावः, स च औदायिकादिभावः, भाव एव कारणं संसारापवर्गयोरिति भावकारणं, तच्च द्विविधं च-द्विप्र-
 कारं च भवति, भावे त्रिचार्यमाणे, कारणमिति प्रक्रमाद्भवत्येते, भावविषयं वा कारणं भावकारणमित्यर्थः, अप्रशस्तं-अशो-
 भनं प्रशस्तं च-शोभनं, तत्राप्रशस्तं संसारस्य समन्धि, तच्च एकविधम्-एकभेदं द्विविधं-द्विभेदमेवं त्रिविधं च ज्ञातव्यं,
 पशब्दश्चतुर्विधाद्यनुक्तकारणमेदसमुच्चयार्थः । यदुक्तं संसारस्यैकविधमित्यादि तदुपदर्शनायाह—

अस्संजमो य एको अण्णाणं अचिरई य दुविहं तु । अन्नाणं मिच्छत्तं अचिरई चेव तिविहं तु ॥ ७४० ॥

अतंयमः-अचिरतिलक्षणः, स ह्येक एव संसारकारणम्, अज्ञानादीनां तदुपष्टम्भकत्वेनाप्रधानत्वात्, तथा अज्ञानं अवि-
 रतिथेति द्विविधं संसारकारणं, तत्राज्ञानं कर्माच्छादितजीवस्य विपरीतोऽवबोधः; अचिरतिः-सावद्यथोगानिवृत्तिः, तथा

मिथ्यात्वमज्ञानमविरतिश्चेति त्रिविधं संसारकारणं, तत्र मिथ्यात्वं तत्त्वार्थाश्रद्धानं, शेषं गतार्थम्, एवं कषायादिसम्पर्का-
दन्येऽपि भेदाः प्रतिपादयितव्याः । उक्तमप्रशस्तं भावकारणम्, अधुना प्रशस्तमुच्यते—
होइ पसत्थं मुक्खरस कारणं एग दुचिह् तिविहं वा । तं चेव य विवरीअं अहिगारु पसत्थएणित्थ ॥ ७४१ ॥
भवति प्रशस्तं भावकारणं मोक्षस्य कारणं, तच्च एकमिति—एकभेदं द्विविधं त्रिविधं वा, इदं पुनस्तदेव संसारकारणम-
संयमादि विपरीतं द्रष्टव्यम्, एकविधं संयमः, द्विविधं ज्ञानसंयमौ, त्रिविधं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि, अधिकारः—प्रयो-
जनं प्रशस्तेन भावकारणेन, अत्र—सामायिकव्याख्याने, मोक्षाद्भवात्स्य, तथाहि—सामायिकाध्ययनं क्षायोपशमिकश्च
प्रशस्तो भावो मोक्षकारणमतोऽधिकारः प्रशस्तेन भावकारणेनेति ॥ इत्थं कारणद्वारे अधिकारं प्रदर्श्य पुनः कारणद्वारस-
द्गतमेव वक्तव्यताशेषमाशङ्काद्वारेणाभिधिसुराह—

तित्थपरो किं कारण भासइ सामाहअं तु अज्झयणं ? । तित्थयरनामगुत्तं कम्मं मे वेइअवंति ॥ ७४२ ॥
तीर्थं पूर्वोक्तं तत्करणशीलस्तीर्थकरः, स किं कारणं—किं निमित्तं भापते सामायिकमध्ययनं, तुशब्दादन्याध्ययनपरि-

ग्रहः, तस्य कृतकृत्यतादिति हृदयं, उच्यते, तीर्थकरनामगोत्रं—तीर्थकरनामसंज्ञं, गोत्रशब्दः संज्ञायां, कर्म वज्जं मया
वेदितव्यमित्यनेन कारणेन भापते ।

तं च कइं वेइज्जइ ? अगिलाएु घम्मदेसणाइहिं । वज्जइ तं तु भागवओ तइअभवोसक्कइत्ताणं ॥ ७४३ ॥
नियमा मणुयगईए इत्थी पुरिसेयरोब सुहलेसो । आसेविगवहुलेहिं वीसाए अनपरेहिं ॥ ७४४ ॥

गायत्रयस्यापि व्याख्या प्राग्वत्, इत्थं तीर्थंकरस्य सामायिकभाषणकारणमभिधायानुना गणभृतामाशङ्काद्वारेण तत्पूरणकारणं प्रतिपादयन्नाह—

गोअममाई सामाह्यं तु किं कारणं निसामेति ? । नाणस्स तं तु सुंदरमंगुलभावाण उवलद्धी ॥ ७४५ ॥

गौतमादयो गणधराः 'किं कारणं' किं निमित्तं-किं प्रयोजनं सामायिकं निशमयन्ति-शृण्वन्ति?, उच्यते-'नाणस्स'त्ति प्राकृतत्वाच्चतुर्थ्ये पष्ठी, ततश्च ज्ञानार्थ-ज्ञानार्थ, तादर्थ्ये चतुर्थी, तेषां हि भगवद्धदनविनिर्गतसामायिकशब्दान् श्रुत्वा तदर्थप्रियं ज्ञानमुत्पद्यते, ततो ज्ञानार्थं शृण्वन्ति, तच्च ज्ञानं सुन्दरमङ्गुलभावानां-शुभेतरपदार्थानां 'उवलद्धी'ति उगन्ध्यं-उपलब्धिनिमित्तं, सा च सुन्दरमङ्गुलभावोपलब्धिः प्रवृत्तिनिवृत्त्योः कारणम् ॥ आह च-

एोइ पधित्तिनिचिची संजमतव पावकम्मअग्गहणं । कम्मचिवेगो अ तथा कारणमसरीरया चेव ॥७४६॥

शुभेतरभाषपरिज्ञानाच्चतः प्रवृत्तिनिवृत्ती, शुभेत् प्रवृत्तिर्भवति इतरेषु निवृत्तिरिति भावः, ते च प्रवृत्तिनिवृत्ती संय-मतपसोः कारणं, प्रवृत्तिसप्तसः कारणं निवृत्तिः संयमस्येति हृदयं, तत्र निवृत्तिकारणकत्वेऽपि संयमस्य प्रागुपादानेन पूर्वकर्मगमनिरोधेऽस्य कारणप्राधान्यख्यापनार्थं, तत्पूर्वकं च वस्तुतः सफलं तप इति ज्ञापनार्थं च, संयमतपःकारणभूत-प्रवृत्तिनिवृत्त्योस्तु प्रयोजनोपन्यासः संयमे सत्यपि तपसि प्रवृत्तिः कार्येत्यमुनांशेन तपसः प्राधान्यख्यापनार्थः, इत्यलं प्र-सङ्गेन, तयोश्च संयमतपसोः कारणं-निमित्तं प्रयोजनं यथासङ्ख्यं 'पावकम्मअग्गहणं'ति पापकर्माग्रहणं तथा कर्मविवेकश्च,

तथा चोक्तं परममुनिभिः—“संजमे अणहयंफले तवे वोदाणफले” अणहवः—अनाश्रवः, वोदाणं—कर्मनिर्जरा, कर्म-
विवेकस्य च प्रयोजनमशरीरतैव च ॥ साम्प्रतं विवक्षितमर्थमुक्तानुवादेन प्रतिपादयन्नाह—

कम्मचियेगो असरीरयाइ असरीरयाऽणवाहाए । होअणवाहनिमित्तं अवेअणु अणाउलो निरुओ ॥ ७४७ ॥

निरुअत्ताए अयलो अयलत्ताए अ सासओ होइ । सासयभावसुवगओ अवावाहं सुहं लहइ ॥ ७४८ ॥

कर्मविवेकः—कर्मपृथग्भावः अशरीरतायाः कारणम्, अशरीरता ‘अणावाहाए’ इति अनावाधायाः कारणं भवति,
‘अनावाधानिमित्तं’ अनावाधाकार्यं, निमित्तशब्दः कार्यवाचकः, लोके च वक्तारो भवन्ति—अनेन निमित्तेन—अनेन कार-
णेन मयेदमारब्धं, अनेन कार्येणेत्यर्थः, ततश्च भत्रयनावाधाकार्यमवेदनः—वेदनारहितो, जीव इति गम्यते, स चावेदन-
ल्यादनाकुलः—अचिह्लः, अनाकुलत्वाच्च नीरूपं भवति, ततः स जीवो नीरुक्तया अचलो भवति; अचलतया च शाश्वतो
भवति, शाश्वतभावमुपगतोऽव्यावाधं सुखं लभते, इत्थं पारम्पर्येण अव्यावाधसुखार्थं सामायिकश्रवणमिति गौतमादयः
शृण्वन्ति ॥ गतं कारणद्वारम्, अधुना प्रत्ययद्वारमाह—

पचयनियखेवो खलु दवंमी तत्तमासगार्हओ । भावंमि ओहिमाई तिविहो पंगयं तु भावेणं ॥ ७४९ ॥

प्रत्याययतीति प्रत्ययः—अन्तर्भूतण्यर्थार्थात्प्रत्ययः प्रत्ययस्तस्य निक्षेपो—न्यासः प्रत्ययनिक्षेपः, खलुशब्दोऽनन्तरोक्तकार-
णनिक्षेपसाम्यप्रदर्शनार्थः, ततश्च नामादिचतुर्विधः प्रत्ययनिक्षेपः, तत्र नामस्थापने सुगमे, ‘द्रव्ये’ द्रव्यविषयो ज्ञशरीर-
भव्यशरीरव्यतिरिक्तः प्रत्ययः तद्यमायकादिः, आदिशब्दात् घटादिपरिग्रहः, द्रव्यं च तत् प्रत्याययतीतिहेतुत्वाद्

कशश्चक्रध्वजादीनां यो मङ्गलपट्टादावक्षतादिभिर्न्यासस्तत् स्थापनालक्षणं; ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं यत् यस्य
द्रव्यस्यान्यतो व्यवच्छेदकं स्वरूपं यथा गत्यादि धर्मास्तिकायादीनां, इदमेव च किञ्चिन्मात्रविशेषात् सादृश्यसामान्यादि-
लक्षणभेदं निरूप्यते, तत्र 'सरिस'ति सादृश्यं लक्षणं, यथाऽस्मिन् देशे घटा ऊर्ध्वग्रीवा अधस्तात्परिमण्डला विपुलकु-
क्षयस्तथाऽन्येष्वपि देशेष्वित्यादि, 'सामन्नलव'खणं'ति सामान्यलक्षणं यथा सिद्धः सिद्धानां सद्रव्यजीवमुक्तत्वादिधर्मः
समान इति, 'आगारे'त्ति आक्रियते-अभिप्रेतं ज्ञायते अनेनेत्याकारो-वाह्यचेष्टारूपः स एवान्तराकृतगमकत्वाल्लक्षणमा-
कारलक्षणम्, अन्तराकृतगमकता चाकारस्य सुप्रसिद्धा, उक्तं च-"आकारैरिद्धितैर्गत्या, चेष्टया भाषणेन च । नेत्रवक्रवि-
कारैश्च, लक्ष्यतेऽन्तर्गतं मनः ॥ १ ॥" इति, 'गहरागइ'त्ति गत्यागतिलक्षणं, तत्र द्वयोर्द्वयोः पदयोर्विशेषणविशेष्यत-
याऽनुकूलगमनं गतिः, यथा-'जीवे णं भंते ! देवे ? देवे भंते ! जीवे ?' इत्यत्र वाक्ये जीवो भदन्त ! देव इति जीवमनूद्य
देवत्वं पृच्छयते, अत्र जीवपदादेवपदे आनुकूलेन यथास्थित्या गतिः, प्रत्यावृत्त्या-प्रतिकूलेन गमनमागतिः, यथा देवो
जीव इत्यत्र देवमनूद्य जीवत्वं पृच्छयते इति, इह प्रत्यावृत्त्या देवपदाजीवपदे आगतिः, गतिश्चागतिश्च गत्यागती ताभ्यां
ते वा लक्षणं गत्यागतिलक्षणं, उक्तं च-"अपरोप्परं पयाणं विसेसणविसेसणिज्जया जत्थ । गच्चाईए दोण्हं गइरागइल-
क्खणं तं तु ॥ १ ॥ (वि.२१५६) तच्चतुर्द्धा, तद्यथा-पूर्वपदव्याहृतमुत्तरपदव्याहृतं उभयपदव्याहृतं उभयपदाव्याहृतं च,
तत्र पूर्वपदं व्याहृतं-व्यभिचारियत्र तत् पूर्वपदव्याहृतं, पूर्वपदव्यभिचारीत्यर्थः, एवमन्येष्वपि यथायोगं समासः, तत्र पूर्वप-
दव्याहृतं यथा-'जीवे भंते ! देवे ? देवे जीवे ?'-गोथमा ! जीवे सिय देवे सिय नो देवे, देवे पुण नियमा जीवे" इति, अत्र

जीवो देव इति विशेषणविशेष्यभूतपदद्वये जीव इति पूर्वपदं देयत्वं व्यभिचरत्यपि, जीवस्य देवस्यादेवस्य च नारकादे-
दंशनात्, देवो जीव इति प्रत्यागृहीतौ देवो जीवत्वं न व्यभिचरति, देवस्यावश्यं जीवत्वात्, ततः पूर्वपदव्याहृतमेतत् ;
इत्तरपदव्याहृतं यथा—'जीवइ भंते ! जीवे जीवेइ ? , जीवे जीवेइ ? , गोयमा ! जीवइ ताव नियमा जीवे, जीवे पुण सिय जीवइ
सिय नो जीवइ' इह जीव इति दशविधप्राणघारी भण्यते, स नियमात् जीवः, अजीवे दशविधप्राणासम्भवात्, जीवः पुनः
स्वात् जीव इति स्वान्न जीव इति, सिद्धानां दशविधप्राणघारणासम्भवात्, तत इह उत्तरपदं व्याहृतं, व्यभिचारात्,
पूर्वपदं त्वव्याहृतं, जीवनस्य जीवमन्तरेणाभावादिति, उभयपदव्याहृतं यथा—'भवसिद्धिए णं भंते ! नेरइए ? नेरइए भव-
सिद्धिए ? , गोयमा ! नेरइए सिय भवसिद्धिए सिय अभवसिद्धिएवि, भवसिद्धिए सिय नेरइए सिय अनेरइए' अत्र पूर्वपदवर्ती
भव्यो नैरविकृत्यं व्यभिचरति, अनैरविकस्य देवादेरपि भव्यत्वभावात्, एवमुत्तरपदवर्ती नैरविको भव्यत्वं व्यभि-
चरति, जभव्यस्यापि नैरविकत्वभावात्, अत इदमुभयपदव्याहृतं, उभयपदाव्याहृतं यथा—'जीवे भंते ! जीवे ? ,
जीवे जीवे ? , गोयमा ! जीवे नियमा जीवे, जीवेऽवि नियमा जीवे' इह . एकस्य जीवशब्दस्योपयोगो वाच्यः ;
अपरस्य जीवद्रव्यं, तत उपयोगो नियमात् जीवो, जीवोऽपि नियमादुपयोग इत्युभयपदाव्याहृतमेतत् ; लोकेऽपि चतु-
र्विधमिदं गत्यागति लक्षणं प्रसिद्धं, तद्यथा—पूर्वपदव्याहृतं यथा रूपी घटो इति, रूपी हि घटो भवत्यघटश्च पटादिरिति
पूर्वपदव्याहृतिः, घटस्तु रूप्येयेत्युत्तरपदव्याघातः, उत्तरपदाव्याहृतं यथा चूतो दुम इति, इह चूतो दुम एवेति पूर्वपदा-
व्याघातः, दुमश्च चूतोऽपि स्यादचूतोऽप्यश्वत्थादिरित्युत्तरपदव्याहृतिः, उभयपदव्याहृतं यथा नीलोत्पलं, नीलं ह्युत्पलं

मरकतादि च भवति, उत्पलमपि नीलमनीलं च शुक्लादिरूपमिति, उभयपदाव्याहृतं यथा जीवः सचेतनः, जीवो नियमात् सचेतनः, चेतनाऽपि जीवस्यैवैत्युभयपदाव्यभिचारः, उक्तञ्च—“रूढी घडोत्ति चूतो दुमोत्ति नीलुपलं च लोयग्नि । जीवो सचेयणोत्ति य भंगचउकं फुडं सिद्धं ॥ १ ॥ (वि.२१६०)” तथा ‘णणत्ति’त्ति, नानाभावो-नानाविशेषः सा लक्षणं नानातालक्षणं, सा च नानाता चतुर्धा, द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदात्, तत्र द्रव्यतो नानाता द्विधा-तद्द्रव्यनानाता अन्यद्रव्यनानाता च, तद्द्रव्यनानाता यथा परमाणूनां परस्परतो भिन्नता, अन्यद्रव्यनानाता यथा परमाणोर्द्व्यणुकादिभ्यो भिन्नता, क्षेत्रतोऽपि नानाता द्विधा-तत्क्षेत्रनानाता अतक्षेत्रनानाता च, तत्क्षेत्रनानाता यथा एकप्रदेशावगादानां परस्परभिन्नता, अतक्षेत्रनानाता यथा एकप्रदेशावगाढस्य द्विदेशावगाढादिभ्यो भिन्नता, एवमेकादिसमयस्यैकादिगुणयुक्तानां तदतन्नाता वाच्या, इयं च लक्षणं, पदार्थस्वरूपायस्यापक्त्वात्, ‘निमित्तं’ इति लक्ष्यते शुभाशुभमनेनेति लक्षणं निमित्तमेव लक्षणं निमित्तलक्षणं, तददृष्टप्रकारम्, उक्तं च—“भोमं सुमिणंतलिवखं दिव्वं अंग सर लखणं तह य । वंजणमट्टविहं खलु निमित्तमेयं गुणेयवं ॥ १ ॥” स्वरूपस्य ग्रन्थान्तरादवसेयम्, एकैकमप्यतीतानागतवर्त्तमानस्वरूपकालत्रयविषयं, उक्तं च—“लक्खिज्जई . सुभासुभमणेण तो लक्खणं निमित्तंति । भोमाइ तदट्टविहं तिकालविसयं जिणाभिहियं ॥ १ ॥” ‘उत्पाय’त्ति यतो नानुत्पन्नं लक्ष्यते वस्तु तत उत्पादोऽपि लक्षणं, ‘विगमो य’त्ति विगमश्च-विनाशश्च वस्तुलक्षणं, तन्न्तरेणोत्पादाभावात्, न हि व्यक्तया अविनष्टमद्भुलिद्रव्यमृजुतयोत्पद्यते इति भावना । वीरिय भावे अ तथा लक्खणमेअं समासओ भणियं । अहवावि भावलक्खण चउविहं सदहणमाई ॥ ७५२ ॥

‘वीरियं’ति धीर्यं-बलं, तच्च जीवस्य लक्षणं, तथाहि-तेन जीवो लक्ष्यते, अथवा सामर्थ्यं यत् यस्य यस्तुनश्चेतनस्या-
 चेतनस्य वा तद्दीर्यं, तच्च विचित्ररूपं, तदेव लक्षणं पदार्थस्वरूपावच्छेदेहेतुत्वात् धीर्यलक्षणम्, आह च भाष्यकारः—
 विरियंति पलं जीवस्स लक्खणं जं च जस्स सामत्थं । दघस्स चित्तखवं जह् विरिय महोसहाईणं ॥ १ ॥
 तथा भावानामौदयिकादीनां लक्षणं भावलक्षणं, यथा उदयलक्षण औदयिकः, उपशमलक्षणस्त्वौपशमिकः, अनुत्पत्तिलक्षणः
 क्षायिकः, मिश्रलक्षणः क्षायोपशमिकः, परिणामलक्षणः पारिणामिकः, संयोगलक्षणः सान्निपातिक इति, अथवा भावाश्च ते लक्षणं
 चालन इति भावलक्षणं, तत्र सामायिकस्य जीवगुणरूपस्य क्षयोपशमोपशमक्षयस्वभावत्वाद्वा लक्षणता, उपसंहारमाह—
 लक्षणमेतत् त्रयोदशमेदं समासतः—सङ्घेपेण भणितम्, अथवापि भावस्य सामायिकस्य लक्षणं, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः,
 चतुर्विधं श्रद्धानादि ॥ एतदेव प्रतिदिदर्शयिपुराह—

सङ्घण जाणणा खलु विरई मीसा य लक्खणं कहइ । तेऽवि निसामंति तहा चउलक्खणसंजुअं चेव ॥७५३॥

इह सामायिकं चतुर्विधं भवति, तद्यथा-सम्यक्त्वसामायिकं श्रुतसामायिकं चारित्रसामायिकं चारित्राचारित्रसामायिकं
 च, अस्य यथायोगं लक्षणं, ‘सङ्घण’ति श्रद्धानं, लक्षणमिति योगः, सम्यक्त्वसामायिकस्य, ‘जाणण’ति ज्ञानं ज्ञा संविचि-
 त्त्यर्थः, सां च लक्षणं श्रुतसामायिकस्य, खलुशब्दो निश्चयतः परस्परसापेक्षत्वविशेषणार्थः, तथा ‘विरइ’इति विरमणं विरतिः—
 सर्वसाधयोगविनिवृत्तिः, सा च चारित्रसामायिकस्य लक्षणं, ‘मीसा य’ इति मिश्रा-विरत्यविरतिः, सा च चारित्राचारित्र-
 सामायिकस्य लक्षणं, कथयतीत्यनेन स्वमनीषिकाऽपोहमाह, भगवान् जिन एवं कथयति, तस्य च कथयतस्तेऽपि गणधरादयो

निशामयन्ति 'तथा' तेनैव प्रकारेण चतुर्लक्षणसंयुक्तमेव ॥ उक्तं लक्षणद्वारम्, अधुना नयद्वारं प्रतिपिपादयिपुरिदमाह-
नेगम संग्रह ववहारुञ्जसुए चेव होइ वोद्धवे । सदे अ समभिरुढे एवंमूए अ मूलनया ॥ ७५४ ॥

अनेकधर्मकं वस्तवधारणपूर्वकमेकेन नित्यत्वाद्यन्यतमेन धर्मेण प्रातिपाद्यस्य बुद्धिं नीयते-प्राप्यते येनाभिप्रायविशेषेण स ज्ञानुरभिप्रायविशेषो नयः, आह च-"एगेण वरुणोऽणेगधम्मुणो जमवधारणेण (इट्टेण) । नयणं धम्मेण नओ होइ तओ सत्तहा सो य ॥१॥" अयमत्र तात्पर्यार्थः-इह यो नयो नयान्तरसापेक्षतया स्यात्पदलाञ्छितं वस्तु प्रतिपद्यते स परमार्थतः परिपूर्णं वस्तु गृह्णातीति प्रमाण एवान्तर्भवति, यस्तु नयवादान्तरनिरपेक्षतया स्वाभिप्रेतेनैव धर्मेणावधारणपूर्वकं वस्तु परिच्छेत्तुमभिप्रेति स नयः, वस्तुकेदेशपरिग्राहकत्वात्, अत एवोक्तमन्यत्र-"सवे नया मिच्छावाइणो," यत एव च नयवादी मिथ्यावादलत एव च जिनप्रवचनतत्त्ववेदिनो मिथ्यावादित्वपरिजिहीर्षया सर्वमपि स्यात्कारपुरस्सरं भाषन्ते, न तु जानुचिंदपि स्यात्कारविरहितं, यद्यपि च लोकव्यवहारपथमवतीर्णां न सर्वत्र सर्वदा साक्षात् स्यात्पदं प्रयुञ्जते तथापि तत्रामयुक्तोऽपि सामर्थ्यात् स्याच्छब्दो द्रष्टव्यः, प्रयोजकस्य कुशलत्वात्, उक्तं च-"अप्रयुक्तोऽपि सर्वत्र, स्यात्कारोऽर्थात् प्रतीयते । विधौ निषेधेऽन्यत्रापि, कुशलश्चेत् प्रयोजकः ॥ १ ॥" अत्र अन्यत्रापि-अनुवादातिदेशादिवाक्येषु, ननु यदि

१ एवं च स्यात्कारपुरोगं सावधारणं प्रमाणवाक्यं, स्यात्काररहितं सावधारणं तु नयवाक्यं, तथा च नयदुर्नयवाक्ययोरैक्यमाशङ्क्येत, परमाशङ्कितसद्वर्मेव्ययच्छेदपरं नयवाक्यं संभवदुनभिमतधर्मेव्यवच्छेदपरं हि दुर्नयवाक्यं, स्थिते धेवं शुतवाक्यानामेकेदेश-
विनिष्टवस्तुप्रकाशकत्वेन नयवाक्यरूपत्वं, परिपूर्णवस्तुप्रकाशकस्यैव च पूर्वापरत्वचनसापेक्षवस्तुप्रकाशकत्वेन स्याद्वादशुतवरूपममाणत्वं.

सर्वत्र स्वात्पदप्रयोगानुसरणं तर्हि मूलत एवापागमद्वयधारणविधिः, परस्परं विरोधात्, तथाहि-अवधारणमन्यनिषेधपरं
 स्वात्पदस्वन्यसंग्रहणशील इति, तदयुक्तं, सम्यक् तत्त्वापरिज्ञानात्, स्वात्पदप्रयोगो हि विवक्षितवस्त्वनुयायिधर्मान्तर-
 मग्रहणशीलः, अथधारणविधिस्तु तत्तदाशङ्कितान्ययोगव्यवच्छेदादिकलः, तथाहि-ज्ञानदर्शनार्थसुखोपेतः किं जीवो भवति
 किं वा नेत्याशङ्कायां प्रयुज्यते-स्वाजीव एव, अत्र जीवशब्देन प्राणधारणनिवन्धनं जीवशब्दवाच्यत्वमभिधीयते, एवकारेण
 यदाशङ्कितं परेण जीवशब्दवाच्यत्वं तस्य निषेधः, स्वात्पदप्रयोगास्तु ये ज्ञानदर्शनसुखादिरूपा असाधारणा ये चामूर्त्त-
 र्यामद्रूप्यात्मदेशसूक्ष्मात्मलक्षणा धर्मा धर्मधर्मगनास्तिकायपुद्गलैः साधारणाः येऽपि च' सत्त्वप्रमेयत्वधर्मित्वगुणित्वा-
 दयः सर्वेषुदार्ढ्यैः साधारणास्तै सर्वेऽपि प्रतीयन्ते, यदा तु ज्ञानदर्शनादिलक्षणो जीवः किंवाऽन्यलक्षण इत्याशङ्का तदैवमवधा-
 रणमितिः-स्वात् ज्ञानादिलक्षण एव जीवः, अत्र जीवशब्देन जीवशब्दवाच्यतामात्रं प्रतीयते, ज्ञानादिलक्षण एवेत्यन्यलक्षण-
 व्युत्पादः, स्वात्पदप्रयोगानु साधारणासाधारणधर्मपरिग्रहः, यदा तु जगति जीवोऽस्ति किं वा नेत्यसम्भवाशङ्का तदैवम-
 पधारणं-स्वादस्त्येव जीवः, अत्रापि जीवशब्देन जीवशब्दवाच्यताऽधिगतिः, स्वात्पदप्रयोगात् साधारणासाधारणधर्मपरि-
 ग्रहः, अस्त्येत्ययधारणादभावाशङ्काव्यवच्छेदः, एवमन्यत्रापि साक्षात् गम्यमानतया वा स्वात्पदप्रयोगपुरःसरं यथा-
 योगमपधारणमितिः सम्यक्प्रयत्नार्थं जानानेन प्रयोक्तव्यः, अवधारणाभावे तु जीवादिवस्तुतत्त्वव्यवस्थाविलोपप्रसङ्गः,
 तथाहि-यद्यन्यव्यवच्छेदेन ज्ञानदर्शनोपयोगलक्षणो जीव एवेति नावधार्यते तर्हि अजीवोऽपि तल्लक्षणः स्वादिति जीवा-
 जीवव्यवस्थाविलोपः, तथा यदि ज्ञानदर्शनोपयोगलक्षण एव जीव इत्ययोगव्यवच्छेदो नाभ्युपगम्येत ततोऽन्यत्किम-

प्यजीवानुगतमजीवसाधारणं वा तथालक्षणमाशङ्क्येत, तथा च जीवैतरविभागपरिज्ञानाभावः, ततो यथा सम्यग्वादि-
त्यभिच्छता सर्वत्र स्यात्पदप्रयोगः साक्षात् गम्यो वाऽनुश्रियते तथा यथायोगमवधारणविधिरपि, अन्यथा यथावस्थितव-
स्तुतत्प्रतिपत्त्यनुपपत्तेः, न चावधारणविधिः सिद्धान्ते नानुमत इति वक्तव्यं, तत्र तत्र प्रदेशेऽनेकशोऽवधारणविधिदर्शनात्,
तथाहि-“किमियं भंते ! कालोत्ति पबुच्छइ ? गोयमा । जीवा चैव अजीवा चैव”त्ति, स्थानान्नेऽप्युक्तम्-“जदर्थिं च णं
लोएतं सयं दुप्पडोयारं, तंजहा-जीवा चैव अजीवा चैव” तथा “जह चैव उ मोक्खलफला, आणा आराहिया जिणिंदाण’-
मित्यादि, या त्ववधारणी भाषा प्रवचने निषिध्यते सा क्वचित् तथारूपस्तुतत्त्वनिर्णयाभावात् कचिदेकान्तप्रतिपादिका
वा, न तु सम्यग्यथावस्थितवस्तुतत्त्वनिर्णये स्यात्पदप्रयोगवस्थायामिति । दिगम्बरी त्वियं प्रमाणनयपरिभाषा-सम्पूर्ण-
वस्तुक्तयनं प्रमाणवाक्यं, यथा स्याज्जीवः स्याद्धर्मास्तिकाय इत्यादि, वस्तुवेकदेशकथनं नयवादः, तत्र यो नाम नयो नया-
न्तरसापेक्षः स नय इति वा सुनय इति वोच्यते, यस्तु नयान्तरनिरपेक्षः स दुर्नयो नयाभास इति, तथा चाहाकलङ्कः-
“भेदाभेदात्मके ज्ञेये, भेदाभेदाभिसन्धयः । यतोऽपेक्षानपेक्षाभ्यां, लक्ष्यन्ते नयदुर्नयाः ॥ १ ॥” अस्याः कारिकाया लेशतो
न्याख्या-भेदो-विशेषोऽभेदः-सामान्यं तदात्मके, सामान्यविशेषात्मके इत्यर्थः, ज्ञेये-प्रमाणपरिच्छेद्ये वस्तुनिधे भेदाभेदा-
भिसन्धयः-सामान्यविशेषविषयाः पुरुषाभिप्रायाः अपेक्षानपेक्षाभ्यां लक्ष्यन्ते ते यथासङ्ख्यं नयदुर्नया ज्ञातव्याः, किमु-
क्तं भवति ?-विशेषसाकाङ्क्षः सामान्यग्राहको वाऽभिप्रायः सामान्यसापेक्षो विशेषप्राहको वा नयः, इतरेतराकाङ्क्षारहि-
तस्तु दुर्नयः, नयचिन्तायामपि च ते दिगम्बराः स्यात्पदप्रयोगमिच्छन्ति, तथा चाकलङ्क एव प्राह-“नयोऽपि तर्धव सम्य-

गैरान्तपिपयः स्यादि” इति, अत्र टीकाकारेण व्याख्या कृता-नयोऽपि-नयप्रतिपादकमपि वाक्यं, न केवलं प्रमाणवाक्य-
 मिलपिशब्दार्थः, तथैव-स्यात्पदप्रयोगप्रकारेणैव सम्यगेकान्तविषयः स्यात्, यथा स्यादस्त्येव जीव इति, स्यात्पदप्रयोगा-
 भाये तु मिथ्यैकान्तगोचरतया दुर्नय एव म्यादिति, तदेतदयुक्तं, प्रमाणनयविभागाभावप्रसक्तैः, तथाहि-स्याज्जीव
 ष्यंति रिक्त प्रमाणवाक्यं, स्यादस्त्येव जीव इति नयवाक्यं, एतच्च द्वयमपि लघीयस्त्रय्यलङ्कारे साक्षादकलङ्केनोदाहृतं,
 अत्र चोभयत्राप्यविशेषः, तथाहि-स्याज्जीव एवेत्यत्र जीवशब्देन प्राणधारणनिवन्धना जीवशब्दवाच्यताप्रतिपत्तिः, अस्ती-
 त्यनेनोद्भूताकारशब्दप्रयोगाद्जीवशब्दवाच्यतानिषेधः, स्याच्छब्दप्रयोगतोऽसाधारणसाधारणधर्मक्षेपः, स्यादस्त्येव जीव
 इत्यत्र जीवशब्देन जीवशब्दवाच्यताप्रतिपत्तिरस्तीत्यनेनोद्भूतविक्षिप्तास्तितावगतिः एवकारप्रयोगानु यदाशङ्कितं सक-
 ल्हेऽपि जगति जीवस्य नास्ति त्वं तद्व्यवच्छेदः, स्यात्पदप्रयोगाद् साधारणासाधारणप्रतिपत्तिरित्युभयत्राप्यविशेष एव,
 तथा च सिद्धव्याख्याता न्यायाचतारविवृती स्यादस्त्येव जीव इति प्रमाणवाक्यमुपन्यस्तान्, तथा च तद्गतो ग्रन्थः
 “पदा तु प्रमाणव्यापारमविकलं परामृश्य प्रतिपादयितुमभिप्रयन्ति तदा अङ्गीकृतगुणप्रधानभावाऽशेषधर्मसूचककथ-
 यित्पयस्यस्याच्छब्दविभूषितया सावधारणया च वाचा स्यादस्त्येव जीव इत्यादिकया (वदेत् त) तोऽयं स्याच्छब्दसंवृचिताभ्य-
 न्तरीभूतानन्तधर्मकस्य साक्षादुपन्यस्तजीवशब्दक्रियाभ्यां प्रधानीकृतात्मभावस्यावधारणव्यवच्छिन्नतदसम्भवस्य वस्तुनः
 सन्दर्शकत्वात् सकलादेश इत्युच्यते, प्रमाणप्रतिपन्नसम्पूर्णार्थकथनमिति यावदि”त्यादि, तस्मादसदुक्तैव प्रमाणनयव्य-
 वस्था समीचीना, यथा यो नाम नयो नयान्तरसापेक्षः परमार्थतः स्यात्पदप्रयोगमभिलपन् सम्पूर्णं वस्तु गच्छतीति प्रमा-

णान्तर्भावी, नयान्तरनिरपेक्षस्तु नयो नयः, स' ध' नियमान्मिथ्याहृष्टिरेव, सम्पूर्णवस्तुग्राहकत्वाभावादिति, ते च नया मूलभेदापेक्षया सप्त, तथा चाह-नैगमः सङ्ग्रहः व्यवहारः ऋजुसूत्रश्चैव भवति बोद्धव्यः शब्दश्च समभिरूढः एवभूतश्चेति मूलनया इति गाथासमुदायार्थो निगदसिद्धः ॥ अवयवार्थं तु प्रतिनयं नयाभिधाननिरुक्तिद्वारेण प्रतिपादयति—
णेगेहिं माणेहिं मिणइत्ती णेगमसस नेरुत्ती । सेसाणं तु नयाणं लक्खणमिणेमो सुणंह वोच्छं ॥ ७५५ ॥
न एकं नैकं, नार्यं तब्ब, किन्तु न इति 'अन् स्वरे' इति न भवति, प्रभूतार्तात्यर्थः, ततो नैकैः-प्रभूतसङ्ख्याकैर्मानैः-महासामान्यावान्तरसामान्यविशेषादिविषयैः प्रमाणैर्मिमीते-परिच्छिनत्ति वस्तुजोतमिति नैगमः, पृषोदरादय इतीष्टरूप-निष्पत्तिः, तथा चाह-'इति' इयं नैगमस्य निरुक्तिः-निर्वचनं, उपलक्षणमेतत्, तेन अन्यथाऽपि नैगमशब्दव्युत्पत्तिः परिभाषनीया, तद्यथा-निश्चितो गमो निगमः-परस्परविविक्तसामान्यादिवस्तुग्रहणं स' एव प्रज्ञादेराकृतिगणतया स्वार्थैकाग्रप्रत्ययविधानात् नैगमः, यदिया निगमन्ते-परिच्छिद्यंते इति निगमास्तेषु भवो योऽभिप्रायो नियतपरिच्छेद-रूपः स नैगमः, अथवा गमाः-पन्थानो नैके गमा यस्य स नैगमः, पृषोदरादित्वात् ककारस्य लोपः, बहुविधवस्त्वभ्युपग-मपर इत्यर्थः, तथाहि-एष सत्तालक्षणं महासामान्यम्, अवांतरसामान्यानि च द्रव्यत्वगुणत्वकर्मत्वादीनि, तथा अन्त्यान् विशेषान् सकलासाधारणरूपान् अवांतरविशेषांश्च पररूपव्यावर्तनक्षमान् सामान्यादत्यन्तविनिर्मुक्तितस्वरूपान् प्रतिपद्यते, यतोऽसानेवमाह-संघिन्निष्ठाः किल पदार्थव्यवस्थितयः, तत्र सर्वेष्वपि पदार्थेषु द्रव्यादिरूपेषु सत्सदित्यविशेषेण प्रत्यय उपजा-यते, वचनं च, न धैते तथारूपे प्रत्ययवचने द्रव्यादिमात्रनिबन्धने, द्रव्यादीनामसर्वव्यापकत्वात्, तथाहि-यदि द्रव्य-

मात्रनिवन्धनः सदिति प्रत्ययस्तिर्हि सं गुणादिषु न भवेत्, तत्र द्रव्यत्वाभावात्, गुणमात्रनिवन्धनत्वे द्रव्यादिषु न
 स्यात्, तत्र गुणत्वाभावात्, एवं सर्वत्रापि भावनीयम्, ततोऽस्ति द्रव्यादिभ्यो व्यतिरिक्तं महासत्ताख्यं नाम
 सामान्यं यद्द्रशादविशेषेण सर्वत्र सदिति प्रत्यय इति; तथा नवसु द्रव्येषु द्रव्यं द्रव्यमित्यनुगताकारप्रत्ययदर्शनात्
 द्रव्यत्वं नामावान्तरसामान्यं प्रतिपत्तव्यम्, एवं गुणत्वकर्मत्वगोत्वाश्वत्वादीन्यपि, अमूनि चावान्तरसामान्यानि
 सामान्यविशेषा इत्युच्यन्ते, यत एतानि स्वस्वाधारविशेषेषु अनुगताकारप्रत्ययवचनहेतुत्वात् सामान्यानि विजा-
 तीयेभ्यो व्यावर्त्तमानत्वाच्च विशेषा इति सामान्यविशेषाः, तथा तुल्यजातिगुणक्रियाधाराणां नित्यद्रव्याणां परमा-
 ण्वाकाशदिगादीनामत्यन्तव्यावृत्तिबुद्धिहेतुभ्रूता विशेषाः, ते च योगिनामेव प्रत्यक्षा अस्मदादीनां त्वनुमेयाः, तथाहि-तुल्य-
 जातिगुणक्रियाधाराः परमाणवो व्यावर्त्तकधर्मसम्बन्धिनो व्यावृत्तिप्रत्ययविषयत्वात् सुक्ताफलाभास्यन्तर्गतचिह्नमुक्ता-
 फलवत्; ये चावान्तरविशेषा घटपटादीनामितरेतरव्यावर्त्तनक्षमास्ते आवालगोपालाङ्गनादिजनानामपि प्रत्यक्षाः, एते च
 महासामान्यावान्तरसामान्यान्तविशेषावन्तरविशेषाः परस्परविशकलितस्वरूपाः, तथैव प्रतिभासमानत्वात्, तथाहि-न
 सामान्यग्राहिणि विज्ञाने विशेषावभासो नापि विशेषग्राहिणि सामान्यावभासः ततः परस्परविनिर्मुञ्चिष्ठतस्वरूपाः, तथा चात्र
 प्रयोगः-यद्यथाऽवभासते तत्तथाऽभ्युपगन्तव्यं, यथा नीलं नीलतया, अवभासन्ते च परस्परविसकलितस्वरूपाः सामान्य-
 विशेषा इति नैगमः, नन्वेप यदि सामान्यविशेषाभ्युपगमपरस्तिर्हि यत्सामान्यं तद्रव्यं ये तु विशेषास्ते पर्याया इति परमा-
 र्थतो द्रव्यास्तिकपर्यायास्तिकनयमतावलम्बित्वात्, प्रतिपन्नजिनमतत्वात्, तथाविधसम्यग्जैनसाधुवत्,

ततः कथं मिथ्यादृष्टिः ? तदेतदयुक्तं, प्रतिपन्ननिमित्तत्वासिद्धेः, परस्परविसकलितसामान्यविशेषाभ्युपगमात्, तथाहि-एष परस्परमेकान्ततो विभिन्नावेव सामान्यविशेषाविच्छति, गुणगुणिनामवयव्यविनां क्रियाकारकाणां चाल्यन्तभेदं, न पुन-
 र्जैनसाधुरिव सर्वत्रापि भेदाभेदौ, अतो मिथ्यादृष्टिः, कणादेनापि हि सकलमप्यात्मीयं शास्त्रं द्वाभ्यामपि द्रव्यास्तिरूपर्या-
 यास्तिकनयाम्यां समर्थितं तथापि तन्मिथ्या, स्वविषयप्रधानतया परस्परमनपेक्षयोः सामान्यविशेषयोर्भ्युपगमात्, उक्तं
 च-“जं सामन्नविसेसे परोष्परं वत्थुतो य सो भिन्ने । मन्नइ अचंतमतो मिच्छादिद्वीकणादोव ॥ १ ॥ दोहिवि नपहि नीयं
 साथमुद्धणेण तहवि मिच्छत्तं । जं सविसयव्यह्वाणत्तणेण अब्बोल्लनिरिवेक्खं ॥ २ ॥” (विशेषा. २. ११४-५) अथ यदि सामा-
 न्यविशेषादिकं परस्परमेकान्तविभिन्नमिच्छति तथापि कथमसौ मिथ्यादृष्टिः ?, उच्यते, तदभ्युपगमस्य विचार्यमाणस्या-
 षटमानत्वात्, तथाहि-यदि परमपरं वा द्रव्यादिष्वनुगताकारप्रत्ययदर्शनादुपगम्यते तर्हि विशेषेभ्यपि सामान्यं प्राप्नोति,
 तत्रापि विशेषो विशेष इत्यनुगताकारप्रत्ययदर्शनात्, न च तत्र तदभ्युपगम्यते, द्रव्यगुणकर्मस्वेव तदुपगमात्,
 अन्यथ-गोत्याश्वत्थघटत्वपटत्वादिष्वपि सामान्येषु सामान्यं सामान्यमित्यनुगताकारप्रत्ययोऽनुभूयते ततस्तत्रापि सामा-
 न्याभ्युपगमः, न च सामान्येष्वपि सामान्यमस्ति, ‘निःसामान्यानि सामान्यानी’ति वचनात्, यदपि च तेन विशेषपलक्ष-
 णमकारि ‘येन बुद्धिर्वचनं वा पदार्थान्तरेभ्यो विशिष्यते स विशेष’ इति तत्परापरभेदभिन्नेषु सामान्येष्वपि लक्ष्यते,
 तथाहि-महासामान्यमपि सत्ताल्यं गोत्यादिभ्यो बुद्धिर्वचने विशेषयति, गोत्यादीन्यपि च सामान्यानि सत्ताल्यमहासामा-
 न्याश्वत्थाघवान्तरसामान्येभ्यः, अतः सामान्येष्वपि विशेषत्वप्रसङ्गः, तथा चात्र प्रयोगः-निगदाध्यासितानि सामान्यानि

विशेषाः पदार्थान्तरेभ्यो बुद्धिवचनविशेषकत्वात्, अन्यविशेषवत्, किञ्च—‘त्रिपदार्थसत्करी सत्ते’ति वचनात् द्रव्य-
 गुणकर्मसु सत्तासमवायात् सत्त्वाम्युपगमः, स चासमीचीनः विकल्पद्वयानतिक्रमात्, तथाहि—सत्तासमवायात्सत्त्वं द्रव्यादेः
 किं स्वरूपेण सतोऽसतः?, न तावत्सतः, सत्त्वे तद्योगकल्पनावैयर्थ्यप्रसङ्गात्, यदि हि स्वरूपतो द्रव्यादीनि सन्ति वर्तन्ते
 ततः किं तेषां सत्तासमवाययोगपरिकल्पनेन?, वैयर्थ्यादनवस्थाप्रसङ्गाच्च, तथाहि—यदि स्वरूपतः सत्स्वपि सत्तासमवाय-
 योगपरिकल्पना ततः सत्तायामपि सत्तासमवाययोगः परिकल्पनीयः, सत्त्वाविशेषात्, तत्रापीयमेव वार्त्तल्यनवस्था,
 अथासत इति पक्षः सोऽप्यश्लीलः, असतः खरविपाणस्येव सत्तासमवाययोगासम्भवात्, उक्तं च—“सत्ताजोगादसतो
 सओ व सत्तं हवेज्ज दवस्स? । असतो न खपुप्फस व सतो व किं सत्तया कज्जं? ॥१॥” (विशेषा. २.१९८) एवं द्रव्यत्वगु-
 णद्रव्यकर्मत्वादयोऽपि प्रतिषेध्याः, तत्राप्युक्तदोषानतिक्रमात्, तथाहि—द्रव्यत्वसामान्ययोगो द्रव्यस्य किं स्वरूपतो
 द्रव्यस्य सतः स्याद्द्रव्यस्य वा?, प्रथमपक्षे द्रव्यत्वसामान्ययोगपरिकल्पनावैयर्थ्यमनवस्थाप्रसङ्गश्च, द्वितीयपक्षे गुणक-
 र्मादिष्वपि द्रव्यत्वसामान्ययोगप्रसक्तिः, स्वतो द्रव्यत्वाभावाविशेषात्, एवं गुणकर्मत्वयोगप्रतिषेधोऽपि गुणकर्मसु
 परिभावनीयः । अपिच—गोत्वादिकं सामान्यं सर्वगतमसर्वगतं वा?, सर्वगतं चेत्तर्हि प्रत्ययसाङ्कर्यप्रसङ्गः, तथाहि—
 गोत्वादीनि सामान्यानि सर्वगतानि, ततो यथा गोत्वं गोषु गोत्वात् गौर्गौरिति प्रत्ययस्तथाऽश्वोऽश्व इत्यपि स्यात्,
 अश्वत्वसामान्यस्यापि तत्र विद्यमानत्वात्, यथा चाश्वेषु अश्वत्वसामान्यादश्वोऽश्व इति प्रत्ययस्तथा गौर्गौरित्यपि स्यात्,
 गोत्वसामान्यस्यापि तत्र विद्यमानत्वात्, न चैतदस्ति, तस्मान्नायं पक्षः श्रेयान्, अथासर्वगतमिति पक्षो, ननु तत्सामा-

न्यमक्रियमनवययं चाभ्युपगम्यते, ततो नोत्पित्सुपदार्थदेशमभिगन्तुमलमिति कथं तत्तत्र वर्त्तते?, अन्यच्च—सामान्य-
युतासु व्यक्तियु वृत्तिः सामान्यस्य किं सर्वात्मना प्रत्येकं उत एकदेशेन?, यदि सर्वात्मना तर्हि यावत्यो व्यक्तयस्तावन्ति
सामान्यानि प्रसक्तानि, व्यक्तयश्चानन्ता इति, अथैकदेशेनेति पक्षः, सोऽप्यपेशलः, एकं नित्यं निरवयवमक्रियमित्यभ्युप-
गमक्षतिप्रसङ्गात्, एकदेशवृत्त्यभ्युपगमे सावयवत्वोपगमात्, किञ्च—तेष्वपि देशेषु कथं वर्त्तत इति चिन्त्यं, किं प्रत्येकं
सर्वात्मना उत एकदेशेन?, प्रथमपक्षे पूर्ववत्सामान्यानन्यप्रसक्तिः, द्वितीयपक्षे भूयोदेशपरिकल्पना, तत्रापि तेषु वृत्तौ
देशान्तरपरिकल्पनमित्यनवस्था, एवं गुणेषु गुणिनोऽत्रयवेष्ववयवविनः क्रियासु कारकस्य मिथो भेदाभ्युपगमे सर्वथा
वृत्त्यनुपपत्तिः परिभावनीया । तदेवमेकान्ततः सामान्यविशेषादीनां भेदाभ्युपगमे सर्वमालूनविशीर्णमिति तदभ्युप-
गमपरो नैगमनयो मिथ्यादृष्टिः, ततो जिनवचनानुसारेणैव सामान्यविशेषादिकमभ्युगन्तव्यं, तथा च सति न कश्चि-
द्वोपः, तथाहि—यो वस्तूनां समानपरिणामः स सामान्यं, स च सामान्यपरिणामोऽसमानपरिणामाविनाभावी, अन्यथा
एकत्वापत्तिः सामान्यत्वस्यैवायोगात्, स चासमानपरिणामो विशेषः, उक्तंच—“वस्तुन एव समानः परिणामो यः स
एव सामान्यम् । असमानस्तु विशेषो वस्त्वेकमुभयरूपं तु ॥ १ ॥” ततः सामान्यविशेषौ परस्परं भेदाभेदात्मकाविति न
पूर्वोक्तवृत्त्यसम्भवादिदोषावकाशः, अवयवानां च यः कोऽपि विशिष्टः सोऽवयवी, गुणाश्च सहवर्त्तिनः क्रमवर्त्तिनो
वा द्रव्यस्य पर्यायविशेषाः, क्रियाऽपि च कारकस्य परिणामविशेषः, ततः सर्वत्रापि परस्परं भेदाभेदात्मकं तादात्म्यमिति

न वृत्त्यसम्भवदोषानुपङ्गः, 'सेसाण'मित्यादि, शेषाणामपि नयानां सद्ब्रह्मादीनां लक्षणमिदं वक्ष्यमाणं, तच्च शृणुत,
यत इदानीमेव वक्ष्ये-अभिधास्ये ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

संगहियपिंडियत्थं संगहवयणं समासतो वंति ।

आभिमुख्येन गृहीतः-उपात्तः सद्गृहीतः पिण्डितः-एकजातिमापन्नः अर्थो-विषयोऽस्य तत्सद्गृहीतपिण्डितार्थं सद्ब्र-
ह्म वचनं सद्ब्रह्मवचनं समासतः-सद्ब्रह्मेण द्रुवते तीर्थकरणधराः, किमुक्तं भवति ?-सामान्यप्रतिपादनपरः सद्ब्रह्मनयः,
शब्दव्युत्पत्तिश्चैवं-सद्गृह्णाति-अशेषविशेषतिरोधानद्वारेण सामान्यरूपतया समस्तं जगदादत्ते इति सद्ब्रह्मः, तथाहि—
अयमेवं मन्यते-सामान्यमेवैकं तात्त्विकं, न विशेषाः, ते हि भावलक्षणसामान्यात् व्यतिरिक्ता वा भवेयुरव्यतिरिक्ता
वा ?, गत्यन्तराभावात्, प्रथमपक्षान्युपगमे न सन्त्येव विशेषाः, भावात् व्यतिरिक्तत्वात् गगनकुसुमवत्, अथ द्वितीयः
पक्षस्तर्हि विशेषा अपि भावमात्रमेव, तथाहि—भावमात्रं विशेषास्तदव्यतिरिक्तत्वाद्, इह यत् यस्मादव्यतिरिक्तं तत्त-
देव, यथा भावस्य स्वरूपं, अव्यतिरेकिणश्च भावाद्विशेषा इति । किंच—विशेषाग्रहो विशेषेण त्याज्यो विशेषव्यवस्था-
पकप्रमाणाभावात्, तथाहि-भेदरूपा विशेषाः, न च ते कश्चित्प्रमाणभेदमवगाहते, प्रत्यक्षं हि भावसम्पादितसत्ताकमतस्त-
मेव साक्षात्कर्तुमलं, नाभावम्, अभावस्य सकलशक्तिविष्टरूपतया तदुत्पादने व्यापाराभावात्, अनुरपादकस्य च साक्षा-
त्करणे सर्वसाक्षात्करणप्रसङ्गः, तथा च सति विशेषाभावात् सर्वो द्रष्टा सर्वदर्शी स्यात्, अनिष्टं चैतत्, तस्मान्नावग्राहक-
मेव प्रत्यक्षमेष्टव्यं, स च भावः सर्वत्राविशिष्टस्तथैव च तेन ग्राह्य इति न प्रत्यक्षाद्विशेषावगतिः, नाप्यनुमानादिः, प्रत्य-

क्षपूर्वकत्वाच्छेषप्रमाणवर्गस्य, ततः सामान्यमेव परमार्थसत् न विशेषा इति सद्ब्रह्म; एष च सामान्यमात्राभ्युपगमपरत्वा-
न्निष्पद्यादृष्टिः सुप्रतीत एव ।

वचहृ विणिच्छयत्थं वचहारो सवदवेसु ॥ ७५६ ॥

प्रजति-गच्छति निः-आधिक्येन चयनं चयः, अधिकश्चयो निश्चयो निश्चयो विनिश्चयः-सामा-
न्याभावः तदर्थ-तन्निमित्तं, सामान्याभावायेति भावार्थः, व्यवहारो नयः, क ?-‘सर्वद्रव्येषु’ सर्वद्रव्यविषये, व्युत्पत्ति-
श्रैयं-व्यवहरणं व्यवहारः, यदिवा विशेषतोऽवद्वियते-निराक्रियते सामान्यमनेनेति व्यवहारः, विशेषप्रतिपादनपरो
व्यवहारनय इत्यर्थः, स ह्येवं विचारयति-सदियुक्तो हि घटपटाद्यन्यतमो विशेष एव कोऽप्यनिर्दिष्टस्वरूपः प्रतीयते, न
सद्ब्रह्मनयसंमतं सामान्यं, तस्यार्थक्रियासामर्थ्यविकलतया सकललोकव्यवहारपथातीतत्वात्, ततो विशेष एवास्ति न
सामान्यं, इतश्च न सामान्यम्, उपलब्धिष्वक्षणाप्राप्तस्य तस्यानुपलब्धेः, इह यदुपलब्धिष्वक्षणाप्राप्तं सन्नोपलभ्यते तदसदिति
व्यवहरणं, यथा क्वचित् केवलभूतलप्रदेशे घटः, न चोपलभ्यते उपलब्धिष्वक्षणाप्राप्तं सत् सद्ब्रह्मनयसम्मतं सामान्यमिति
स्वभावानुपलब्धिः, अपिच-सामान्यं विशेषेभ्यो व्यतिरिक्तं वा स्यादव्यतिरिक्तं वा ? यद्याद्यः पक्षस्तर्हि सामान्यस्या-
भाव एव, विशेषव्यतिरिक्तस्य सामान्यस्यासम्भवात्, नहि मुकुलिताईमुकुलितादिविशेषविकलं किमपि गगनकुसुम-
मस्तीति परिभाषनीयमेतत्, अथाव्यतिरिक्तं ततो विशेषा एव, न सामान्यं, तदव्यतिरिक्तत्वात्, तत्स्वरूपवत्, उक्तं च-
“अन्नमण्नं च मयं सामण्णं ? जइ विसेसतोऽण्णं । तम्मत्तमण्णमहवा नत्थि तयं निविसेसंति ॥ १ ॥” (वि० २२१६)

यदपि चोक्तं—‘प्रत्यक्षं भावसम्पादितसत्ताकमतस्तमेव साक्षात्कञ्जुमल’मित्यादि, तदपि बालिशजडिपतं, प्रत्यक्षं हि नाम तेन सम्पादिसत्ताकमुच्यते यदुत्पन्नं सत् प्रत्यक्षं साक्षात्करोति, कुरुते च प्रत्यक्षं साक्षात् घटपटादिरूपं विशेषं, न सद्ब्रह्मण्यसम्मतं सामान्यं, न विशेषो घटपटादिरूपोऽभावो, भावात्मकत्वात्, ततो नार्थक्रियाशक्तिविकल इत्यदोषः, ततो विशेष एव प्रत्यक्षादिप्रमाणप्रसिद्धो न सामान्यमिति सामान्याग्रह एव त्याज्यो, न विशेषाग्रहः, किंच—यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थसत्, न च सामान्यं दोहदाहादिक्रियासूपयुज्यते, किन्तु विशेषा एव गवादयः, ततस्त एव तात्त्विका न सामान्यमिति । एष व्यवहारनयो लोकसंबन्धवहारपरः ततो यदेव लोकोऽभिमन्यते तदेवैवोऽपि, न शेषं सन्तमपि, लोकश्च भ्रमरादौ तत्त्ववृत्त्या पञ्चवर्णाद्युपेतेऽपि कृष्णवर्णादित्वमेव प्रतिपन्नस्तस्य स्पष्टतयोपलभ्यमानत्वात्, तत् एवोऽपि तदनुयायितया तदेवेच्छति, न शेषान् सतोऽपि शुक्लादीन् वर्णान्, उक्तं च—“बहुतरउत्ति तयं च्विय गमेति संतेवि सेसए मुयइ” (वि. २२२१) इति शेषकान्-शुक्लादिवर्णान् सतोऽपि मुञ्चति-न प्रतिपद्यते इति । उक्तो व्यवहारनयः, साम्प्रतमृजुसूत्रनयमाह—

पञ्चुप्पणगाही उज्जुसुओ नयविही सुणेयवो ।

साम्प्रतमुत्पन्नं प्रत्युत्पन्नमुच्यते, वर्त्तमानमित्यर्थः, यदिवा प्रति प्रति उत्पन्नं प्रत्युत्पन्नं, भिन्नव्यक्तिस्वामिकमित्यर्थः, तद्गृह्णातीत्येवंशीलः प्रत्युत्पन्नमाही ऋजुसूत्रो नयविधिज्ञातव्यः, तत्र ऋजु-प्रगुणम्-अकुटिलमतीतानागतपरकीयवक्रपरित्यागात् वर्त्तमानक्षणविवर्त्तिं स्वकीयं च सूत्रयति-निर्दंशकितं दर्शयतीति ऋजुसूत्रः, यदिवा ऋजुश्रुत इति शब्दसंस्कारः,

श्रीजाव-
स्यक मल-
य० वृत्तौ
उपोद्गताते
॥३७५॥

तत्र ऋजु पूर्वोक्तवक्रविपर्ययादभिमुखं श्रुतं तु-ज्ञानं, अभिमुखं ज्ञानमस्येति ऋजुश्रुतः, शेषज्ञानानभ्युपगमात्, तथाहि-
एव मन्यते यदतीतमनागतं वा तत् यथाक्रमं विनष्टत्वादलब्धत्वाभलाभत्याच्च नार्थक्रियासमर्थं, नापि प्रमाणगोचरः,
अथवा क्रियासमर्थं प्रत्यक्षादिप्रमाणपथमवतीर्णं वस्तु, न शेषम्, अन्यथा खरविपाणादेरपि वस्तुत्वमसक्तैः, ततोऽर्थक्रि-
यासामर्थ्यविकलत्वात् प्रमाणपथातीतत्वाच्च नातीतमनागतं वा वस्तु, यदपि च परकीयं वस्तु तदपि परमार्थतोऽसत्,
निष्प्रयोजनत्वात्, “न विगयमणागमं वा भावोऽणुवलद्धितो लघुष्कं व । न य निष्प्रयोजयणाञ्चो परकीयं परधणमिवेती-
॥ १ ॥” (वि. २२२४) ति, एष च ऋजुसूत्रो वार्त्तमानिकं वस्तु प्रतिपद्यमानो लिङ्गवचनभिन्नमप्येकं प्रतिपद्यते, तत्रै-
कमपि त्रिलिङ्गं यथा तदस्त्वदी तटं, तथैकमपि एकवचनद्विचनबहुवचनवाच्यं, यथा गुरुर्गुरुवः गोदौ आमः आपो जलं
द्वाराः कलत्रमित्यादि, निक्षेपचिन्तायां नामस्थापनाद्रव्यभावरूपाश्चतुरोऽप्यसौ निक्षेपानभिगमयते, उक्तं च-“तम्हा
निययं संपदकालीणं लिंगवयणभिक्षंपि । नामादिभेयविहितं पड्विबज्जइ वस्तुमुज्जुसुतो ॥ १ ॥” (वि. २२२६) उक्त
ऋजुसूत्रः, सम्प्रति शब्दनयमाह-

इच्छइ विसेसिययरं पच्चुप्पणो नओ सइो ॥ ७५१ ॥
इच्छति-प्रतिपद्यते विशेपिततरं-नामस्थापनाद्रव्यविरहेण समानलिङ्गवचनपर्यायध्वनिवाच्यत्वेन च प्रत्युत्पन्नं-
वर्त्तमानं नयः शब्दः, शब्दः-प्रतिपाद्यते वस्तुत्वेनेति शब्दः-शब्दस्य वाच्योऽर्थः स एव येन नयेन तत्त्वतो गम्यते न शेषः स
नय उपचारात् शब्द इत्युच्यते, अह्य च द्वितीयं नाम साम्प्रत इति, साम्प्रतवस्त्वाश्रयणात् साम्प्रतः, तथाहि-एषोऽपि

ऋजुसूत्रनय इव साम्प्रतमेव वस्त्वभ्युपगच्छति, नाप्यतीतमनागतं वा, नापि वर्त्तमानमपि परकीयम्, अपिच—निक्षे-
 पचिन्तायां भावनिक्षेपमेव केवलमेव मन्यते, न नामादीन् निक्षेपान्, तथा च नामादिनिक्षेपनिराकरणार्थं प्रमाणमाह—
 नामस्थापनाद्रव्यरूपा घटा न घटाः, घटकार्यकारित्वाभावात्, यत् यत् घटकार्यकारि न भवति तत् न घटो, यथा पटः,
 तथा चामी घटा घटकार्यकारिणो न भवन्ति तस्मान्न घटा इति नामादिघटानां घटत्वाभावः, इतश्च घटत्वाभावः, तल्लिङ्गा-
 दर्शनात्, न खलु नामादिघटेषु घटलिङ्गं पृथुभोद्गाकाररूपं जलधारणरूपं वा किमप्युपलभामहे, अनुपलभमानाश्च
 तेषु कथं घटव्यपदेशप्रवृत्तिमिच्छामः?, अपिच—नामादीन् घटान् घटत्वेन व्यपदिशत ऋजुसूत्रस्य प्रत्यक्षविरोधः, अघ-
 टस्वरूपतया पटादीनामिव तेषां प्रत्यक्षत उपलभ्यमानत्वात्, उक्तं च—“नामादयो न कुंभा तक्ज्जाकरणतो पडाइघ । पच्च-
 वखचिरोहातो तल्लिङ्गाभावतो यावि ॥१॥” (वि. २२२९) अन्यच्च—एष लिङ्गवचनभेदाद्भस्तुनो भेदः प्रतिपद्यते, यथाऽन्य
 एव तदीशब्दवाच्योऽर्थः अन्य एव तदशब्दस्य पुल्लिङ्गस्य, तथाऽन्य एव गुरुरित्येकवचनवाच्योऽर्थः अन्य एव गुरव
 इति बहुवचनवाच्यः, ततो न बहुवचनवाच्योऽर्थ एकवचनेन वक्तुं शक्यते, नाप्येकवचनवाच्यो बहुवचनेन, तथा न
 पुल्लिङ्गोऽर्थो नपुंसकलिङ्गेन वक्तुं शक्यो नापि स्त्रीलिङ्गेन वक्तुं शक्यः, नापि नपुंसकलिङ्गः पुल्लिङ्गेन स्त्रीलिङ्गेन वा,
 नापि स्त्रीलिङ्गः पुल्लिङ्गेन नपुंसकलिङ्गेन वा, अर्थाननुयायितया तेषामर्थतो भिन्नत्वात्, तथा चात्र प्रयोगः—ये परस्पर-
 मर्थतोऽननुयायिनस्ते भिन्नार्था इति व्यवहर्त्तव्याः, यथा घटपटादिशब्दाः, परस्परमर्थतोऽननुयायिनश्च लिङ्गवचनभे-
 दभिन्नाः शब्दा इति, ये त्विन्द्रशक्रपुरन्दरादयः शब्दाः सुराधिपादिलक्षणमेकमभिन्नलिङ्गवचनमधिकृत्याभिन्नलिङ्गव-

वनास्तेषामभिज्ञोऽर्ध इत्येकार्यता, उक्तं च—“धणि भेयातो भेओ धीपुंलिंगाभिहाणवच्चाणं । पडकुंभाण व जुत्तो तेणाभिन्नस्य-
भिहं तं ॥१॥” (वि. २२३४) अत्र ‘धणिभेयाड’त्ति ध्वनिभेदात् अननुयाय्यर्थतया, अर्थतः शब्दरूपस्याभेदात्, ‘तेणाभिन्न-
त्यमिहं तं’ति तेन-तस्मात्कारणात् तत् लिङ्गं वचनं वा अभिन्नार्थमिष्टं, यादृशमर्थं लिङ्गे तादृशमेव तद्वाचकस्य शब्द-
स्येदं नान्यादृशम्, अत एव चाभिन्नवचनाः पर्यायशब्दा एकार्थास्तेषामर्थभेदाभावात्, तथा च शब्दनयमतं सर्वमपि सङ्ग-
णहता मल्यपादि भाष्यकृता—“तो भावो द्विय वचुं विसेसियमभिन्नलिंगवयणं च । बहुपज्जायंयि मयं सद्वत्थवसेण सदस्स ॥१॥”
(वि. २२३५) अस्या गाथाया लेशतो व्याख्या-तत इत्युपसंहारे, ततः शब्दनयस्य शब्दार्थवशेन-शब्दगतान्वर्थशब्दार्थस-
माश्रयेण भाव एव वस्तु मतं, न नामादिकं, तदपि च भावरूपं वस्तु विशेषितं-स्वपर्यायविशेषितं परपर्यायविशेषितं च मतं,
तथा अभिन्नलिङ्गवचनं बहुपर्यायमपि मतमिति ॥ उक्तः शब्दनयः, सम्प्रति समभिरूढमाह—

वट्यूओ संकमणं होइ अवट्यू नये संमभिरूढे ।

वस्तुनो-घटाख्यादिकस्य संकमणम्-अन्यत्र कुटाख्यादौ गमनं, किं?, भवति अवस्तु, असदित्यर्थः, नये पर्यालो-
च्यमाने, कस्मिन्नये इत्याह—‘समभिरूढे’ सम्-एकीभावेन अभिरोहति-व्युत्पत्तिनिमित्तमास्कन्दति शब्दप्रवृत्तौ यः
स समभिरूढः तस्मिन्, एष हि पर्यायशब्दानामपि प्रविभक्तमेवार्थमभिमन्यते, यथा घटनात् घटः; विशिष्टा काचंनोपि
या घेष्टा युवतिमस्तकाद्यारोहादिलक्षणा स परमार्थतो घटशब्दवाच्या तद्वत्त्यर्थे पुनर्घटशब्दः प्रवर्तते उपचारात्,
एवं ‘कुट कौटिल्ये’ कुटनात् कुटः, अत्र पृथुबुधोदरकम्बुमीवाद्याकारकौटिल्यं कुटशब्दवाच्यं, तथा ‘उभ. उंभ पूरणे

कुः—शुचियी तस्यां स्थितस्य उभेनात्-पूरणात् कुम्भः, अत्र यत् पृथिव्यां स्थितस्य पूरणं तत् कुम्भशब्दवाच्यम्, एवं सर्वेषामपि पर्यायशब्दानां नानात्वं प्रतिपद्यते, वदति च-न शब्दान्तराभिधेयं वस्तु द्रव्यं पर्यायो वा तदन्यशब्दवाच्यवस्तुशब्दरूपतां सङ्गामति, न खलु पटशब्दवाच्योऽर्थो जातुचिदपि घटशब्दवाच्यवस्तुरूपतामास्कन्दति, तथाऽनुपलम्भात्, आस्कन्दने वा वस्तुसाङ्कर्यापत्तिः, तथा च सति सकललोकप्रसिद्धप्रतिनियतविषयप्रवृत्तिनिवृत्त्यादिव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गः, उक्तं च—“दयं पञ्जाओ वा वस्तुं वयणंतराभिधेयं जं । न य तं तदन्नभावं संकमए संकरो मा भू ॥ १ ॥” (२२३७) ततो घटादिशब्दवाच्यानामर्थानां कुटादिशब्दवाच्यार्थरूपताऽनास्कन्दनात् न कुटादयः शब्दा घटाद्यर्थवाचका इति विभिन्नार्थाः पर्यायशब्दाः, प्रमाणयति च—इह ये ये प्रविभक्त्युत्पत्तिमित्तकाः शब्दास्ते ते भिन्नार्थाः, यथा घटपटशकटादिशब्दाः भिन्नव्युत्पत्तिमित्तकाश्च पर्यायशब्दा इति, यत्पुनरविचारितप्रतीतिबलादेकार्थाभिधायकत्वं पर्यायशब्दानामभिधीयते तदसमीचीनमतिप्रसङ्गात्, तथाहि—यदि युक्तिरिकाऽपि प्रतीतिः शरणीक्रियते तर्हि मन्दमन्दप्रकाशदवीयसि देशे सन्निविष्टमूर्त्तयो विभिन्ना अपि निम्बकदम्बाश्चत्थकपित्थादय एकतर्वाकारत्वमाचिन्नाणाः प्रतीतिपथमनुयन्तीत्येकतर्पैव तेऽभ्युपगन्तव्याः, न चैतदस्ति, विविक्ततत्स्वरूपग्राहितत्पत्यनीकप्रत्ययोपनिपातबाधितत्वेन पूर्वप्रतीतिविकानामेव तेषामभ्युपगमात्, एवमत्रापि भावनीयम्, अन्यच्च-शब्दनय ! यदि त्वया परस्परमर्थतो भिन्नत्वाच्छिन्नवचनभिन्नानां शब्दानां भिन्नार्थता व्यवह्रियते ततः पर्यायशब्दानामपि किं न भिन्नार्थताव्यवहारः क्रियते ? तेषामपि परस्परमर्थतो भिन्नत्वात्, आह च भाव्यकृत्—“धणिभेयातो भेओऽणुमओ जइ लिंगवयणभिन्नाणं । घडपडवच्चाणंपि-

च घडकुडवच्चाण किमणिद्वो ? ॥ १ ॥ (वि. २२४०) तस्मान्नैकार्थवाचिनः पर्यायध्वनय इति । उक्तः समभिरूढः;
इदानीमेवंभूतमाह—

वंजणअत्थतट्टुमए एवंभूओ विसेसेइ ॥ ७५८ ॥

व्यज्यते अनेन व्यनक्तीति व्यञ्जनं-शब्दः अर्थस्तु तद्गोचरः तच्च तत् उभयं च तट्टुभयं-शब्दार्थलक्षणमेवंभूतो
नयो विशेषयति । इदमत्र हृदयम्—शब्दमर्थेन विशेषयति अर्थं च शब्देन, तथा चाह भाष्यकृत्—“वंजणमत्थेणऽत्थं
च वंजणेणोभयं विसेसेइ । जह घडसहं चेद्वावया तद्वा तंपि तेणेव ॥ १ ॥” (वि. २२५२) अस्या गाथाया लेखतो व्याख्या-
व्यञ्जनं-शब्दमर्थेन विशेषयति, अर्थवशात् नैयत्ये व्यवस्थापयतीत्यर्थः, यथा स एव तत्त्वतो घटशब्दो यश्चेष्टावन्तमर्थं
प्रतिनियतं व्यवस्थापयतीति भावः, यथा वा घटशब्दवाच्यत्वेन प्रसिद्धा चेष्टा सा घटनात् घट इति व्युत्पत्त्यर्थपरिभाव-
नावलाद् योपिदामस्तकारुढस्य घटस्य जलाहरणादिक्रियारूपा द्रष्टव्या, न तु स्थानभरणक्रियारूपा, एवमुभयं—शब्दे-
नार्थमर्थेन शब्दं विशेषयति, अत्रैव चोदाहरणमाह—‘जह घडसह’मित्यादि, यथा घटशब्दं. चेष्टावताऽर्थेन निय-
मयति, स एव तत्त्वतो घटशब्दो यश्चेष्टावन्तमर्थं प्रतिपादयति, तथा तमप्यर्थं तेनैव—शब्देन नियमयति, यथा
घटशब्दवाच्या चेष्टा घटनात् घट इति व्युत्पत्तिवलेन योपिदामस्तकादिरुढस्य घटस्य जलाहरणक्रियारूपा द्रष्टव्येति ।
एवं चैप व्युत्पत्तिनिमित्तार्थास्तित्वभूषितमेव तात्त्विकं शब्दमभिलपन् य एव पञ्चेन्द्रियत्रिविधवलादिरूपान् दशविधान्
प्राणान् धारयति स एव नारकादिरूपः सांसारिकः प्राणी जीवशब्दवाच्यो, न सिद्धः, तत्रोक्तस्वरूपप्राणधारणलक्षण-

व्युत्पत्तिनिमित्तासम्भवात्, सिद्धत्वात्मादिशब्दवाच्यः, अतति-सातत्येन गच्छति तांस्तान् ज्ञानदर्शनसुखादिपर्याया-
 नित्याद्यात्मादिशब्दव्युत्पत्तिनिमित्तसम्भवात्, उक्तं च—“एवं जीवं जीवो संसारी पाणधारणाणुगओ । सिद्धो पुण-
 रजीवो जीवणपरिणामरहिओत्ति ॥ १ ॥” (वि. २२.५६) एवम्भूतशब्दव्युत्पत्तिश्चैवम्—एवंशब्दः प्रकारवचनः, एवं
 यथा व्युत्पादितस्तं प्रकारं भूतः—प्राप्तः एवंभूतः—शब्दस्तत्समर्थनप्रधानो नयोऽप्येवंभूतः उपचारात्, एवंभूतशब्दसमर्थना
 चास्य प्रागेवोपदर्शिता, यथा यस्मिन्नर्थे शब्दो व्युत्पाद्यते स व्युत्पत्तिनिमित्तमर्थो यदैव स्वरूपतो यत्तते . तदैव तं शब्दं
 प्रवर्त्तमानमभिप्रेति, न शेषकालं, यथोदकाद्याहरणवेलायां योपिदादिमस्तकारुढो विशिष्टचेष्टावान् घटो घटशब्दवाच्यो,
 न शेषो, घटशब्दप्रवृत्तिनिमित्तशून्यत्वात्, पटादिवत्, तथा घटशब्दोऽपि तत्त्वतः स एव द्रष्टव्यो यश्चेष्टावन्तमर्थं प्रतिपा-
 दयति, न शेषः, शेषस्य स्वाभिधेयार्थशून्यत्वादिति ॥ अमीयां च नैगमादिनयानामनुयोगद्वारेषु प्रस्थकदृष्टान्तेन वसतिदृष्टा-
 न्तेन च भावना कृता, सा चोपयोगिनीति विनयजनानुग्रहाय लेशतो वक्ष्यते, तत्रेयं प्रस्थकदृष्टान्तभावना—कोऽपि पुरुषः
 परशुमादाय वनं प्रति प्रचलितः, तं परशुसहायं गच्छन्तमवलोक्य अन्यः पृच्छति—क भवान् गच्छति ?, स नैगमन-
 याभिप्रायेण प्राह—प्रस्थकस्यानयनाय गच्छामि, तदभिप्रायेण हि यत् प्रस्थकनिमित्तं काष्ठं तदपि कारणे कार्योपचारात्
 प्रस्थक इति व्यवह्रियते, तथा लोकव्यवहारदर्शनाद्, एवमुत्तरत्रापि यथायोगमुपचारभावना भावनीया, ततः कोऽपि तं पुरुषं
 वृक्षं छिन्दानमुपलभ्य पृष्टवान्—किं भवान् छिनत्ति ?, स प्राह—प्रस्थकं छिनत्ति, मार्गं चागच्छन् केनापि पृष्टो यथा—किमिदं
 त्यथा रकन्धे समारोपितमिति ?, स प्राह—प्रस्थकं, एवं वास्या वा काष्ठं तद्वन् उत्किरन् श्लक्ष्णीकुर्वन् पृष्टः सन्नेवमेव

वदति यथा प्रस्थकं तद्गोमि प्रस्थकमुत्किरामि प्रस्थकं श्लक्ष्णीकरोमि, एवं तावद् द्रष्टव्यं यावन्नामाङ्कितः प्रस्थको भवति, तदेवं नैगमनयाभिप्रायेण यो नामाङ्कितः प्रस्थको यावच्च यदपि प्रस्थकनिमित्तं काष्ठं तत् सर्वं प्रस्थकः, तत्र नामाङ्कितं प्रस्थकं यदन् विशुद्धो नैगम उच्यते, शेषस्त्वविशुद्धः, एवमेव व्यवहारोऽपि द्रष्टव्यः, तस्यापि लोकसंव्यवहार-परतया नैगमयद्वैचित्र्यात्, सङ्ग्रहनयवादी पुनराह—यो धान्यपरिमाणाय धान्यभृतः प्रस्थको वर्तते स एव प्रस्थकशब्द-वाच्यो मानविशेषो, न शेषः, धान्यपरिमाणव्यापाररहितत्वात्, प्रस्थकशब्दो हि परिमाणविशेषकरणव्यापृतकाष्ठमयवस्तुवि-शेषवाची, ततो यदैव धान्यपरिमाणकरणाय व्याप्रियते तदैव प्रस्थकशब्दवाच्यो, न शेषावस्थायामिति, उपचारस्त्वता-स्त्विह इति न वस्तुविचारणायां तदवसरः, एष च सङ्ग्रहनयः सामान्यग्राही, ततो ये केचन जगति धान्यपरिमाणकरणाय व्या-प्रियन्ते प्रस्थकाले सर्वेऽपि प्रस्थकत्वादेक एव प्रस्थक इति प्रतिपन्नः, ऋजुसूत्रस्तु अतीतस्य विनष्टत्वादानागतस्य चालब्धा-त्मलाभत्वात् परकीयस्य चावस्तुत्वात् य एवात्मीयो वर्त्तमानकाले धान्यपरिमाणाय व्याप्रियेत स एव प्रस्थको, नातीतो नानागतः परकीयो वेति मन्यते, तथा यत्तेन प्रस्थकेन परिमितं धान्यं तदपि प्रस्थक इत्याह, प्रस्थकोऽयमिति लोके व्यव-हारनयदर्शनात्, त्रयाणां तु शब्दनयानां मतमिदं—यः प्रस्थकशब्दवाच्यार्थपरिज्ञानवान् स तत्त्वतः प्रस्थको नाम न काष्ठ-मयः, काऽत्र तेषां शुक्तिरिति चेत् प्रस्थकादिकं हि नाम मानं, मानं च प्रमाणं, प्रमाणं च तदभिधीयते येन वस्तु परिच्छिद्यते, प्रमीयते—परिच्छिद्यते यस्मिन्नेति प्रमाणमिति व्युत्पत्तेः, परिच्छेदश्च ज्ञानधर्मः, ज्ञानं च जीवादनन्यत्, ततः स कथं परिच्छेदो जीवं मुक्त्वाऽन्यत्राचेतने मूर्ते काष्ठमये प्रस्थके वर्त्तते ?, प्रमाणयन्ति च—विवादास्पदीभूतं काष्ठमयं प्रस्थकादि

न प्रमाणं, किन्तु यदेव प्रस्थकादिज्ञानं तदेव प्रमाणं; तेनैवाधिकृतवस्तुपरिच्छेदात्, तथा चात्र प्रयोगः—प्रस्थकज्ञानं प्रमाणं वस्तुपरिच्छेदकत्वात्, यद् यद्वस्तुपरिच्छेदकं तत्तत् प्रमाणं, यथा केवलज्ञानं, वस्तुपरिच्छेदकं च प्रस्थकज्ञानमिति, उक्तम्—“नागं पमाणमिदं नागसहायो स जीवतो गडन्नो । किह पंथयाइभावं वएज मुत्ताइरूवं सो? ॥ १ ॥ न हि पत्थाइ पमाणं घडोघ भुवि चेषणाए विरहतो । केवलमिध तन्नागं पमाणमिदं परिच्छेया ॥ २ ॥” अथ मन्येत—काष्ठघटितप्रस्था-दयोऽपि यथोक्तपरिच्छेदहेतुत्वात् प्रमाणमिति व्यवह्रियन्ते, तदुक्तं, परिच्छेदहेतुत्वायोगात्, तद्धि तस्य हेतुरिति वक्तुं शक्यं यद्भावेऽवश्यं भवति यदभावे च यन्न भवति, अथवा प्रतिनियतकार्यकारणव्यवस्थाऽनुपपत्तेः, न च काष्ठघटितप्रस्थकादिभावेऽवश्यं परिच्छेदबुद्धिभायः, नालिकेर्द्वीपायातस्य प्रस्थकादिदर्शनेऽपि तद्बुद्ध्यसम्भवात्, नापि प्रस्थकाद्यभावे तद्बुद्ध्यभावः, कस्यापि कलनशक्तिसम्पन्नस्यातिशयज्ञानिनो वा प्रस्थकाद्यभावेऽपि धान्यराशेरवलोकनमात्रेण प्रस्थकपरिमाणोऽयं राशिः कुडवपरिमाणो वेत्यादियुद्धिदर्शनात्, ततोऽन्वयव्यतिरेकासम्भवात् काष्ठघटितः प्रस्थकादिः परिच्छेदहेतुः, यद्यपि च कथञ्चित् क्षयोपशमहेतुतया कदाचनापि निमित्तमात्रं भवति तथापि नैतावता तत्कारणत्वव्यपदेशः, अतिप्रसङ्गात्, किञ्च—परिच्छेदकारणं, तथापि यदि तत्कारणतया (कथञ्चित् प्रस्थादि) (तत्) प्रमाणमिति व्यपदेशभाजनं ततः प्रमेयमपि प्रमाणं प्राप्नोति, तस्यापि प्रमाणरूपज्ञानकारणत्वात्, तथा यानि निमित्तकारणानि आकाशकालदिगादीनि यानि च दधिभक्षणादीनि परम्परकारणानि तानि सर्वाण्यपि प्रमाणानि प्राप्नुवन्ति, तत्कारणत्वाविशेषात्, ततः सर्वे प्रमाणं प्रसक्तमिति किमिदानीं प्रमाणं किमप्रमाणमिति प्रमाणाप्रमाणव्यवस्थाविलोपप्रसङ्गः, उक्तं च—“पत्थादओऽवि

तत्कारणंति माणं मई, न संतेसुं । जमसंतेसुपि बुद्धी कासइ संतेसुवि न बुद्धी ॥ १ ॥ तत्कारणं तु वा जइ पमाणमिदं
तओ पमेयंपि । सर्वे पमाणमेयं किमप्यमाणं पमाणं वा ? ॥ २ ॥” (वि. २२४५-६) ततः प्रस्थकपरिज्ञानमेव त्रयाणामपि
शब्दनयानां प्रमाणं, न प्रस्थक इति, एष प्रस्थकदृष्टान्तः ।

तत्र प्रति वसतिदृष्टान्तभाषना क्रियते—कोऽपि देवदत्तादिको भरुकच्छादौ वसन् केनापि पत्रच्छे-क ! भवान् वसति ? ;
नैगमनयाभिप्रायेणाह—लोकं वसामि, चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकादनर्थान्तरवाद्भरुकच्छादेर्निवासक्षेत्रस्येति भावः, दृश्यते
सर्वविधो लोकेऽपि व्यवहारस्ततो न कश्चिद्विधो भवति, अथोऽपि प्रच्छक आह—ननु लोकस्त्रिविधो भवति, ऊर्ध्वलोकोऽधो-
लोकस्त्रिर्गोफश्च, तत्र क भवान् वसति ? , स प्राह—तिर्यग्लोके, तिर्यग्लोकोऽपि जम्बूद्वीपादिस्वयम्भूरमणपर्यवसानोऽ-
नेकद्वीपसमुद्ररूपस्तत्र क भवान् वसति ? , स प्राह—जम्बूद्वीपे, जम्बूद्वीपेऽपि भरतैरावतहैमवतहिरण्यवतहरिवर्परम्य-
कदेवकुरुत्तरकुरुपूर्वविदेहापरविदेहरूपानि दत्त क्षेत्राणि, तत्र दशसु क्षेत्रेषु मध्ये क भवान् वसति ? , स ब्रूते—भरतक्षेत्रे, भर-
तक्षेत्रमपि द्विधा-दक्षिणभरतमुत्तरभरतं च, तत्र क भवान् वर्तते ? , स प्राह—दक्षिणभरतेऽप्यनेकत्रामाकरनग-
रस्तेऽर्धदादिरूपाः सन्निवेशाः, ततः क भवान् वसति ? , स आह—देवदत्तस्य गृहे, तत्राप्यनेकान्यपवहरकादीनि
स्यान्ति, तत्र क भवान् वसति ? , स आह—गर्भगृहे, तत्रापि संस्तारके वसामि, तदेवं नैगमनयाभिप्रायेण लोकादा-
रम्य यावत्संस्तारकस्तत्र सर्वत्रापि वसामीत्यभिप्रायः, एवमेव व्यवहारस्यापि, तस्य लोकसंबन्धव्यवहारपरत्वात् ;
सद्ब्रह्मनयमतेन तु यत्रैव संस्तारकेऽवतिष्ठते तत्रैव वसामीति प्रत्ययो, नान्यत्र, अन्यत्र वसनक्रियाया अभावात्, चञ्च

मंनारके वगन क्रियोपेतः स सर्वोऽप्येक एव, एकबुद्धिप्राणत्वात्, ऋजुसूत्रनयमतेन तु येष्व्वाकाशप्रदेशेष्ववगाढस्तेष्वेव
 गमति, न संस्कारके, संस्कारकानुगताकाशप्रदेशानां तदणुभिरेव व्याप्तत्वात्, एवं ऋजुसूत्रेणोक्ते त्रिविधोऽपि शब्दनयः
 प्राह—ननु यमनं नाम वर्तनमुच्यते, तथा च देवदत्तो गृहे वसतीति, किमुक्तं भवति ?—देवदत्तो गृहे वर्तते, तच्च
 वर्तनं नर्तस्यापि यस्तुनः स्वस्वरूप एव, नान्यत्र, तथा प्रत्यक्षत उपलभ्यमानत्वात्, तथाहि—यत् घटगतं स्वरूपं तत्
 घट एव वर्तते, नान्यत्र भूतले पटादौ वेति प्रसिद्धमेतत्, तत् देवदत्तादिलक्षणं वस्तु स्वस्वरूपमपहाय कथमन्यत्र
 विलक्षणस्वरूपे यस्तुनि आकाशलक्षणे वर्तितुमुत्सहते ? , तथा चात्र प्रयोगः—यद्वस्तुसत् तत्सर्वमारमस्वरूपे वर्तते, यथा
 चेतना जीवे, यस्तुमद्य देवदत्तादिकमिति तदपि स्वस्वरूप एव वर्तते, नान्यत्रेति, अथवाऽयं व्यतिरेकमुखेन प्रयोगः—
 वियान्द्राशरीभूतो देवदत्तो नाकाशप्रदेशेऽप्यवतिष्ठते, ततो विलक्षणत्वात्, यत् यतो विलक्षणं न तत्तत्र वर्तते, यथा
 छाया आपते, विलक्षणाश्चाचेतनत्वेन देवदत्तादाकाशप्रदेशा इति नासौ (तत्र) वर्तते, उक्तं च—“आगाले वसइत्ति च भणिण
 भणइ सिहइत्तमंमंमि । मोत्तूणायसभावं वसिज्ज यत्तुं विहम्मंमि ? ॥ १ ॥ वत्तुं वसइ सहावे सत्ताओ चेषणा च जी-
 यंमि । न विलक्कराणत्तणाओ भिन्ने छायाऽऽतवे चैव ॥ २ ॥” (वि. २२४१-२) एव वसतिदृष्टान्तः ।

समप्रति प्रदेशदृष्टान्तभावना, तत्र प्रकृतो देशः प्रदेशः स एव दृष्टान्तः प्रदेशदृष्टान्तः, स चायम्—नैगमो वदति-
 णणां जगति प्रदेशाः, तद्यथा—धर्म्मार्त्तिकायप्रदेशोऽधर्म्मार्त्तिकायप्रदेश आकाशास्तिकायप्रदेशो जीवप्रदेशः स्कन्ध-
 प्रदेशः रक्न्धगतैकदेशप्रदेशश्च, सर्वत्र च पृथित्युरूपः समासः, यथा धर्म्मार्त्तिकायस्य प्रदेशो धर्म्मार्त्तिकायप्रदेशः, एवं

सर्वत्रापि, स च धर्मास्तिकायप्रदेशादिः सामान्यविवक्षया एको विशेषविवक्षया त्वनेक इति, एवं वदन्तं नैगमं सङ्ग्रहो वदति-यद् द्रूपे-पणां प्रदेश इत्यादि, तत्र भवति, यस्मात् यः स्कन्धगतैकदेशप्रदेशः स तस्यैव स्कन्धस्य प्रदेशः, देशस्कन्धाव्यतिरिक्तत्वात्, तथा च लोकेऽपि वकारो-दासेन मे खरः क्रीतो दासोऽपि मे खरोऽपि मे खरोऽपि मे, एवं च, स्कन्धस्य सम्बन्धिनो देशस्य प्रदेशः स तस्यैव स्कन्धस्य, ततो मैत्रं वादीः यदुत-पणां प्रदेश इत्यादि, किन्त्वेवं वदः यथा-पद्यानां प्रदेशः, धर्मास्तिकायप्रदेशः अधर्मास्तिकायप्रदेशः आकाशास्तिकायप्रदेशो जीवप्रदेशः स्कन्धप्रदेश इति, अत्र च धर्मास्तिकायाद्यनुगतः धर्मास्तिकायप्रदेशः स सर्वोऽप्येक एव द्रष्टव्यः, सामान्यविवक्षणात्, एष च सङ्ग्रहोऽविशुद्धः प्रतिपत्तव्यः, अपरसामान्याभ्युपगमात्, एवमभिदधानं सङ्ग्रहं प्रति व्यवहारोऽभिधत्ते-यद्बदति भवान्-पद्यानां प्रदेश इत्यादि, तदनुपपन्नं, कथमिति चेत्, उच्यते, शब्दार्थाघटनात्, तथाहि-यदि यथा पद्यानां गोष्ठिकानां किञ्चित्साधारणं हिरण्यादि वर्त्तते तथा यदि पद्यानां धर्मास्तिकायादीनां साधारणः प्रदेशो भवेत् तत एवं वचनप्रवृत्तिरुपपद्यते-पद्यानां प्रदेश इति, नान्यथा, न चैतदस्ति, तस्मादेवं वक्तव्यं-पञ्चविधः प्रदेशः, तद्यथा-धर्मास्तिकायप्रदेशो यावत् स्कन्धप्रदेश इति, एवमुक्ते व्यवहारेण ऋजुसूत्रो वदति-यद्भापते भवान्-पञ्चविधः प्रदेश इत्यादि, तदसम्यक्, तत्रापि शब्दार्थं विचार्यमाणेऽतिप्रसङ्गदोषापत्तेः, तथाहि-पञ्चविधः प्रदेश इत्युक्ते शब्दार्थपर्यालोचनायां यो यः प्रदेशः स स पञ्चविध इति प्राप्तम्, एवं च सत्यैकैकः प्रदेशः पञ्चविध इति पञ्चविंशतिविधः प्रदेशः प्रसक्तः, न चैतदस्ति, तस्मादेवमत्र वक्तव्यं-भाष्यः प्रदेशः, तद्यथा-स्याद्धर्मास्तिकायप्रदेशः स्यादाकाशा-

स्तिकायप्रदेशः स्याज्जीवप्रदेशः स्यात् स्मृधप्रदेशः, एवमाचक्षणमृशुसुत्रं शब्दनयः प्रत्याचष्टे-यद्ब्रदसि-भाज्यः प्रदेश
 इत्यादि, तन्न भवति, कथम्?, उच्यते-यदि भाज्यः प्रदेश इति संमतं ततः स्यात्पदलान्छने प्रतिनियतधर्मास्तिकाया-
 च्यनुगतप्रदेशस्वरूपावधारणासम्भवात् धर्मास्तिकायप्रदेशोऽपि स्याद्धर्मास्तिकायप्रदेशः अधर्मास्तिकायप्रदेशोऽपि
 स्याद्धर्मास्तिकायप्रदेशः अधर्मास्तिकायः अधर्मास्तिकायः अधर्मास्तिकायः अधर्मास्तिकायः अधर्मास्तिकायः
 प्रदेशोऽधर्मास्तिकाय इत्यादि, एवं हि वदतः शब्दनयस्यायमभिप्रायः-य एव धर्मास्तिकायादिरूपो देशी स एव देशः
 प्रदेशो वा, तस्य तदव्यतिरिक्तत्वात्, न खलु देशिनो भिन्नो देशः प्रदेशो वा भविष्यति, भेदे सति तस्यासौ देशः
 प्रदेशो वेति सम्बन्धानुपपत्तेः, नहि षटः पटस्येति सचेतसा वक्तुं शक्यं, सम्बन्धश्चेत्तर्हि सम्बन्धस्यान्यथानुपपद्यमान-
 त्वाद्देशः प्रदेशो वा देशिनः सकाशाद्भिन्नः प्रतिपत्तव्यः, तथा च सति य एव देशः प्रदेशो वा, युक्त्ययोगात्,
 धिकरण्यं, एतदेव च सामानाधिकरण्यं समभिरूढोऽपि मन्यते, एवंभूतस्तु प्राह-न वस्तुनो देशः प्रदेशो वा, युक्त्ययोगात्,
 तथाहि-देशः प्रदेशो वा देशिनो भिन्नो वाऽभिन्नो वा?, गत्यन्तराभावात्, यदि भेदस्तस्येति सम्बन्धानुपपत्तिः, अथाभेदस्ततो
 देशः प्रदेशो वा देशेव, तदव्यतिरिक्तत्वात्, तस्वरूपवत्, तथा च सति यो देशप्रदेशशब्दौ नोच्चार्यते, एकेनापि शब्देन तदर्थस्य
 देशप्रतिपादकौ, ततो यथा पर्यायशब्दत्वादेककालमेकस्मिन् वस्तुनि षटकुटशब्दौ नोच्चार्यते, एकेनापि शब्देन तदर्थस्य
 प्रतिपादने द्वितीयशब्दप्रयोगस्य नैरर्धक्यात्, एवमिहापि धर्मास्तिकायादिरूपे वस्तुनि धर्मास्तिकायादिशब्दो देशप्रदेश-
 दिशब्दश्च नैककालं उच्चारणमर्हतः, द्वयोरप्येकार्थतायामेकेन तदर्थस्याभिधानतोऽपरशब्दप्रयोगस्य वैयर्थ्यात्, तथा च

सति धर्मास्तिकायप्रदेशोऽधर्मास्तिकायप्रदेश इत्यादि वचनजातं सर्वमनुपपन्नं, देशप्रदेशशब्दयोः परमार्थतो धर्मार्थास्तिकाया-
दिरूपदेशिवाचकतया पौनरुक्त्यदोषानुपपन्नात् । योऽपि च नोशब्द एकदेशवचनः सोऽध्येतन्मतेन सर्वथाऽनुपपन्नः, तत्राप्यु-
क्तदोषानतिरुमात्, तथाहि-नोशब्दः सम्पूर्णं वस्त्वभिदध्यात् वस्त्वेकदेशं वा?, यदि सम्पूर्णं ततस्तस्य प्रयोगो निरर्थको,
धर्मास्तिकायादिपदेनैव तस्याभिधानात्, अथ वस्त्वेकदेशमिति पक्षः सोऽप्यसमीचीनो, वस्तुनो देशाभावात्, नहिवस्तुनो
भिन्नो देश उपपद्यते, तस्येति सम्बन्धाभावात्, अभेदे तु देशेव न देश इत्युपपादितमेतत्, उक्तं च-“नोसहो सम्मत्तं
देशं व वएज्ज ? जइ समत्तं तो । तस्स पयोगे णरथो अह देशो तो न सो वरथुं ॥ १ ॥” (वि. २२५९) अत्र ‘न सो वरथुं’ति
न स देशो वस्तु, भेदपक्षे अभेदपक्षे वा तस्यासम्भवादिति, येऽपि च नीलोत्पलादयः शब्दा लोकप्रसिद्धास्तेऽव्येतन्मतेन
विचार्यमाणाः सर्वथाऽनुपपन्नाः, तथाहि-तन्मतेन सर्वं वस्तु प्रत्येकमखण्डरूपं, न तस्य गुणाः पर्याया वा देशाः प्रदेशा
वा सर्वथा कथञ्चिद्वा वस्त्वन्तररूपा वर्तन्ते, ततो नीलशब्देनापि तदेव वस्त्वखण्डमभिधीयते, उत्पलशब्देनापि तदेवेति,
नीलोत्पलशब्दयोरन्यतरशब्देन तदर्थस्याभिधानात् द्वितीयशब्दप्रयोगो व्यर्थ इत्ययुक्ता नीलोत्पलादयः शब्दाः, कृता
प्रदेशशब्दान्तभावनापि ।

तदेवमुक्ता नयाः, एतेषां च नयानामाद्याश्चत्वारो नया अर्थनयाः, मुख्यवृत्त्या जीवाद्यर्थसमाश्रयणात्, शेषास्तु त्रयः
शब्दादयो नयाः शब्दनयाः, शब्दत एवार्थभेदोपगमात्, उक्तं च-“चत्वारोऽर्थनया ह्येते, जीवाद्यर्थविनिश्चयात् ।
त्रयः शब्दनयाः सत्यपदविद्यां समाश्रिताः ॥ १ ॥” अत्र ‘सत्यपदविद्यां समाश्रिता’ इति सत्यानि-अविपरीतानि, शब्दा-

नुशासनोपदेशितयोः कलक्षणोपेतानि इति भावः, तानि च तानि पदानि च सत्यपदानि तेषां विद्या-परिज्ञानं कालकार-
कादिभेदतोऽत्रगमस्तां समाश्रिताः, तद्वशादर्थभेदमभ्युपगतवन्त इत्यर्थः । सम्प्रति एतेषामेव नयानां प्रभेदसङ्ख्याप्र-
दर्शनार्थमाह—

एकैको अ सयविहो सत्त नयसया ह्वन्ति एवं तु । अन्नोऽपि अ आएसो पंच सया हुंति उ नयाणं ॥७५९॥
नया-मूलभेदापेक्षया यथोक्तरूपा नैगमादयः सप्त, एकैकश्च प्रभेदतः शतविधः-शतभेदः, ततः सर्वप्रभेदगणनया सप्त-
नयशतानि भवन्ति, अपिशब्दात् पद् चत्वारि द्वे वा शते, तत्र पद् शतान्येवम्-नैगमः सामान्यग्राही सङ्ग्रहे प्रविष्टो, विशेषे-
पग्राही व्यवहारे, उक्तं च-“जो सामन्तग्राही स नैगमो संग्रहं गतो अहवा । इयरो ववहारमितो जो तेण समाणनि-
वेसो ॥ १ ॥” (वि. ३९) तत् पडेव मूलनयाः, एकैकश्च प्रभेदतः शतभेद इति पद् शतानि, अपरादेशः सङ्ग्रहव्यवहारजु-
सूत्रशब्दा इति चत्वार एव मूलनया, एकैकश्च शतविध इति चत्वारि शतानि, शतद्वयं तु नैगमादीनामृजुसूत्रपर्यन्तानां
द्रव्यास्तिकत्वात् शब्दादीनां तु पर्यायास्तिकत्वात् तयोश्च प्रत्येकं शतभेदत्वात्, अथवा यावन्तो वचनपथास्तावन्तो
नया इत्यसङ्ख्याताः प्रतिपत्तव्याः ।

एएहिं दिष्टिवाए परूवणा सुत्ताअत्थकहणा य । इह पुण अणञ्चुवगमो अहिगारो तीहिं ओसन्नं ॥ १६० ॥
एतैः-नैगमादिभिर्नयैः सप्तभेदैर्दृष्टिवादे सर्ववस्तूनां प्ररूपणा, क्रियते इति वाक्यश्लेषः, सूत्रार्थकथना च, आह-चस्तूनां
सूत्रार्थानतिलङ्घनात् समुच्चयोऽनर्थक इति, न, तत्सूत्रोपनिबद्धस्यैव सूत्रार्थत्वेन विवक्षणात्, तद्व्यतिरेकेणापि च

यस्तुसम्भवात्, इह पुनः कालिकश्रुतेऽनभ्युपगमः, नावश्यं नयैर्व्याख्या कार्येति भावः, यदि च श्रोत्रपेक्षया नयविचारः कर्तव्यः तदा त्रिभिराद्यैः-नैगमसद्ग्रहव्यहाररूपैरुसन्नं-प्रायेणान्नाधिकारः, किमिति त्रिभिरेवाद्यन्यैरिहाधिकारो, न शेषैः?, उच्यते, प्रायस्त्रिभिरेवाद्यनयैर्लोकव्यवहारपरिसमाप्तेः, अथ यदि कालिकश्रुते नयानामनभ्युपगमः ततस्त्रिभिराद्यैः किमर्थं श्रोत्रपेक्षयाऽप्यधिकारः?, उच्यते, परिकर्मणार्थं, कालिकश्रुते हि त्रिभिराद्यैर्नयैः परिकर्मितः सन् दृष्टिवादयोग्यो भवति, नान्यथेति, उक्तं च—“पायं संवहारो व्यवहारंतेहि तिहिं उ जं लोए । तेण परिकर्मणत्थं कालियसुत्ते तदधि-
गारो ॥ ३ ॥” (वि. २२.७६) ननु परिकर्मणाऽपि नयैस्तत्र भवति यत्र नयानामवकाशः, कालिकश्रुते चानभ्युपग-
मात्तयानामनवकाश इति कथं तत्राद्यैस्त्रिभिः परिकर्मणा भवति ?, तत आह—

नत्थि नएहि विहूणं सुत्तं अत्थो व जिणमए किंचि । आसज्ज उ सोआरं नए नयचिसारओ बूया ॥ १६१ ॥

त्रिनमते-सर्वज्ञमते न किञ्चिदपि सूत्रमर्थो वा नयैर्विहीनमस्ति ततः कालिकश्रुतेऽपि नयानामवकाश इति परिकर्म-
णार्थं नयपरिग्रहः, अशेषनयप्रतिषेधस्त्वाचार्यविनेयानां विशिष्टबुद्ध्यभावापेक्षः, विमलमतिश्रोतारं पुनरासाद्य नयविशा-
रदः सूरिः समस्तानपि नयान् ब्रूयात्, यदि पुनः त्रिनययोग्योऽपि न भवति ततः परिकर्मणार्थं द्वौ नयौ वदेत्, तयो-
रप्यशक्यत्वेन नयं, मन्दतममज्ञे तु सूत्रार्थमात्रम्, उक्तं च—“भासेजं वित्थरेणंवि नयमयपरिणामणासमत्थम्मिं ।

तदसत्ते परिकम्मणमेगणं पि वा कुञ्जा ॥ १ ॥ ” (वि. २२७८) इत्यादि, उक्तं नयद्वारम्, इदानीं समवतारद्वारं
 वक्तव्यं, तत्र क्व तेषां नयानामनवतारः क्व वा समवतार इति प्रतिपादनार्थमाह—

मूढनइअं सुअं कालिअं तु न नया समोअरंति इहं । अपुहुत्ति समोआरो नत्थि पुहुत्ते समोआरो ॥१६२॥
 मूढा-अविभागस्था नया अस्मिन् तत् मूढनयं तदेव मूढनयिकं, प्राकृतत्वात् स्वार्थे इकप्रत्ययः, अथवा मूढाश्च
 ते नयाश्च मूढनयास्ते अस्मिन् विद्यन्ते इति मूढनयिकं, 'अतोऽनेकस्वरा'द्वितीकप्रत्ययः, किन्तदित्याह—श्रुतं, काले—
 प्रथमचरमर्पोरूपीलक्षणे कालग्रहणपूर्वकं पठ्यते इति कालिकं, 'वर्षाकालेभ्य'इति भावार्थे इकप्रत्ययः, तत्र न नयाः सम-
 वतरन्ति, न प्रतिपदं भण्यन्ते इति भावः, कदा पुनरभीषां तर्हि समवतारोऽभूत् ? कदा च नावतार इत्याह—'अपुहुत्ते
 समोयारो'इत्यादि, अपृथक्त्वं चरणकरणानुयोगगणितानुयोगधर्मकथानुयोगद्रव्यानुयोगानामेकभावः, किमुक्तं भवति?—
 यदैते चत्वारोऽपि चरणकरणानुयोगप्रभृतयोऽनुयोगाः प्रतिसूत्रमुपन्यस्यन्ते एषोऽपृथग्भावः, तत्र नयानां समवतारो-
 वित्तरेण विरोधाविरोधसम्भवविशेषादिना प्ररूपणं, 'नत्थि पुहुत्ते समोयारो'इति पृथक्त्वं-चरणकरणधर्मसङ्ख्याद्रव्यानु-
 योगानां ग्रंथग्रविभागेन वर्त्तनं, किमुक्तं भवति ?—यदैकैकस्यैवानुयोगस्य ग्रन्थविभागेन प्रवर्त्तनम् एतत् पृथक्त्वमिति,
 तस्मिन् नास्ति नयानां समवतारः, भवेद्वा पुरुरूपविशेषापेक्षः, इयमत्र भावना-यावदपृथक्त्वमासीत् तावन्नयानामभूत्-
 १ भाव्यकारणां श्रीहरिभद्रसूरीणां चाभिप्रायेण नयविशारद एवाधुना ग्रीन् नयान् ब्रूयात्, प्रकरणानुगतश्च स एवार्थः, मूढनयि-

कत्वाभावप्रसङ्गोऽन्यथा, तदापि सर्वेषां सम्पूर्णनयावतारस्यैव योग्यतेति न नियमः.

समवतारः, पृथक्त्वे तु जाते समवताराभाव इति, उक्तं च—“अपुहुत्तमेगभावो सुत्ते सुत्ते सवित्थरं जत्थ । भन्नंतऽणुओगा
न्नरणधम्मसंखाणदवाणं ॥ १ ॥ तत्थेव नयाणंपिहु पइवत्थुं वित्थरेण सबेसिं । देसंति समोयारं गुरवो भयणा पुहुत्तंमि
॥ २ ॥ एगोच्चिय देसिज्जइ जत्थऽणुजोगो न सेसयां, तिन्नि । संतावि तं पुहुत्तं तत्थ नया पुरिसमासज्ज ॥ ३ ॥” (वि.
२२८१-३) आह-क्रियन्तं कालमपृथक्त्वमासीत् ? कुतो वा समारभ्य पृथक्त्वं जातमित्यत आह—

जायंतं अज्जवइरा अपुहुत्तं कालिआणुओगस्स । तेणारेण पुहुत्तं कालिअसुइ दिट्ठिवाए अ ॥ १६३ ॥
चावदार्यवज्जा-आर्यवज्जस्वामिनो गुरवो महामतयस्तावत् कालिकानुयोगस्य-कालिकश्रुतव्याख्यानस्यापृथक्त्वं-प्रति-
सूयं चरणरूरणानुयोगादीनामविभागेन वर्त्तनमासीत्, तदा साधूनां तीक्ष्णप्रज्ञत्वात्, कालिकग्रहणं प्राधान्यख्यापनार्थ-
म्, अन्यथा सर्वानुयोगस्यापृथक्त्वमासीत्, तत आरभ्य, आर्यरक्षितेभ्यः समारभ्येत्यर्थः, कालिकश्रुते दृष्टिवादे चानुयो-
गानां पृथक्त्वं-ग्रन्थविभागेन विभागोऽभवदिति ॥ अथ क एते आर्यवज्जा इति स्तवद्वारेण तेषामुत्पत्तिमभिधित्सुराह—
तुंयवणसंनियेसाउ निग्गयं पिउसगासमल्लीणं । छम्मासिअं छसु जयं माऊइ समन्निअं वंदे ॥ ७६४ ॥

तुम्बवनसन्नियेशात् निर्गतं पितृसकाशमालीनं षण्मासिकं षट्पु जीवनिकायेषु यत्-प्रयत्नवन्तं मात्रा च समन्वितं वन्दे ।
एष गाथासमुदायार्थः, अययार्थस्तु कथानकादयसेयः,—चइरसामी पुघभवे सक्कस्स देवरणो वेसमणस्स सामाणिओ
आसि, इतो य भयवं वद्धमाणसामी पिट्ठचंपाए नयरीए सुधूमिभागे उज्जाणे समोसढो, तत्थ य सालो राया महासालो
जुयराया, तेसिं भगिणी जसमई, तीसे भत्ता पिट्ठरो, पुत्तो य से गागली नाम कुमारो, ततो सालो भयवतो समीवे

धम्मं सोऊण भणइ-जं नवरं महासालं रजे अहिसिञ्जेमि, तओ तुज्झं पायमूले पवयामि, तेण गंतूण भणितो महा-
 सालो-राया भवसु, अहं पययामि, सो भणइ-अहंपि पवयामि, जहा तुज्झे इहं पमाणं तथा पवइयस्सवि, ताहे गागली
 कंफिछपुराओ आणेउं रजे अहिसिञ्जे, तस्स माया जसमई कंफिल्लपुरे नयरे विञ्जिया पिठरस्स रायपुत्तस्स, तेण ततो
 सदावियो, सो पुण तेसिं दो सीवियाओ कारेइ, जाव ते पवइया, सावि तेसिं भगिणी समणोवासिया जाया, तेवि समणा
 संता एकारस अंगाइं अहिल्लिआ, अन्नया भयवं रायगिहे समोसढो, ततो निगतो चंपं पहावितो, ताहे सालमहासाला
 सामिं आपुच्छंति-अम्हे पिट्टचंपं वच्चामो, जइ नाम कोइ तेसिं पवएजा सम्मत्तं वा लभेजा, सामी जाणइ-जहा ताणि
 संबुञ्जिहिति, ताहे तेसिं सामिणा गोयमसामी विइज्जओ दिन्नो, सामी चंपं गतो, गोयमसामीवि पिट्टचंपं गओ, तत्थ
 समोसरणं, गागली पिठरो जसवई य निगयाणि, भगवं धम्मं कहेइ, ताणि धम्मं सोऊण परमसंविगाणि जायाणि,
 गागली नियपुत्तं रजे अहिसिञ्जिऊण मायापिइसहितो पवइओ, गोयमसामी ताणि धेत्तूण चंपं वचइ, तेसिं सालमहा-
 सालाण पंथं वच्चंताणं हरिसो जातो, जहा संसाराओ एयाणि उत्तरियाणि, एवं तेसिं पवहुमाणेण सुभेणं अज्झवसा-
 णेणं केवलनाणं समुप्पणं, इयरेसिंपि चिंता जाया, जहा अम्हे एएहिं रजे ठवियाणि, पुणरवि धम्मे ठविऊणं संसा-
 रातो मोइयाणि, एवं चिंतंताणं सुभेणं अज्झवसाणेणं तिण्हवि केवलनाणमुप्पणं, एवमेयाणि उप्पन्ननाणाणि चंपं
 गयाणि, सामिं पयाहिणं करेऊण तित्थं नमिऊण केवलपरिसं धावियाणि, गोयमसामीवि भयवं वंदिऊण तिक्रुत्तो

पाएसु पडिओ, उड्डिओ भणइ- कहि वच्चह !, एह तित्थगरं वंदह, ताहे सामी भणइ-गोयमा ! मा केवली आसांएहि,
ताहे आउट्ठी सामेइ, संवेगं च गतो, तत्थ गोयमसामिस्स संका जाया, माऽहं न सिञ्जेज्जामिस्सि ।

इतो य अणागए गोयमसामिस्मि सामिणा पुवं वागरियं, जहा-जो धरणिगोयरो अट्टावयं विलगइ चेइयाणि य
वंदइ सो तेणेव भवगहणेणं सिञ्जइ, तं च देवा अण्णमण्णस्स कहिति, तओ गोयमसामी तं देववयणं सुणिय पुव-
माभोगिऊण चित्तेइ-अट्टावयं वच्चामि, तरस हिययाकूयं जाणिऊण तावसा संबुज्झिस्संति एयस्सवि धीरया भविस्सइत्ति
भणइ-वच्च गोयम ! अट्टावयं चेइयवंदओ, ताहे भगवं गोयमो हट्टवुट्ठो सामिं वंदित्ता गओ अट्टावयं, तत्थ य
अट्टावए जणवायं सोऊण तिन्नि तावसा पत्तेयं पंचसयपरिवारा अट्टावयं विलगामीति तत्थ किलिस्संति, तंजहा-
कोडिओ दिन्नो सेवाओ, कोडिओ सपरिवारो चउत्थं चउत्थं काऊण पच्छा मूलकंदानि आहारेइ सच्चि चाणि, सो पढमं मेहलं
विलगो, दिओ छट्ठं छट्ठं काऊण परिसडियंपुपत्तानि आंहारेइ, सो विइयं मेहलं विलगो, सेवाओ अट्टममट्टमं काऊण
जो सेवाओ सयमंचितीभूओ तमाहारेइ, सो तइयं मेहलं विलगो, एवं ते ताव किलिस्संति, इओ य भगवं. गोयमसामी
ओरालसरीरो हुयवहतडितरंणरविकिरणतेओ एइ, ते तं एज्जंतं पासिऊण भणंति-एस किंर एत्थ शुल्लओ समणो विलगि-
हिइ जं अग्हे महात्तवस्सी सुक्का भुक्खान तरामो विलगिगं, भयवं च गोयमो जंघाचारणलद्धीए लूयापुडगंपि निस्साए उट्ठं
उप्पयइ, तं उप्पयंतं ते पलोयंति, एस आगतो एस अइंसणं गतोत्ति, एवं ते तिन्निवि विग्गिया पसंसंति, अच्छंति य पलोएंता

जइ जीयरइ तो एयस्स वयं सीसा । सामीवि चेइयाइं वंदित्ता उत्तरपुरच्छिमे दिसीभागे पुढविसिलापट्टए असोगुवरपाय-
वस्स अहे तंरयणिं वासाए उवगतो ।

इतो य सफस्स लोग्गालो वेसमणो अट्ठावए चेइयवंदओ आगतो, चेइयाणि वंदित्ता. गोयमसाभिं वंदइ, तओ से-
भगवं धम्मकहाडवसरे अणगारगुणे परिकहेइ, जहा भयवंतो साहयो अंताहारा पंताहारा एवमाइ, वेसमणो चित्तेइ-
परिसे साहुगुणे वझेइ, अप्पणो य से इमा सुकुमारचरीरया जा देवाणवि नत्थि, तओ भयवं तस्साकूयं नाऊण पुंडरीयं
नाम अइयणं पखेइ, जहा पुक्खलावइविजए पुंडरिगिणी नगरी, नल्लिणगुम्मं उज्जाणं, तत्थ णं महापउमो नाम
राया, पउमावई देवी, ताणं दो पुत्ता-पुंडरीए कंडरीए य, पुंडरीए जुवराया ! तेणं कालेणं तेणं समएणं नल्लिणगुम्मे
उज्जाणे थेरा समोसढा, महापउमो निगतो, धम्मो सुतो, परमसंविग्गो जातो, ततो पुंडरीयं रज्जे ठवेइ, कंडरीयं जुव-
रज्जे, ततो पुंडरीयरायमापुच्छित्ता महाविभूईए पघइए, वोइस पुवाइं अहिज्जइ, विचित्तं तवोकम्मं करेइ, एवं वइइं
वासइं सामणपरियागं परिपालिऊण मासियाए संलेहणाए सिद्धे । अण्णया ते थेरा पुवाणुपुवीए विहरमाणा पुंडरगि-
णीए नयरीए समोसढा, पुंडरीए राया कंडरीएण जुवरणा सद्धिं समागओ, पुंडरीओ सावगधम्मं पडिवन्नो, कंडरीए
जुवराया धम्मं सोच्चा संसारभीओ जातो, ततो गिहमागए पुंडरीयं रायमापुच्छइ-तुब्भेहिं अब्भणुन्नाओ पबयामित्ति, तओ
पुंडरीए राया वइहिं विसयाणुलोमाहिं विसयपडिक्कुलाहि य संजमववेयकराहि य पण्णवणाहिं कंडरीयं पन्नवेइ, जहा नाय-
धम्मकहासु जाव नो संचाएइ पण्णविउं, ताहे अकामगे चैव निक्खमणमहिमं करेइ, कंडरीओऽपि पघइतो संतो सामा-

इयमाइयाई एकारस अंगाई अहिज्जइ, वह्हि चउत्थच्छुहसमाइएहिं तवोकम्मेहिं विहरइ । अन्नया तस्स कंडरीयस्स अंतपंताहारेहिं दाहरोगो जातो, ते य थेरा भगवंतो विहरमाणा पुणोवि पुंडरगिणीए नयरीए नल्लिणवणे समोसढा, पुंडरीए राया आणए, धम्मं सोच्चा जेणेव कंडरीए अणगारे तेणेव उवागच्छइ, कंडरीयं वंदइ नमंसइ, कंडरीयस्स सरीरं सरुयं स्यावाहं पासइ, ततो धेरे भगवंते वंदिज्जण एवं वयासी-अहन्नं भंते । कंडरीयस्स अणगारस्स अहापवत्तेहिं तिगिच्छं-नेहिं फासुएसणिज्जेहिं ओसहमेसज्जभत्तपाणेहिं तिगिच्छं करेमि, तुझे मम जाणसालासु समोसरह, ततो णं ते थेरा पुंडरीयस्स रण्णो एवमट्ठं पडिसुणेंति, जाणसालासु विहरंति, पुंडरीए कंडरीयस्स तेगिच्छं करिति, तते णं तं मणुबं आहारमाहारं-तरस समाणस्स से रोगायंके खिप्पामेव उवसंते हट्ठे जाए, तहावि मणुणंसि असणे पाणे खाइमे साइमे मुच्छिए णो संचाएइ यदिया अबुज्जयविहारेणं विहरित्तए, तए णं से पुंडरीए इमीसे कहए लद्धेइ समाणे जेणेव कंडरीए तेणेव उवागच्छइ, उपागच्छित्ता कंडरीयं तिमबुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करेत्ता एवं वयासी-धन्नोऽसि णं तुमं देवाणुप्पिया ! सपुण्णो-सि णं तुमं रत्नं रट्ठं अंतउरं चइत्ता पवइए, अहन्नं अघण्णे अकयपुण्णे अणेगजाइजरामरणसोगसारीरमाणसपकामडु-फ्तउवेयणावसणसयोवइवाभिभूए रत्ते रट्ठे अंतउरे य मुच्छिए नो संचाएमि पवइलं, तए णं से कंडरीए पुंडरीएणं एवं बुत्ते समाणे तुस्सिणीए चिट्ठए, तए णं से पुंडरीए दोचंपि तचंपि वारं एवं पणवेइ, तओ अकामगे चैव लज्जाए पुंडरीयं रायमा-पुच्छित्ता धेरेहिं सद्धिं विहरइ, धेरेहिं किंचिकालं उगंगउगेणं विहारेणं विहरमाणे समणत्तणनिबिण्णे समणगुणमुक्कजोगी थेराणं अंतियाओ निगंतूण पुंडरीगिणीए नयरीए पुंडरीयस्स रण्णो भवणे असोगवरपायवस्स हेट्ठा पुढविसिलापट्टए उवागच्छइ,

तस्य ओहयमणसंकल्पे अच्छइ । तए णं पुंडरीयस्स घाती तस्य आगच्छइ, सा तं तहा पासिऊण पुंडरीयस्स साहइ, सेवि य
 णमंतेवरपरिवारसंपरिवुडे तस्य आगच्छइ २ तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेत्ता एयं वयासी-धत्तोसि णं तुमं देवाणु-
 प्पिया ! इत्थाइ तं चेव जाय तच्चंपि भणिओ, वुत्तिणीए चिट्ठइ, तओ पुंडरीओ भणइ-अट्ठो भंते ! भोगेहिं !, सो भणइ-
 हंता ! अट्ठो, तते णं कोडुंविचियपुरिसे सदावित्ता पावपंकेणैव रायाभिसेएण अभिसित्तो, पुंडरीओ सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं
 करेत्ता चाउज्जामं धम्मं पडिवज्ज कंडरीयस्स आयारभंडं सयसुभससुदयंपिच गेण्हइ, गिण्हित्ता इमं घोरमभिगहं पडि-
 वज्जइ-रूपइ मे धेराणं अंतिए चाउज्जामं धम्मं पडिवज्जित्ता पच्छा आहारित्तए, तओ धेराभिमुहे निगए । कंडरीओवि
 रसलोडुयाए पणीयं पाणभोयणं आहारैइ, तं च तस्स नो सम्मं परिणयं, उज्जला वेयणा पाउब्भूया, तओ से रजे रट्ठे
 अंतेउरे य गाढमुच्छिए अकामए कालं किच्चा सत्तमपुढवीए तेत्तीससागरोवमठिइओ नेरइओ जाओ । पुंडरीएवि य णं
 धेरे पप्प तेसिं अंतिए दोच्चंपि चाउज्जामं धम्मं पडिवज्जइ, तओ छट्ठक्खमणपारणगे अंते पंते सीयले पाणभोषणे आहा-
 रिए, तेण य कालाइकंतसीयलुक्खअरसविरसेण अपरिणएण वेयणा दुरहियासा जाया, तओ णं सो अधारणिज्जमिदं
 सरीरगंतिकट्ठु करयलपरिगहियं सिरसायत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु एवं वयासी-नमोत्थु णं अरहंताणं भगवंताणं जाव संपत्ताणं,
 नमोत्थु णं धेराणं भयवंताणं मम धम्मायरियाणं धम्मोवएसगाणं, पुर्विपि य णं मए धेराणं अंतिए सवे पाणाइवाते पच्च-
 क्खाते जाव सये परिगहे पच्चक्खाते, इयाणिंपि य णं तेसिं चेव भयवंताणं अंतिए सबं अकरणिज्जं जोगं पच्चक्खामि,
 जंपि य इमं सरीरगं एयंपि चरमेहिं ऊसासनीसासेहिं वोत्तिरामि, एवं आलोइयपडिकंते समाहिपत्ते कालं किच्चा सघट्ट-

सिद्धे तेस्त्रीससागरोयमाज देवो जाओ, तओ चइत्ता महाविदेहे सिञ्जिहिइ । तं मा तुमं दुब्बलत्तं वलियत्तं वा गेण्हाहि,
जहा कंडरीओ तेणं दोब्बलेणं अट्टदुहट्ठो कालगओ सत्तमीए उववन्नो, पुंडरीओ पुण पडिपुण्णगलकवोलो सबड्डसिद्धे उव-
वण्णो, एवं देवाणुप्पिया ! षळिओ दुब्बलो वा अकारणं, एत्थ ज्ञाणनिग्गहो कावधो, ज्ञाणे निग्गहो परमं पसाणं, तओ
वेसमाणो अहो भगवया मम हिययाकूयं नायंति आउट्ठो संवेगमावण्णो वंदित्ता पडिगओ, तत्थेव वेसमणस्स एगो
सामाणिओ देवो, तेण तं पुंडरीयञ्जयणं ओगहियं पंच सयाणि, सम्मत्तं च पडिवन्नो, केई भणंति-सो जंभगो । ताहे
भयवं निइयदिवसे चेइयाणि वंदित्ता पच्चोरुहइ, ते य तावसा भणंति-तुब्भे अम्हं आयरिया, अम्हे तुब्भं सीसा, सामी
भणइ-तुम्ह य अम्ह य लोणगुरू आयरिया, ते भणंति-तुब्भवि अन्नो आयरिओ ?; ताहे सामी भयवओ गुणसंथवं
करेइ, ते पयाविया, देवयाए लिंगाणि उवणीयाणि, ताहे ते भगवया सद्धिं वच्चंति, भिक्खवेला य जाया, भयवं भणइ-
किं आणिज्ज पारपणंति ?; ते भणंति-पायसो, भयवं च सबलद्धिसंपन्नो पडिग्गहं घयमहुसंजुत्तस्स भरित्ता आगओ,
ताहे भणिया-परियाडीए ठाह, ते ठिया, भयवं च अक्खीणमहाणसिओ, ते उद्धट्ठिया, पच्छा अप्पणा जिमिओ, तओ ते
सुइयरमावट्ठा, तेसिं च सेनालभक्खणं पंचण्हवि सयाणं जेमंताणं गोयमत्तामिणो तं लद्धिं पासिऊण केवलनाणमुप्पणं,
दिन्नस्स पुण सपरिवारस्स भगवओ छत्ताइच्छत्तं पेच्छंतस्स, कोडिणस्स सपरिवारस्स सामिं दट्ठण केवलनाणं समुप्पणं,
भयं गोयमसामी पुरओ पकड्डमाणो सामिं पयाहिणीकरेइ, तेवि केवलपरिसं पधाविया, गोयमसामी भणइ-एह सामिं
वंदह, सामी भणइ-गोयम ! मा, केवली आसाएहि, गोयमसामी आउट्ठो मिच्छामिदुकुडं करेइ, तओ गोयमत्तामिस्स

सुदुरं अद्धिं जाया, ताहे सामी गोयमं भणइ-किं देवाणं वयणं गेज्जे उयाहु जिणवराणं ?, गोयमो भणइ-जिणव-
राणं, फीस अद्धिं करेसि ?, ताहे सामी चत्तारि कडे पन्नवेइ, तंजहा-सुंवकडे विदलकडे चम्मकडे कंवलकडे, एवं
सीसावि सुंवकडसमाणा जाव कंवलकडसमाणा, तुमं च मम गोयमा कंवलकडसमाणो, किंच-चिरसंसिद्धो सि मे
गोयमा !, पणत्तीआलावगा भाणियद्या, जाव अविसेसामणत्ता भविस्सामो, ताहे गोयमनिरसाए दुमपत्ते णाम अज्ज-
यणं पन्नवेइ । देवोऽवि वेसमणो ततो चइत्ता अवन्तिजणवणं तुंवणसञ्चिवेसे धणगिरी नाम इब्भपुत्तो, सो य सद्धो पव-
इवकामो, तस्स मायापियरो वारंति, पच्छा सो जत्थ जत्थ वरिज्जइ तत्थ ताणि विप्परिणामेइ जहाऽहं पवइउ-
कामो, इओ य धणवालस्स इब्भस्स दुहिया सुनंदा नाम, सा भणइ-ममं देह, सा तस्स दिन्ना, तीसे य भाया अज्जस-
मिओ पुयं पवइओ सीहगिरिसगासे, तीसे य सुनंदाए कुच्छिसि सो देवो उववन्नो, ताहे भणइ धणगिरी-एस ते गब्भो
विइज्जओ होहिइत्ति सीहगिरिसगासे पवइओ, इमोऽवि नवणहं मासाणं दारगो जातो, तत्थ महिलाहिं आगयाहिं भणइ-
जइ से पिया न पवइतो होतो ता लहं होतं, सो सन्नी जाणइ-जहा मम पिया पवइतो, तस्सेवं अणुचिंतेमाणस्स जाइ-
सरणं समुप्पणं, ताहे रत्तिं दिवा य रोवइ, जेण सा निविज्जइ, ततो सुहं पवइस्संति, एवं छम्मासा वच्चंति । अणया
आयरिया समोसढा, ताहे अज्जसमिओ धणगिरी य आयरियमापुच्छंति, जहा सन्नायगाणि पेच्छामोत्ति संदिसावेंति,
सउणेण य वाहियं, आयरियहिं भणियं-महंतो लाभो, जं अज्ज सचित्तं वा अचित्तं वा लभह तं सबं लएह, ते गया,
उवसग्गिउमारद्धा, अण्णाहिं महिलाहिं भणइ-एयं से दारगं णीणेहि, तो कहिं नेहिनत्ति ?, पच्छा ताए भणियं-मए एव-

इयं कालं संगोषितो, एत्ताहे तुमं संगोवेहि, ततो तेण भणियं-मा ते पच्छातावो भविस्सइ, ताहे सक्खीकाऊण गहितो छम्मासितो, ताहे तेण चोलपट्टेण पत्तावंघिओ, न रोवइ, जाणइ सन्नी, ताहे तेसु उवस्सयं आगएसु आयरिएहिं भाणं भारियंति ह्दयो पसारितो, दिन्नो, ह्दयो भूमिं पत्तो, भणंति- अज्जो ! नज्जइ वइरंति, जाव मुक्कं, पेच्छंति देवकुमारोवमं दारगं, भणंति य-सारक्खह दारगं एयं, पवयणस्स आहारो एसोत्ति, तत्थ से वइरो चैव नामं कयं, ताहे संजईण दिन्नो, ताहिं सेजायरकुले, सेजायरगणि जाहे अप्पणगणं चेडरूवाणं पीहगं वा प्हाणं वा करंति ताहे सबं तस्स करंति, जाहे उच्चारई आयरइ ताहे आगारं दंसेइ कूवेइ वा, एवं संवहइ, फासुयपडोयारो तेसिं इट्ठो, साहूवि वाहिं विहरंति, ताहे सा सुनंदा पमग्गिया, तातो निक्खेवगोत्ति न देंति, सा आगया थणं देइ, एवं तिबरिस्सो जातो । अण्णया साहू विहरंता आगया, तत्थ राउले वगहारो जातो, सो धणगिरी भणइ- मम एयाइ दिन्नं, तो नगरं सुनंदाए पक्खियं, ताए व्हणि खेइगणि गहियाणि, रत्तो पासे ववहारे च्छेदो, तत्थ पुबहुत्तो राया दाहिणतो संघो सयणपरियणो वामपासे नर-वइस्स, तत्थ राया भणइ-मम के अप्पगा ? के परे ? जतो चेडो जाइ तस्स भवतु, तेहिं पडिस्सुयं, को पढमं वाह-रव ?, पुरिसोचमो धम्मोत्ति पुरिसो वाहरउ, ताहे नगरज्जणो आह-एएसिं परिचिओ, माया सदावउ, अविय-माया दुक्करकारिया, पुणो य पेळवसत्ता, तग्हा एसा चैव वाहरउ, ताहे आसहत्थिरहउत्तभेहिं मणिकणगरयणचित्तेहिं बालभा-वलोभावेगेहिं भणइ-एहि वयरसामी !, ताहे पळोपंतो अच्छइ, चित्तेइ य-जइ संघं अवमन्नामि तो दीहसंसारिओ भवि-स्सामि, अविय-एसावि पत्तइस्सत्ति, एवं तिण्णि वारे सदावितो ण एइ, ताहे से पिया भगइ-जइ सि कयववसातो

पद्मप्रयत्नसिद्धं इमं वदत ! । गेह लुं रयहरणं कम्मरयपमज्जनं धीर ! ॥ १ ॥ ताहे तेण तुरियं गंतूण गहियं, लोणेण 'अयइ पग्गो'सि उक्खिद्धिमीहनादो कतो, ताहे सा माया चित्तेइ-मम पई भाया पुत्तो य पपइतो, अहंपि किं अच्छामि?, एतं सापि पपइया ।

स्ते गुग्गुलेणो पालो निमंतिओ भोयणेण वासंते । नेच्छइ विणीयविणओ तं वहरिसिं नमंसासि ॥ ७६५ ॥
यो पाळः सन् गुह्यकैर्देवैर्वीर्यति सति, पर्जन्य इति गम्यते, भोजनेन निमन्त्रितो, नेच्छति विनीतविनयो, वर्तमान-
निर्देशास्त्रिकाटपिपयं सूत्रमिति प्रदर्शनार्थः, पाठान्तरं वा 'नेच्छंसु विणयजुत्तो' इति, 'तं वहरिसिं नमंसासि' तं वज्र-
शक्तिं नमसासि, एष गाथासमुदायार्थः, अवयवार्थः कथानकादयसेयः, तच्चेदम्-सो जाहे धणं न पियइ ताहे पवावितो,
माहुणीण चेय पासे अच्छइ, तेण तासिं पासे एक्कारस अंगाणि कणाहेडेण गहियाणि, पयाणुसारी सो भयवं, ताहे अट्ट-
परिसओ संजइपडिसयाओ निफाळिओ, आयरियसगासे अच्छइ, आयरिया य उज्जेणिं गया, तत्थ अहोधारं वासं
पउइ, तथा से पुवसंगइया जंभगा तेणंतेणं वोळंता तं पेच्छंति, ताहे परिक्खानिमित्तमोइण्णा, वाणियगरूवेण बलहेत्ता
उयपरउंति, सिद्धे निमंतंति, ताहे पडित्तो जाव कणगफुसियमत्थि ताहे पडिनियत्तइ, ताहे संठाइ, पुणो सद्धान्ति,
ततो वइरो गंतूण भिक्खए निणियाए उवउत्तो-दयतो पूसफलाइ खेत्ततो उज्जेणी कालओ पाउसो भावतो धरणिछिवण-
नयणनिमेसाइरहिया पइहा तुहा य, ताहे देवत्ति काऊण नेच्छइ, देवा तुहा भणंति-तुमं दहुमागया, पच्छा वेउ-
वियविल्लं दंति,

उज्जैणीए जो जंभगेहि आणक्खिज्जण थुअमहिओ । अक्खीणमहाणसिअं सीहगिरिपसंसियं वंदे ॥ ७६६ ॥
उज्जयिन्यां शो जृम्भकैर्देवविशेषैः 'आणक्खिज्जण'त्ति परीक्ष्य 'स्तुतमहितः' स्तुतो वाक्स्तवेन महितो विद्यादानेन,
अक्षीणमहानसिकं सीहगिरिप्रशंसितं वंदे इति गाथाधरार्यः ॥ भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—

पुणरवि अन्नया जेठुमासे सण्णाभूमिं गयं घयपुण्णेहि निमंतंति, तत्थवि द्वाइइवओगो, निच्छियं, तत्थ से नहगामिणी
विज्जा दिण्णा, एवं सो विहरइ । ताणि य पयाणुसारिगोहियाणि एक्कारस अंगणि संजयाणं मूले थिरतराणि जायाणि,
तत्थवि जो अज्झाइ उवरिछं पुवगयं तंपि सबं गिण्हइ, एवं तेण बहुयं गहियं, जाहे बुच्चइ-पढाहि, ताहे सो एंत-
गंपि कुटंतो अच्छइ अण्णं सुणंतो, अन्नया आयरिया मज्झण्हे साहसु भिक्खं निगएसु सण्णाभूमिं गया, वइरसामीचि
पटिरसपयाओ अच्छइ, सो तेसिं साहूणं वेंटियातो मंडलीए रइत्ता मज्झे अप्पणा ठाउं वायणं देइ, ताहे परिवाडीए
एक्कारसवि अंगणि वाएइ पुवगयं च, ताव आयरिया आगया चिंतंति-लहुं साहू आगया, सुणइ सइं मेघोघरसियं,
चहिया सुणंता अच्छंति, नायं जहा वइरोत्ति, पच्छा ओसरिऊण पुणो सइपडियं निसीहियं करेंति, मा से संका भवि-
स्सइ, ताहे तेण तुरियं वेंटियाओ सट्टाणे ठवियातो, निगंनूण दंडयं गेण्हइ पाए च पमज्जइ, ताहे आयरिया चिंतंति—
मा एवं साहू परिभवित्संति तो जाणावेमि, ताहे रत्तिं आयरिया साहू आपुच्छंति-जहा अमुगं गामं वच्चाओ, तत्थ
दो तिसि वा दियसे अच्छिस्सामो, तत्थ जोगपडिवन्नगा भणंति-अग्हं को वाणारिओ ?, आयरिया भणंति-वइरोत्ति,
तेहिं विणीण्हिं तहत्ति पडिसुयं, आयरिया गया, साहवोडवि पडिलेहित्ता कालनिवेशणादि वइरस्स करेंति, ततो सबंमि

परणिञ्जे कए पच्छा से निसज्जा रइया, सोइवि भयवं निविद्धो, तेइवि जहा आयरियस्स तहा विणयं पंडंजति, ताहे सो
 तेनि करकरस्स मयंसिं अणुपरियाडीए आलावगे देइ, जेइवि मंदमेहाथी तेइवि सिग्घं पट्टविउमारद्धा, ततो ते विग्घिया,
 जोरि एइ आलावगो पुपट्ठितो तंपि निण्णासणत्थं पुच्छंति, सोइवि सघं आइक्खइ, तेइवि तुट्ठा भणंति-जइ आयरिया
 कइययाणि दियदाणि अच्छंजा तो एस सुयक्खंधो लहुं समप्पेज्जा, जं आयरियसगासे चिरेण परिवाडीए गेण्हंति तं
 इमो एफाप पोरिसीए सारेइ, सो य तेत्तिं बहुमतो जातो, आयरियावि जाणाविउत्ति कावं आगया, अवसेसं वरं
 अग्गायिजउत्ति, पुच्छंति य आयरिया साहुणो-सरिओ सज्जाओ?, ते भणंति-सरिओ, एस चेव अग्हाण वाणा-
 यरिओ भयतु, आयरिया भणंति-होहिइ, मा तुब्भे एयं परिभद्विस्सहत्ति तुज्झं जाणावणनिमित्तमहं गतो, न पुण एस
 कप्पो, जतो एएण सुयं कण्णाहेइएण गहियं, अतो एयस्स उस्सारकप्पो करेयवो, तो सिग्घमुस्सारेति, विइयपोरिसीए
 अरथं कहेति, तदुभयकप्पजोगतिकारुण, जे य अत्या आयरियस्सवि संकिया तेइवि तेण उग्घाडिया, जावइयं दिट्ठि-
 पायं जाणंति तत्तिओ गहिओ, ते विहरंता दसपुरं गया, उज्जेणीए भइगुत्ता नाम आयरिया थेरकप्पट्ठिया, तेसिं दिट्ठि-
 पाओ अत्थि, संघाउओ से दिज्जो, ताहे अइगतो भइगुत्ताणं पासे, भइगुत्ता य थेरा सुविणयं पासंति पाभाइयं, ततो
 पभाते साहूण साहेत्ति, जहा मम पडिगहो खीरभरितो, सो आंगंतूण सीहपोयएण पीतो लेहिओ य, तस्स किं फलं
 होज्जा ?, ते अण्णमण्णाणि अयाणंता वागरेति, गुरु भणंति-न जाणह तुज्झे, मम पडिच्छओ पहिइ, सो सवं सुत्तं
 अत्थं च वेच्छिहिइ, भयवंपि धाहिरियाए इत्थो, पभाए आगतो, दिट्ठो, सुयपुवो एस सो वइरो, तुहेहिं लवगूहिओ,

ताहे तरस सगासे दस पुधाणि पढियाणि, तो अणुणानिमित्तं जहिं चेष लइट्टो तहिं चेष अणुजाणियबोत्ति दसपुरमागया,
तत्थ अणुणा आरद्धा, नवरि देवेहिं अणुणा लवट्टविया, दिवाणि पुप्फाणि चुण्णाणि से लवणीयाणि । अमुमेवार्थं
चेत्स्यारोप्य ग्रन्थकृदाह—

जस्स अणुत्थाए वायगत्तणे दसपुरम्मि नयरम्मि । देवेहिं कया महिमा पयाणुसारिं नमंसासि ॥ ७६७ ॥

यस्य समनुज्ञाते वाचकत्वे-आचार्यत्वे दशपुरे नगरे देवैर्जृम्भकैः कृता महिमा-पूजा तं वज्रार्पि पदानुसारिणं नमस्यामि ।
अणया सीहगिरी वइरस गणं दाऊण भत्तं पच्चक्खवाइय देवलोगं गतो, वइरसामीवि पंचहिं अणगारसएहिं संपरिवुडो
विहरइ, जत्थ २ वच्चइ तत्थ २ ओरालक्किच्चिन्नसदा परिभंमंति-अहो भयवं भवियजणविवोहणं करेत्तो विहरइ । इतो य-
पाटलिपुत्ते नयरे घणो सेट्ठी, तस्स धूया अतीव रूययती, तस्स य जाणसालाए साहुणीओ ठियातो, तातो पुण वइरस
गुणसंयवं करेत्ति, सहावेण य कामियकामतो लोवो, सिट्ठिधूया चितेइ-जइ सो मम पती होज्जा ताऽहं भोगे भुंजिस्सं,
इयरहा अलं भोगेहिं, वरगा पंति, सा पसेहावेइ, ताहे साहिंति पवइयाओ-न. परिणेइ, सा भणइ-जइ न परिणेइ
अहंपि पयलं गेण्हिस्सं, भयवंपि विहरंतो पाडलिपुत्तमागतो, तत्थ राया सपरिजणो अम्मोगइयाए निगतो, ते पवइ-
यगा फट्टुगेहिं पंति, तत्थ वहुवे ओरालियसरीरा, राया पुच्छइ-इमो भयवं वइरसामी ?, ते भणंति-न भवइ इमो,
किंतु तस्स सीसो, जाय अपच्छिंमं वंदं, तत्थ पविरलसाहुसहिओ दिट्ठो, आयरियाण पडिख्वो, राया पाएहु पडित्तो, ताहे
उज्जाणे ठिया, धम्मो कहित्तो, खीरासवलद्धी भयवं, राया हयहियतो कतो, अंतेउरे साहत्ति, ताओ भणंति-अम्हेवि

प्रथमो, सयं अंतेउरं निगयं, सा य सेद्विधूया लोगस्स पासे सुणित्ता किह पिच्छिज्जामिति चिंतेती अच्छइ, विइयदि-
 यमे पिया विन्नचित्तो-तस्स देहि, अह नवि अप्पाणं धियाएमि, ताहे सवालंकारविभूसिया अणेगाहिं धणकोडीहिं सह
 नीणिया, धम्मो कहितो, भयवं च खीरासवलद्धिओ, लोगो भणइ-अहो सुस्सरो भयवं, सघगुणसंपन्नो, नवरं रूवविहूणो,
 जइ रूवं होंतं सपगुणसंपया होंता, भयवं तेसिं मणोगयं नाउं तत्थ सयसहस्सपत्तं पउमं विउवइ, तस्स उवरिं निविट्ठो,
 रूवं विउवइ अतीय सोमं, जारिसं परं देयाणं, लोगो आउट्ठो भणइ-एयं एयस्स साभावियं रूवं, मा पत्थणिज्जो होहा-
 मित्तिधिरूवेण अच्छति सात्तिसउत्ति, रायावि भणइ-अहो भयवतो एयमवि अत्थि, ताहे अणगारुणे वन्नेइ, पभू असं-
 सेत्तदीयसमुदे विउपित्ता आइणविप्पइण्णे करेत्तए, ताहे तेण रूवेण धम्मं कहेइ, ततो सेट्ठिणा निमंतिता, भयवंपि
 विसए निंदइ, भणइ-जइ ममं इच्छइ तो पयउ । अमुमेवार्थं हदि व्यवस्थाप्य आह—

जो कन्नाइ घणेण य निमंतिओ जुवणम्मि गिहवइणा । नयरम्मि कुसुमनामे तं चइररिसिं नमंसांमि ॥७६८॥

यः कन्यया धनेन च यौवने निमन्त्रितो गृहपतिना-धनेन, क ? , नगरे कुसुमनान्नि, पाटलिपुत्रे इत्यर्थः, तं यज्जार्थं
 नमस्यामि ॥ तेण य भगवता पयाणुसारित्तणओ पग्हुट्ठा महापरिणतो अज्झयणातो आगासगामिणी विज्जा उद्धरिया, तीए
 गयणगमणलद्धिसंपन्नो भयवंति । उक्तमर्थं मनस्याधायाह—

जेणुद्धरिया विज्जा आगासगमा महापरिन्नाओ । वंदांमि अज्जवइरं अपच्छिमो जो सुअघराणं ॥ ७६९ ॥

येनोद्धृता विद्या 'आगासगम'त्ति गमनं गमः, आकाशेन गमो यस्यां सा आकाशगमा, महापरिज्ञातो-महापरिज्ञानामका-

ध्ययनात्, तमार्यवज्र-आरात् सर्वाहियधर्म्येभ्यो यातः-प्राहः सर्वैरुपादेयगुणैरित्यार्यः, स चासौ वज्रश्चेति आर्यवज्रः तं पदे, अपश्चिमो यः श्रुतधराणां-दशपूर्वविदाम् । साम्प्रतमन्येभ्योऽधिकृतयाज्यानिपेधल्यापनाय प्रदाननिराचिकीर्तुस्तदनुवाद-
स्त्वादिदमाह-

मणह य आहिडिजा जंबुद्वीवं इमाह विजाए । गंतुं च माणुससगं विजाए एस मे विसओ ॥ ७७० ॥

मणह अ धारेअया, नट्ट दापया इमा मए विजा । अस्पिड्डिया उ-मणुआ होहिंति अओ परं अन्ने ॥ ७७१ ॥

भणति च, यत्तमाननिर्देशप्रयोजनं प्राग्वत्, आहिडित्, पाठान्तरं वा 'आमणिसु य हिडिजा' इति, वभाण हिडित्-
पर्यट्त् जम्बूद्वीपमनया, तथा गत्या च मानुपतगं-मानुपोत्तरपर्वतं, तिष्ठेयमिति वाक्यशेषः, विद्याया एष मे विपयो-
गोचरः । भणति चेति पूर्ववत्, धारयितव्या प्रवचनोपकाराय, न पुनर्दातव्या इयं मया विद्या, हुशब्दः पुनःशब्दार्थः,
क्रिमिल्यत आह--अल्पद्वय एव, तुदाब्द एवकारार्थः, भविष्यन्त्यतः परमन्ये-भविष्यत्कालभाविनः । सो भयवं पदंगुण-
विजाजुतो विहरतो पुणवेसतो उत्तरावहं गतो, तत्थ बुभिक्खं जायं, पंथावि वोच्छिन्ना, ताहे संघो उवागतो-अथवं
नित्यारेहि, ताहे पढविजाए संघो चडितो, तत्थ सेजायरो चारीए गओ एइ, ते य उप्पइए पासइ, त्रितेइ य जहा-
कोइ विणासो उवट्ठितो ततो संघो जाइ, ताहे सो आसएण सिहिं छिंदित्ता भणइ-अहंपि भयवं तुम्ह साहम्मिओ, ततो
सोऽपि विट्ठतो इमं सुत्तमणुसंतेणं-साहम्मियवच्छंमि उल्लुया उल्लुया य सज्झाए । चरणकरणंमि य तहा तित्थस्स
पभायणाए य ॥१॥ इत्यादि, ततो पच्छा भयवं उप्पइतो, पत्तो पुरियं नयरिं, तत्थ सुभिक्खं, तत्थ य सावगा बहुया, तत्थ उत्तिन्ना,

राया तथ तच्चण्णियसत्तो, तथ अम्हचयाण सट्टाणं तच्चण्णिओयासगाण यं महाविरोहो, सवथ ते उवासगा पराइ-
 जंति, ताहे तेहिं राया पज्जोसग्गाए पुक्काणि वारावितो, सट्टा अइत्ता जाया नत्थि पुक्काणित्ति, ताहे सवालुदुहा
 पइरत्तामिं उयट्ठिया, तुब्भे जाणह जइ तुब्भेहिं संतेहिं पवयणमोहाविज्जाइ, एवं बहुप्पगारं भणितो भययं उप्पइतो, माहे-
 त्तिरिं गतो, तथ दुयासणं नाम वाणमंतरं, तथ कुंभो पुक्काण उट्ठइ, तथ भययतो पिउमिचो तडितो, सो संभंतो भणइ-
 किमागमणपओयणं?, भगवया भणियं-पुक्केहिं पओयणं, सो भणइ-अणुगहो, भयवया भणितो-ताय तुब्भे गहेह जाव
 एमि, पच्छा सुराहिमंतंते त्तिरिसगासं गतो, त्तिरीए चेइयअच्चणियनिमित्तं पउमं छिचगं, ताहे वंदित्ता त्तिरीए निमित्तओ, तं
 गहाय दुयासणपरं एइ, तथ अणेणं विमाणं विउयियं, तथ कुंभं पुक्काण छोड्ढणं जंभगणपरिउडो दियेणं गीयगं-
 पयनिनादेण आगसेण आगतो, तस्स पउमस्स घंटे वइरसामी ठितो, ततो ते तच्चण्णिया भणंति-अम्हं एयं पाडिहेरं,
 अयं गहाय निगया, तं बिहारं योलित्ता अरहंतपरं गया, तथ देवेहिं महिमा कया, लोगस्स अतीय बहुमाणो जातो,
 रायापि आवटो समणोवासतो जाओ । वरुमेयार्थं हदि निवेइयाह—

माहेसरीउ सेसा पुरिअं नीआ छुआसणगिहाओ । गयणयलमइचइत्ता चइरेण महाणुभागेण ॥ ७७२ ॥

माहेश्वर्या नगर्या: 'शेषा' पुप्पसमुदयलक्षणा पुरिकां नगरीं नीता हुताशनगृहात्-हुताशननामकव्यन्तरदेवसमन्वितो-
 घानात्, कथं?-गगनतलमत्तिव्यतीव्य-अतीवोच्छ्रय वज्रेण महानुभागेन, भागः अचिन्त्या शक्तिः । एवं सो विहरंतो
 भययं त्तिरिमाळं गतो । एवं सो नयविसारदो, एवं ताव अपुहुत्तमासी, एत्थ गाहा—

अपुहुत्ते अणुओगो चत्तारि दुवार भासई एगो । पुहुताणुओगकरणे ते अत्थ तओ उ बुच्छिन्ना ॥ ७७३ ॥
अपृथक्त्वे सति एकोऽनुयोगश्चत्वारि द्वाराणि-चरणकरणधर्मकालद्रव्याणि भापते, वर्त्तमाननिर्देशफलं . प्राग्बत्, पृथक्त्वानुयोगकरणे पुनस्तेऽर्थाः-चरणादयस्तस एव-पृथक्त्वानुयोगकरणात् व्यवच्छिन्नाः ॥ सम्प्रति. येन पृथक्त्वं कृतं तंमभियातुकाम आह—

देविदवंदिपहिं महाणुभावेहिं रक्खिअअज्जेहिं । जुगमासज्ज विहत्तो अणुओगो ता कओ चउहा ॥ ७७४ ॥
देवेन्द्रवन्दितैर्महानुभागेरार्यरक्षितैर्दुर्वलिकापुष्पमित्रं प्राज्ञमप्यतिगुपिलतयाऽनुयोगस्य, विस्मृतसूत्रार्थमवलोक्य युगमासाद्य प्रयचनहिताय विभक्तः-पृथक् पृथग् व्यधस्थापितोऽनुयोगः, ततः कृतश्चतुर्द्धा-चतुर्षु स्थानेषु नियुक्तश्चरणकरणा-नुयोगादिरिति ॥।

तेणं कालेणं तेणं समएणं दसपुरं नाम नयरे, तत्थ सोमदेवो माहणो अहो, तरस. रुइसोमा भारिया समणोवासिया, तीसे पुत्तो रक्खतो, तस्स अणुमगजातो फग्गुरक्खितो । अच्छंनु ताव अज्जरक्खिया, दसपुरं नगरं कहमुप्पन्नं, ? , तेणं कालेणं तेणं समएणं वंपा नयरी, तत्थ कुमारवंदी सुवण्णगारो इत्थिलोलो परिवसइ, सो जत्थ, सुखं दारियं पासइ सुणेइ वा तत्थ पंच सुवण्णसयाणि दाऊण परिणेइ, एवं तेण पंच सयाणि पिंडियाणि, ताहे सो ईसालुओ. एगक्खंभं पासायं करेत्ता ताहिं समं ललइ, तस्स मित्तो भागिलो नाम समणोवासओ, अत्तया च पंचसेलगदीवत्थघातो वाणमं वरीत्तो सुखइनियोगेण नंदीसरवरदीवं जत्ताए पत्थिया, ता ताणं विज्जुमाली नाम पंचसेलाहिबई भत्ता सो. बुत्तो, ततो

चिंतिते-कंचि युगाद्देवो जो अग्नें भक्ता भवेत्, एवं चिंतित्ता पत्थियातो, विद्वयंतीओ चंपामङ्गण गच्छंति, ताहिं
 तथा गच्छंतीहि चंपाए कुमारनंदी पंचमहिलासयपरिवारो उवलंततो दिडो, ततो चित्तिर्य-एस इत्थिलोलो, एयं युगा-
 हेमो, ताहे ताहिं उज्जाणगयस्स तस्स अप्पा दंसितो, तातो सो भणइ-काओ तुब्भे !, ताओ भणंति-देवयातो, सो
 मुत्थिओ ताओ परयेइ, ततो भणंति-जइ ते अग्हाहिं कज्जं ता पंचसेलगं दीयं एज्जाहिंत्ति भणिऊण उप्पइया, गया
 य, सो य तासु मुत्थित्तो रायफुल्ले सुयणं दाऊण पडहगं नीणेइ-कुमारनंदिं जो पंचसेलगं. नेइ तस्स धणकोडिं देइ, येरेण
 पडहो वारिओ, वहणं फारियं, पत्थयणस्स भरियं, येरो तं दयं पुत्ताण दाऊण कुमारनंदिणा सह जाणवत्ते पत्थित्तो,
 जाहे इरं समुद्दमत्तिगतो ताहे येरो भणइ-किंचि पेच्छसि !, सो भणइ-किंचि कालगं, तेण भणियं-एस वडो, समुद्द-
 कूले पय्यपादे जातो, एयस्स हेट्टेण एयं वहणं जाहिइ, तो तुमं अमूढो वडे विलगगेज्जासि, ताहे पंचसेलातो भारुड-
 पयली पदित्ति, तेसिं जुगलस्स तिन्नि पाया, ततो तेसु सुत्तेसु मज्झिहे पाए लग्गो होज्जाहि पडेण. अप्पाणं बंधिउं, तो. तं
 पंचसेलयं दीयं नेदित्ति, अह तं वडं न लग्गसि तो एयं वाहणं वलयामुहं पचिसिहिइ, तत्थ विणस्सिहिसि, एवं सो
 विलगो, नीतो पयलीहिं, ताहे ताहिं बंतरीहिं भमंतीहिं दिडो, रिद्धी य से दाइया, सो पग्गहित्तो, ततो ताहिं भणित्तो-
 न एएण सरीरेण अग्ने भुज्जामो, किंचिज्जलणप्पवेसाइ करेहि, जह पंचसेलगे उवयज्जसित्ति, सो भणइ-किह एत्ताहे
 जामि !, ताहिं करयलपुडे (गेण्हेत्ता) सए उज्जाणे छड्ढित्तो, ताहे लोगो आगंतूण पुच्छइ, सो भणइ-‘विडं सुयमणुभूयं, जं
 वित्तं पंचसेलप दीचे’ इत्ति, ततो इंगिणिं निक्खिण्णो साहइ, सहो य से मित्तो, तेण वारित्तो, जहा पबज्जाए सुंदरतरा भोगा,

वारिज्जंतोऽपि इंगिणिमरणेण मतो पंचसेल्यहिवई जातो, सहस्स निबंधो जहा एस अन्नाणी भोगाण कज्जे किलिस्सइत्ति, अग्हे जाणंता कीस अच्छामोत्ति पयइतो, कालं काऊण अच्चुए उववन्नो,ओहिणा तं पेच्छइ । अन्नया नंदीसरवरजत्ताए पलायंतस्स पडहतो गलए ओलइओ, ता वायंतो नंदीसरं गतो, सहो आगतो तं पेच्छइ, सो तस्स तेयं असहमाणो पलायइ, सो तेयं साहरित्ता भणइ-भो ! ममं जाणसि ? , सो भणइ-को सक्काइए इंदे न याणइ ? , ताहे तं सावगल्लवं दंसइ, जाणावितो य, ताहे संवेगमायणो भणइ-संदिसह इयाणिं किं करेमि ? , भणइ-वद्धमाणसामिस्स पडिमं करेह, ततो ते सम्मत्तवीयं होहिइ, ताहे महाहिमंतातो गोसीसचंदणरुक्खं छेत्तूण तत्थ पडिमं निवत्तेऊण कट्टसंपुडे छुभित्ता स रहसा समागतो समुदे, पवहणं पासइ उप्पाइएण छम्मासे भमंतं, ताहे तं उप्पाइयं तेण उवसामियं, सा य खोडी दिन्ना, भणिया य-देवाहिदेवस्स पडिमा कायवा, वीयभए उत्तारिया, उदायणो राया तावसभत्तो, तस्स पभावई देवी समणोवासिया, उदायणस्स चाणिएहिं (कहियं-) देवाहिदेवस्स पडिमा करेयवा इत्ति, ताहे इंदाईणं कीरइ, परसू न वइइ, पभावतीए सुयं, सा भणइ-वद्धमाणसामी देवाहिदेवो तस्स कीरउ, वाहिओ परसू, विहडियं कट्टसंपुडं, दिट्ठा पुयनिग्गिमा भयवतो वद्धमाणसामिस्स पडिमा, अंतरेरे चेइये पभावती ण्हाया तिसंझं अच्चेइ, अन्नया देवी नच्चइ, राया वीणं चाएइ, सो देवीए सीसं न पेच्छइ, अच्चिई से जाया, वीणावायणं हत्थाओ भट्टं, देवी रुट्ठा, भणइ-किं इट्ठु नच्चियं ? , निबंधे सिद्धं, सा भणइ-किं मम ? , सुचिरं सावयत्तणमणुपालियं, अन्नया चेडिं ण्हाया भणत्ति-पोत्ताइं आणेहि, ताए रत्तगणि आणीयाणि, रुट्ठा अद्दाएण आहया, चेइयधरं पविसंतीए रत्तगणि देसित्ति, आहया

नेही मया, ताहे चित्तेइ-संठियं मए धर्यं, किं जोयिणंति ?, रायाणं आयुच्छइ—भत्तं पच्चक्खामिति, निब्बंधे राया
 भणइ—जइ परं वोहेसि, पडिस्सुयं, भत्तपच्चक्खाणेण मया, देयलोगं गया, जिणपडिमं देवदत्ता दासचेदी बुज्जा सुस्स-
 तइ, देयो उदायणं संबोहेइ, सो य तायसभत्तो, ताहे देयो तावसरूवं करेइ, अमयफलाणि गहाय आगतो, रण्णा आसा-
 इयाणि, भणितो—कहिं एयाणि फलाणि ?, भणइ—जगरस्स अदूरसामन्ते, तहिं तेण समं गतो, तेहिं पारद्धो, नासंतो
 यणसंठे साहयो वेच्छइ, तेहिं धम्मो कहितो, संबुद्धो, अत्ताणं दरिसेइ, आयुच्छिचा गतो जाव अरथाणीए चैव अत्ताणं

वेच्छइ, एवं सह्यो जातो ।
 इगो य गंधारतो सावगो सयातो जम्मभूमीतो वंदिता वेयहे कणगपडिमातो सुणिता उवयासेण ठितो, जइ वा मतो
 विहाउ वा, देययाए दंसियातो, तुद्धा य सयकामियाण गुलियाण सयं देइ, ततो नितो सुणेइ—धीयभए जिणपडिमा
 गोसीसचंदणमई, तं वंदजो पइ, वंदइ, तत्थ रोगी जातो, देवदत्ताए पडियरिओ, तुद्धेण से तातो गुलियातो दिशातो,
 तो पपइतो । अन्नया ताए चित्तियं—मम कणगसरित्तो वल्लो भवउत्ति, ततो जच्चकणगवन्ना जाया, पुणो वित्तेइ—भोगे
 भुंजामि, एस राया ताव मम पिया अन्ने य गोद्धा, ताहे पज्जोयं रोएइ, तं मणंसि काउं गुलियं खाइ, तस्सवि देवयाए
 कदियं—परिसी रूपपइत्ति, तेण सुवन्नगुलियाए दूतो पेसिओ, सा भणइ—वेच्छामि ताव तुमं, सो नलगिरिणा रत्तिं
 आगतो, विद्धो, तीए अभिरुइओ, सा भणइ—जइ पडिमं नेसि तो जामि, ताहे पडिमा अन्ना नत्थित्ति रत्तिं वसिऊण
 पडिगतो, अन्नं जिणपडिमरूवं काऊण आगतो, तत्थ ठाणे ठवित्ता जीवसाभिं सुवण्णगुलियं च गहाय उजेणि

पडिगतो, तत्थ नलगिरिणा मुत्तपुरीत्ताणि मुक्काणि, तेण गंधेण सव्वे हत्थी उम्मत्ता जाया, तं च दिसं गंधो एइ, जाव पलोयइ ताव नलगिरिस्स पयं दिडं, किंनिमिचमागतोत्ति ?, जाव चेडी न दीसइ, चेडी नीया नाम पडिमं पलोएह, नवरं अच्छइत्ति निवेदियं, अच्छणवेलाए राया आगतो, पेच्छइ पडिमाए पुष्फाणि मिलाणाणि, ततो निवन्तेण नायं— पडिरूवगत्ति, हरिया पडिमा, ततो णेण पज्जोयस्स दूतो पेसितो—न मम चेडीए कज्जं, पडिमं विसज्जेहि, सो न देइ, ताहे पधावितो जेट्टमासे दसहिं राईहिं समं, उत्तरंताण य मंरुमि तिसाए खंधावारी मरिउमाढत्तो, रत्तो निवेदितं, ततोऽणेण पभावती चितिया, आगया, तीए तिणिण पुक्खराणि कयाणि—अग्गिमस्स मच्छिमस्स, पच्छिमस्स, ताहे आसत्थो, आगतो उज्जेणिं, भणिओ य पज्जोओ—किं लोणेण मारिएणं ?, तुज्जं मज्झ य जुज्जं भवतु, अस्सेहिं रहेहिं पायहिं वा जेण रुच्चइ, पज्जोओ भणइ—रहेण जुज्जामो, ताहे नलगिरिणा पडिकप्पिएणागतो, राया रहेण, ततो रण्णा भणितो—असच्चसंधोऽस्ति, तहावि ते अज्ज नत्थि मोक्खो, ततो णेण रहो मंडलीए दिन्नो, हत्थी वेणेण पत्थितो, रत्ता रहेण दिन्नो (जिओ), ताहे जं जं पायं उक्खिवइ तत्थ तत्थ राया सरे छुभति, जाव हत्थी पडितो, ओयरंतो वद्धो, निडाले य से अंको कओ—उदायणराजवासीपतिरिति, पच्छा नियं नगरं पधावितो, पडिमा नेच्छइत्ति सुक्का, अंतरा चासेण ओवद्धो ठितो, ताहे उक्खंदभएण दसवि रायाणो धूलीए पागारे करित्ता ठिया, जं च राया जेमेति तं च पज्जो- यस्सवि दिज्जइ, नवरं पज्जोसवणाए सुएण पुच्छितो—किं अज्ज जेमेसि ?, ताहे सो चित्तेइ—मारिज्जामि, भणइ—किं अज्ज पुच्छिज्जासि ?, सुओ भणइ—राया अज्ज पज्जोसवणत्ति उक्खासितो, ततो सोइउमारद्धो—मम मायापिया संजयाणि, न

याजियं मया जहा अज्ज पज्जोसवणत्ति, अहं पि सखओ उववासं करेमि, रण्णो कहियं, राया भणइ-जाणामि जहा सो धुत्तो, किं पुण ? ममं एयंमि वद्धेए पज्जोसवणं चेव न सुइइइ, ताहे मुक्को खामितो, पट्टो य से सोवण्णो बद्धो, मा ताणि जक्खराणि दीसिहंहु, सो य से विसओ दिन्नो, तप्पभिई पट्टवद्धगा रायाणो जाया, पुबं मउडवद्धा आसी ! वत्ते वासारत्ते राया गतो, तत्थ जौ वणियवगो आगतो सो ताहिं चेव ठित्तो, ताहे तं दसपुरं जायं, एवं दसपुरमुप्पणं, तत्थ उप्पणा अजरक्खिया ! सो य रक्खितो जं पिया से जाणइ तं तत्थेव अहिलित्तो, पच्छा न तीरइ घरे पडिउंति गतो पाड-लिपुत्तं, चत्तारि घेदे संगोवंगे अधीतो, सम्मत्तपारायणो साखापारगो जातो, किं बहुणा ?, चोइसवि विज्जाठाणाणि गहियाणि, ताहे आगतो दसपुरं, ते य रायकुलसेवगा नज्जंति रायकुले, तेण संविदियं रण्णो कयं जहा एमि, ताहे ऊसियपढागं नगरं कयं, राया सयमेव अम्मोगइयाए निगतो, विट्ठो, सक्कारितो य, अग्गाहारो य से दिन्नो, एवं सो नगरेण सवेण अभिनंदिज्जंतो अप्पणो घरं पत्तो, तत्थवि वाहिरंतरिया परिसा आढाइ, तं पि वंदणक्कलसाइसोभियं, तत्थ धाहिरियाए उवट्ठाणसालाए ठित्तो, लोगस्स अग्घं पडिच्छइ, ताहे वयंसया मित्ता य सवेण पेच्छया आगया, विट्ठपरिचि-एण नगरज्जेण अग्घेण य पूइतो, घरं च से दुपयचउप्पयहिरण्णादिणा भरियं, ताहे चित्तेइ-अम्मं न पेच्छामि, ताहे घरमतिगतो, मायरं अभिवाएइ, ताए भन्नइ-सागयं पुत्तत्ति, पुणरवि मज्झाथा चेव अच्छइ, सो भणइ-किं न अम्मो ! तुग्ग तुट्ठी ?, जेण मए एन्तेणं नगरं विन्धियं चोइसण्हं विज्जाठाणाणं आगमे कए, सा भणइ-कहं पुत्त ! मम तुट्ठी भवि-स्सइ ?, जेण तुमं वद्धणं सत्ताणं वहकरणमहिल्लिउमागतो, जेण संसारो वहिज्जइ तेण कहं तूसामि ?, किं तुमं दिट्ठियायं

पडिउमागतो !, पच्छा सो चित्तेइ-केरिसो कित्तितो वा सो होहिइ !, जामि पढामि जेण माऊण तुट्ठी भवइ, किं मम लोणेण तोसिएणं ? ताहे भणइ-कहिं सो दिट्ठिवातो !, सा भणइ-साहूणं दिट्ठिवादो, ताहे से नामस्स अक्खरत्थं चिंति-उमारद्धो-दृष्टीनां वादः दृष्टिवादः, ताव चित्तेइ-नामं पि चैव सुंदरं, जइ कोइ अज्झावेइ अज्झामि, मायावि तोसिया भवइ, ताहे भणइ-कहिं ते दिट्ठिवायजाणंतगा !, सा भणइ-अहं उच्छुधरे तोसलिपुत्ता नाम आयरिया, सो भणइ-कहं अज्झामि, मा तुब्भे उस्सुगा होह, ताहे सो रत्तिं दिट्ठिवायनामत्थं चित्तंतो न चैव सुत्तो, वीयदिवसे अइप्पभाए चैव पट्ठितो, तस्स य पिवमित्तो अवरगामे वंभणो परिवसई, तेण हिज्जो न दिट्ठितो, अज्ज पेच्छामित्ति उच्छुलट्ठितो गहाय एइ, नव पडिपुत्तातो एणं च खंडं, इमो य नीइ, सो य पत्तो, को तुमं !, अज्जरक्खित्तोऽहं, ताहे सो तुट्ठो अवगूहइ, सागयं !, अहं तुज्जे दहुमागतो, ताहे सो भणइ-अहं सरीरचित्ताए निज्जामि, एयातो उच्छुलट्ठितो अम्माए हत्थे समप्पेज्जाहि, भणेज्जासु य-दिट्ठो मए अज्जरक्खित्तो, अहमेव पढमं दिट्ठो, सा तुट्ठा चित्तेइ-मम पुत्तेण सोहणं मंगलं दिट्ठं, नव पुवा धेत्तवा खंडं च, इयरोऽवि तं खेव चित्तेइ-मए नव अंगाणि अज्झयणाणि वा धेत्तवाणि, दसमं न सबं, ताहे गतो उच्छुधरं, तत्थ चित्तेइ-किह एवमेव अइमि गोहो जहा अयाणंतो !, जो एणसिं सावगो भविस्सइ तेण समं पविसामि, एगपसे अच्छइ पलीणो; तत्थ य ढट्ठरो नाम सावओ ढट्ठरसरो, सो सरीरचित्तं काऊण साहूण पडिस्सयं वच्चइ, ताहे तेण दूरट्ठिएण तिन्नि निसीहियातो कयाओ, एवं च इरियादी ढट्ठरसरेण करेइ, सो पुण मेहावी तं अवधारेइ, सोवि तेणेव कमेण उवगतो, सबेसिं साहूणं वंदणं कयं, सो न वंदितो सावगो, ताहे आयरिएहिं नायं-एस-नवसहो, पच्छा

पुच्छंति-कत्तो धम्मागमो ?, तेण भणियं-एयस्स सावगस्स मूलातो, साह्हिं कहियं-जहा. एस सेजाथरीए पुत्तो जो कइं हत्थिखंधेण अभिणीतो, किहत्ति !, ताहे सव्वं साहइ, अहं दिट्ठिवायं अज्झाइउं तुज्झं पासमागतो, आयरिएहिं भणियं-अहं दिवखान्भुवगमेण अज्झाइज्जइ, भणइ-पद्यामि, सोऽवि परिवाडीए अज्झाइज्जइ, एवं होउ, परिवाडीए अज्झामि, किंतु मए एत्थ न जाइ पवइउं, अन्नत्थ वच्चामो, एस राया ममाणुरत्तो अन्नो य लोको, पच्छा मम. वलावि नेजा, तग्हा अन्नत्थ वच्चामो, ताहे तं गहाय अन्नत्थ गता, एसा पढमा सेहनिफ्फेडिया, एवं तेण अचिरेण कालेण आया-राइणि एक्कारस अंगाणि अहिजियाणि, (जावइओ) दिट्ठिवातो तोसल्लिपुत्ताणं आयरियाणं सोऽवि अणेण गहितो, तत्थ अज्जव-इरा सुयंति जुगप्पहाणा, तेसिं दिट्ठिवादो वहूओ अत्थि, ताहे सो तत्थ वच्चइ उज्जेणीमज्जेणं, तत्थ भइगुत्ताणं थेराणमंति-ययुयगतो, तेहिवि अणुबूहितो-धण्णो कयत्थोऽसि, अहं संल्लिहियसरीरो, नत्थि ममं निज्जावतो, तुमं निज्जावगो होहि, तेण तहत्ति पडिस्सुयं, ताहे अच्छइ, तेहिं कालं करंतेहिं भणइ-मा वइरसामिणा समं अच्छेज्जासि, वीसुं पडिस्सए ठितो पडिज्जासि, जो तेहिं समं एगमवि रत्तिं वसइ सो तेण अणुमरइ, तेण पडिस्सुयं, कालगते गतो वइरसामिसगासं, वाहिं ठितो, तेऽवि सुविणयं पेच्छंति, तेसिं पुण थवं सिट्ठं जायं, तेहिवि तहेव परिणामियं, आगतो, पुच्छितो-कत्तो ?, तोस-ल्लिपुत्ताणं पासतो, ते भणंति-तुज्झे अज्जरक्खिता ?, आमं, साहु सागयं, कहिं ठितो सि ?, वाहिं, ताहे आयरिया भणंति-वाहिं ठियाण किं जाइ अज्झाइउं ?, तुमं किं न जाणसि ?, ताहे सो भणइ-खमासमणेहिं अहं भइगुत्तथेरेहिं भणितो-वाहिं ठापज्जासि, ते उवउत्ता जाणंति-सुंदरं, न निक्कारणं आयरिया भणंति, अच्छह, ताहे अज्झाइउं पवत्तो,

ततो अचिरेण कालेण नव पुथाणि अहिज्जियाणि, दसमं वेत्तुमाढत्तं, ताहे अज्जवइरा भणंति—जवियाइं ता करेह, एय मेयस्स परिकम्मं, ताणि पगाढं गणिते सुहुमाणि, ताणिवि जवियाणि तेण चउवीसं गहियाणि, एवं ताव सो अज्जाइ।
इतो य से अम्मापियरं सोणेण गहितं, उज्जोयं करिस्सामित्ति अंधकारतरं जायं, ताहे ताणि अप्पाहेत्ति, तहवि न एइ, ततो उहरतो से भाया फगुरक्खितो, सो पट्टवितो, जइ एह सवाणि पवयंति, ताहे भणति—जइ ताणि पवयंति तो तुमं चेव पढमं पवयाहि, सो पवइतो, अज्जाइ, सो य अज्जरक्खितो जविएसु अतीव योलितो, ताहे पुच्छइ—भयवं ! दस-
मस्स पुथस्स किं गयं ? किं सेसं ? , तत्थ विंदुसमुदसरिस्सवमंदरएहिं दिट्ठंतं करेत्ति, विंदुमेत्तं गयं, समुदो अच्छइ, ताहे सो विसायमावन्नो—कत्तो मम सत्ती एवस्स पारं गंतुं ? , ततो आपुच्छइ—भयवं अहं च वच्चामि, एस मे भाया तत्तो आगतो, ते भणंति—अज्जाहि ताव, एसो निच्चमेव आपुच्छइ, तत्थ अज्जवइरा उवउत्ता—किं ममातो चेव एयं वोच्छि-
जंतगं ? , ताहेऽणेण नायं जहा मम थोयं आउं, न एस पुणो एहिइ, अतो ममाहितो वोच्छिज्जिहिइ एयं दसमं पुवं, ततो तेण विसज्जितो, पट्टितो दसपुरं पति ।

इतो य वइरसामी दक्खिणावहे विहरइ, तेसिं सिंभाहियं जायं, ततो गेहि साहू भणिया—मम सुंठिं आणेह, तेहि आणीया, सा तेण कस्से ठइया, जेसिऊण खादिस्सामि, तं च पम्हुं, ताहे वियाले आवरसयं करेत्तस्स मुहपोत्तियाए चालियं, पडियं, तेसिं उवओगो जातो—अहो पमत्तो जातो, पमत्तस्स य नत्थि संजमो, तं सेयं खलु मे भत्तं पच्चक्खाइत्तए, एवं संपेहेइ, दुब्भिवसं च वारसवरिसियं जायं, छिन्ना सबतोसमन्ता पंथा, निराहारं जायं, ताहे वइरसामी विज्जाए

आहडपिंडं पइदिवसं आणेइ, पच्छा तं तवेसिं पयइयाणं देइ, भणइ य-एवं वारस वरिसे भोत्तवं, भिवखां य नरिथ,
 जइ जाणह उस्सरंति संजमगुणा तो अंजह, अह जाणह नवि तो भत्तं पच्चक्खामो, ताहे भणंति-किं परिसेण विजापिं-
 डेण भुत्तेण !, भत्तं पच्चक्खामोत्ति, एवं निच्छियववसाया जाया, आयरिएहिं पुवामेव नाऊण सिस्सो वइरसेणो नाम
 वेसणेण पट्टवित्तो, भणितो य-जाहे तुमं सयसहस्सनिप्फन्नं भिवखं लभिहिति ताहे जाणेजासि-जहा नट्टं दुब्भिक्लंति,
 ततो वइरसामी समणगणपरिवारितो एणं पथयं विलगिउमारद्धो, तत्थ भत्तं पच्चक्खामोत्ति, एणो य तत्थ खुडुगो,
 सो साह्हिं बुच्चइ-तुमं वच, सो नेच्छइ, ताहे सो एगंमि गामे तेहिं विमोहितो, पच्छा गिरिं विलगा, खुडुगो ताण गय-
 मग्गेण गंतूण मा तेसिं असमाही होत्ति तस्सेव हेट्ठा सिलायले पाओवगतो, ततो सो उण्हेण नवणीयमिव विराओ
 अचिरकालेण कालगतो, देवेहिं महिमा कया, ताहे आयरिया भणंति-खुडुएण अट्टो साहितो, तत्थ ते साहुणो दुगु-
 णाणीयसट्ठासंवेगा जाया, जइ ताव चालेण होंतएण एवं कयं तो अग्हे कीस न सुंदरं करेमो ?, तत्थ य देवया पडि-
 णीया, ते साहुणो सावियारूवेण भत्तपाणेण निमंतेइ-अज्ज भे पारणयं करेह, ताहे आयरिएहिं णायं-जहा अचियत्तोण-
 होत्ति, तत्थ य अन्भासे अन्नो-गिरी, तं गया, तत्थ य देवयाए काउस्सग्गो कत्तो, सा आगंतूण भणइ-अहो मम अणु-
 ग्गहो, अच्छइ, तत्थ समाहीप कालगया, ततो इंदेण रहेण वंदिया, पयाहिणीकरंतेण तरुवरादीणि दासिहाणि कयाणि,
 तेण तस्स रहावत्तो नामं जायं, तम्मि य भयवंते अद्धनारायं दस पुवा य वोच्छिन्ना ।

सो वइरसेणो जो वेसित्तो वेसणेण सो भमंतो सोपारथं पत्तो, तत्थ य साविया अहिगयजीवाजीवाइया ईसरी, सा

चिह्ने इ-किह जीवामो ? , न पाडिक्कमत्थि, ताहे तग्गि दिवसे सयसहस्सेण भत्तं निष्फाड्यं, चित्ते इ य-अम्हेहिं सवकालमेत्य उज्जयं जीवियं, मा इयाणिं एत्थ चेव देहवळियाए वित्तिं कप्पेमो, देहवळिका नाम भिक्षावृत्तिः, नत्थि य पाडिक्कतो, एत्थ सयसहस्सनिष्फन्ने विसं छोट्ठण जेममो तो सनमोक्काराणि कालं करेमो, तं च सज्जियं, न ताव विसेण संजोइज्जइ, सो य साह् द्विडित्तो तत्थ संपत्तो, ताहे सा हट्टतुट्ठा संपडिलाभेइ तेण परमत्तेणं, तं चेव परमट्टं साहेइ, सो साह् भणइ—मा भत्तं पचक्खाह, अहं वइरसामिणा भणित्तो—जया तुमं सयसहस्सनिष्फण्णं भिक्खं लभिहिसि (तया एए सुभिव्खं) ततो पोएण सुभिव्खं भविस्सइ, ताहे पवइस्सइ, एवं सा वारिया, इतो य तद्विवसं चेव पवहणेहिं तंतुला आगया, जातो पाडिक्कतो, सो साह् तथेव ठित्तो, सुभिव्खं जायं, ताणि साजयाणि तस्संतिए पवइयाणि, ततो वइरसामिस्स पउप्पयं जायं, वंसो य पवट्ठित्तो ।

इतो य अज्जरक्खिएहिं दसपुरं गंतूण सबो सयणग्गो पवाचित्तो मायाभग्गिणीमाई, जो सो तस्स संतो सोवि तेनिं अणुरागेण तेहिं चेव समं अच्छइ, न उण लिंगं गेण्हइ लज्जाए, किह् सणतो पवइस्सं ? , एत्थ मम धूयातो सुण्हाओ नचुइओ य, किह् तासिं पुरतो नग्गतो अच्छिस्सं ? , आयरिया य तं बहुसो भणंति-पवयसु, सो भणइ—जइ समं जुरलएणं कुंडियाए छत्तएण उवाहणाहिं जंनोवइएण तो पवयामि, आमंति पडिस्सुयं, पवइतो, सो पुण चरण-करणसग्गायमणुवत्तेहिं गेण्हावियवो, ताहे ते भणंति—अच्छइ कडिप्पट्टएणं, सोडवि थेरो भणइ-उत्तएण विणा न तरामि, ताहे भणंति—अच्छउ छत्तयंपि, करणेण विणा दुक्खं उच्चारपासवणं वोसिरिडं, वंभसुत्तंगंपि, अवसेसं सबं परिहरइ, अत्तया घेइयंदग्गा गया, आयरिएहिं पुवं चेडक्खणाणि गाहियाणि, भणह-सबं वंदामो एयं छत्तइळं मोचुं, एवं

भणितो सो धितेइ-एए मम पुत्तगा नचुगा य वंदिज्जंति, अहं कीस न वंदिज्जामि ?, ततो सो भणइ-अहं किं अप्पघ-
 भणितो सो धितेइ-एए मम पुत्तगा नचुगा य वंदिज्जंति, अहं कीस न वंदिज्जामि ? ततो सो भणइ-अहं किं अप्पघ-
 इतो ?, तानि भणंति-कतो पयइयाण छत्तयाणि भवंति ?, ताहे सो धितेइ-एयाणिवि ममं पडिचोयंति-तो छडुमि,
 ताहे पुचं भणइ-अलाहि पुत्त ! छत्तएण, ततो ते भणंति-अलाहि, जाहे उण्हं होइ ताहे कप्पो उवरिं कीरउ इति, पुणो
 भणंति-मोचूणं करगिणं, ताहे पुत्तेण भणितो-मत्तएण चैव संनाभूमिं गच्छह, एवं जंनोवइयंपि मोयावेति, आयरिया
 भणंति-को अम्हे न याणइ उह वंभणा इति, एवं तेण तानि सवाणि मुक्काणि, पच्छा तानि पुणो भणंति-सवे वंदाओ
 मोत्तूणं कडिपट्टइलं, ताहे सो भणइ रट्ठो-सह अज्जयपज्जाएहिं मा वंदह, अण्णे वंदिहिंति ममं, न मुयइ कडिपट्टगं । तत्थ
 य साह भत्तं पच्चक्खायतो, ताहे तस्स कडिपट्टयवोसिरणइयाए वण्णेति-एयं मयगं जो वहइ तस्स महलं फलं भवति, तत्थ
 पढमं पपइया सन्नियइया-तुब्भे भणेजाह-अम्हे एयं वहामो, एवं ते उट्टिया, आयरियसयणवगो भणइ-अम्हे
 वदामो, ततो ते भंडंता आयरियसगासं पत्ता, आयरिएहिं भणिया-अम्हं सयणवगो किं मा निज्जरं पावउ ?, तुम्हे
 चैव भणह-अम्हे वहामो, ताहे सो धेरो भणइ-किं एत्थ पुत्ता ! बहुया निज्जरा ?, आयरिया भणंति-आमंति, ततो
 सो भणइ-अहं वदामि, आयरिया भणंति-एत्थ उवसगा उप्पज्जंति, चेडरूवाणि नगंति, जइ तरसि अहियासेउं तो
 वहाहि, अह नाहियासेसि तो अम्हं न सुंदरं भवइ, (सो भणइ-) अहियासिस्सं, एवं सो थिरो कओ, जाहे सो
 उक्खित्तो ताहे तस्स मगतो पघइयातो ठियातो, ताहे खुड्ढगा भणंति-मुय कडिपट्टयं, ताहे सो मडयं मोत्तुमारओ, अन्नेहिं
 भणितो-मा मोचसि, गुरूणं न सुंदरं होहिइ, तत्थ से अण्णेण कडिपट्टतो पुरतो काज्जण दोरेण वद्धो, ताहे सो

लज्जितो तं वहइ, मगगतौ मम सुगहार्इ पेच्छंति, एवं तेण लवसगो उट्टितोत्तिकाल्ण वूढं, पच्छा आगतो तहेव, ताहे आयरिया भणंति-किं खंता ! इमं ? सो भणइ-लवसगो उट्टितो, आयरिया भणंति-आणेह साडयं, ताहे भणइ-किं थ साडएणं, दिट्ठं जं दट्ठं, चोलपट्टगो चैव ह्यउ, एवं ता सो चोलपट्टयं गेण्हाविओ, पच्छा भिक्खं न हिंडइ, आयरिया चिंतंति-एस भिक्खं न हिंडइ, को जाणइ कयाइ किंची भवइ ? तत्थ एकल्लओ किं काहिइ ? अवि एसो निज्जरं पावेयधो, तो तहा कीरउ जहा एस भिक्खं हिंडइ, एगं आयवेयावच्चं पच्छा परवेयावच्चंपि काहिइ, एवं चिंतित्ता तत्तोऽणेण सधे साहुणो अप्पसागारियं भणिया-अहं वच्चामि, तुज्जे एकल्लया समुद्धिसेज्जाह पुरतो खंतस्स, तेहिं पडि-सुयं, ततो खंतस्स पुरतो आयरिया भणंति-तुब्भे खंतस्स सन्नं वट्टेज्जह, अहं वच्चामि गामं, एवं गया आयरिया, तेऽवि साहुणो भिक्खं हिंडिऊण सबे एकल्लया समुद्धिसंति, सो चिंतेइ-ममेस दाहिइ, इमो दाहिइ, एक्कोऽवि तस्स न देइ, अण्णो दाहिइ एस वराओ किं लभइ ? एवं तस्स न केणइ किंचि दिन्नं, ताहे आसुरुत्तो न किंचि आलवति, चिंतेइ-एउ कळं ताव मम पुत्तो तो पेक्खह एए जं पावेमि, ताहे विइयदिवसे जागया आयरिया, ताहे ते भणंति-खंता ! किह ते साह्हि वट्टियं ? ताहे सो भणइ-पुत्ता ! जइ तुमं न होतो तो एकंपि दिवसं न जीवतो, एएवि जे अण्णे मम पुत्ता नत्तुगा य तेऽवि न किंचि देति, ताहे ते आयरिएण समक्खं अंवाडिया, तेऽवि अब्भुवगया, ताहे आयरिया भणंति-आणेह भायणाणि, जह अप्पणो खंतस्स पारणयं आणेमि, ताहे सो खंतो भणइ-किं इह मम पुत्तो हिंडिहिइ ? , लोगप्पगासे न कयाइ हिंडियपुयो, भणइ-अहं चैव हिंडामि, ताहे सो अप्पणा खंतो निगगतो, सो य पुण लद्धिसं-

पण्णो पुराधि गिहत्तणे, सो य अहिडतो न याणइ कत्तो दारं वा अदारं वा, ताहे सो एगं घरं अवदारेण अतिगतो,
 तत्थ अण्णदिवसं पगयं वत्तेहयं, तत्थ घरसामिणा भणितो-कत्तो अवदारेण पवइयतो अतिगतो !, घरस दारं किं नत्थि
 जेण अवदारेण अतीसि ?, ताहे तेण तत्थुप्पणं चेव भणियं-सिरीए एंतीए कयरं दारं अवदारं वा ?, जतो अतीति ततो
 सुंदरा, गिहसामिणा भणियं-देह से भिक्खं, तत्थ लड्डुगा वत्तीसं लद्धा, ते घेचूण आगतो, आलोइयसणेणं, पच्छा आय-
 रिया भणंति-तुज्झं वत्तीसं सीसा होंति परंपरेण आवलियाठावगा, ततो आयरिएहिं भणितो-खंता ! [जा होह] तुब्भे पुवं
 राउलतो किंचि लहह सविसेसं ताहे कस्स देह ?, सो भणइ-वंभणाणं, एवं चेव अम्ह साहुणो पूयणिजा, एएसिं पढम-
 लाभो दिज्जउ, एवं होउत्ति सबे साहूणं दिन्ना, ताहे पुणो अप्पणो अट्टाप ओइण्णो, पच्छा अणेण परमन्नं घयमहुसंजुत्तं
 आणीत्तं, तो सयं समुद्धिट्ठो, एवं सो अप्पणा चेव हिंढंतो लद्धिसंपन्नो बहूणं वालदुब्बलाणं आहारो जातो, एवं आयरिएहिं
 सन्नायगा पघाविता ॥ तत्थ य गच्छे तित्ति पूसमित्ता-एगो दुब्बलिअपूसमित्तो एगो घयपूसमित्तो एगो वत्थपूसमित्तो,
 जो दुब्बलितो सो सज्जाएण झरइ, घयपूसमित्तो घयमुप्पाएइ, तस्सिमा लद्धी-दवतो ४, दवतो घयमुप्पाएयवं,
 खेत्तओ जहा उज्जेणीए, कालतो जिह्वासाढमासेसु, भावतो एगा धिज्जाइणी गुधिणी, तीसे भचूणं दिवसे थोवथोवं
 पिंढंतेण छहिं मासेहिं वारओ घयस्स उप्पाइतो, वरं से वियाइयाए उवजुज्जिहिइ, सा य कल्ले वा परे वा वियाहिति, एयंमि
 अवसरे तेण जाइयं, अण्णं नत्थि, तंपि सा हट्टतुट्ठा दिज्जा, परिमाणतो जत्तियं गच्छस्स उवजुज्जइ, सो य नित्तो पुच्छइ-
 कस्स कित्तिएण घएण कज्जं ?, जत्तियं भणेइ तत्तियं आणेइ, वत्थपूसमित्तस्स एमेव लद्धी वत्थेसु उप्पाइयवेसु, दवतो

घर्यं, सेततो वइसे नगरे महराए वा, कालतो वासासु सीयकाले वा, भावतो जहा काइ रंडा तीए दुकूलेण छुहाए मरं-
तीए कत्तिऊण एका पुत्ती बुणाविया कलं नियंसेहामिति, एयंतरे सा पूसमित्तंण जाइया, हट्टतुट्टा देजा, परिमाणतो
लद्धी सपस गच्छस उप्पाएइ । जो दुब्बलियपूसमित्तो तेण नववि पुढा अहिल्लिया, सो ताणिं दिवा य रत्तीए झरइ,
एवं सो झरणाए दुब्बलो जातो, जइ सो न झरेजा ताहे तस्स संबं चेव पम्हसेजा, तस्स पुण दसपुरे चेव नियल्लया,
ताणि पुण रत्तवडोवासगणि आयरियाण पासमहियंति, ततो ताणि भणंति—अमंहं भिक्खुणो ज्ञाणपरा, तुज्झं ज्ञाणं
नत्थि, आयरिया भणंति—अमंहं चेव ज्ञाणं, एस तुज्झं जो नियल्लतो दुब्बलियपूसमित्तो सो ज्ञाणेणं चेव दुब्बलो, ताणि
भणंति—एस गिहदत्तणे निद्धाहारेहिं वलितो आसि, इयाणि नत्थि निद्धाहारो तेण दुब्बलो, आयरिया भणंति—एस
नेहेण विणा न कयाइ जेमेइ, ताणि भणंति—कतो तुज्झं नेहो?, आयरिया भणंति—धयपूसमित्तो आणेइ, ताणि न
पत्तियंति, ताहे भणियाणि—एस तुज्झं घरे किं आहारेइ?, तो ताणि भणंति—निद्धपेसलाइं, ततो तेसिं संवोहिं नाइं
ताण घरे विसजितो, एत्ताहे देह, तहेय दाइं पयत्ताणि, सोवि झरइ, तंपि नज्जइ छारे छुभइ, ताणि गाढतरं देत्ति, ततो
नियिद्धानि, ताहे भणितो—एत्ताहे मा झरह, अंतं पंतं च आहारेह, ताहे सो पुणोवि पुराणसरीरो जातो, ताहे ताण
उवगयं, धम्मो कहितो, सावगाणि जायाणि । तत्थ य गच्छे चत्तारि जणा पहाणा, सो चेव दुब्बलियपूसमित्तो विंशो
फ़ागुरमित्तो गोट्टामाहिलोत्ति, जो सो विंशो सो अतीव मेहाधी, सुत्तथतदुभयाणं गहणधारणासमत्थो, सो पुण
सुत्तमंडलीए विसुरइ ज्ञान परिवारीए आलावगस्स एइ ताव पल्लिभज्जइ, सो आयरिए भणइ—अहं सुत्तमंडलीए विसू-

राभि, ततो चिरेण परिव्याडीप आलावगो एइ, तो मम वाणायरियं देह, ततो आयरिपहिं दुब्बलियपूसमित्तो तत्त
 पाणायरियत्तो दिट्ठो, ततो सो कइनि वियसे वायणं दाऊण आयरियत्त उवट्ठितो भणइ—मम वायणं देतरस नासइ,
 जं च सत्तायगयरे नाणुप्पेहियं तं च संकियं जायं, ततो मम अञ्जरंतत्त नवमं पुयं नस्सिहिइ, ताहे आयरिया चिंतैति-
 जइ ताव पयस्स परममेहाविस्स एयं अञ्जरंतस्स नासइ अन्नस्स चिरनट्ठं चैव, ते उवओगं गया, ततो तेहिं गहणधारणा-
 दुब्बट्ठत्तं णाऊण सुइगहणधारणानिमित्तं चत्तारि अणुओगद्वारा कया, तथा चोक्तं भाष्यकृता—“नाऊण रक्खियज्जो
 मइमेहाधारणात्तमगंवि । किच्छेणं धरमाणं सुपण्णवं पूसमित्तं ॥ १ ॥ अइत्तयकओवओगो मइमेहाधारणाइपरिहीणे ।
 नाऊणमेस्सपुरित्ते सेत्तं कालाणुरुवं च ॥ २ ॥ साणुगहोऽणुओगे, वीसुं फासी य सुयविभागेण । सुहगहणाइनिमित्तं
 नए य सुनिगूहियविभागे ॥ ३ ॥ सविसयमसइहंता नयाण तम्मत्तयं च गेणहंता । मन्नंता य विरोहं अपरीणामात्तिपरि-
 णामा ॥ ४ ॥ गच्छेज्ज मा हु मिच्छं परिणामा य सुहुमादिवहुभेए । होज्जाऽसत्ते घेत्तुं न कालिए तो नयविभागो ॥ ५ ॥”
 (विशेषा. २२८९-९३) अत्र ‘नए य सुनिगूहियविभागे’ इति न केवलमनुयोगान् पृथगकार्षीत्, तथा नयांश्च-नैगमा-
 धीन् सुलमहणादिनिमित्तमकार्षीदिति सम्वध्यते, कथंभूतानित्याह—सुसु निगूहितो—व्याख्यानिरोधेन छत्रीकृतो
 विभागो—व्यकतापादनरूपो येषां ते तथा तान् । अथ कस्मान्नयान् सुनिगूहितविभागानकार्षीदित्यत आह—‘सवि-
 नए’त्यादि, इह शिष्यास्त्रिविधाः, तद्यथा—अपरिणामा अतिपरिणामाः परिणामाश्च, तत्र ये मन्दमतयोऽगीतार्था अप-
 रिणतजिनचनरहस्यास्ते अपरिणामाः, अतिव्याप्तापवाददृष्टयोऽतिपरिणामाः, सम्यक्परिणतजिनवचना मध्यस्थदृ-

सयः परिणामाः, तत्र येऽपरिणामस्ते नयानां यः स्वः स्वः-आत्मीय आत्मीयो विषयो ज्ञानमेव श्रेयः क्रिया वा श्रेयसी-
त्यादिकस्तमश्रद्धानाः ये त्वतिपरिणामस्तेऽपि यदेवैकेन नयेन क्रियादिकं वस्त्वमिहितं तदेव तन्मात्रं प्रमाणतया
गृह्यन्तः तथा एकान्तवस्तुप्रतिपादकनयानां परस्परविरोधं च मन्वाना मा मिथ्यात्वं गच्छन्तु, येऽप्युक्तस्वरूपाः परिणामास्ते
यद्यपि न मिथ्यात्वमियति तथापि विल्लरेण नैवव्याख्यायमानैर्ये सूक्ष्माः सूक्ष्मतराश्च तद्भेदास्तान् ग्रहीतुमशक्ता भवे-
युरित्यार्यरक्षितैः कालिके इत्युपलक्षणं उत्कालिके च नयविभागो-नयगतविल्लरव्याख्यारूपो न कृत इति ॥ यदुक्तम्
'अनुयोगस्ततः कृतश्चतुर्ङ्गति तत्रानुयोगंचातुर्विध्यमुपदर्शयति मूलभाष्यकृत्—

कालियसुअं च इसिभासिआइं तदओ अ सूरपञ्जती ।
सबो अ दिद्विवाओ चउत्थओ होइ अणुओगो ॥ १२४ ॥ (सू. भा.)

जं च महाकल्पसुअं जाणि अ सेसाणि छेअसुत्ताणि । चरण-करणाणुओगत्ति कालिअन्धे उवगयाणि ॥ ७७७ ॥

कालिकश्चतुर्ङ्ग-एकादशाङ्गरूपं, चरणकरणानुयोगरूपमिति गम्यते, तथा ऋषिभाषितानि-उत्तराध्ययनादीनि, धर्म-
कथानुयोग इति वाक्यशेषः, तृतीयोऽनुयोगः-कालानुयोगः, स च सूर्यप्रज्ञप्तिः, उपलक्षणमेतत् चन्द्रप्रज्ञप्त्यादिरपि, तथा
सर्वंश्च दृष्टिवादश्चतुर्थो भवत्यनुयोगः, ऋषिभाषितानि धर्मकथानुयोग इत्युक्तं, ततश्च महाकल्पश्रुतादीनामपि ऋषिभाषित-
त्वात् दृष्टिवादानुदृत्य तैस्तेषां प्रतिपादितत्वात् धर्मकथानुयोगत्वप्रसङ्ग इत्यत आह-यच्च महाकल्पश्रुतं यानि च शेषाणि
छेदसूत्राणि-कल्पादीनि तानि सर्वाण्यपि चरणकरणानुयोग इति मन्तव्यानि । इयाणि जहा देविद्वन्द्वदिया अजरक्वियया

तथा भन्नइ—ते विहरंता महुरं गया, तत्थ भूयगुहावाणमंतरघरे ठिया । इतो य सक्को देवराया महाविदेहे सीमंधरसामिं
 आपुच्छइ निगोयजीये, जाहे निगोयजीया भगवया वागरिया ताहे भणइ—अत्थि पुण भरहे वासे कोइ निगोए एवं वागरेज्जा?;
 भयवया भणियं—अत्थि अजरविखया, ततो सो माहणरूवेण आगतो, तं च थेररूवं करेऊण पवइएसु निगएसु अति-
 गतो, ताहे सो वंदित्ता पुच्छइ—भयवं ! मज्झ सरीरे महलो इमो वाही, अहं च भत्तं पञ्चक्खाएज्जा, ता जाणाह मम
 केत्तियं आउं होज्ज ? , जविएहिं किर भणिया आउसेढी, तत्थ उवउत्ता आयरिया, जाव पेच्छइ आउं वरिससयमहियं
 दो तित्ति, ताहे चित्तेइ—भारहो एस मणूसो न भवति, विजाहरो वाणमंतरो वा, जाव दो सागरोवमाइं ठिई, ताहे
 भुमयाओ हत्थेहिं उक्खित्ता भणइ—सक्को भवान्, वाढंति भणिकुण पाएसु पडितो, सबं साहइ, जहा मद्दाविदेहे
 सीमंधरसामी पुच्छतो तेहिं कहियं, ततो इहमागतो, तं इच्छामि सोउं निगोयजीवे, ताहे कहिया, भणइ हट्ठतुठ्ठो-
 सणाहं भरहंति, इयाणिं वच्चासि, आयरिया भणंति—अच्छह मुहुत्तगं जाव संजया एंति, एत्ताहे दुक्कहा, संजया ते थिरा
 भवंति, जहा एत्ताहेवि देविंदा एंति, ताहे सो भणइ—जइ ते ममं पेच्छंति तेण चैव अप्पसत्ततेण नियाणं काहिति, तेण
 वच्चासि, तो चिंधं काउं वच्च, ताहे दिघा गंधादी परिकिण्णा, उवस्सयस्स अन्नतोहुत्तं वारं कयं, ततो गओ, ताहे
 आगया संजया, ते पुच्छंति—कहिं एयस्स वारं?, आयरिएहिं वाहिता—इतो एह, सिद्धं च जहा सक्को आगतो, ते भणंति—
 अहो अग्देहिं न दिट्ठो, कीस मुहुत्तमेत्तं न धरितो ?, तं चैव साहइ, जहा अप्पसत्ता मणुया नियाणं काहिति, पाडिहरं
 काऊणाइगतो, एवं देविंदवंदिया । ते कयाइ विहरंता दसपुरं गया, महुराए अकिरियावादी उट्ठितो, जहा नत्थि माया

नलिय पिया एयमादिणाहियवादी, तत्थ संघसमवातो कतो, तत्थ वादी नत्थि, ताहे संघेण संघाडओ अजरक्खियसगासं
पेसितो, ताहे जुगपद्दणे ते गंतूण तेसिं साहित्ति, ते च महह्हा, ताहे तेहिं गोट्टामाहिलो पयट्टितो, तस्स वायलद्धी अत्थि,
तेण गंतूण सो वादी निगहितो, पच्छ सावगेहिं गोट्टामाहिलो धरितो, तत्थेव वासारत्तं ठिओ, इतो च आयरिया
चित्ति-को गणहरो भवेज्जा ?, ताहे दुव्वलियापूसमित्तो समिक्खितो, जो पुण से सयणवगो तेसिं गोट्टामाहिलो
फगुरक्खितो वा अभिमतो, ततो आयरिया सबे सदावइत्ता दिट्ठंतं करेत्ति, जहा तिन्नि कुडा-निष्फायकुडो तेह्खकुडो घय-
दुडो य, ते पुण त्तिन्निवि हेट्टाहुत्ता निष्फावा संवेवि निति, तेह्खमवि नीइ तत्थ पुण अवयवा लगंति, घयघडे वहुं चैव
लगद्द, एवामेव अज्जो ! दुव्वलियापूसमित्तं प्रति सुत्तथतदुभएसु निष्फावकुडसमाणो अहं जातो, फगुरक्खियं प्रति
तेह्खकुडसमाणो, गोट्टामाहिलं पति घयकुडसमाणो, अतो मम सुत्तेण अत्थेण य उव्वेतो दुव्वलियपूसमित्तो तुज्झं
आधरितो भवतु, तेहिं पडिच्छियं, इयरोऽवि भणितो—जहाऽहं वट्टितो फगुरक्खियस्स गोट्टामाहिलस्स च तथा तुमे
वट्टियं, तानिवि भणियाणि—जहा तुज्जे मम वट्टियाणि तथा एयस्सवि वट्टेज्जह, अविय-अहं कए वा अकए वा न
रुत्तामि, एव पुण न खमेहिई, अतो सुतरामेव एयस्स वट्टेज्जह, एवं दोवि वगो अप्पाहिता भत्तं पच्चक्खाइत्तं देवलोणं
गया, गोट्टामाहिलेण सुयं जहा आयरिया कालगया, ताहे आगतो पुच्छइ—को गणहरो ठवितो ?, (संघेण कहियं—
दुव्वलियापूसमित्तो) कुडगदिट्ठतो य सुतो, ताहे वीसुं पडिस्सए ठाइक्खण पच्छा आगतो, ताहे तेहिं सबेहिं अब्भुट्टितो,
भणितो य-इं चैव ठाहि, ताहे नेच्छइ, ततो सो वाहिं ठितो अन्ने वुग्गाहेइ, ते न सक्खिइ वुग्गाहेइं । इतो अ आयरिया

अत्यगोरिनिं करेति, सो न सुणइ, भणइ य-तुण्णे निष्कावकुडगा, ताहे तेषु उट्टिएसु विञ्जो अणुभासइ, तं सुणेइ, अट्टमे कम्मपयायपुणे कम्मं वञ्जिअइ, जहा कम्मं वञ्जइ, जीवस्स य कंहं वंधो?, एत्थ विचारे सो अभिनिवेशेण अत्ता मत्ततो परह्यंतो य निण्हतो जातो॥ अनेन प्रत्तावेन क एते निण्हवा इत्याशङ्कापनोदाय तान् प्रतिपिपादयिपुराह-पादुराय पणस अपत्ता समुच्छ दुग तिग अबद्धिआ चेव। सत्तेए निण्हगा खल्लु तित्थम्मि उ चद्धमाणस्स॥७७८॥

एकेन समयेन क्रियाऽध्यासितरूपेण वस्तुनोऽनुत्पत्तेः प्रभूतसमर्थश्चोत्पत्तेर्वहुषु समयेषु वस्तूत्पत्तिमधिकृत्य रताः—सत्ता घटुरताः, दीर्घकालद्रव्यप्रवृत्तिप्ररूपिण इत्यर्थः, 'पएस'त्ति पूर्वपदलोपात् जीवप्रदेशाः प्रदेशाः, यथा महावीरो वीर इति, एक एव चरमप्रदेशो जीव इत्यभ्युपगमात् जीवः प्रदेशो येषां ते जीवप्रदेशा निण्हवाः, चरमप्रदेशजीवप्ररूपिण इति इदयम्, 'अपत्ता'त्ति उत्तरपदलोपादव्यक्तमताः अव्यक्ता, यथा भीमसेनो भीम इति, व्यक्तं—स्फुटं न व्यवकमव्यक्तम्—अस्फुटं, अव्यक्तं मतं येषां ते अव्यक्तमताः, संयताद्यवगमे सन्दिग्धबुद्ध्य इति भावः, 'समुच्छेय'त्ति उत्त्परच्यनन्तरं सामस्येन उत्-प्रानत्येन प्रकर्षणेत्यर्थः छेदो-विनाशः समुच्छेदस्तमधीयते विदन्ति वा 'तद्धेत्तो'त्यणि सामुच्छेदाः, क्षणक्षयिभायप्ररूपका इति यावत्, 'दुग'त्ति उत्तरपदलोपादेकसमये द्वे क्रिये समुदिते द्विक्रियं तदधीयते तद्धेदिनो वा द्वैक्रियाः, कालाभेदेन क्रियाद्वयानुभवप्ररूपिण इत्यर्थः, 'तिग'त्ति त्रैराशिकाः, जीवाजीवनो जीवभेदात् त्रयो राशयः समाहृतास्त्रि-राशि तत्प्रयोजनं येषां ते त्रैराशिकाः—राशिन्नयव्याख्यायका इति भावना, 'अवद्धिगा चेव'त्ति स्पृष्टं जीवेन कर्म न रक्तन्धयन्धवत् वद्धसवद्धं, अवद्धभेषामस्तीति अवद्धिकाः, 'अतोऽनेकस्वरा'द्वितीकप्रत्ययः, स्पृष्टकर्मविपाकप्ररूपका

इत्यर्थः, सस्रैते-अन्तरोदिताः, उपलक्षणमेतत् तेनोपधानापलापिनोऽपि, 'निष्कृष्ट्या खलु'ति तीर्थकरभाषितमर्थमभिनिये-
शात् निष्कृष्टते-प्रपञ्चतोऽपलपन्तीति निन्हवाः, एते च मिथ्यादृष्टयः सूत्रोक्तार्थापलपनात्, उक्तं च—“सूत्रोक्तस्यैक-
स्याप्यरोचनादक्षस्य भवति नरः । मिथ्यादृष्टिः सूत्रं हि नः प्रमाणं जिनाभिहितम् ॥ १ ॥ ” खल्विति विशेषणे, किं
विशिनष्टि ?-एते साक्षादुपात्ता उपलक्षणसूचिताश्च देशविसंवादिनो द्रव्यलिङ्गेनाभेदिनो निन्हवाः, वोटिकास्तु वक्ष्य-
माणाः सर्वविसंवादिनो द्रव्यलिङ्गतोऽपि भिन्ना निन्हवा इति, तीर्थे वर्द्धमानस्य, पाठान्तरं 'एतेसिं निगमणं वोच्छामि
अहाणुपुषीए' इति ॥ साम्प्रतं येभ्य एते सप्त समुत्पन्नास्तान् प्रतिपादयन्नाह—

यद्दुरय जमालिप्रभवा जीवपएसा य तीसगुत्ताओ । अधत्ताऽऽसाढाओ, सामुच्छेआऽऽसमित्ताओ ॥ ७७९ ॥
गंगाओ दोफिरिया छलुगा तेरासिआण उप्पत्ती । थेरा य गुट्टमाहिल पुट्टमवद्धं परुविंति ॥ ७८० ॥
बदुरता जमालिप्रभवाः, जमालेराचार्यात् प्रभवो येषां ते तथाविधाः, जीवप्रदेशाः पुनस्तिष्यगुष्ठादुत्पन्नाः, अव्यक्ता
आपाढात्, सामुच्छेदा अन्धमित्रात्, गङ्गात् द्वैक्रियाः, पडुल्लकात् त्रैराशिकानामुत्पत्तिः, स्वविराथ गोष्ठामाहिलाः स्पृष्ट-
मवद्धं, कर्मेति गम्यते, प्ररूपयन्ति, पाठान्तरं—'पुट्टमवद्धं परुविंसु' किमुक्तं भवति ?—अवद्धिका गोष्ठामाहिलात्
संजाता इति ॥ साम्प्रतमेते निन्हवा येषु स्थानेषूपन्नास्तानि प्रतिपादयन्नाह—

सावत्थी उसभपुरं सेअविआ मिहिल उहुगातीरं । पुरिमंतरंजि दसपुर रहवीरपुरं च नयराइं ॥ ७८१ ॥
जमालिप्रभवानां निहवानां इत्यतिस्थानं श्रावस्ती, तिष्यगुष्ठाप्रभवानामृपभपुरं, अव्यक्तमतानां श्वेतविका, सामुच्छे-

त्रिनेन भगवता महावीरेणोत्पादितस्य ज्ञानस्य यदा चतुर्दश वर्षाणि गतानि तदा बहुरतानां दृष्टिः श्रावस्त्र्यां नगर्यां समुत्पन्ना ॥ ययोत्पन्ना तयोपदर्शयन् सद्ब्रह्मगाथामाह—

जिह्वा सुदंसण जमालिऽणुज्ज सावत्थि तिङ्गुज्जाणे । पंच सया य सहस्सं ढंकेण जमालि सुचूणं ॥ १२६ ॥ (मू. भा.)
कुडपुरं नगरं, तत्र सामिसस जेद्धा भगिणी सुदंसणा णाम, तीसे पुत्तो जमाली, सो सामिस्स मूले पवइतो पंचहि नयहिं संगं, तस्स सामिणो धूया अणोज्जंगी नाम पियदंसणा, सावि तमणु पवइया सहस्सपरिवारा, जहा पन्नत्तीए तथा भणियपं, एकारत्त अंगा अहिल्लिया जमालिणा, सो सामिं आपुच्छिञ्जण पंचसयपरिवारो सावत्थिं गतो, तत्र तिङ्गुगे ङ्जाणे कोट्टेगे चेइए समोसढो, तत्र से अंतपंतेहिं रोगो जातो, न तरइ निसन्नो अच्चिंडं, तो समणे भणियाइतो-चेनासंधारयं करेद, ते काउमारद्धा, अत्रान्तरे जमालिर्दाह्वराभिभूतस्तान् विनेयान् पप्रच्छ-संस्तुतं न वा ? , ते उक्त-यन्तः-संस्तुतमिति, स चोत्थितो जिगमिपुरद्धंसंस्तुतं इत्था कुद्धः कियमाणं कृतमित्यादि सिद्धान्तवचनं कर्मोदयतो पित्तयमिति चित्तयामस, क्रियमाणं कृतमेतद्भगवद्भचनं वितथं, प्रत्यक्षविरुद्धत्वात्, अश्रावणः शब्द इति वंचनवत्, तथाहि—अर्द्धसंस्तुतः संस्तारोऽसंस्तुत एव दृश्यते, ततः क्रियमाणत्वेन प्रत्यक्षसिद्धेन कृतत्वधर्मोऽपनीयते इति प्रत्यक्ष-विरुद्धता, ततो यद्भगवानाचष्टे—क्रियमाणं कृतमित्यादि तददृष्टं, किन्तु कृतमेव कृतमिति, उक्तं च भाष्यकृता—“सकलं चिय सत्यारो न कज्जमाणो कतोत्ति मे जग्हा ।” (वि. २३०८) अन्यच्च—यदि क्रियमाणं कृतमित्यभ्युपगमस्ततः कृत-स्यापि करणक्रिया प्रपन्ना, तथा च सत्यनुमानविरोधाद्यनेकदोषप्रसक्तिः, तथाहि—न कृतं क्रियमाणमग्नेऽपि भावात्

चिरन्तनपटवत्, अथ कृतस्यापि करणक्रिया तर्हि कृतत्वाविशेषादाकालमपरिसमाप्तिः, आह च—“जस्सेह कज्जमाणं
 चिरन्तनपटवत्, अथ कृतस्यापि करणक्रिया तर्हि कृतत्वाविशेषादाकालमपरिसमाप्तिः, आह च—“जस्सेह कज्जमाणं
 क्वंति तेणेह विज्जमाणस्स । करणकिरिया पवत्ता, तथा च बहुदोसआचत्ती ॥ १ ॥ कयमिह न कज्जमाणं, सब्भावातो
 चिरन्तनपटवत् । अहवा कर्यपि कीरइ, कीरइ निधं न य समत्ती ॥ २ ॥” (विशेषा. २३०९-१०) अपिच—कृत-
 मिति करणक्रिययोर्चीर्णमुच्यते, ततो यदि कृतं ततः क्रियमाणत्वायोगः, करणक्रियोर्चीर्णतया करणक्रियाया वैकल्याद्,
 अन्यच्च—कृतमिति पदवा फलप्रत्ययस्यातीते काले निर्धत्तमिति प्रतिपन्नम्, अथ च क्रियमाणं पूर्वमभूतं सम्प्रति भवदुपल-
 भ्यते ततः फलप्रत्ययस्यायोगः, इतश्चायोगो-घटादीनां कर्तुमारब्धानां द्राघीयसा कालेन परिनिष्पन्नतयोपलब्धेः क्रिया-
 प्रथमसमय एव करणक्रियोर्चीर्णत्वायोगात्, तथाहि—नारंभक्रियाप्रथमसमय एव घटादयः परिनिष्पन्नाः समुपलभ्यन्ते,
 नापि शिवकाघद्धायां, किन्तु विद्यक्षिते क्रियाचरमसमये इति, तथा चोक्तम्—“किरियावेफलं चिय पुवमभूयं च दीसए होंतं ।
 दीसइ दीहो य जओ किरियाकालो घडाईणं ॥ १ ॥ नारंभेच्चिय दीसइ न सिवादद्धाप दीसइ तदंते । तो नहि किरियाकाले कज्जं
 गुणं तदन्तंमि ॥ २ ॥” (विशेषा. २३११-२) एवं स्वमतं युक्तिभिरुपस्थाप्यैवमेव प्ररूपणां चकार, स चेत्थं प्ररूपयन् स्वगच्छ-
 स्पष्टिरिदमुक्ताः—हे आचार्य ! क्रियमाणं कृतमित्यादि भगवद्भजनमवितथमेव, प्रत्यक्षविरुद्धत्वायोगात्, तथाहि—क्रिय-
 माणं नाम क्रियाविष्टमुच्यते, तद्यदि क्रियमाणं न कृतमित्यभ्युपगमस्तर्हि क्रियावैकल्यप्रसक्तिः, कार्योत्पादनार्थं हि क्रिया,
 प्रथमक्षणभाषिन्या च क्रियया कार्यं नोत्पादितं क्रियमाणस्य कृतत्वानभ्युपगमात्, तद्यदि प्रथमे क्रियाक्षणे कार्यं
 नोत्पन्नं एत उत्तरेष्वपि क्रियाक्षणेपु तस्योत्पत्तिर्मा भूत्, को हि तासामुत्तरासां क्रियाणामात्मनि रूपविशेषो येन प्रथमया

नोत्पादितं ताभिरुत्पाद्यते ? , ततः सर्वदा कार्योत्पत्त्ययोगतः क्रियावैफल्यप्रसक्तिः, अथ च दृष्टा कार्यस्योत्पत्तिः, विवक्षिते क्रियाचरमसमये घटादेर्दर्शनात्, ततः प्रथमसमयेऽपि किञ्चिदुत्पन्नमिति प्रतिपत्तव्यं, यच्चोत्पन्नं तन्नोत्तरक्रियाभिरुत्पाद्यते, निष्पन्नस्योत्पाद्यत्वायोगाद्, अन्यथा सर्वासामभ्युत्तरक्रियाणां तत्रैव क्षय इति कार्यायोगः, ततो यत् यस्मिन् समये कार्यं कर्तुमारब्धं तत्तस्मिन् समये परिनिष्ठाभियर्त्तति न क्रियमाणं कृतमित्यादिभगवद्ब्रुवन् प्रत्यक्षविरुद्धं, यदप्युक्तम् 'अन्यच्च यदि क्रियमाणं कृतमित्यभ्युपगम. इत्यादि' तदप्यसम्यक्, कृतस्य सतः करणक्रियानभ्युपगमात्, न खलु वयं करणक्रियोत्तीर्णं सन्तं क्रियमाणत्वेनाभ्युपगच्छामः, किन्तु यत् यस्मिन् समये कर्तुमारभ्यते तत्तस्मिन्नेव समये तद्योग्यक्रियायोगतः परिनिष्पत्तिमुपैतीत्येतद्ब्रुवामः, तथा च कुतोऽनुमानविरुद्धत्वादिदोषासङ्गः ? , एतेन यदप्युक्तम्-'अपि च कृतमिति (कृतमित्यादि'तत्र) करणक्रियोत्तीर्णस्य सतः क्रियमाणत्वानभ्युपगमात्, अन्यथा तूभयमप्यविरुद्धं, पूर्वसमये असतः कर्तुमारभ्यमाणत्वात् क्रियमाणत्वं, तस्मिन्नेव च समये परिनिष्ठामभ्युपगतमतः कृतत्वमिति, यच्चोक्तम्-'अन्यच्च कृतमिति यदतेत्यादि', तदप्यसमीचीनं, कृतं हि नाम करणक्रियोत्तीर्णं, यच्च यस्मिन् समये क्रियमाणं तत्तस्मिन्नेव समये करणक्रियाया उत्तीर्णं, भूयः करणक्रियानपेक्षणात्, न च चिरकालनिर्वाचितमेव कृतमुच्यते, भूतमात्रे कप्रत्ययविधानात्, सा च भूतमात्रता क्रियमाणेऽपि करणक्रियोत्तीर्णत्वेनात्रिशिष्टेति न कप्रत्ययासम्भवः, यदप्यवादीत् 'इतश्चायोगो-घटादीनां कर्तुमारब्धानामित्यादि' तदपि निषिद्धलडिमावबोधकं, यतः--प्रतिसमयमन्यदन्यद्विलक्षणं कार्यं तत्तत्सामग्रीवशादुपजायते, तथाऽध्यक्षतो दर्शनात्, यच्च यस्मिन् समये कर्तुमारभ्यते तत्तस्मिन्नेव समये निष्ठामुपगच्छति, यच्च दीर्घः क्रियाकालो दृश्यते स प्रति-

नमयभायिनां परस्परविलक्षणानां बहूनां कार्याणां, न त्वेकस्य, तेन यदुच्यते—‘यदि क्रियमाणं कृतं तर्हि घटः प्रथमसमय
 एव क्रियमाणः कृत इति परिपूर्णं उपलभ्येत, न चोपलभ्येत, तस्मान्नैतत्सारमिति तदपाकृतमवसेयं, प्रथमसमये घटस्य
 करणानारम्भात्, चरमसमये हि घटः कर्तुमारब्धः, स च तस्मिन् समये उपलभ्यते एव, प्रथमसमये तु मृत्पिण्डादिकं
 कर्तुमारब्धम्, अन्यारम्भे च कथमन्यदुपलभ्यते?, न खलु घटः पटारम्भे समुपलभ्यो भवति, उक्तं च—“पइसमउण्प-
 त्ताणं परोप्परविलक्षणण सुवहणं । दीहो किरियाकालो जइ दीसइ किं थ कुंभस्स ? ॥ १ ॥ अन्नारंभे अन्नं किह
 दीसइ जह घडो पडारंभे ? । सिवगादओ न कुंभो किह दीसइ सो तदद्धाए ॥ २ ॥” (विशेषा. २३१५-६) लोकस्तु
 मृत्पिण्डादीन्यपि कार्याणि घटकार्यानुयायीनीति घटत्वेनाध्यवस्यति, भवानपि च रथूलमतितया व्यवहारपतितः
 सन् तथैवानेकप्रभृतकार्यक्रियाफलमतिद्राघीयांसं कालं घटे लगयति, आह—“पइसमयकज्जकोडीनिरथेक्खो घडगया-
 भित्तासोऽसि । पइसमयकज्जकालं थूलमइ घडंमि लाएसि ॥ १ ॥” (विशेषा. २३१८) भगवद्बचनं च निश्चयमतानुगतं,
 तदेव च प्रमाणीकुर्यद्भिः साधुभिरपि यत् यत्र नभोदेशे यस्मिन् समये आस्तरीतुमारब्धं तत्र तस्मिन् समये समा-
 स्तीर्णमेवेति तत्रयमपेक्ष्य युष्मान् प्रत्यवादि-आस्तीर्णः संस्तरक इति, ततो न कश्चिद्दोषः । एवं सो जाहे न पडिवज्जइ
 ताहे असहंता तरस वयणं गया सामिसगासं, अण्णे तेणेव समं ठिया, पियदंसणावि तत्थेव ढंकी नाम कुम्भकारो
 सगणोयास्तो तस्स घरे ठिया, सा वंदिउमागया, तंपि तहेव पन्नवेइ, सा तस्साणुराणेण. मिच्छत्तं पडिवज्जा अजाणं
 पडिकहेइ, तं च ढंकं भणइ, सो चिंतेइ-एसा विपडिवज्जा नाहचएणं, ताहे सो भणइ-अहं-न याणामि एयं विसेस-

तरं, अत्रया कयाइं तीसे सद्भायपोरिसिं करंतीए ढंकेण भायणाणि उवत्तंतेण ततोहुत्तो इंगालो हूढो, ततो तीसे संघा-
डीए एगदेसो दहो, सा भणइ-सात्रय ! किं ते संघाडी दह्वा !, ताहे सो सवित्थरं पणवेइ, सा संबुद्धा, तहत्ति पडिसु-
णइ, इच्छामि सम्मं पडिचोयणा, ताहे सा गंतूण जमालिं पन्नवेइ बहुविहं, सो जाहे न पडिवज्जइ ताहे सा सहस्सपरि-
यारा सेसत्ताहुणो अ सामिसगासं गया, इयरोडवि एगागी चंपं नगरीं गतो, तत्थ सामिस्स अदूरत्तामंते ठिच्चा सामिं
भणइ-देवाणुप्पियाणं वहवे अंतेवासी समणा छउमत्थावक्कमेण वक्कंता, नो खलु अहं तथा छउमत्थावक्कमेणमवक्कंते, अहण्णं
उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भविता केवलिवक्कमेण अवक्कंते, तए णं भयवं गोयमे जमालिं एवं वयासी-
नो खलु जमाली ! केवलिस्स नाणे वा दंसणे वा सेलधंभादिणा आवरिज्जइ, जइ णं तुमं जमाली ! उप्पन्ननाणदंसणधरे
ता णं इमाइं दो वागरणाइं वागरेहि-सासए लोए !, सासए जीए ? असासए लोए !, तए णं से जमाली
भययया गोयमेणं एवं बुत्ते समाणे खुभिए नो किंचि पडिवयणं दावं संचाएइ, तुत्तिणीए चिट्ठइ, ततो भयवं महावीरे
जमाली एवं वयासी-अत्थि णं जमाली ! मम वहवे अंतेवासी छउमत्था जे पभू एवंवागरणं वागरित्तए जहा अहं, नो पुण
एयप्पगारं भासं भात्तित्तए, सासए लोए जमाली, जं न कयाइ नासी न कयाइ न भवइ न कयाइ न भविस्सइ, किंतु सुविं
भवइ य भविस्सइ य, असासए लोए, जणं उस्सप्पिणी भविता ओसप्पिणी भवइ ओसप्पिणी भविता उस्सप्पिणी भवइ,
सासए जीए जमाली !, जन्नं न कयाइ नासी जाव न भविस्सइ य, असासए जीए, जं नेरइए भविता तिरिक्खजोणीए
भवइ तिरिक्खजोणीए भविता मणुस्से भवति, मणुस्से भविता देवे, सो य जमाली सामिस्स एवमाइक्खमाणस्स एय-

गढं नो स्रष्टव, अस्रष्टंते सामिस्स अंतियातो जयफमइ, अयफमिच्चा बह्हिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेशेण
 अप्पाणं परं च युग्गाहेमाणे ब्रह्मं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणिच्चा बह्हिं छट्टमइहिं अप्पाणं भाविच्चा अद्धमासियाए
 मंडेइणाए जत्ताणं शोसिच्चा तरस ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं किच्चा लंतए कप्पे तेरससागरोवमट्ठिइए किचिसएसु
 देवेसु उपवत्तो ॥ अधराणि त्वेवं नीयंते—ज्येष्ठा—महती सुदर्शनाभिधाना भगवतो भगिनी तस्याः पुत्रो नाम जमालिः, तस्य
 अनपघाद्दी नाम भगवतो बुहिता गृहिणी, अन्ये तु व्याचक्षते—ज्येष्ठा सुदर्शना अनवद्याङ्गीति जमालिगृहिणीनामानि,
 धामत्त्यां नगर्यां त्रिदुकोद्याने, जमालेनिह्वयस्य हृष्टिरत्यन्नेति वाक्यशेषः, तत्र पञ्च शतानि साधूनां सहस्रं चार्थिकाणाम्,
 एतेषां च मध्ये यः स्वयं न प्रतिबुद्धः स जमाले मुक्त्वा शेषः सर्वोऽपि दङ्केन प्रतिबोधितः । गतः प्रथमो निह्वयः ।

साम्प्रतं द्वितीयं प्रतिपादयति—

सोलस वासाणि तया जिणेण उप्पाडिअस्स नाणस्स । जीवपएसिअदिट्ठी उसभपुरम्मी समुप्पन्ना ॥ १२७ ॥ (मू. भा.)
 जिनेण भगवता महाधीरेणोत्पादितस्य ज्ञानस्य—केवलज्ञानस्य यदा षोडश वर्षाणि अतिक्रान्तानि तदा जीवप्रदेशि-
 कदृष्टिः ऋग्भपुरे समुत्पन्ना । कथमुत्पन्ना । कथमिहं नगरं, तत्थ गुणसिलयं चेइयं, तंमि वसू नाम भयवंतो आयरिया
 चोदसपुयी समोसढा, तरस सीसो तीसगुत्तो नाम, सो आयप्पवायपुढे इमं आलावगमज्झाइ—‘एगे भंते ! जीवप्पएसे
 जीवेत्ति वत्तपं सिया १, नो इण्ठे समढे, एवं दो जीवप्पएसा तिन्नि संखेज्जा असंखेज्जा वा जाव एगपएसूणेऽविय णं नो
 जीवेत्ति वत्तपं सिया, जग्हा कसिणे पडिपुन्ने लोगागासपएसतुइपएसे जीवेत्ति वत्तवं सिया’ इत्यादि, एवमहिज्जंतो

मिथ्यात्वोदयतो विप्रतिपन्नः सन् इदमभिहितवान्—यद्येकादयो जीवप्रदेशाः खल्वेकप्रदेशहीना अपि न जीवव्यपदेशं
 लभन्ते, किन्तु चरमप्रदेशयुक्ताः, ततः स एवैकः प्रदेशो जीवः, जीवव्यपदेशस्य तद्भावभावित्वात्, स एवं प्रतिपादयन्
 गुरुणाऽभिहितो—नैतदेवं, जीवाभावप्रसङ्गात्, तथाहि—भवदभिमतोऽन्त्योऽपि प्रदेशो न जीवः, अन्यप्रदेशतुल्यपरि-
 माणत्वात्, प्रथमादिप्रदेशो वा जीवः, शेषप्रदेशतुल्यपरिमाणत्वात् अन्यप्रदेशवत्, न च पूरण इतिकृत्वा तस्य जीवत्वं
 युज्यते, एकैकस्य पूरणत्वाविशेषात्, एकमपि विना तस्यासम्पूर्णत्वात्, उक्तं च—“गुरुणाऽभिहितो जइ ते षडमपएत्तो
 न सम्मतो जीवो । तो तपरिणामोच्चिय जीवो कहमंतिमो एत्तो ? ॥ १ ॥ अहव स जीवो कह नाइमोत्ति ? को वा विसे-
 षेइउ ते ? । अह पूरणोत्ति बुद्धी एकेका पूरणे तत्स ॥ २ ॥” (विशेषा. २३३७-८) अपिच—कृत्स्नः—परिपूर्णो जीव
 इत्युक्तं, तत्र यदि प्रतिप्रदेशं जीवत्वं न स्यात् ततः कथमन्तिमप्रदेशप्रक्षेपेऽपि समुदाये जीवत्वं भवेत् ?, प्रत्येकम-
 भावात्, रेणुऽतैलवत्, आह च—“जं सवहा न वीसुं सवेसुवि तं न रेणुतेछं व । सेसेसु असब्भूतो जीवो कहमंतिम-
 पएत्ते ॥ ३ ॥” (विशेषा. २३४०) अथ किमत्र युक्तिभिः ?, आगमः प्रमाणम्, आगमे च शेषाः सर्वेऽपि प्रदेशा जीव-
 त्वेन निषिद्धाः, न त्वन्तिमप्रदेशः, तस्मात् स एव जीव इति, तदध्ययुक्तं, अन्त्यस्यापि प्रदेशस्यैकत्वेन ‘एणे भंते ! जीव-
 पएत्ते जीवेत्ति वत्तयं सिया’ इत्यादिना निषिद्धत्वात्, किंच—यदि तवागमः प्रमाणं तत आगमे ‘ जग्हा कसिणे
 पडिपुत्ते लोगागासपपसतुछप्पएत्ते जीवे जीवेत्ति वत्तयं सिया’ इत्यनेन सर्वप्रदेशा जीवत्वेनाभिहिताः, समुदायस्य समु-
 दायिभ्यो व्यतिरिक्तस्याभावात्, उक्तं च—‘आह सुयंमि निसिद्धा सेसा न च अंतिमपएत्तो ॥ १ ॥ नणु एणोत्ति निसिद्धो

सोऽपि गुण जइ सुयं पमाणं ते । सुत्ते सपपएसा भणिया जीवो न चरिमो ॥ २ ॥” त्ति, (विशेषा. २३४२-३) अथ
 यदि प्रतिप्रदेशं जीवत्वं तर्हि कथमेकादिप्रदेशानामागमे जीवत्वनिर्पेधः कृतः ? उच्यते, परिपूर्णसमुदायस्य सत एकजीव-
 रत्न्यापनार्थम्, अन्यथा प्रतिप्रदेशं जीवत्वप्रतिपादने प्रतिजीवं जीवन्नाहुल्याशङ्काप्रसक्तैः, एवमभिधीयमानेऽपि यदा
 न प्रतिपद्यते ‘ ताहे ते काउरसगो कतो, एवं सो बह्निं असम्भावुभावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेशेण य अप्पाणं परं च
 युगाहेमाणो गतो आमलकप्यं नयरिं, तत्थ अंवसालयणे ठितो, तत्थ मित्तसिरीनाम समणोवासतो, तप्पमुहा य अन्ने, ते
 निगया आगया साहुणोत्ति, पच्छा सो पणवेइ, मित्तसिरी जाणइ जहा एए णिणहगा, तहावि माइट्ठाणेणं पइदिणं
 गंतूण धम्मं सुणेइ, अणया तस्स घरे संखडी जाया, ताहे तेण निमंतिया-तुग्हेहिं सयमेव मम घरमांगंतवं, ते गया, ते
 ताहे तस्स निविट्ठस्स विपुला लज्जगविही नीणिया, ततो एक्केफातो खंडखंडं देइ, एवं कूरस्स कुसणस्स वत्थस्स, ते
 जाणंति-एस पच्छा दाहिइ, पच्छा पाएसु पडितो, सयणं च भणइ-एह वंदह साह पडिलाभिया, अहो अहं धन्नो स-
 पुत्तो जं तुन्ने मम घरं सयमेवागया, ताहे ते भणंति-किं धरिसियामो अग्हे !, सो भणइ-तुज्जे मए ससिद्धंतेण
 पडिलाभिया, जइ नयरि-वद्धमाणसामिस्स तणएण सिद्धंतेण (तो) पडिलाभेभि, तत्थ सो संबुद्धो भणइ-इच्छामि अज्जो !
 सम्मं पडिचोयणा, ताहे पच्छा सायएण विहिणा पडिलाभिता, मिच्छादुक्कंडं कयं, एवं ते सवे संबोहिया आलोइयप-
 डिक्कंता विहरंति । असुमेयार्थमुपसंजिहीरुंराह—
 रायगिहे गुणसिलए यसु चउदसपुधि तीसगुत्ताओ । आमलकप्पा नयरी मित्तसिरी कूरपिउडाइ ॥ १२८ ॥ (भा.)

अस्याः प्रपञ्चार्थं उक्त एव, अक्षरगमनिका त्वेवम्-ऋभपुरमिति वा एकार्थं, तत्र राजगृहे नगरे गुण-
शिलके उदाने वसुनाम चतुर्दशपूर्वी आचार्यः समवसृतः, तस्य शिष्यात् त्रिप्यगुप्तादेया इष्टिरूपत्रेति चाक्यशेषः, स च
त्रिप्यगुप्त आमलकल्या नाम या नगरी तां गतः, तत्र मित्रश्रीः श्रावकः, तेन कूरपिडडादिना देशोपचनमेतत् कूरसि-
क्थादिना प्रतिलाभनेन प्रतिबोधितः ॥ गतो द्वितीयो निन्धवः, सम्प्रति तृतीयप्रतिपादनार्थमाह—
चउद्रस द्रो वाससया तइया सिद्धिं गयस्स वीरस्स । अदत्तगाण दिट्ठी सेअविआए समुप्पन्ना ॥१२१॥ (भा.)

सिद्धिं गतस्य वीरस्य यदा द्वे वर्षशते चतुर्दशधिके समतिक्रान्ते तदा अव्यक्तकानां दृष्टिः श्वेतान्त्रिकायां नगर्यां
समुत्पन्ना ॥ सेयवियाए पोलासे उज्जाणे अज्जासाढा नामायरिया समोसढा, तेसिं वहवे आगाढजोगपडिवन्नगा अज्जा-
यंति, स एवायरित्तो तेसिं वाणायरिओ, अणो तस्य नत्थि, ते य आयरिया रत्तिं हिययसूलेण मया सोहम्भे कप्पे
नल्लिण्णुम्भे विमाणे देवत्ताए उववण्णा, ओहिं पवञ्जंति, जाव पेच्चंति सरिरंगं, ते य साह आगाढजोगपडिवण्णगा,
ते न जाणंति जहा आयरिया कालगया, ताहे तं चेय सरिरंगं देवो अणुपविट्ठो, पच्छा उड्ढवेइ-वेरत्तियं करेह, एवं तेण
तेसिं दिवप्पभावेण लहुं चेव समाणियं, पच्छा निफ्फन्ने सुते भणइ-खमह मंते ! जं तुब्भे मए असंजएण वंदाविया, अहं
अमुगदिवसे कालगतो, एवं सो खामेत्ता पडिगतो, तेवि तं सरिरंगं छड्डुंएण चित्तेति-एच्चिरं कालं असंजतो वंदितो,
ततो ते अबत्तगभायं भावेत्ति-को जाणइ किं साह देवो वा ? तो न वंदिज्जन्ति, अन्नहा असंजयनमणं होज्जा, मुत्ता-
वातो वा, जहा एस अमुगोत्ति, एवमव्यक्तभायं प्रतिपद्यमानास्ते स्थविरैरुच्चिरे-ननु यदि परस्मिन् सर्वत्र भवतां सन्देहस्तर्हि

येनोच्छं देवोऽहमिति तत्रापि किं न सन्देहः ? , स किं देवो वा अदेवो वा अदेवो वेति, अथ स समयमेवाचकथत् अहं देवस्तथा
 देवरूपं श्लात् तस्योपलब्धमतो न तत्र सन्देहो, यद्येवं तर्हि ये स्वयं वदन्ति वयं साधयः साधुसमाचारं च परिपूर्ण-
 मरुद्धिष्टमनः दुर्वाणाः साक्षादुपलभ्यन्ते तेषु कः सन्देहो ? येन यूयं परस्परं न वन्दध्वे, अपिच—साधुवचनमेव
 मत्यतया प्रतिपञ्चं युक्तं, न देववचनं, देवो हि क्रीडाद्यर्घमन्यथापि भाषमाणः सम्भवति, न साधवः, तेपामरुद्धिष्टतया
 विपरीतार्थक्यनप्रपृचेरसम्भवात्, अन्यच्च—यदि प्रत्यक्षेष्वपि यतिषु भवतां सन्देहः तर्हि परोक्षेषु जीवादिषु सूक्ष्मव्यव-
 हितयिमृष्टेषु सुतरामसौ भविष्यति, ततः सम्यक्त्वस्याप्यभावः, अथ मन्येथा जिनवचनात् तत्र सन्देहस्तर्हि तदेव जिन-
 वचनं श्रमणपरिज्ञानेऽपि समानं, तथा च भगवद्वचनम्—“आलएण विहारेणं, ठाणा चंक्रमणेण य । सक्को सुविहिओ
 नाउं, भासावेणइएण य ॥ १ ॥” (आव. ३१६० नि.) तस्माद्दन्दनीया एव यतयः, किञ्च—यथा जिनप्रतिमां जिनगुण-
 रहितामपि जानन्तो भवन्तः परिणामविशुद्ध्यर्थं वन्दन्ते तथा किं न श्रमणमपि ? , इकं च—“जह वा जिणिंदपडिमं
 जिणगुणरहियं पि जाणमाणावि । परिणामविसुद्धत्यं वंदह तह किं न साहुंवि ? ॥ १ ॥” (वि. २३६५) अथ श्रमणा-
 नामसंयतरूपधारिणां वन्दने तद्गतपापानुमतिप्रसङ्गोऽस्तत्त्वद्वन्दनप्रतिषेधः, प्रतिमायां सूक्तदोषाभावाद् वन्दनमिति, तद-
 युक्तं, प्रतिमायामपि तथाविधभोगाऽर्थिव्यन्तराद्यधिष्ठितायां वन्दने तद्गतपापानुमतिप्रसङ्गस्य दुर्निवारत्वात्, अथ
 भवतु प्रतिमा व्यन्तराधिष्ठिता तथापि तां जिनबुद्ध्या विशुद्धचित्तो नमस्यन् न दोषभाग् भवति, परिणामस्य विशुद्धत्वात्,
 परिणाम एव च निश्चयतः प्रमाणम्, यत् उक्तम्—“परमरहस्समितीणं समत्तगणिपिडगइरियसाराणं । परिणामियं

पमाणं निच्छयमवलंबमाणं ॥ १ ॥” (ओष. ७६९) यद्येवं तर्हि यतिरूपमपि यतिबुद्ध्या नमस्यतो विशुद्धचित्तस्य न कश्चिदोषः, परिणामविशुद्धेस्तत्रापि सद्भावात्, जाह च भाष्यकृत्—“अस्संजयजइल्वे पावाणुमई मई, न पडिमाए । नणु देवाणुगयाए पडिमाइवि होज सो दोसो ॥ १ ॥ अह पडिमाए न दोसो जिणबुद्धीए नमतो विसुद्धस्स । तो जइ-
ल्वं नमतो जइबुद्धीए कहं दोसो ? ॥ २ ॥” (वि. २३६७-८) अथैवं यदतां भवतामतिप्रसङ्गः, प्रकटमसंयतरूपानपि पार्श्वस्थादीन् नमस्यतो विशुद्धचित्तस्य दोषाभावप्रसक्तं; तदसम्यक्, तद्वन्दनस्य भगवन्निपिद्धतया दोषहेतुत्वात्, ते हि प्रकटमसंयमचेष्टया चेष्टमानाः प्रवचनविडम्बिनां च नमनं लिङ्गधारिणो विडम्बकस्यैव प्रवचन-
लाघवादिसम्पादकतया दोषहेतुः, अतो भगवता निपिद्धम्, उक्तं च—“जह वेलंवगळिं जाणंतस्स नमतो हवइ दोसो । निद्धंथसपि नाऊण वंदमाणे धुवं दोसो ॥ १ ॥” (आ. ११४९ नि.) इत्यादि, ये तु सम्यक् संयमचेष्टया चेष्टन्ते ते प्रवचनोन्नतिकारिणोऽपरेषां संयमविषयबहुमानोत्पादकाः, अत एव सन्तानेन तीर्थप्रवृत्तिहेतवश्चेति, तेषु भवतो व्यव-
हारतो नमस्करणमनुज्ञातमनेकगुणसद्भावात्, अन्यथा तीर्थोच्छेदप्रसक्तं; तथाहि-द्वौ जिनशासने नयौ-निश्चयनयो व्यवहारनयश्च, तत्र निश्चयनयतः सर्वं दुर्ज्ञेयं, साम्भोगिका अपि हि साधवस्तन्वतः कुशीला वा अकुशीला वा चारित्रि-
णोऽचारिन्निणो वेति न ज्ञातुं शक्यते, ततस्तैः सह संवासोऽपि न भवतामुचितो, गृहिणोऽपि वन्दमानाः किं ते तदानीं भावयत्य एत गृहस्था एवेति बुर्लक्ष्यमतस्तेषु यथोक्तरूपाऽऽशीरपि न दातुं शक्या, व्रतार्थमुपस्थितोऽपि किं भव्यः किं वाऽभव्यो यदिवा किं चौरौ वा पारदारिको वेति को वेद ?, ततः स्थिता दीक्षापि शिष्याणामिति, तदेवं निश्चयन-

येनेप फेंयलेन वर्तनाम्नुपगमं सकलव्ययहारोच्छेदप्रसङ्गः, व्यवहारतस्तु यस्य सूत्रोक्ता यतिगुणाः स यतिरितरस्त्वयतिः,
 गृहस्थोचितनेपस्थ्यादिपरिकलितो गृही शेषरत्नगृही, प्रशमसंवेगादिगुणान्वितो भव्य इतरस्त्वभव्यः, परोक्षेऽपि ग्रहणोचि-
 त्तमाम्प्रयामपि च परद्रव्यानपहारतोऽचौरः, परस्त्रीसम्भाषणादिविकलोऽपारदारिकः, शेषस्तु चौरः पारदारिकश्चेति
 श्रापुं शक्यते, ततो व्यवहारप्रवृत्तिलीर्यानुच्छेदश्च, तस्माज्जिनवचनं प्रमाणीकुर्वन्निरवश्यं द्वावपि नयौ प्रतिपत्तव्यौ,
 तस्मत्तिपत्तौ च पूर्वप्रयत्नितानां वन्दनमिति, उक्तं च—“जइ जिणमयं पवज्जह ता मा ववहारनिच्छए मुयह । ववहारपरि-
 चाए तिसुच्छेओ जतोऽवरसं ॥ १ ॥ निच्छयतो दुक्षेयं को भावे कम्मि वट्टए समणो ? । ववहारतो य जुज्जइ जो पुव-
 षिट्ठो परिचम्मि ॥ २ ॥” (विशेषा. २३८२-३) इत्यादि, एवं भणमाणावि जाहे न पडिवज्जंति ताहे उग्घाडिया, ततो
 ते विहरंता रायगिहं गया, तथ मोरियवंसप्पसूतो वलभदो नाम समणोयासतो, तेण आगमिया जहा इहमागयत्ति,
 ताहे तेण गोहा आणत्ता-वचह गुणसिलए जे पवइयगा ते इहमाणेह, तेहिं आणिया, रण्णा भणिया-सिग्घं कडगमइएण
 मारेह, ततो तेहिं पुरिसेहिं हत्थी कडगा य आणीया, ताहे ते साहुणो पभणिया—अग्हे जाणामो, जहा तुमं सावतो,
 तो अग्हे (कहं) मारावेसि?, राया भणइ-तुब्भं चोरा णु चारिया णु अभिमरा णु? को जाणइ?, ते भणंति-अग्हे साहुणो,
 राया भणइ-किह तुब्भे समणा धा चारिगा वा, अहंपि समणोयासतो या न वा?, ताहे ते संबुद्धा, लज्जिया पडिवज्जा,
 निस्संकिया जाया, ताहे अंवाडिया खरेहिं मरएहि य, पच्छा संवोहणट्टाए तुब्भं मए इमं एयात्वं कयंति मुक्का खामिया
 य । अमुमेयार्थमुपसंहरत्वाह—

सेषवि पोलासाहे जोगे तद्विवसहिअथसूले च । सोहम्मि नलिणिगुम्मे रायगिहे सुरिअवलभहे ॥१३०॥ (भा.)
श्वेताम्ब्यां नगर्यां पोलासे उद्याने आपाढाख्य आचार्यः, योगे उत्पादिते सति तद्विवस एव हृदयसूले, समुत्पन्ने मृत
इति वाक्यशेषः, स च सौधर्मकल्पे नलिनीगुल्मे विमाने समुत्पन्नायधिना पूर्ववृत्तान्तमवगम्य विनेयानां योगान्
सारितवानिति वाक्यशेषः । सुरलोकगते तस्मिन् अब्यक्तमताः सन्तस्तद्धिनेया विहरंतो राजग्रहे नगरे मौर्यवंशोद्भवो
बलभद्रो नाम राजा, तेन सम्बोधिता इति वाक्यशेषः ॥ उक्तस्तृतीयो निहवः, सम्प्रति चतुर्थमभिधित्सुराह—
वीसा दो बाससया तइया सिद्धिं गयस्स वीरस्स । सामुच्छेइअदिट्ठी मिहिलपुरीए समुपंन्ना ॥१३१॥ (भा.)

सिद्धिं गतस्य वीरस्य भगवतो यदा विंशत्युत्तरे द्वे वर्षांतं गते तदा सामुच्छेदिकदृष्टिमिथिलायां पुर्यां समुत्पन्ना ।
कथयुत्पन्ना ? उच्यन्ते-मिहिलाए नयरीए लच्छिधरे चेइए महागिरी आयरिया, तेसिं सीसो कोडिन्नो, तस्स सीसो आस-
मित्तो, सो अपुप्पवाए पुंवे नेछणियं वत्थुं पढइ, तत्थ छिन्नछेयनयत्तवयाए आलावगो जहा-संथे पडुपणसमय-
नेरइया वोच्छिज्जिस्संति, एवं जाय वेमाणिया, एवं विइयादिसमएसु वत्तंबं, एत्थं तस्स वित्तिगिच्छा जाया जहा संथे
पडुपणसमयसंजाया वोच्छिज्जिस्संति, एवं च कुतः सुकृतदुष्कृतानां कर्मणामनुभवनम्, उदादानन्तरमेव सर्वस्य
विनाशसद्भावात्, तथा चोक्तं तन्मतेन—“एवं च कतो कम्माणुवेयणं सुकयदुक्कयाणंति । उप्पायाणंतरतो सबस्सविणा-
सत्त्भावा ॥ १ ॥” स एवमादि प्ररूपयन् गुरुभिरभिहितो-यस्स ! इदमेकस्य क्षणक्षययादिन ऋजुसूत्रनयस्य मतं,
न सर्वनयानां, जिनमतं तु सर्वनयसापेक्षम्, अतो मिथ्यात्वं मा ब्राजीत्, न खलु स्वपरपर्यायानन्तधर्मालिकस्य वस्तुनः

पाठपर्यायमात्रविनाशे सर्वथा विनाश उपपत्तिक्षमः, सतः सर्वथा विनाशयोगात्, 'नासतो विद्यते भावो, नाभावो
 विद्यते शून्ये' इति वचनात्, अथ किमत्र कुर्मः ? सूत्रे साक्षादेयमभिहितत्वात्, तदयुक्तं, सूत्रे द्रव्यार्थतया शाश्वतस्यापि
 प्रतिपादनात्, तथा च सूत्रम्—'नेरइया णं भंते ! किं सासया ? असासया ? गोयमा ! सिद्य सासया, सिद्य असासया,
 ने केणट्टणं भंते ! एतं बुचइ ? गोयमा ! दपट्टयाए सासया पजवट्टयाए असासया" इत्यादि, अपिच—'सधे पडुप्पण-
 नमया नेरइया योच्छिज्जिस्सती'त्वादावपि सूत्रे न सर्वथा विनाशोऽभिहितः, प्रथमसमयादिविशेषणोपादानात्, तथाहि—
 प्रथमसमयप्रतिशेधनारका व्यवच्छेदयन्ति, न सर्वथा, गूळद्रव्याविनाशतः, एवं द्वितीयादिसमयविशेषणोपादानेऽपि भावनी-
 यमिति, उक्तं च भाष्यकृता—'पुनयसपणमिदं (णं) सुत्वं वच्चाहि मा हु मिच्छत्तं । निरवैकलो सेसाणवि नयाण हिययं
 विपारेदि ॥ १ ॥ न प सपहाविणासो अक्खापज्जायमेत्तनासम्मि । सपरपज्जायाणंतधम्मिणो वरथुणो जुत्तो ॥ २ ॥
 (वि. २३९३) अह सुत्तावत्ति मइं नणु सुत्ते सासयंपि निदिट्ठं । वरथुं दवट्टाप असासयं पज्जायट्टाप ॥ ३ ॥ (वि. २३९४)
 (५) त्यपि न सपनासो समयाइविसेसणं जतो विहियं । इहरा न सपनासे समयाइविसेसणं जुत्तं ॥ ४ ॥ (त्रि. २३९५)"
 ततः कथं सुकृतमुकृतानां कर्मणामनुभवनाभावः ? । एवं जाहे पणणित्तोवि णेच्छइ ताहे उग्घाडित्तो, ततो सो ससु-
 च्छेइं चागरेतो कंखित्तुरं गतो, तत्थ खंडरस्सा नाम समणोवासगा, ते य सुंक्खाला, तेहि आगमियेछगा, ततो तेहि
 गहेऊण मारेउमारब्बा, ताहे ते भयभीया भणंति—अग्घेहिं सुयं जहा, तुग्घं सवगा, तहावि, एए साह मारेह, ते भणंति—

जे पवइया ते वोच्छिन्ना पुबं चैव, (तुम्हं) सिद्धंतो एस, अतो तुम्बे अण्णे केडवि चोरा, ते भणंति-मा मारेहं, एवं तेहि संबोहिया पडिवन्ना सम्मत्तं ॥ अमुमेवार्यमुपसञ्जिघृक्षुराह—

निहिलाए लच्छिघरे महगिरि कोडिन्न आसमित्ते अ । नेउणियणुप्पवाए रायगिहे खंडरक्खा य ॥१३२॥ (भा.)
मिथिलायां नगर्यां लक्ष्मीगृहे चैत्ये महागिरय आचार्यास्त्रेषां शिष्यः कौण्डिन्यः, तस्यापि शिष्योऽश्वमित्रः, सोऽनुप्र-
वादाभिधाने पूर्वे नैपुणिकं वस्तु पठन् छिन्नच्छेदनकनयकव्यतायामालापकानधीयानो मिथ्यात्वमगमत्, स च समुच्छेदं
प्ररूपयन् कामिल्यपुरं राजगृहापरनामकं गतः, तत्र खण्डरक्षकाभिधानाः श्रमणोपासकास्तैः प्रतिबोधितः ॥ उक्तश्चतुर्थो
निहयः, सम्प्रति पञ्चमं निहवमभिधित्सुराह—

अट्टाभीसा दो वाससया तइया सिद्धिं गयस्स वीरस्स । दोकिरियाणं दिट्ठी उल्लुगतीरे समुप्पन्ना ॥१३३॥ (भा.)
यदा भगवतो द्वे वर्षशते अट्टाविंशत्युत्तरे गते तदा द्विक्रियाणां दृष्टिरुत्कातीरे समुत्पन्ना ॥ यथोत्पन्ना तथा प्रदर्श्यते-
उत्तुक्का नाम नदी, तीए तीरे एगम्मि खेडट्टाणं, वीयम्मि उल्लुगतीरं नगरं, तत्थ महागिरीणं आयरियाणं सीसो धण-
गुत्तो नाम आयरित्तो, तस्सवि सीसो गंगो नाम, सो आयरित्तो, सो तीसे नदीए पुषिमे तडे, आयरिया से अवरिमे तडे,
ततो सो सरयकाले आयरियवंदतो उच्चलित्तो, सो य खल्लीडो, तस्स सखी उण्हेण उज्झइ, हेट्ठा य सीयलेण पाणिणए
सीयं, ततो सो चित्तेइ-जहा सुत्ते भणियं-एणेण समएण एगा किरिया वेइज्झइ, सीया वा उस्सिणा वा, अहं च दो किरि-
यावो वेपमि, अतो दो किरियातो एणेण समएण वेइज्झंति, ताहे आयरियाण साहइ, प्रमाणयति च-भवतो द्वावपि युग-

परुषयोगी अनुभवसिद्धत्वात्, मम पादशिरोगतशीतोष्णक्रियासंबन्धवत्, आचार्याः प्राहुः—कथं शूयमेवं प्रज्ञापयत, न
 ताल्लोकेन समयेन द्वाभुषयोगी, केवलं समयस्य मनसश्चातिसूक्ष्मत्वात् सन्नपि कालभेदो नोपलक्ष्यते, तथाहि—शीघ्रसञ्चरण-
 शीलं मनः, ततो येनेन्द्रियदेशेन यस्मिन् काले तन्मनः सम्बन्धते तदा तस्मिन्निन्द्रियदेशे तन्मात्रज्ञानहेतुरुपपुष्यते,
 दूरभिन्नदेशव्ययस्थितानि च पादशिरांसि, ततः कथमुपलभते भवान् युगपत् दूरभिन्नदेशे पादशिरोगतशीतोष्ण-
 वेदनानुभवरूपे द्वे क्रिये, उक्तं च—“सुहुमाऽऽसुचरं चित्तं इन्द्रियदेशेण जेण जं कालं । संबन्धइ तं तम्मत्तनाणहेवत्ति णो तेण
 ॥ १ ॥ उवलमए किरियातो जुगयं दो दूरभिन्नदेशातो । पायसिरोगयसीउण्हवेयणाणुभवल्वातो ॥ २ ॥ जुम्मं । (वि. २४२९-३०)
 इत्यथ नैककालमुपयोगद्वयं, यतोऽयमुपयोगमयो जीवस्ततो येनेन्द्रियदेशेन करणभूतेन यस्मिन् काले उपयोगवान्
 भवति तदा सर्वात्मना तथास्वामाभ्यात् तन्मात्रोपयोगवानेव जायते, नार्थोपयुक्तो, यथेन्द्रियोपयोगे वर्तमानो माण-
 यकः सर्वात्मना तदुपयोगमात्रः, ततस्तदुपयोगमात्रोपयुक्तशक्तिवात् कथं तत्कालमेवार्थान्तरोपयोगं गन्तुमर्हति?, तथा
 चोक्तम्—“उवतोगमतो जीयो उंवजुज्जइ जेण जंमि जं कालं । सो तममेवुवयोगो होइ जहेदोवयोगम्मि ॥ १ ॥ सो
 तवुवयोगमेत्तोवउत्तसच्चित्ति तस्समं चेय । अत्थंतरोवयोगं जाउ कहं केण वडंसेण ? ॥ २ ॥” (विशेषा. २४३१-२)
 ततो यदुपयोगमवसिद्धत्वादिति साधनं तदसिद्धं प्रतिपत्तव्यं, दृष्टान्तोऽपि च साध्यसाधनविकलः, केवलमतिसूक्ष्माती-
 न्द्रियपुबुगलरकन्धनिष्पादितत्वात् सूक्ष्मं मनः शीघ्रं सञ्चरणशीलं च, कालोऽपि च समयवलिक्वादिरतिसूक्ष्मः, तत उत्तराधर-
 व्यवस्थापितोत्पलपत्रशतवेध इव यदिवाऽल्ल्यातचक्र इव सन्तमपि कालभेदं भवान्नोपलक्षयते, आह च—“समयाइसुहु-

मयातो मन्त्रसि जुगवं च भिन्नकालं पि । उपलसयवेहंपिव जह व तमलायचकं च ॥ १ ॥ (विशे. २४३३) एवं पण्णवि-
ज्जमाणोऽपि जाहे न पडिवज्जइ ताहे उग्घाडितो, सो हिंडंतो रायगिहं गतो, महातवोतीरप्पभं नाम पासवणं, तत्थ
मणिनागो नाम नागो, तस्स चेइए ठाइ, सोऽवि तत्थ परिस्सामग्गे कहेइ जहा एगेण समएणं दो किरियातो वेइजंति,
ततो मणिनागेण तीसे परिसाए मग्गे भणियं-अरे दुट्ठसेह ! कीस एयमपणवणं पण्णवेसि ? , एत्थ चेंव ठाणे ठिएण
भयवया वद्धमाणसामिणा वागरियं जहा एगेणं समएणं एगं किरियं जीवो वेएइ, तुमं किं सि लट्ठयरो जातो ? , ता
छेडुहि एयं वायं, मा ते दोसेण सेहामि, एवं वीहावितो उवट्ठितो भणइ-मिच्छामि दुक्कडंति, उक्तं च-“मणिनागेणारद्धो
भयोपवत्तिपडिवोहितो वोचुं । इच्छामो गुरुमूलं गन्तूण ततो पडिकंतो ॥ १ ॥” (वि. २४५०) एनमेवार्थं सञ्जिघृक्षुराह—
नरग्गेडजणवउल्लुग महगिरि घणगुत्त अज्जंगे य । किरिया दो रायगिहे महातवोतीर मणिनागो ॥१३४॥(भा.)

उल्लुका नाम नदी, तदुपलक्षितो जनपदोऽप्युल्लुका, उल्लुकायाश्च नद्या एकस्मिन् तीरे धूलीप्राकारावृतनगररूपं खंडं,
द्वितीये उल्लुकातीरं नाम नगरं, तत्र महानिरिशिष्यो धनगुप्तो नाम, तस्यापि शिष्य आर्यगङ्गः, स शिरसा खल्वाटः,
स मार्गशिरसि मासे नदीमुत्तरन् पादशिरोगतशीतोष्णवेदनानुभवतो युगपत् द्वे क्रिये अनुभूयेते इति प्रतिपन्नवान्, राज-
गृहे गतः, तत्र महातपस्तीरप्रभं नाम प्रथ्रवणं, तत्र मणिनागो नाम नागः, स तं प्रतिबोधितवानिति वाक्यशेषः । उक्तः
पद्यमो गिन्हवः, सम्प्रति पद्यमुपदर्शयन्नाह—

पंच सया चोयाला तइआ सिद्धिं गयस्स वीरस्स ! पुरिसंतंजिआए तेरासियदिट्ठि उप्पन्ना ॥ १३५ ॥ (भा.)

यदा सिद्धिं गतस्य वीरस्य भगवतो पञ्च वर्षशतानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि गतानि तदा पुरि अंतरञ्जिकायां,
 मकारोऽलाक्षणिकः, त्रैशिकानां दृष्टिरुपन्ना ॥ कथमिति चेत्, उच्यते-अंतरंजिया नाम पुरी, तत्थ भूयगुहं नाम चेइयं,
 तत्थ सिरिगुत्ता नाम आयरिया ठिया, तत्थ बलसिरी नाम राया, तेषिं पुण सिरिगुत्ताणं नाम थेराण भायणिज्जो रोह-
 गुत्तो नाम सीसो, सो पुण अन्नगामे ठियल्लतो, पच्छा आयरियं वंदओ एइ, तत्थ य एगो परिवायगो पोट्टं लोहपट्टेण वंधित्ता
 जंबूसालं च गहाय हिडइ, पुच्छित्तो भणइ माणेण-पोट्टं फुट्टइ, ता लोहपट्टेण वद्धं, जंबूसाला जहा एत्थ जंबुद्धीवे नत्थि
 मम पडिवादी, ताहे तेण य पडहगो नीणावित्तो, जहा सुण्णा परप्पवाया, तस्स य पोट्टसालो नामं कयं, सो पडहगो रोह-
 गुत्तेण वारित्तो, अहं वायं देमिति, ततो सो पडिसेहित्ता गतो आयरियसगासं, आलोएइ-एयं मए पडहगो वारित्तो ।

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

पुरिमंतरंजि भूअगुह बलसिरि सिरिगुत्त रोहगुत्ते अ । परिवाय पुट्टसाले घोसण पडिसेहणा चाए ॥१३६॥(भा.)
 पुरी अन्तरञ्जिका, तस्या बहिर्भूतगुहं नाम चैत्यं, तत्र श्रीगुप्तनामाचार्यः स्थितः, तस्यां च पुरि बलश्रीनामराजा, तस्य
 चाचार्यस्य भागिनेयो रोहगुप्तो नाम शिष्यः, सोऽन्यग्रामे स्थितः, तस्यां च नगर्यां पोट्टसालो नाम परिब्राजकः, स वादे-
 यादविषये पटहेन घोपणां कारितवान्, तेन च रोहगुप्तेनान्यस्माद् ग्रामादागच्छता पटहकः प्रतिषेधितः, आगतेन चाचा-
 र्येभ्यो निवेदितम्, आचार्याः प्राहुः-विरूपं कृतं, स विद्याभिर्वर्लीयान्, ततो वादे पराजितोऽपि विद्याभिरुपतिष्ठते, ताश्च

विद्यास्तस्येमाः सप्त—

यिच्छु सप्ये मूसग सिगी वराही य कागि पोयाई । एआहिं विज्जाहिं सो उ परिवायगो कुसलो ॥१३७॥ (भा.)
'वृश्चिके'ति वृश्चिकप्रधाना विद्या गृह्यते, 'सप्य'त्ति सर्पप्रधाना, 'मूसगे'त्ति मूपिकप्रधाना, तथा मृगी नाम विद्या, या
मृगीरूपेणोपघातकारिणी, एवं वराही च, 'कागिपोयाई' इति काकविद्या पोताकीविद्या च, पोताकी शकुनिका, एताभि-
रिद्याभिः, सप्तम्यर्थे तृतीया प्राकृतत्वात्, एतासु विद्यासु परिव्राजकः कुशलः, ततः स रोहगुप्तोऽवादीत्—किमिदानीं
शक्यं कापि नंपुम्?, आचार्योऽवोचत्—गृहाण वत्सेमाः पठितसिद्धाः सप्त प्रतिपक्षविद्याः, ता एवोपदर्शयति—
मेरिय नउलि चिराली वग्धी सीही य उल्लुगि ओवाई । एआओ विज्जाओ गिण्ह परिक्वायमहणीओ ॥१३८॥ (भा.)

वृश्चिकविद्याप्रतिपक्षभूता मायूरी, सर्पविद्याप्रतिपक्षभूता विद्या नाकुली, मूपिकविद्याप्रतिपक्षभूता विडाली—विडालप्र-
धाना, मृगीप्रतिपक्षभूता व्याघ्री, वाराहीप्रतिपक्षभूता सिंही, काकीप्रतिपक्षभूता उल्लुकी, ओवाई इति पोताकीप्रतिपक्ष-
भूता उलायकी—उलानकप्रधाना, एता विद्यास्तयं गृहाण परिव्राजकमथनीः, रयहरणं च से अभिमंतिऊण दिन्नं, जइ अन्नंपि
उद्दइ तो रयहरणं ममाडेज्जासि, तो अजेओ होहिसि, इंदेणावि न सक्किहिसि जेउं, ताहे तातो विज्जातो गहाय गतो सभं,
भणियं चडणेण—एस किं जाणइ?, एसस चैव पुषपक्खो होउत्ति, परिवायगो चित्तेइ—एते निउणा, तो एयाण चैव सिद्धंतं
गेण्हामि, इति विचिन्त्याम्यधात्—इह जीवाश्चाजीवाश्चेति द्वावेव राशी, तथैवोपलभ्यमानत्वात् शुभाशुभराशिद्वयवदि-
त्यादि, ततो रोहगुप्तोऽचिन्तयत्—मत्पक्ष एमानेन गृहीतस्तत एतद्दुद्धिपरिभवोत्पादनार्थं त्रीन् राशीन् व्यवस्थापयामीति
चेतसि परिमाव्य तत्पक्षमद्दुपयत्, असिद्धोऽयं हेतुरन्यथोपलम्भात्, जीया अजीवा नोजीवाश्चेति राशित्रयदर्शनात्,

तत्र जीवा नारकतिर्यगादयः, अजीवा पटादयः, नोजीवा गृहकोकिलापुच्छादयः, ततो जीवाजीवनोजीवरूपाद्वयो राशय-
 स्तथैवोपलभ्यमानत्वात्, अधममथ्यमोत्तमराशित्रयवत् एवमनेकामिर्युक्तिभिः स निष्प्रध्वन्याकरणः कृतः । ताहे सो परि-
 धायगो रुद्धो विच्छुप मुयइ, ततो सो तेसि पडिवक्ले मोरे पविखवइ, ताहे तेहिं विच्छुपसु हएसु पच्छा सो सप्पे मुयइ, इयरो
 तेसिं पडियायणत्थं नवळे, ताहे उंदरे, इयरो तेसिं मज्जारे, पच्छा सो मिगे, इयरो तेसिं वग्घे, ताहे वराहे, इयरो तेसिं
 सीहे, ततो कागे, तेसिं पडिवक्ले उळ्ळगे, ततो पोयाणिं मुयइ, इयरो तासिं ओयाइं, एं जाहे न तरइ ताहे गद्दी मुक्का,
 सा तेण रयहरणेण आहता, सा परिवायगतस उचरिं छेरिस्ता गत्ता, ताहे सो परिवायगो हीलिजंतो निच्छुढो, ततो सो
 परिवायगं पराजिणिऊण गतो आयरियसगासं, आलोपइ जहा एवं सो परिवायगो जितो, आयरिया भणंति-कीस ते उयट्टि-
 ण्ण न भणियं-नत्थि तिसिं ससीतो ? , सए एयसस बुद्धिपरिभवणत्थं णणवियातो, इयार्थिपि गंतुं भणिहि, सो नेच्छइ, मा
 मे ओहावणा होजा, पुणो पुणो भणितो भणइ-यदि नाम त्रयो राशयः प्ररुपितास्ततः कोऽत्र दोषो ? , जीवदेशरूपस्य
 नोजीवस्यागमेऽपि प्रतिपादनात्, तथाहि-देशनिपेधपरो नोशब्दस्तत्र तत्र प्रदेशे श्रुते प्रसिद्धः, ततो गृहकोकिलापुच्छादि
 जीवाजीवैभ्यो विलक्षणं जीवद्रव्यदेशरूपं नोजीवशब्दवाच्यं भवति, गृहकोकिलापुच्छादिकं हि न जीवत्वेन व्यपदेशं
 शक्यं, तत्कार्यैकदेशत्वेन तद्विलक्षणत्वात्, नाप्यजीव इति प्रतिपाद्यं, स्फुरणादिभिस्तेभ्योऽपि विलक्षणत्वात्, अथ च
 जीवद्रव्यदेशरूपं ततो नोजीव इति, अन्यच्च-सर्वनयसमूहात्मकं जिनमतं, नयाश्च नैगमादयः सप्त, तत्र समभिरुद्धो
 नयो जीवप्रदेशं नोजीवशब्दवाच्यमिच्छन्नागमेऽप्यभिहितः, तथा चानुयोगद्वारेऽु प्रमाणद्वारान्तर्गतं नयप्रमाणं विचारयता

प्रोक्तं—“समभिरुढो सद्दनयं भणइ-जइ कम्मधारण भणसि तो एवं भण-जीवे य से एसे नोजीवे”त्ति, ततः प्रवेश-
लक्षणो जीविकदेशो नोजीवः श्रुतेऽप्युक्त इति न कश्चिदोपः, एवं षडुल्लेकेनोक्ते आचार्यः प्रतिविधत्ते-यदि नाम तव श्रुतं
प्रमाणं ततो यदेवामिहितं श्रुते तदेवाङ्गीकर्तव्यं, न शेषं, श्रुते च तत्र तत्र प्रदेशे द्वावेव जीवाजीवलक्षणौ राशी प्रतिपाद्येते,
न तृतीयं नोजीवलक्षणं राश्यन्तरम्, तथा च स्थानाङ्गे सूत्रम्—‘दुवे रासी पन्नत्ता, तंजहा—जीवा चेव अजीवा चेव,
अनुयोगद्वारेणु-कइविहा णं भंते ! दबा पणत्ता ?, गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तंजहा-जीवदवा य अजीवदवा य ।
उत्तराध्ययनेणु—‘जीवा चेव अजीवा य, एस लोए वियाहिए’ इत्यादि, यदप्युक्तं—‘देशनिषेधरो नोशब्द इत्यादि’, तद-
प्यसमीक्षिताभिधानं, प्रायेण विवक्षितद्रव्यैकदेशे द्रव्यात्पृथग्भूते नोशब्दः प्रवर्त्तते, सर्वत्र तथाप्रयोगदर्शनात्, न च
पुच्छादिकं गृहकोकिलादिभ्यो भिन्नं, तत्सम्बद्धत्वात्, तथापि हि छिन्नेऽपि गृहकोकिलापुच्छादौ तदन्तराले सम्बद्धा एव
जीवप्रदेशाः सन्ति, तथा सूत्रेऽभिधानात्, तथा च व्याख्याप्रशंसिसूत्रम्—अह भंते ! कुम्मो कुम्मावलिया गोहा गोहा-
चलिया गोणे गोणावलिया मणुस्से मणुस्सावलिया महिसे महासावलिया एसि णं दुहा वा तिहा वा संखेज्जहा वा
छिन्नाणं जे अंतरा तेवि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा ?, हंता फुडा, पुरिसे णं भंते ! ते(सिं) अंतरे हत्थेण वा पाएण वा कट्टेण
वा किलिचेण वा आमुसमाणे वा संकुसमाणे वा आलिहमाणे वा अण्णयरेण वा तिक्वेण सत्थजाएणं
आच्छिदमाणे वा विच्छिदमाणे वा अगणिक्काएणं समोडहेमाणे वा तेसिं जीवपएसाणं किंचि आवाहं वा विवाहं वा
उप्पाएइ छविच्छेयं वा करेइ ?, नो इण्ठे समेइ, नो खलु तत्थ सत्थं कमइ” इति, अथ यद्यन्तरालेऽपि जीवप्रदेशाः

सम्पन्नाः सन्ति ततस्ते तैजसकार्मणशरीरानुगता वर्तन्ते इति किमिति चक्षुषा न गृह्यन्ते?, उच्यते, स्वतो जीवप्रदेशानाम-
मूर्त्तत्वात्, कार्मणतैजसपुद्गलानां चातिसूक्ष्मत्वात्, उक्तं च-“गिहकोइलाइपुच्छे छिन्नेऽपि तदंतरालसंबंधो । सुत्तेऽभिहितो
सुहुसामुत्तगतो तदगहणं ॥१॥”(वि. २४६४) ननु मा भूच्चक्षुषा ग्रहणं, केवलं यथा देहे पुच्छादौ च स्फुरणादिभिलिङ्गी-
यप्रदेशानामुपलम्भनं तथाऽन्तरालेऽपि कस्मान्न भवति?, उच्यते, देहे देहैकदेशे वा स्थितानां तेषां तथोपलभ्यमानस्वभा-
यत्वात्, वस्तुस्वभाव एव न पर्यनुयोगमर्हति, तथाहि-प्रदीपरश्मयो मूर्त्ता अपि स्थूला अपि च भूकटकुब्धवरण्डकान्धकारा-
दिस्थूलमूर्त्तवतुगता एव ग्रहणमायान्ति, न केवलेष्वाकाशप्रदेशेषु, तथा स्वभावत्वाद्, एवमत्रापि भावनीयम्, उक्तं च-“गेज्ज्ञा
मुचगयातो नागासे जह पदीवरस्तीतो । तह जीवलक्खणाई देहे न तदंतरालमि ॥१॥”(वि. २४६५)केवलमतिशयिना दृष्टत्वात्
ते सन्तीति प्रतिपत्तव्याः, ततोऽपान्तरालेऽपि प्रदेशानां सम्भावतः सम्बद्धत्वात् पुच्छादिकं गृहकोकिलादिजीवेषु न भिन्न-
मिति जीव एव, न तु नोजीव इति, यदप्युक्तं ‘तत्र समभिरूढो नयो जीवप्रदेशं नोजीवशब्दाच्चमिच्छन् आगमेऽप्य-
भिहित’ इत्यादि, तन्न सम्यक्, यतः समभिरूढोऽपि नयो नोजीवमिति त्रुवाणो न जीवादन्धं प्रदेशमभिमन्यते ‘जीवे
य से पएसे’ इति कर्मधारयसमासाङ्गीकरणात्, उक्तं च-“नोजीवन्ति न जीवादन्नं देसमिह समभिरूढोत्ति । इच्छइ
वेइ समासं जेण समाणाहिगरणं सो ॥१॥”(वि. २४७६) ततः पृथग्भूतस्य देशस्य तेनाप्यपरिकल्पनात् तृतीयराशिसम्भवः,
अथवा भवतु तस्य भिन्नदेशपरिकल्पना तथापि न तन्मतं प्रमाणम्, एकनयात्मकतया मिथ्यारूपत्वात्, प्रमाणं तु सर्वनयम-
तावरोधि सम्यग्रूपत्वात्, प्रमाणभूतं चेह वस्तु विचार्यते, ततो द्वावेव राशी प्रतिपद्यतामिति, उक्तं च-“इच्छइ च

समभिरूढो देसं नोजीवमेगनइंगं तु । मिच्छं तं समतं सधनयमयावरोहेण ॥ १ ॥ तं जइ सधनयमयं जिणमयमिच्छंसि पवज्जा दो रासी । पयविप्पडिवत्तीएवि मिच्छत्तं किं न रासीसु ? ॥ २ ॥” (वि. २४७९-८०) अपिच-भवतु भवदभिप्रायेण जीवदेसस्य भेदपरिकल्पना नोजीवशब्दवाच्यता च, तथाऽप्येवमजीवदेशोऽपि नोजीवशब्दवाच्यः प्रसजति, न्यायस्योभयत्र समानत्वात्, ततश्चत्वारो राशयः प्रसक्ताः-जीवा नोजीवा अजीवा नोजीवा इति, न त्रयो राशयः, आह च-“एवंपि रासतो ते न तिमि चत्तारि संपसजंति । जीवा तथा अजीवा नोजीवा नोजीवा य ॥ १ ॥” (वि. २४७३) तत एवमपि भवतः प्रतिज्ञाव्याघातः, तस्माज्जिनवचनमेवाश्रयणीयं, न स्वमत्या किञ्चित्परिकल्पयितव्यमपारसंसारप्रसक्तैः । एवं पणविल्जमाणोऽपि न जाहे पडिवज्जाइ ताहे आयरिएहिं चित्तियं-जहा एस पणद्वो बहुलोगं नासिहिइ, तो णं राय-समाए गंतूण बहुलोगपचवखं निगिण्हामि, जेण गज्जवक्को न हयइ, एवं चित्तिऊण आयरिया रायसभं गया, वलसिरि-रायाणं भणंति-तेण मम सीसेण अवसिद्धंतेण भणितो, अम्हं दुवे च्चैव राशी, इयाणि सो विप्पडिवण्णो तो तुज्जे अम्हं वायं गुणेह, राइणा पडिस्सुयं, ततो तेसिं रायसभाए रायपुरतो आवडियं, जहेगदिवसं एवं उट्टाय छम्मासा गया, ताहे राया भणइ-मम रत्तं अवसीयइ, ततो आयरिएहिं भणियं-इच्छाए मए एच्चिरं कालं धरितो, एत्ताहे पासह, कल्लं दिवसे आणए निगिण्हामि, ततो पभाए भणइ-कुत्तियावणे परिक्खिज्जाउ, तत्थ सबदवाणि अत्थि, तत्थ गया, ततो भणियं-आणेह जीवे अजीवे नोजीवे य, ताहे देवयाए जीवा अजीवा य दिन्ना, नोजीवा नत्थित्ति भणियं, अजीवं वा पुणो देइ, एवमादिचोयालसएण पुच्छाण निगहितो । अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह-

स्तिरिगुत्तेणवि छल्लुगो छम्मास विकट्टिज्जण वायजिओ । आहरण कुत्ति आवण चोयालसएण पुच्छाणं ॥ १३९ ॥ (भा.)
 श्रीगुप्ताचार्येण पदपदार्थप्ररूपणात् उल्लूकगोत्रत्वाच्च पडुल्लूको-रोहगुप्तः, उक्तं च-“नामेण रोहगुत्तो गोत्तेणालप्पए
 स वोद्धुगो । दयाइछप्पयत्थोवएसणा सो छल्लुगस्सि ॥१॥” (वि. २.५०८) पूर्वं पणमासान् विक्रुव्य-अतिवाह्य वादे जितो-नि-
 गृहीतः, कथमित्याह-“आहरणकुत्तियावणे”त्यादि, स्वर्गमर्त्यपातालमूर्तीनां त्रिकं कुत्रिकं, तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इति भुव-
 नत्रयेऽपि यद्वस्तु जातं तत् कुत्रिकमित्युच्यते, तस्य पणायानिमित्तमापणो-हृष्टः कुत्रिकापणः, यदिवा कौ-पृथिव्यां
 त्रिकस्य-जीवधातुमूलात्मकस्य समस्तलोकभाविनो वस्तुजातस्यापणः कुत्रिकापणः, अस्मिंश्च कुत्रिकापणे वणिजः कस्यापि
 मन्नाधारार्थितः सिद्धो व्यन्तरः सुरः क्रायकजनसमीहितं समस्तमपि वस्तु कुतोऽप्यानीय सम्पादयति, तन्मूल्यद्रव्यं तु
 वणिग् गृह्णाति, अन्ये त्वभिदधति-वणिग्विधज्जिताः सुराधिष्ठिता एव ते आपणाः सन्ति, मूल्यद्रव्यमपि स एव व्यन्त-
 रसुरः स्वीकरोति, एते च कुत्रिकापणाः प्रतिनियतेऽप्येव नगरेषु भवन्ति, न सर्वत्र, एष च कुत्रिकापणो दृष्टान्त इति वादि-
 प्रतिवादिप्रतिज्ञातार्थनिर्णयसमर्थ इत्याहरणं, आहरणं च स कुत्रिकापणः तस्मिन् यत् वक्ष्यमाणभूजलज्वलनादिविषयाणां
 पुच्छानां वस्तुश्चत्वारिंशं शतं तेन, तत्र वस्तुश्चत्वारिंशं शतमिदं-तेन रोहगुप्तेन पद्म पदार्थाः प्रकल्पिताः, तद्यथा-द्रव्यगुण-
 कर्मसामान्यविशेषसमावायाः, उक्तं च-“दधगुणकम्मसामन्नविसेसा छट्ठओ य समवाओ । एए मूलपयत्था छल्लुगेण पक-
 व्पिया पढमं ॥ १ ॥” तत्र द्रव्यं नवभेदं, तद्यथा-पृथिवी जलं तेजः पवनं आकाशं कालो दिक् आत्मा मनश्च, उक्तं
 च-“भूजलजलणानिलनहकालदिसाऽऽया मणो य दवाइ । भन्नन्ति नवेयाइं सत्तरस गुणा इमे अन्ने ॥१॥” (विशे. २.४९०)

गुणाः सप्तदश, तद्यथा-रूपं रसो गन्धः स्पर्शः सङ्ख्या परिमाणं पृथक्त्वं संयोगो विभागः परत्वापरत्वे बुद्धिः सुखं दुःखं इच्छा द्वेषः प्रयत्नश्च, कर्म पञ्चविधम्-तद्यथा-उल्लेखणमवलक्षणमाकुञ्चनं प्रसारणं गमनमिति, उक्तं च-“रुवरसगंधफासा संज्ञा परिमाणमहं पुहुत्तं च । संजोगविभागपरापरत्तबुद्धी सुहं दुक्खं ॥१॥ इच्छा दोस पयत्ता एत्तो कम्मं तयं च पंचविहं । उक्खेणमक्खेणपसारणाऽऽकुञ्चणा गमणं ॥२॥” (वि. २४१-१-२) सामान्यं त्रिविधं, तद्यथा-सत्ता १ सामान्यं २ सामान्यविशेषश्च ३, तत्र द्रव्यगुणकर्मलक्षणेपु पदार्थेषु सद्बुद्धिहेतुः सत्ता, सामान्यं द्रव्यत्वगुणत्वादि, सामान्यविशेषः पृथिवीत्वं जलत्वं कृष्णत्वं नीलत्वमित्याद्यवान्तरसामान्यरूपः, अन्ये त्वित्थं सामान्यस्य त्रैविध्यमुपवर्णयन्ति-अविकल्पं महासामान्यं १ त्रिपदार्थसद्बुद्धिहेतुभूता सत्ता २ सामान्यविशेषो द्रव्यत्वादि ३, महासामान्यसत्तयोर्विशेषणव्यत्यय इत्यन्ये, द्रव्यगुणकर्मरूपपदार्थत्रयसद्बुद्धिहेतुः (महा) सामान्यं, अविकल्पा सत्तेति, अन्त्या विशेषाः, अयुतसिद्धानामाधाराद्ये-यभूतानामिहेतिप्रत्ययेहेतुर्यः सम्बन्धः सः समवायः, अभीषां च नवानां द्रव्याणां सप्तदशानां गुणानां पञ्चानां कर्मणां त्रयाणां सामान्यानां विशेषसमवाययोश्चैकत्र मीलने पद्त्रिंशद्भवन्ति, एकैकविषयाश्च चत्वारो विकल्पाः, पृथिवी अपृथिवी नोपृथिवी नोअपृथिवी च, एवमवादिष्वपि प्रत्येकं भावनीयं, ततः पद्त्रिंशच्चतुर्भिर्गुणिताश्चतुश्चत्वारिंशं शतं भवति, ततः पृथिवी देहीत्युक्ते मृत्तिकां ददाति, अपृथिवी देहीत्युक्ते मृत्तिकाव्यतिरिक्तं तोयादि, नोपृथिवी देहीत्युक्ते न किञ्चिद् ददाति तोयादिकं वा प्रयच्छति, न पृथ्व्या राश्यन्तरं, नोअपृथिवीत्युक्तावपि न किञ्चिद् ददाति, यदिवा तामेव मृत्तिकां ददाति, एवं सर्वत्र पृच्छा, उक्तप्रकारेण दानं च, न च पुनः कापि तृतीयस्य राश्यन्तरस्य प्रदानमिति, आह च भाष्यकारः-“जीवम-

जीवं दावं नोजीवं जाइ तो पुणरजीवं । देइ चरिमंमि जीवं न उ णोजीवं न जीवदलं ॥ १ ॥” इत्यादि (वि. २५०४) एवं स पडुद्धकः कुत्रिकापणे गुरुणा राजसमक्षं निर्जितः, ततो गुरुः श्रीगुहनामा नरपतेः सकललोकाच्च परमां पूजामवाप, पडुद्धकोऽपि च गुरुप्रत्यनीकत्वात् जनप्रयुक्तधिकारोपहतो राज्ञा राजसभातो निष्कासितः । ततः किमित्याह—

यापु पराजिओ सो निव्विसओ कारिओ नरिदेणं । घोसाविअं च नयरे जयइ जिणो चद्धमाणुत्ति ॥१४०॥ (आ.)

स रोहगुप्तो गुरुणा वादे पराजितः सन् नरेन्द्रेण निर्विषयः कारितः, तथा पटहकप्रदापनेन समस्तेऽपि नगरे घोषितं यथा जयति जिनः श्रीमान् वर्द्धमान इति, तस्य च रोहगुहस्य वादे निर्जितस्य भागिनेयेनापि सताऽनेन महती मम प्रत्यनीकता कृतेति सञ्जातप्रबलकोपेन गुरुणा शिरसि खेलमल्लकः स्फोटितः, ततोऽभिनिवेशात्तेन भस्मखरण्टितवयुषैव स्वमत्या द्रव्यादयः पदार्थाः परिकल्पिताः, तांश्च परिकल्प्य वैशेषिकमतं प्ररूपयामास, तच्चान्यैस्तच्छिष्यादिभिः परमां स्फातिमुपनीतम्, आह च भाष्यकृत्—“तेणाभिनिवेशातो समइविगप्पियपयत्थमादाय । वइसेसियं पणीयं फाई-कयमन्नमन्नेहि ॥ १ ॥” (वि. २५०७) गतः पष्ठो निन्हवः, सम्प्रति सप्तमं प्रतिपिपादयिपुराह—

पंचसया. सुलसीआ. तइआ सिद्धिं गयस्स वीरस्स । अब्बद्धिगाण दिट्ठी दसपुरनयरे समुत्पन्ना ॥१४१॥ (आ.)

यदा सिद्धि-गतस्य भगवतो वीरस्य पञ्च वर्षशतानि चतुरशीतानि समतिक्रान्तानि तदा दशपुरनगरे अबद्धिक-निन्हवदृष्टिः समुत्पन्ना । कथमुत्पन्ना ? उच्यते—इह आर्यरक्षितवकव्युत्पायां कथानकं प्रायः कथितमेव यावत् गोष्ठामाहिलः

प्रत्युद्धा(श्वा)रके विन्ध्यनास्त्रिं कर्मवन्धचिन्तायां कर्मोदयादभिनिविष्टो विप्रतिपन्नः, तत्र कथानकानुसन्धानेय प्रागु-
क्तानुवादपरां सप्तहाथामाह—

दसपुरनगरुच्छुधरे अज्जरविस्रअपूसमिचतिअगं च । गुहामाहिल नवअट्टमेसु पुच्छा य विंझस्स ॥१४२॥ (आ.)
पनिष्टस्य पुष्पमित्रिकमभृत्, तद्यथा-स्वकीये इक्षुगृहे आर्यरक्षितसोसलित्वाणामाचार्याणामन्तिके प्रब्रज्यां प्रतिपन्नः, तस्य चाचार्यपदो-
दुर्बलिकापुष्पमित्राचार्यप्रोक्तं व्याख्यानमनुभाषमाणस्य पार्श्वे गोष्ठामाहिलस्य शृण्वतो नवमेऽष्टमे च पूर्वे पृच्छाऽभवत्,
परोऽक्षरार्थः । भावार्थः कथानकादवसेयः, तत्रायं प्रकृताभिसम्बन्धः-विंझो अणुभासमाणो गोष्ठामाहिलस्स अट्टमे कम्मण्ण-
वायपुबे कम्मं परुवेइ, यथा किञ्चित्कम्मं वज्जं भवति, किञ्चित् वज्जस्सुष्टं, किञ्चित् वज्जस्सुष्टनिकाचितं च, तत्र यत् जीव-
प्रदेशैः सह सम्बन्धमात्रमेव समापन्नं तद्वज्जं, यथा-अकपायस्य ईयापथप्रत्ययं कम्मं, तच्च कालान्तरस्थितिमनवात्यैव
ज्जमित्यर्थः परिणामविशेषतः सुष्टम्-आत्माप्रदेशैराल्मीकृतमिति भावः, तच्च कालान्तरेण विघटते, आर्द्रलेपकुञ्जं
सखेहचूर्णयत्, वज्जस्सुष्टनिकाचितं नाम तदेव वज्जस्सुष्टं गाढतराध्यवसायेन वज्जत्वादपवर्त्तनादिकरणायोग्यतां नीतं, तच्च
कालान्तरेऽपि विषाक्तोऽनुभवनमन्तरेण प्रायो नापगच्छति, गाढतरवज्जत्वात्, अयं च त्रिविधोऽपि बन्धः सूचीकलापं
इष्टान्तोक्त्य सम्यगेव भावनीयः, गुणावेष्टितसूचीकलापोपमं वज्जं, लोहपट्टवज्जसूचीसंघातसहजं वज्जस्सुष्टं, अमितसद्यनेना-

तथाहि--न

॥ (श्रु. भा.)

ऽऽहतसूचीकलापसन्निभं बद्धस्पृष्टनिकाचितमिति, एवं श्रुत्वा गोष्ठामाहिलः ग्राह--नन्वेवं मोक्षामावः प्रसज्यते, तस्मादेवमिष्यताम्--
तस्मादेवमिष्यताम् ॥ १४३ ॥ (श्रु. भा.)
समन्वेति--समनुगच्छति,
जीवात्कर्म वियोगमर्हति, अन्योऽन्याविभागवद्धत्वात् स्वप्रदेशवत्, जीवं कर्मं समन्नेह । एवं पुष्टमवद्धं कश्चुकिं पुरुषं कश्चुकः समन्वेति--समनुगच्छति,
पुष्टो जहा अवद्धो कंचुइणं कंचुओ समन्नेह । एवं पुष्टमवद्धं कश्चुकिं पुरुषं कश्चुकः वियुज्यमानत्वात्, कश्चुकैनेव तद्वद्धत्, सो किं
यथा स्पृष्टः--स्पर्शमात्रेण संयुक्तोऽवद्धः--क्षीरनीरन्यायेन न लोलीभूतः कश्चुकिं पुरुषं कश्चुकः, वियुज्यमानत्वात्, न बद्धः, गोष्ठामाहिलेण भणियं--न याणइ ते भणति-
एवं स्पृष्टमवद्धं कर्म जीवं समन्वेति । प्रयोगश्च--जीवाः कर्मणा स्पृष्टो, न बद्धः, गोष्ठामाहिलेण भणियं--न याणइ ते भणति-
एवं गोष्ठामाहिलेण भणिए विज्ञेण भणियं--अर्हं एवं चेव गुरुणा वक्खाणियं, गोष्ठामाहिलेण भणियं--न याणइ ते भणति-
वक्खाणेइ, ताहे सो संकिओ समाणो पुच्छिं गतो, मा मए अन्नइ गहियं भवेज्जा, ताहे पुच्छिया आयरिया, ते भणति-
जहा मए भणियं तहा तुमएवि अपिगयं, ततो विज्ञेण माहिलवुत्तं कहितो, ततो गुरु भणति--साहिलमणिती सिच्छा,
कथं, यदुक्तं 'जीवात्कर्म न वियुज्यते' इत्यादि, अत्र प्रत्यक्षविरोधिनी प्रतिज्ञा, यस्मादायुःकर्मवियोगात्मकं मरणमध्य-
क्षसिद्धमेव, हेतुरप्यनैकान्तिकः, अन्योऽन्याविभागवद्धानामपि क्षीरोदकादीनामुपायतो विभागदर्शनात्, दृष्टान्तोऽपि
न साधनधर्मानुगतः, स्वप्रदेशस्य युतत्वसिद्धेस्ताद्रूप्येणानादिरूप्य(रूप)त्वात्, भिन्नं च जीवात्कर्ममिति, तथा यदुक्तं--'जीवः
कर्मणा स्पृष्टो न पुनर्वज्ज' इत्यादि, अत्रापि किं प्रतिप्रदेशं स्पृष्टो नमसेव त्वद्भ्रमात्रेण कश्चुकैनेव वा, तत्र यदि प्रतिप्रदेशमिति
पक्षस्तर्हि दृष्टान्तदार्ढान्तिकयोरसाम्यं, कश्चुकैनेव वा, तत्र यदि प्रतिप्रदेशमिति, अथ त्वद्भ्रमात्रे स्पृष्ट इत्यभ्युपगमः ततो नापा-
न्तरालगत्यनुयायि कर्म, पर्यन्तमात्रवर्तित्वात्, बांध्याङ्गमलवत्, एवं सर्वोऽपि प्राणी भवापान्तरालगतिसंभवे मोक्षभाक्

भवेत् कर्मानुगमरहितत्वात् मुक्त्वत्, तथा अन्तर्वेदनाऽभावप्रसङ्गः, तन्निमित्तकर्मसङ्गस्य तत्राभावात्, यथा सिद्धस्य, नच भिन्नदेशं वेदनानिमित्तमिति वक्तुं शक्यं, शरीरान्तरगतेनातिप्रसङ्गात्, अथ स्वकृतत्वमत्रातिप्रसङ्गनिवारणायालं, तदसम्भारु, अन्तर्वेदिप्रदेशानां कर्मयोगरहितानां कर्तृत्वयोर्गात्, नाप्यन्तर्वेदनैव नास्तीति वाच्यं, बहिर्निर्वेदनस्याप्यन्तर्वेदनाः प्रतिप्राणि वेदनायाः स्वसंवेदनप्रमाणसिद्धत्वात्, उक्तं च-“देहतो जा वियणा कम्माभावंमि किंनिमित्ता सा ? । निष्कारणापि जइ तो सिद्धोऽपि न वेयणारहितो ॥ १ ॥ जइ वज्जनिमित्ता सा तदभावे सा न होज्ज तो अंतो । दिट्ठा य सा मुनहुसो षाहिं निवेयणस्तापि ॥ २ ॥ जइवा विभिन्नेऽपि वेयणं कुणइ कम्ममेवं तो । कहमन्नसरीरगतं न वेयणं कुणइ अन्नस्स ? ॥ ३ ॥” (वि. २.५२.५-६-७) तस्मादन्तरपि कर्मास्तीति प्रतिपत्तव्यमन्तर्वेदनासम्भवाद्, अन्यच्च-मिथ्यात्वादिप्रत्ययं कम्मं “मिथ्यात्वाधिरतिक्रपायप्रमादयोगाः कर्मवन्धहेतव्य” इति वचनात्, मिथ्यात्वाद्यश्च प्रतिप्रदेशं सन्ति, ततः कर्मापि प्रतिप्रदेशमस्तीत्यभ्युपगन्तव्यम्, आह च-“अंतोवि अस्थि कम्मं वियणासंभावतो तयाएव । मिच्छत्ताई-पचयसंभावातो य सवत्या ॥ १ ॥” (वि. २.३५०) एतं गिण्हिरुण सो विंझेण भणितो-एवं जायरिया भणंति, ताहे नो दुण्हिक्को ठितो चित्तेइ-समप्येठ, तो खोडेहाभि ॥ अत्रया नवमे पुंवे पच्चक्खाणं साहूण वत्तिज्जइ, जहा पाणाइवायं पचक्खामि जावजीनाए इत्यादि, गोट्टामाहिलो भणइ-नेयं सोहणं, किं ताहिं ?,

पच्चक्खानं सेयं अपरिमाणेण होइ कायवं । जेसिं तु परीमाणं तं कुट्टं आससा होइ ॥ १४४ ॥ (सू. भा.)
प्रत्याख्यानं सर्वमपि अपरिमाणेन-परिमाणभावेन, कालवधिं विनैवेति भावार्थः, क्रियमाणं श्रेयः, तस्मात्तदेव भवति

साधूनां कर्तव्यं, येषां तु मतेन यावज्जीवादिकं परिमाणं प्रत्याख्यानस्य तेषामेवप्रत्याख्यानं दुष्टम्-अवोभनं, यतस्तत्र 'आससा होइ'ति अनुस्वारलोपादाशंसा भवति, आशंसा च दुष्टपरिणामः, ततस्तद्दूषितं न शोभनमिति, उक्तं च-"आसंसा जा पत्ते सेविस्सामिति दूसियं तीए । जेण सुयंमिवि भणियं परिणामातो असञ्जं तु ॥ १ ॥ राणेण च दोसेण च परिणामेणं न दूसियं जं तु । तं खलु पच्चक्खाणं भावविसुञ्जं मुणेघवं ॥ २ ॥" (वि. २५२०-१) आशंसादोषदुष्टतायां चायं प्रयोगः-यावज्जीवकृतावधिप्रत्याख्यानमाशंसादोषदुष्टं परिमाणपरिच्छिन्नावधित्वात्, श्वः सूर्योदयात्परतः पारयिव्यमीत्युपवासप्रत्याख्यानवत्, तस्मादपरिमाणमेव प्रत्याख्यानं श्रेयः आशंसारहितत्वात् तीरितादिविशुद्धोपवासासादिवदिति ॥ एवं पणवित्तो विज्ञेण भणितो-न होइ एयं जं तुमे भणियं, एत्थंतरे जं तस्स अवसेसं नवमपुवस्स तं सम्मतं, ततो सो अभिनिधेसेण दुब्बलियापूसमित्तसागासं घेव गंतूण भणइ-अन्नहा आयरिएहिं भणियं, अन्नहा तुमं पणवेंसि, उपन्यस्तश्चानेन तत्पु रतः स्वपक्षः, तत्राचार्यः प्राह-ननु यदुक्तं भवता'यावज्जीवकृतावधिप्रत्याख्यानमाशंसादोषदुष्टमित्यादि', तदयुक्तं, यतः-कृतप्रत्याख्यानानां साधूनां न मृता वयं सेविष्याम इत्येवंरूपा आशंसा, किन्तु मृतानां देवभवे मा भूइ प्रतभंग इति कालावधिकरणम्, अपरिमाणपक्षे तु भूयांसो दोषाः, तथाहि-अपरिमाणमिति कोऽर्थः ? किं यावच्छक्तिरुतानागताद्धा आहोस्विदपरिच्छेदः ?, तत्र यदि यावच्छक्तिरस्ति, एवं सति शक्तिमतिकालावध्यभ्युपगमात् अस्मन्मतानुवाद एव, आशंसादोषोऽपि च काल्पनिकस्तुल्यः, अन्यच्च-यथाऽस्मत्पक्षे मृतस्य न व्रतभङ्गदोषो यावज्जीवमित्यवधेः परिपूर्णत्वात् तथा (त्वन्मते) जीवतोऽपि भोगान् भुञ्जानस्य न स्यात्, एतावत्येव मम शक्तिरिति प्रत्याख्यानस्य पूर्णत्वात्, तथैव

चाभ्युपगमे व्रतविषयं न किमपि भयमिति प्रत्याख्यानं कृत्वा पुनर्भोगसेवनं पुनर्यथाशक्ति प्रत्याख्यानमित्यनवस्था प्रत्या-
ख्यानस्य, यदपि चांगमे तत्र तत्र प्रदेशे प्रसिद्धव्रतानामा(प्रतिपिद्धानामा)चरणे प्रायश्चित्तमेकव्रतभङ्गे सर्वव्रतभङ्ग इत्यादि,
तदपि प्रलयमगमत्, एतावत्येव मम शक्तिर्नाधिकेति प्रतिपत्तितोऽतीचारादीनामनवकाशात्, आह च भाष्यकृत-
“जह न वयभंगदोसो मयस्स तह जीवओऽवि सेवाए । वयभंगनिब्भयातो पच्चक्खाणाऽणवत्या य ॥ १ ॥ एत्तियमेत्ती
सत्तित्ति नाइयारो न यावि पच्छित्तं । न य सब्बयनियमो एगेणवि संजयत्तत्ति ॥ २ ॥”(वि. २.५३.६-७) अथ अनागताद्धा
अपरिमाणमिति पक्षः सोऽप्यसमीचीनो, भवान्तरेऽवश्यं व्रतभङ्गसम्भवाद्, अपिच-सिद्धोऽपि सकलामनागताद्धां यावत्
संवरधर इति संयतः प्राप्नोति, घावजीवमित्यधिकरणाभावात्, तथा च सति यदुच्यते-‘सिद्धे नोसंजये नोअसंजये
नोसंजयासंजए’ इति तदनवकाशम्, आह च-“अहवा सधाणागयकालगहणं मयं अपरिमाणं । तेणापुन्नपइन्नो मयोऽवि
भग्गधतो नाम ॥६॥ सिद्धोऽवि संजयोच्चिय सधाणागयद्धसंवरधरोत्ति ।” इत्यादि (वि. २.५३.८-९) परिमितकालानामपि च
नमस्कारपौरुष्येकासनादिप्रत्याख्यानानां सूत्राभिहितानामप्युच्छेदप्रसङ्गः, अपरिमाणत्वेन तस्याभ्युपगतौ तेषामसम्भवात्,
अपरिच्छेदपक्षेऽपि कालानियमात् व्रतभङ्गादयो दोषास्तदवस्था एव, तत्र एतदोपपरिहाराय श्रुते यावज्जीवमिति
निर्दिष्टं । एवं आयरिण्हिं पण्णवितोऽवि जाहे न पडिवज्जइ ताहे जे अण्णगच्छिहया थेरा बहुस्सुया य ते पुच्छिया, ते-
वि एत्तियं चैव भणंति, सो भणइ-तुज्जे किं जाणह?, तित्थयेरेहिं एत्तियं चैव भणियं जहाऽहं भणाभि, ते भणंति-तुमं
न जाणसि, मा तित्थयेरे आसाएह, जाहे न ठाइ ताहे संघसमवातो कतो, ततो सबसंधेण देवयाए काउस्सग्गो कतो,

जा भद्विया सा आगया, भणइ-संदिसह, ताहे सा भणिया-वच्च तित्थगरं पुच्छ, किं जं गोठामाहिलो भणइ तं सच्चं ? किं वा
 जं दुब्बलियपूसमित्तपमुहो संघो भणइ तंति ? , ततो सा भणइ-मम अणुगहं देह, काउरसगं गमणापडिघायनिसित्तं,
 ततो ढिया काउरसगं, ताहे सा भयवंतं तित्थयरं पुच्छऊण आगया, भणइ-जहा संघो सम्मावादी, इयरो मिच्छावादी,
 लिण्हतो एस सत्तमो, ताहे सो भणइ-एसा अप्पहिआ वराइ, का एयाए सती गंतूणवि ? , तोऽवि न सदहइ, ताहे पूसमित्ता
 तस्स समीवं गच्छंति, भणंति य-अज्जो ! पडिबज्ज मा उग्घाडिज्जिहिसि, नेच्छइ, ताहे तेण संघेण वज्जो कतो वारसविहेणं
 संभोगेण-उवहि १ सुय २ भत्तपाणे ३, अंजली पगहे इय ४ । दायणा ५ य निकाए ६ य, अब्बुद्धानेत्ति ७ आवरे ॥१॥
 किइकम्मस्स ८ य करणे, वेयावच्चकरणे ९ इय । समोसरणे १० संनिसेज्जा ११ कहाए य निमंतणा १२ ॥२॥ इत्येवंलक्षणेन,
 ततो सो अणालोइयअपडिक्कतो कालगतो । गतः ससमो निन्हवः ॥ तदेवमुक्त्वा देशविसंवादिनो निन्हवाः ॥ साम्प्रतमनेनैव
 प्रस्त्वावेन प्रश्रुतविसंवादिनो वोटिका भण्यन्ते, तत्र कदैते सञ्जाता इति प्रतिपादयन्नाह--
 छवाससयाइं ननुत्तराइं तइआ सिद्धिं गयस्स वीरस्स । तो वोटिआण दिट्ठी रहवीरपुरे ससुप्पन्ना ॥१४५॥ (भा.)
 यदा सिद्धिं गतस्य भगवतो वीरस्य पद्म वर्षशतानि नवोत्तराण्यतिक्रान्तानि तदा रथवीरपुरे वोटिकानां दृष्टिः समुत्पन्ना ।
 कथमुत्पन्नेति चेत्, उच्यते-रथवीरपुरं नगरं, तत्र दीवगमुज्जाणं, तंमि अज्जकण्हा नाम आयरिया समोसढा, तत्र एगो
 साहरिसयमहो सिवभूइ नाम स रायाणमुवगतो-तुमं ओलगामि, राया भणइ-परिवलामि, अणया राइणा भणितो-वच्च
 चामुंडायरे सुताणे कण्हवडइसीए बलिं देह, सुरा पसुओ य दिण्णो, अण्णे य पुरिसा भणिया-एवमेवं एयं वीहावेज्जा, सो

गंतूणचासुंडाएवलिं दाऊण छुहिणा (ओ) मित्ति तथेव सुसाणे तं पसुयं मारेऊण पडलित्ता खाइतो, ते गोहा सिवावासिएहिं संमंता भेरवं रवं करंति, तस्स रोसुब्भेओऽवि न जायइ, ताहे उट्ठितो गतो, तेहिं सिद्धं, विची दिण्णा, अण्णया सो राया दंडे आणवेइ-वच्चह महुंरं गेण्हह, ते सववलेणं निगया, सिवभूती य, अदूरसामंते गंतूण चित्तिं-अग्हेहिं न पुच्छियं-कयरं मधुरं वच्चाओ ?, राया य अविण्णवणिज्जो, एवं ते गोंगंतता अच्छंति, सिवभूती य तेसिं समवाए आगतो भणइ-किं भो अच्छह ?, तेहिं सिद्धं, सोऽवि भणइ-दोवि समं धेव गेण्हामो, ते भणंति-न सका दलस्स दो भागे कावं, परिवाडीए एकेकाए गहणे बहु कालो लगइ, सो भणइ-जा दुजया तं मम समप्पेह, पंडुमहुरा समप्पिया, ताहे सो पढति-शूरे त्यागिनि विवुषि च वसति जनः स च जनाद्दुणीभवति । गुणवति धनं धनाच्छ्रीः श्रीमत्याज्ञा ततो राज्यम् ॥ १ ॥ एवं च पढित्ता पहावितो पंडुमहुंरं, तेण तत्थ दुग्गो भिण्णो, पच्चंताणि ताविउमारुज्जाणि जाव नगरसेसं जायं, पच्छा नगरसोरोहियं च, ततो णेण रण्णो निवेइयं, तुट्टेण भणियं-भण किं देमि ?, सो चित्तिउं भणइ-जं मए गहियं तं सुगहीयं होउत्ति, अहं जहिच्छित्तो भमिस्सामि, राइणा भणियं-एवं होउ, सो य वाहिं हिंडंतो अहुरत्ते घरे आगच्छति वा न वा, तस्स भज्जा ताव न जेमेइ सुवइ या जाव समागतो भवइ, सा निविन्ना । अन्नया मायरं से वहेइ-उज्झ पुत्तो दिवसे दिवसे अहुरत्ते एइ, अहं जगामि छुहाइया अच्छामि, ताहे ताए भणइ-मा दारं देजाहि, अहं अज्जा जगामि, सा पसुत्ता, इयरा जगइ, अहुरत्ते आगतो वारं मगइ, मायाए अंवाडित्तो-जत्थ एयाए वेलाए उग्घा-डियाणि वाराणि तत्थ वच्च, सो निगतो, भवियवयाए एतेण मगंतेण साहुपडिस्सओ उग्घाडओ दिट्ठो, तत्थ पविट्ठो,

वंदित्ता भणइ-ममं पषावेह, ते नेच्छंति, तेण सयं लोओ कओ, ताहे से लिंगं द्विणं, ते विहरिया, पुणो आगया, रण्णा
 आगमियं जहा सो सिवभूती पषइतो इहमागतो, ततो सदावित वंदित्ता कंबलरयणं से दिन्नं, आयरिएहिं भणियं-किं
 एएण महल्लमोह्येण जईणं?, तं किं गहियंति?, तस्स अणापुच्छाप फालियं, साहुणो निसंजातो कयातो, ताहे सो
 कसाइतो, अणया जिणकप्पिया वणिज्जंति जहा-जिणकप्पिया य दुविहा पाणीपाया पडिगहधरा य । पाउरणमपाउ-
 रणा एकेक्का ते भवे दुविहा ॥ १ ॥ दुगतिगचउक्कणणं नव दस एकारसं व चारसगा । एए अट्ट विगप्पा जिणकप्पे
 होति उवहिस्स ॥ २ ॥ (प्रव.) केसिंचि दुविहो उवही-रयहरणं मुहपोत्ती य, अन्नेसिं तिविहो-दो ते चेव तइतो
 एगो कप्पो, चउधिहे दो कप्पा, पंचविहे तिन्नि, नवविहे रयहरणं मुहपोत्तिया तथा-पत्तं पत्ताबंधो पायट्ठणं च पायकेस-
 रिया । पडलाइ रयत्ताणं च गोच्छतो पायनिज्जोगो ॥ १ ॥ (ओघ. ६७९) दसविहे एगो कप्पो वडिओ, एगारसविहे
 दो कप्पा, चारसविहे तिण्णि, एत्थंतरे सिवभूइणा पुच्छियं-किमियाणिं एत्तिओ उवही धरिज्जइ? जेण जिणकप्पो
 न कीरइ, गुरुणा भणियं-न तीरइ इयाणिं, वोच्छिन्नो, सो भणइ-किं वोच्छिज्जइ?, अहं करेमि, परलोगत्थिणा नणु सो
 चेव कायधो, किं उवहिपरिगहेण?, परिगहसन्भावे कसायमुच्छाभयाइया वहवो दोसा, तथाहि-वस्त्राद्युपकरण-
 धारणे यदि कथमपि च वस्त्रादिकं न भवति तदा श्रावकेभ्यस्तद्याचनीयम्, याज्ना च प्रवचनलाघवकरीति महान्
 दोषः, तथा तेषु वस्त्रेषु परिभुज्यमानेषु शरीरस्वेदमलसम्पर्कतः पद्मपदिकाः सम्मूर्च्छन्ति, तासां च शरीरसङ्घर्षतः प्राण-
 विपत्तिरिति प्राणातिपातव्रतभङ्गमसङ्गः, इतश्च तत्प्रसङ्गः, यस्त्राणि हि वर्षाकालादर्वाक् अवश्यं प्रक्षालनीयानि, प्रक्षालने

च घातकायकीटिकासत्त्वव्याघातः, तथा जघन्यतोऽपि वख्रं रूपकपञ्चकादिमूल्यं, ततस्तत्प्रदाने दातुर्महती पीडा,
माधुकरी च वृत्तिरागमे प्रतिपादिता, ततस्तद्दृत्तियुष्मच्छेष्टितयोः परस्परविरोधः, अन्यच्च-वल्गादिकं लब्धमपि प्रच्छाद-
नपटिकादिकरणाय संधानीयं, मूषकमक्षितादिकं च सीवनीयं, ततः सन्धानादिकरणे सूत्रार्थक्षरणव्याघातः, अपिच-
शोभनतरवख्रपरिधाने तथाविधजनापेक्षया तच्छरीरस्य महती शोभोपजायते, आत्मनि चोत्कर्षः, ततो विमृषाप्रत्ययनि-
विडतरकर्मवन्धानुपङ्गः, उक्तं च-“विमृसावत्तियं भिक्खू, कम्मं वंधइ चिक्कणं । संसारसागरे घोरे, जेणं पडइ
दुत्तरे ॥ १ ॥” (दश. २७४) तथा दुर्बलवख्रलाभे पुनरिदं कुतो लप्स्ये इति महती मूर्च्छां समुपजायते, सा च
मूर्च्छां भवत्सरित्पतिनिमज्जनकारणं, सर्वतश्च शङ्का प्रादुर्भवति, ममेदं ग्रहीष्यति, शङ्कापि च सङ्किष्टाध्यवसायरूपत्वान्तर-
कप्रपातकारिणी, चौराद्याशङ्कात एव ग्रामनगरादिप्रतिबद्धतया विहारकमाभावः, एकत्र वासे च प्रतिबन्धो लघुतेत्या-
द्यागमाभिहितानेकदोषानुपङ्गः, विहारक्रमे च सर्वोऽप्युपधिः साधुना स्वयं वोढव्य इति तद्ग्रहणे भारवहनं, तथा च
सति महान् शरीरस्य क्लेशस्तन्नाशे च सूत्रार्थपरिमन्थः, अन्यच्च-यदि कथमपि विहारक्रमे स्वोपाश्रये वा तिष्ठतो वल्गादि
तरुकरपद्मिभ्यो प्रमादतो वा नाशो भवति ततोऽधिकरणप्रसङ्गः, हा ! गतं मे वल्गमित्यात्मनि शोकश्च, किञ्च-वल्गानु-
ज्ञाने तत्सापेक्षता भवति, तदपेक्षायां च त्रताभाव इति, दातुर्दानादकार्यसिद्धिरपात्रे दानात्, आचेलक्यपरीपहश्च सूत्रेऽ-
भिहितः, सोऽपि न सोढो भवेत्, प्रतिक्रुष्टं च परिग्रहनिवृत्तिं प्रतिपादयता भगवता वल्गादिकग्रहणं, ततस्तद्ग्रहणे
भगवदाज्ञाविलोपः, तदुष्टी च दीक्षानैरर्थक्यं, तथा गृहस्था अपि वल्गानि परिदधति यतयोऽपि, ततो गृहस्थयतीनाम-

विशेषताप्रसङ्गप्रसक्तिरिति गृहिलिङ्गत्वाद्ब्रह्मं परित्यक्तव्यं, किञ्च-सर्वत्र श्रुते श्रमणा निर्ग्रन्थाः व्यावर्ण्यते, वस्त्रं च ग्रन्थ-
 स्ततस्तत्परिभोगे निर्ग्रन्थत्वव्याघात इति श्रमणव्यपदेशस्याप्यभावप्रसङ्गः, उक्तं च-“जायणसमुच्छ्रणमो ध्रुवणे पाणाण
 होइ यावत्ती । दायारस्सवि पीडा संधणमाईसु पलिमंधो ॥ १ ॥ राढा मुच्छा य भयं अविहारो चेष भारवहणं च । तेना-
 हडाहियरणं सोगो य पमायनेट्टेऽवि ॥ २ ॥ सावेक्खयाए दाणादकज्जसिद्धी परीसहासहणं । गुरुपडिक्कुट्टं गिहालिंगं गंधमो
 यरथदोसा उ ॥ ३ ॥” (धर्मसंग्रहण्यां १०१७-९) तत एतदोपपुष्टत्वान्न साधूनां वस्त्रग्रहणमुचितमिति, अत्र स्थविराः
 प्राहुः-यदि याज्यादोपात् वस्त्रपरित्यागस्तत आहारोऽपि परित्यक्तव्यस्तथापि याज्यामन्तरेणासम्भवात्, ‘सर्वं से जाइयं
 होइ, नत्थि किञ्चि अजाइय’ मिति(उत्त० ७६)वचनात्, आह च-“वत्थमिह जायणातो जइ मुच्चइ हंतमेव सोयधो ।
 आहारोऽवि हु जइणा अजाइतो सो जं न होइ ॥ १ ॥” इति (धर्म. १०२५) अथ मन्येथा धर्मकायोपष्टम्भहेतुरयमाहार
 इति याज्यादोपेऽपि स प्रतिगृह्यते, गुरुलाघवपर्यालोचनपरं हि पारमेश्वरं प्रवचनमिति, यथेवं तर्हि वस्त्रमपि धर्मकाय-
 परिपालनात् महदुपकारि, तथाहि-महति हिमानीकणानुपके प्रपतति क्षीते यदि तृणग्रहणाग्निसेवनादि समाचरति
 ततस्तेजःकायादिजंतुविनाशप्रसङ्गः, अश्याघनासेवने तु धर्मकायस्य विपत्तिः, सा चापि तथाविधपुष्टकारणमन्तरेण
 प्रतिपिच्छा, यद्यपि च न धर्मकायस्य विपत्तिस्तथापि धर्मध्यानं शीतपरिगतस्य नियमतोऽप्यपगच्छति, अथोत्तमसंह-
 ननोपेतस्य धर्मध्यानस्यापि नापगमो, पुष्टावष्टम्भत्वात्, यथेवं तत उत्तमसंहननवन्तं मुक्त्वा शेषाणां न प्रव्रज्योचिता,
 प्रागुक्तदोषप्रसङ्गात्, अथ च मन्दसंहननानामपि भगवता तदनुग्रहाय प्रव्रज्याऽनुज्ञाता दुष्पसहन्तं चरणमित्यादिवचनात्,

ततोऽन्याद्यारम्भपरिहारेण धर्मध्यानोपष्टम्भहेतुतया च परमोपकारि वस्त्रमिति लयनमिव तदुपादेयम्, उक्तं च—“अह
धम्मकायपरिपालणेण उवगारगो उ आहारो । वत्थंपि हु एवं चिय उवगारगमो मुणेयवं ॥ १ ॥ तणगहणअग्निसेवण-
कायवहवज्जेण उवगारो । तदभावे य विणासो अणारिसो धम्मकायस्स ॥ २ ॥ जइवि न णस्सति चिय से देहो ज्ञाणं
तु नियमतो चलति । सीयादिपरिगयस्सेह तग्हा लयणं व तं गेज्झं ॥ ३ ॥ अह उत्तमसंघयणे सुहज्ञाणस्सवि न होइ
नासोत्ति । मोचुं तयं न जुत्ता उ सेसेसुं हंत पबब्बा ॥ ४ ॥” (धर्म, १०२६-९) यदप्युक्तं ‘शरीरस्वेदमलसम्पकतः
पद्मपटिकाः सम्मूर्च्छन्ती’त्यादि, तदप्यपरिभाविताभिधानं, प्रायो विधियेवनायां सम्मूर्च्छनाया अभावात्, अथास्ति
सम्भवमात्रमिति तत्परित्यागः, हन्त ! तर्हि देहे आहारेऽपि च सम्मूर्च्छनासम्भवोऽस्तीति तावपि परित्यक्तव्यौ, अथ
तौ धर्मसाधनं तावन्तरेण धर्मस्य कर्तुमशक्यत्वात् ततः सम्मूर्च्छनादोषसम्भवेऽपि न तौ परित्यज्येते, तदेतद्वस्त्रेऽपि
समानं, तस्याप्युक्त्युक्तितो धर्मसाधनत्वात्, आह—“संमुच्छणा न जायइ पायं विहिसेवणाए वत्थम्मि । संभवमित्तेणं
पुण देहाईसुंमि सा दिट्ठा ॥ १ ॥ तग्हा निगंथेणं एयं दोसं विवज्जमाणेणं । देहो आहारो चिय वज्जेयवो पयत्तेण ॥ २ ॥
अह धम्मसाहणं सो वत्थंपि त्हेव होइ दट्ठवं । भणितोववत्तितोच्चिय जइणो तं कायठिइहेज्ज ॥ ३ ॥” (धर्म, १०३१-२-४)
यदप्यभाषत ‘वस्त्रप्रक्षालने वातकायकीटिकादिसत्त्वव्याघात’ इति तदप्यसम्यक्, पूर्वमागमोक्तप्रकारेण वस्त्राणां परिशो-
धनं, ततोऽपि अप्रासुकुपानीयपरिहारेण यतनया प्रक्षालनं, प्रक्षालने च निरन्तरमुपयोग इत्येवं जिनभणितविधिना
प्रक्षालने प्राणविपत्तेरसम्भवात्, आह च—“जिणभणियविहीए नय धुवणे पाणाण होइ वावत्ती । पडिलेहणा दगंपि च

फासुवयोगंभो य विधी ॥१॥” (धर्म. १०३५) अथ यथोक्तविधिनाऽपि प्रक्षालयतो दृश्यते कदाचित्प्राणावपात्तस्तदा दाप
 इति, तदप्ययुक्तम्, आगमोक्तमेतदिति श्रुतबहुमानतोऽशठभावं यतनया प्रक्षालने प्राणिविपत्तावपि दोषसम्भवात्, संस-
 ककुक्षिकपुरीषोत्सर्गवत्, तथाहि-संसर्ककुक्षिकस्य साधोयतनया ‘छायाए०’ इत्याद्यागमोक्तया पुरीषमशठभावं व्युत्सृजतो
 गुदकृमिव्यापत्तायपि न दोषभाक्त्वं भवति, प्रायश्चित्ताविषयत्वात्, एवमिहापि भावनीयम्, उक्तं च-“जो पुण विहीएँ
 दोसो संसत्तंगेहणिवोसिरणतुहो । असढस्स सोऽवि भणितो पायच्छित्तस्सऽविसओ व ॥ १ ॥” (धर्म. १०३८) अथ
 पुरीषोत्सर्गोऽशक्वप्रतीकारस्ततो यथोक्तयतनया तत्र प्रवर्त्तमानस्य भवतु दोषाभावः, इह तु किं नामाशक्यं वस्त्राभावे
 इति, उच्यते, संयमः, तथाहि-न शक्यन्ति साधवः सम्प्रति मन्दसत्त्वाः शीतादिकालेषु संयमं निरावाधं परिपालयितुम्,
 आर्त्तरीद्रध्यानप्रवृत्तिसम्भवात्, अपरेषां हीनतरसत्त्वानामशक्यं वस्त्राभावे इति, अस्याधारम्भप्रवृत्तिभावाच्च, किल
 “कालचउक्कं उफोसएण जहन्ति तियं तु वोद्धध’मित्यादिवचनतः समस्त्रामपि रात्रिं जाग्रद्भिः साधुभिश्चत्वारः काला
 ग्रहीतव्याः, निरन्तरं कालिकमुक्तालिकं वा श्रुतं पठनीयं परावर्त्तनीयञ्च, एतत्सर्वमपि कर्तुं शक्यते शीतकाले कल्पमावर-
 णेन, नान्यथा नाम, तथा महापातोत्थिता सचित्ता पृथिवी महीत्यपरनामप्रसिद्धा या च महिका धूमिकापरपर्याया या च
 पानीयवृष्टिर्षर्पाकालादिषु यथावश्यायो लोकप्रतीतो यच्च रजः सचित्तभीषदाताद्यं चैत्रादिमासेषु यच्च प्रदीपादितेजःस्पर्श-
 नाम तद्गगतानां सस्त्वानां कल्पैः प्रावरणे परिरक्षा भवति, उक्तं च-“किं संजमोवयारं करेइ वत्थाइ? जइ मई सुणसु । सीय-
 ताणं ताणं जलणतणगयाण सत्ताणं ॥१॥ तह निसि धातुक्कालं सज्जायज्जाणसाहणसिसीणं । महिमहियावासोसारयाइरक्खान-

निमित्तं वा ॥ २ ॥" इत्यादि. (वि. २५७५-६) ततो न शक्यः परिपालयितुं वस्त्रं विना संयम इति, यतनया तत्प्रक्षालने प्राणविपत्तावपि दोषाभावः, अथ बहवो यथोक्तं विधिसुहृद्धान्यथा प्रवर्तमाना दृश्यन्ते, ततः कथं दोषाभावः?, नन्वेप प्राणिनां दोषो, न प्रवचनस्य, प्रवचनं तु यथार्थनिरूपकतया निर्दोषमेव, आह च-"उल्लंघिऊण एयं केई अह अन्नहा करे- न्तित्ति । एसो खु पाणिदोसो न एस दोसो पवयणस्स ॥ १ ॥" यदप्यवोचत् 'जघन्यतोऽपि वस्त्रं रूपकपञ्चकादिमूल्य- मित्यादि तदप्यसमीक्षिताभिधानं, यतो यत् परिजीर्णमल्पमूल्यं वस्त्रं तत् यतीनां भगवद्भिरनुज्ञातं, ततो दातुरपि तथा- भूतं वस्त्रं ददतो न काचन पीडा, अथाल्पधनस्य भवति, ननु सा भोजनमात्रदानेऽपि तुल्या, अथ भोजने तादृशं यती- नामग्राह्यं, वस्त्रमप्यल्पधनेष्वग्राह्यमिति समानः पन्थाः, उक्तं च-"परिजुञ्जमप्पमुल्लं तमणुञ्जायं जतो जिणिंदेहिं । दाया- रस्सवि पीडा न होइ तो तंमि देन्तस्स ॥ १ ॥ अप्पस्स होइ अह सा भोयणमेत्तेऽवि तुल्लमेवेदं । तं तारिसे न गेज्झं वत्थ- म्मिंवि एव को दोसो ? ॥ २ ॥" (धर्म. १०४१-२) तथा यथाकृतवस्त्रलाभे सन्धानादयोऽपि दोषा नोपजायन्ते, ततः कथं तु परिमन्थदोषोऽपि?, निमित्ताभावात्, यदि पुनर्यथाकृतवस्त्रलाभो न भवति तत इतरेषामपि ग्रहणे सन्धानादा- वपि च न परिमन्थदोषो, भोजने इव, तथाहि-चर्यार्थी प्रविष्टोऽपि यदि कथमप्यलाभो भवति ततः प्रभूतान्यन्यान्यपि गृहाणि हिंडते, न तत्र सूत्रार्थव्याघातरूपः परिमन्थदोषः, अथ भोजनं धर्मसाधनमिति तत्र दोषाभावो, ननु वस्त्रमपि धर्मसाधनमेव यथोक्तं प्राणिति समानं, तथा चोक्तम्-"आहागडस्स गहणे संधणमाई न होति दोसा उ । तदभावादनि- मित्तो कइं तु पलिमंथदोसो उ ? ॥ १ ॥ तस्सालाभे इयरस्स गहभावावोऽवि भोयणस्समाणो । तं धम्मसाहणं चैव वत्थंपि

तद्देव ननु भणियं ॥ २ ॥” (धर्म. १०४३-४) यदपि चोक्तम्-‘शोभनतरवस्त्रपरिधाने तथाविधजनापेक्षया तच्छरीरस्य महती शोभोपजायते’ इत्यादि तदप्यनवकाशं, परिजीर्णमल्पमूल्यं विधिना परियाचितं वस्त्रं ध्रियमाणस्य मिक्षणशीलस्य भूयाया असम्भवात्, अथ कस्याप्यविवेकतस्तन्मात्रादपि सा भवति, ननु पिच्छिकाकुण्डिकादिमात्रधारणेऽप्यविवेकतः सा भवन्ती बुनिवारैति समानम्, आह च-“एवंविहं च एवं विहिणा परिजाइयं धरैतस्स । भिक्खणसीलस्स तथा राढाप हंत की अग्घो(डो) ? ॥ १ ॥ अह अविवेगाव तई तम्मसाओवि होइ केसिंचि । तट्टिगपिच्छिगकुंडिगदेहेसु तई कंहं न भवे ? ॥” (धर्म. १०४५-६) योऽपि च प्राक् दुर्लभवस्त्रलाभे कुतः पुनरिदं लप्से इत्यादिना मूर्च्छादोष उद्भावितः स देहाहारादिष्वपि समानः, तत्रापि मूर्च्छासम्भवात्, अथ देहाहारादिषु मोक्षसाधनबुद्ध्योपादीयमानेषु न मूर्च्छा सम्भवति, तदेतद् धर्मसाधनत्वं वस्त्रादिष्वपि समानमिति न तत्रापि मूर्च्छाया अवकाशः, उक्तं च-“अह देहाहाराइसु न मोक्खसाहणमई ते मुच्छा । का मोक्खसाहणेसुं मुच्छा वत्थाइएसुं ते ? ॥ १ ॥” (वि. २५६३) अपिच-यदि स्थूलेऽपि वस्त्रादौ सुलभे वाह्ये च यदि भवान् मूर्च्छां विदधाति ततः शरीरे अक्रेये दुर्लभतरे सुतरां मूर्च्छां करिष्यति, शरीरस्यान्तरङ्गतया प्रबलमूर्च्छाहेतुत्वात्, तथाहि-दृश्यन्ते तिर्यग्धः शवरादयश्च वस्त्रादिप्रन्धरहिता अपि देहाहारादिमात्रविषयमूर्च्छया नर-कोपगामिनः, ततो यथा परमयतीनां देहादिषु न मूर्च्छां तथा वस्त्रेष्वपीति न किञ्चित्, तथा च श्रूयन्ते केचन मुनय उपसर्गादिषु देहन्यस्तवस्त्रमाल्यानुलेपनाभरणधारिणोऽपि केवलज्ञानंमुत्पादयन्तः, तथा चोक्तम्-“अह कुणसि शुल्लवत्थाइएसु मुच्छं धुवं सरीरेऽवि । अक्केज्जदुल्लभतरे काहिसि मुच्छं विसेसेणं ॥ १ ॥ वत्थाइगंधरहिया देहाहाराइमेचमुच्छाप ।

तिरियसवरादयो ननु हवंति निरयोवगा बहुसो ॥ २ ॥ अपरिगहावि परसंतिएसु मुच्छाकसायदोसेहि । अविणिगगहिय-
प्याणो कम्ममलमणंतमजंति ॥ ३ ॥ देहस्थवत्थमच्छाणुलेवणाभरणधारिणो केई । उवसग्गाइसु मुणयो निस्संगा केवलमु-
वेत्ति ॥ ४ ॥ (वि. २५६४-७) ” यदपि च ‘सर्वतश्च शङ्का प्रादुर्भवती’त्यादिना वखस्य भयहेतुत्वमुक्तं तदपि ज्ञानादिषु
समानं, तथाहि-ज्ञानादिष्वपि विषये तदुपघातकेभ्यो भयमुपजायते, देहेऽपि श्वापदादिभ्यः, ततो वखादेरिव तेपामपि
परित्यागः कार्यः, अथ ते मोक्षसाधनमिति भयहेतवो न परित्यज्यन्ते, ननु मोक्षसाधनत्वं वखादेरपि प्रागुक्तनीत्या समा-
नमिति तस्याप्यपरित्यागः, आह च-“जइ भयहेऊ वत्थं तो नाणाईण तदुवघापहिं । भयमिइ तेसिं चागो देहस्तवि साव-
याईहिं ॥ १ ॥ अह मोक्खससाहणमईए न य भयहेतुत्तणेवि परिचागो । वत्थंपि मोक्खससाहणमईए सुखं कहं चागो ?
॥ २ ॥” (वि. २५६८-९) अपिच-तादृशे परिजीणेऽल्पमूल्ये वाससि न कुतोऽप्याशङ्कति न भयहेतुता, एतेनाविहारो-
ऽप्यपाकृतः, कुतोऽप्याशङ्काया असम्भवात्, तथाभूतेषु च तेष्वल्पप्रमाणेषु परिमितसङ्ख्यकेषु भारवहनमपि न सङ्गच्छते,
अल्पत्वात्, अथ भवति तावन्मात्रेणपि पीडा, ननु सा नियतविहारक्रमकरणतः किं नोपजायते ?, सा उपकारिणीति
चेत् उपकारोऽत्रापि दाशित एवेति यत्किञ्चिदेतत्, आह च-“जइदेहससह पीडा निययविहाराउ सा न किं होई ? । उवगारिगा
तई अह एत्थवि भणितो उ उवगारो ॥१॥” (धर्म. १०४९) यदपि तस्करपरहारे अधिकरणप्रसङ्गापादनं कृतं तदप्यसमी-
चीनं, तथाभूतस्य वाससस्तस्करैः प्रयोजनाभावात् अपहाराकरणतः, अथाल्पसत्त्वः कोऽपि तदप्यपहरति, तदेतत् विच्छि-
कादिष्वपि समानं, अथ पिच्छिकादिषु व्युत्सष्टेष्वस्माकं दोषाभावः, वखेण्वप्येवं दोषाभावः किं नाम न भवति ?, अथ परलो-

कमाधनाङ्गं पिच्छिकादि सेनोक्तदोषसम्भवेऽपि तद् ग्राह्यं, ननु तत्परलोकसाधनाङ्गत्वं वस्त्रेऽपि तुल्यं, यथोक्तं प्राक्, उक्तं
 च—“न हरन्ति तद्ग्राह्यं यत्नं तेना पयोयणाऽभावा । खुदहरणं च पिच्छिगकुंडिगमाईसुवि समाणं ॥ १ ॥ वोस्तिरिएसु
 न दोसो पिच्छिगमाईसु अह उ वत्येवि । तुलं चिय वोस्तिरणं साहणभावो य परलोप ॥ २ ॥ (धर्म. १०५०-१) तथा अप्र-
 मत्स्य सतो यत्नं प्रायेण न नश्यति, नष्टेऽपि च कथमपि तस्मिन् त्यक्तकलत्रादिग्रन्थस्य श्लोको नोपजायते, विदितभव-
 स्वरूपत्वात्, आह च—“अपमत्सस न नासइ नष्टेऽपि न जायई तहिं सोगो । मुणियभवसरूवस्स चत्तकलत्तादि-
 गंधस्स ॥ १ ॥” (धर्म. १०५२) ततो यदुक्तं ‘हा गतं मे वस्त्रमित्यात्मनि शोकश्चे’त्यादि, तन्न, वस्त्रेऽप्येक्षाया असम्भवात्,
 यो हि जिनवचनभावितान्तःकरणः स्वजनवर्गं कुप्यसद्घातं सुवर्णसञ्चयं विपयानपि च मनोरमान् परित्यजति तस्य
 कथं नामापेक्षा परिजीर्णान्यल्पमूल्यवस्त्रमात्रे ? अथ यस्माद्भजते रुयादिभ्यस्तेन तद् गृह्णातीति तत्रापेक्षा, ननु बुद्धितद्विर-
 रक्तस्य भिक्षार्थं प्रतिगृह्णते लज्जा न भवति नाभ्यमात्रे लज्जा भविष्यतीत्यतिसाहसं, यद्येवं ततः कस्मान्न परित्यजति ?,
 उच्यते, उपकारनिरीक्षणात् यथाऽऽहारं, उपकारकारिता च संयमयोगहेतुतया पूर्वमभिहितैव, उक्तं च—“जो चयइ सय-
 णवगं हिरण्यजार्थं मणोरमे विसए । जिणवयणनीइकुसलो तरस अवेक्खा कइं वत्ये ? ॥ १ ॥” लज्जाइ जमित्थियाइसु
 तेणं तं गिण्हइत्ति सावेक्खो । बुच्चियसिरस्स भिक्खं हिंढंत्तसेह का लज्जा ? ॥ २ ॥ ता किं न तं चएइ ? उ उवगार-
 निरिक्खणा जहाऽऽहारं । भणितो य ततो पुधिं संजमजोगाण हेउत्ति ॥ ३ ॥” (धर्म. १०५४-६) यदपि परिपद्दासहनमु-
 द्भावितं तदप्यसमीचीनं, यतो यानि परिजीर्णान्यल्पमूल्यानि च वस्त्राणि तानि परमार्थेनावस्त्राणि, विशिष्टवस्त्रकार्या-

करणात्, तथा च परिहितपरिजीर्णपरिधाना काचित् युवतिः कोलिकं मल्येवमाचष्टे-स्वर कोलिक ! नग्नाऽहं वर्त्त इति, ततः संयमयोगस्फातिनिमित्तं तथारूपाणि वस्त्राणि धारयतो यतेः सदा ममत्वरहितस्य कथं न परीपहसहनम्?, आह च-“संयमयोगनिमित्तं परिजुन्नादीणि धारयंतस्स । कह न परिसहसहणं जइणो सइ निम्ममत्तस्स ? ॥१॥” (वि. १०६०) अथ सूत्रे ‘नगिणस्स वाधि मुंडस्से’ त्यादिना साक्षात्तत्वमभिहितं, परिजीर्णाल्पमूल्यवस्त्रपरिधाने तु न तदनुपचरितं भवति, उपचरिते च नग्नत्वे परीपहसहनमप्युपचरितमेव प्राप्नोति, न चोपचारादर्थसिद्धिः, नहि माणवको दहनोपचारादाधीयते पाके इति प्रतीतमेतत्, तदप्यशोभनं, सम्यक् जिनवचनापरिज्ञानात्, न खलु ध्रुत्परीपहसहनमप्युपचरितमेव प्राप्नोति, पिपासापरीपहसहनं च, सर्वथा वाऽशनपानप्रतिषेधत उपपद्यते, किन्त्वनेषणीयपरित्यागाद्, अन्यथा भगवतामप्यर्हतामजितपरीपहत्वग्रसक्तिः, तेषामप्येषणीयान्नपानोपादानात्, ततो यथैषणीयान्नपानपरिभोगतः धृत्यिपासापरीपहसहनमेवं परिजीर्णाल्पमूल्यवस्त्रपरिधानेऽप्यचेलपरीपहसहतेति, उक्तं च-“जइ चेलभोगमेत्तादजिताचेलयपरीसहो तेणं । अजियदिगिंछाइपरीसहोऽवि भत्ताइभोगतो ॥ १ ॥ एवं तुह न जियपरीसहा जिणिंदादि सवहाऽऽवणं । अहवा जो भत्तादिसु स विही चेलेवि किं नद्धो ? ॥ २ ॥ जह भत्तादि विसुद्धं, रागदोसरहिओ निसेवंतो । विजियदिगिंछाइपरीसहो मुणी सपडियारोऽवि ॥ ३ ॥ तह चेलं परिसुद्धं रागदोसरहिओ सुयविहीए । होइ जियाचेलपरीसहो मुणी सेवमाणोऽवि ॥ ४ ॥” (वि. २५९४-९७) स्यादेतत्-यदि परिजीर्णाल्पचस्तुपरिभोगेऽप्यचेलकपरीपहः सोढोऽभ्युपगम्यते ततः काण्डुण्टादियुवतिरपि न परमार्थतो युवतिः, परिपूर्णयुवतिलक्षणायोगात्, ततस्तत्परिभोगेऽपि स्त्रीपरीपहः सोढो भवेत्,

न्यायस्योभयत्रापि तुल्यत्वात्, न, सूत्रान्तरेण स्त्रीपरिभोगस्य सर्वस्यापि प्रतिषेधनात्, तच्च सूत्रान्तरमिदम्,—“नवि
क्विक्षिण्डित्तिद्धं नऽणुप्रायं यावि जिणवरिदेहिं । मोत्तुं मेहुणभावं न विणा सो रागदोसेहिं ॥ १ ॥” (धर्म. १०६४)
ततो नातिप्रसङ्गदोषः, उक्तं च—“सिय पावई अणिट्ठं एयं इत्थीपरीसहपसंगा । नो सुत्तंतरवाहानिवारणादिह पसं-
गसस ॥ १ ॥” (धर्म. १०६३) न च भगवता प्रतिशुद्धं वस्त्रम्, उपधिप्रमाणस्य कट्पाध्ययनादिषु साक्षादभिधानात्,
न च यतयो गृहस्या इव वस्त्राणि परिभुञ्जते, किन्तु लोकरूढप्रकारादन्यप्रकारेण, कच्छात्रन्धाभावात् कूर्पूराभ्यामग्र-
भाव एव चोलपट्टकरणात् मस्तकोपरि प्रावरणाद्यभावाच्च, ततो न गृहिलिङ्गम्, अथ गृहस्थैरपि परिभोगात् गृहिलिङ्गं,
यद्येवं ततः करचरणादयोऽपि गृहिलिङ्गं, तेषामपि गृहस्थेषु भावात्, ततस्तेषामपि परित्यागः कर्त्तव्यः, अथ करचरणा-
दिपरित्यागे देहाभावत्वादभावे च परलोकसाधनमिति तदपरित्यागः, ननु वस्त्रस्याप्यभावे तृणग्रहणादिप्रसक्तेः परलो-
कसाधनाभावः समान एवेति यत्किञ्चिदेतत्, आह च—“गिहिलिङ्गं न एतं एगंतेणं तदन्नहाधरणे । होंति य कहिञ्चि
नियमा करचरणार्इवि गिहिलिङ्गं ॥ १ ॥ तेषि परिच्चागतो देहाभावे कहं नु परलोगो ? । नणु वत्थससवि चाए तणग-
हणार्इहिं तुल्लमिणं ॥ २ ॥” (धर्म. १०६८-६) अथास्माकं युष्माकं चार्हन्तो गुरवः, भगवन्तश्चार्हन्तोऽचेलास्ततोऽचेलत्व-
मेयास्माकं युक्त्युपपन्नं, न वस्त्रपरिधारणं, शिष्याणां गुरुलिङ्गप्रतिपत्तेरचित्वात्, उक्तं च—“जारिसयं गुरुलिंगं सीसेणवि
तारिसेण होययं । नहु होइ बुद्धसीसो सेयवडो नगल्लमणो वा ॥ १ ॥” (धर्म. ११०९) ननु यदि भगवन्तो गुरवः प्रमाणं
तर्हि तदुपदेशः कर्त्तव्यः, भगवदुपदेशाथं—निरुपमधृतिसंहननाद्यतिशयोपेतेनाचेलेन भवितव्यं, न निरतिशयेन,

अतिशयविकलश्च भवान्, ततो मा भूत्वं निरतिशयः सन्नचेलः, उपदेशाद्धि गुरुणां कार्यसिद्धिर्न वेपचरितमा-
त्रानुष्ठानात्, न खलु रोगी वैद्यस्य वेपं चरितं वाऽनुकुर्वन्नरोगीभवति, किन्तूपदेशात्, आह च भाव्यकृत्—
“अरहंता जमघेला तेणाचेलत्तणं जइ मयं ते । तो तव्वयणातोच्चिय निरतिसओ होहि माऽचेलो ॥ १ ॥ रोगी
जहोयएसं करेइ वेज्जस्स होयऽरोगी य । न उ वेसं चरियं वा करेइ न य पणणइ करंतो ॥ २ ॥ तह जिणवेजाएसं कुण-
माणोऽवेइ कम्मरोगातो । नव तन्नेवत्थधरो तेसिं आपसमकरंतो ॥ ३ ॥” (वि. २५५-७) अथोपदिष्टो भगवद्धि-
ज्जिनकल्पस्ततः सोऽस्माभिराश्रीयते, ननु यदि जिनोपदेशात्तस्याश्रयणं तत एतदपि जिनोपवेशात् प्रतिपत्तव्यं—ये उत्तमधृ-
तिसंहननाः पूर्वविदः सातिशया गच्छे कृतपरिकर्माणस्ते जिनकल्पं प्रतिपद्यन्ते, न श्रेयाः, सक्तं च—“उत्तमधिइसंघयणा
पुषधिदोऽतिसयिणो सया कालं । जिणकप्पियादिकप्पं कयपरिकम्मा पवज्जंति ॥१॥” (वि. २५९१) तथा व्यवच्छिन्नः सम्प्रति
जिनकल्प इत्येतदपि, तथा चोक्तम्—“मणपरमोहिणुलाए आहारग खवग उवसमे कप्पे । संजमतियकेवलसिज्झणा य
जंबुम्मि वोच्छिन्ना ॥ १ ॥” (वि. २५९३) ततः कथं भवतो जिनकल्पाश्रयणम्?, अथ यथा तदुपदेशः क्रियते
तथा तद्गतवेपचरितानुकारोऽपि, तत्रेदं प्रष्टव्यं—तद्गतवेपचरितानुकार्ये किं सर्वथा उत देशतः?, तत्र यद्याद्यः पक्षः
सोऽसम्भवी, तीर्थकृतामेव तीर्थकरगुणोपेतता, न प्राकृतगुणयुक्तानां युष्मादृशां, तीर्थकरगुणाश्चेमे—निरुपमघृतिसंहनना
मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानिनः सत्त्वसम्पन्ना अच्छिद्रपाणिपात्रा देवदानवैरप्यश्वेभ्याः सततमप्रमादिनो जितपरीपहाः,
ततस्तै वरूपात्रापुपकरणरहिता अपि न यथोक्तं दोषमायुधन्तीति न कुर्वते वरूपादिग्रहणं, केवलमस्माभिः सवस्त्रो

धर्मः प्ररूपयितव्य इति अभिनिष्क्रमणकाले शक्रेण समर्पितमेकं देयदृष्यं प्रतिगृह्णन्ति, उक्तं च—“निरुवमधिइसंधयणा
 यउनाणाडतिसयसचसंपण्णा । अरिच्छद्दपाणिपत्ता जिणा जियपरीसहा सवे ॥ १ ॥ तम्हा जहुत्तदोसे पावंति न वत्थपत्तर-
 हियादि । तदसाहणंति तेसिं तो तग्गहणं न कुवंति ॥ २ ॥ तहवि गहिण्णवत्था सबत्थतित्थोवएसणत्थंति । अभि-
 निक्खसंति सये तग्गिमु एण्डवेला होति ॥ ३ ॥” (वि. २.५८१-३) ततः कथं तैः सह सर्वसाम्यं मतिपत्तुं शक्यम् ? ,
 अन्यथा—सर्वसाम्यप्रतिपत्तौ तीर्थकररिय न परोपदेशोऽपेक्षणीयः, नापि छान्नास्थैः सद्भिः परेभ्य उपदेष्टव्यं, न च शिष्यवर्गो
 दीक्षणीय इत्यापन्नस्तीर्थव्ययच्छेद इति नैप पक्षः, आह च—“न परोवएसवसया न य छउमत्था परोवएसंसि । देति नय
 सीसवणं दिक्खंति जिणा जहा सवे ॥ १ ॥ तह सेसेहिवि सभं, कज्जं जइ तेहि” सबसाहम्मं । एवं च कतो तित्थं ? न
 चेदचेल्लोत्ति को गाहो ? ॥ २ ॥” (वि. २.५८६-७) देशपक्षस्त्वस्माभिरभ्युपगत एव, वेपानुकारस्य लोचकरणमात्रेण चरिता-
 नुकारस्यपणीयाहारपरिमोगानिनियतवासादिना (च) क्रियमाणत्वात्, यदप्युक्तम्—‘यस्सं च ग्रन्थ’ इत्यादि, तदपि न सुन्दरं,
 तंयमोपकारितया वस्त्रे धर्मोपकरणत्वेन ग्रन्थत्वायोगात्, तथाहि—यद्धर्मोपकरणं न स ग्रन्थः, धर्मोपकरणं च वस्त्र-
 मिति व्यापकविरुद्धव्याप्तोपलब्धिः, ग्रंथत्वं हि वग्धुहेतुत्वेन व्याप्तं, प्रधाति जीवं कर्ममलेनेति ग्रन्थ इति व्युत्पत्तेः,
 कर्मग्रन्थहेतुतामतिपक्षभूतेन च कर्ममलापगमहेतुत्वेन व्याप्तं धर्मोपकरणत्वं, तथाहि—धर्मः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपः,
 स उपक्रियते—उपपद्यते स्फीतिं नीयते इतियावद् अनेनेति धर्मोपकरणे, यच्च सम्यग्दर्शनादिकं धर्ममुपपद्यति तत् परं-
 परया कर्ममलापगमहेतुः, सम्यग्दर्शनादिप्रभावतः सकलकर्मोपगमलक्षणस्य मोक्षस्याभ्युपगमात्, वस्त्रमपि च शुभध्या-

नेहेतुतया प्राणिरक्षकतया च धर्मोपट्टम्भकम्, अतो वस्त्रे यत् ग्रन्थत्यस्य व्यापकं कर्मवन्धहेतुत्वं तस्य विरुद्धं- यत्कर्म-
मलापगमनिबन्धनत्वं तेन व्याप्तस्य धर्मोपकरणत्वस्योपलब्धेः ग्रन्थत्वप्रतिषेधः, अथ वस्त्रपरिग्रहान्भ्युपगमे साधूनां पर-
स्परं शुभेतरवस्त्रविशेषदर्शनतो मात्सर्यादिरुपजायते, तस्करादीनां च तद्विषयो लोभादिः, अतः कपायहेतुत्वात् ग्रन्थः,
प्रयोगश्च-यत् कपायहेतुस्तत् ग्रन्थो यथा स्वापत्तयं, कपायहेतुश्च वस्त्रमिति, तदसमीचीनं, हेतोरसिद्धत्वात्, तथाहि-न
भावितजिनवचनानां साधूनां शुभेतरवस्त्रविशेषदर्शनेऽपि मात्सर्यादिः, इतरेषां च तत्सम्भवे आहारेऽपि समः, तस्करादी-
नामपि च परिजीर्णाल्पमूल्यवस्त्रविषये न लोभादि, धुद्रसत्त्वानां तु तत्सम्भवे पिच्छिकादिष्वपि समानं, तस्मात्
तत्त्वतो न कपायहेतुता, अनैकान्तिकोऽपि ध्यायं हेतुः, भगवतः सद्गमकगोशालादीन् प्रति धर्मपराणां जिनमतस्य च
प्रत्यनीकान् प्रति कपायहेतुत्वेऽपि ग्रन्थत्वायोगात्, उक्तं च-“अथि य किं किञ्चि जट जस्स व कस्स व कसायवीयं जं ।
वरथुं न होज्ज ! एवं धम्मोवि तुमे न धेत्तवो ॥ १ ॥ जेण कसायनिमित्तं जिणोऽवि गोसालसंगमाईणं । धम्मो धम्मपरावि
य पडिणीयाणं व जिणमयं च ॥ २ ॥” (वि. २५५१-६०) तस्माद्यत्किञ्चिदेतत्, एवं स्थविरैस्तस्य कथनं कृतं ॥ अमुमे-
वार्यमुपसङ्गिधृशुराह-

रहवीरपुरं नगरं दीवगमुज्जाणमज्जकण्हे य । सिवभूइस्सुवहिम्ममी पुच्छा थेराण कहणा य ॥ १४६ ॥ (सू. भा.)

रथवीरपुरे नगरे दीपकं नाम उद्यानं, तत्रार्यकृष्णो नामार्यः समवसूतः, तत्र शिवभूतेर्जिनकल्पिकप्ररूपणावसरे
उपधौ पृच्छा, स्थविराणां च-आर्यकृष्णानां कथनेति गाथासंक्षेपार्थः, भार्यः प्रागेवोक्तः । स च शिवभूतिस्तथा स्थविरैः

प्रश्रयमानोऽपि मिथ्याबोदयात् कुलिङ्गभावो जिनमतमश्रद्धधानश्चीवराणि परित्यज्योपाश्रयाद्विनिर्गतः, तस्योत्तरा
भगिनी, सा उद्याने स्थितं वन्दितुमागता, तं च तथाभूतं दृष्ट्वा तयापि चीवराणि तदनुरागेण परित्यक्तानि, ततो द्वावपि
तो मिश्रार्थं प्रविष्टौ, गणिकया च तदवस्था दृष्ट्वा, साऽचिन्तयत्-नूनमेवं स्त्रीणां वीभत्सं रूपं दृष्ट्वा लोकोऽस्माकं चिरको
भविष्यतीति, ततस्तथा सा परिपूर्णं परिधापिता, सा नैच्छदिति मुक्त्वती, ततो बलादपि तस्या उरसि कटिप्रदेशे चैकं
पर्यं सन्दधे, तदपि त्यजन्ती आत्रा कथमपि दृष्ट्वा भगिता-विष्टत्वेतत्तव देवतया दत्तम्, आह च भाष्यकृत-“तस्स
भगिणी समुत्सिद्यत्वा तद्देव तदनुरागेण । संपत्थिया नियत्था तो गणियाए पुणो मुयइ ॥ १ ॥ तीए पुणोवि नद्धो-
रतेगएत्था तयंएि छुंतेती । अच्छठ ते तेणं चिय समणुणया धरेसी य ॥ २ ॥” (वि. २६०७-८) तेन शिवभूतिना
द्वौ शिव्यौ प्रमाजितौ-कौण्डिन्यः कोट्टवीरथ, ततः परम्परास्पर्शः समुत्पन्नः, उक्तं च-“कोडिन्नकोट्टवीरे पष्ठावेसी य दोन्नि
सो सीसे । तसो परंपराफासतो च सेसा समुत्पत्ता ॥ १ ॥” (वि. २६०९) एवं बोदिका उत्पन्नाः, अमुमेवार्थं मूलभा-
ष्यकारः सञ्जिहीपुराह-

ऊहरए पत्तत्तं बोडिअ सिचमूइउत्तराहिं इमं । मिच्छादंसणमिणमो रहवीसुरे समुत्पन्नं ॥ १४७ ॥ (मू. भा.)
ऊटया-स्वतर्कयुद्ध्या प्रज्ञसं-प्रणीतं बोदिकं शिवभूत्युत्तराभ्याम् ‘इणमो’ति एतच्च मिथ्यादर्शनं क्षेत्रतो रथवीर-
पुरे समुत्पन्नम् ।

बोडिअसिचभूर्इओ बोडिअलिगस्स होइ उत्पत्ती । कोडिन्नकुट्टवीरा परंपराफासमुत्पत्ता ॥ १४८ ॥ (मू. भा.)

बोटिकनिघण्टुः सर्काशात् बोटिकलिङ्गस्य-बोटिकदृष्टेर्भवत्युत्पत्तिः, वर्त्तमाननिर्देशप्रयोजनं प्राग्वत्, पाठान्तरं वा 'बोटिकलिङ्गस्य आसि उप्यसी', ततः कौण्डिन्यश्च कौण्डिन्यकोट्टवीरं समाहारो ह्यन्धस्ततः परम्परास्पर्शाप्र-
आचार्यशिष्यसम्बन्धलक्षणमधिकृत्योत्पन्ना-सञ्जाता, बोटिकदृष्टिरिति वाच्यशेषः ॥ सम्प्रति निहुवनकव्यतां निगमयन्नाह-
एवं एए कहिआ ओसपिणिए उ निणहता सत्त । वीरवरस्स पवयणे सेसाणं पवयणे नत्तिय ॥ ७८४ ॥
एवम्-उक्तेन प्रकारेण एते-अनन्तरोक्ताः कथिताः-प्रतिपादिता अस्याभवसर्पिण्यां निन्द्वाः सप्त, अष्टमस्तु बोटिकः तुश-
ब्दसमुच्चितो, वीरवरस्य भागवतः प्रवचने-सीर्थे, शेषाणां तु सीर्थकृतां प्रवचने नत्थित्ति प्राकृतत्यान्नासीरन् निन्द्वाः ॥

सुत्तूणमेसिमिक्कं संसाणं जावजीविया दिट्ठी । इक्किस्स य इत्तो दो दोसा सुणेअच्चा ॥ ७८५ ॥

मुक्त्वा एयमेकं गोष्ठामाहिल इवापरिमाणमिच्छुरिति भावना, आह-प्रकरणादेवेदमवसीयते किमर्थमस्योपन्यासः ? ,
न ते प्रत्याख्यानं गोष्ठामाहिल इवापरिमाणमिच्छुरिति भावना, आह-प्रकरणादेवेदमवसीयते किमर्थमस्योपन्यासः ? ,
उच्यते, प्रविदियसोपयोगेन प्रत्याख्यानस्यातीवोपयोगित्वात्, मा भूत् कश्चित्तथैव प्रतिपद्यते, ततः प्रज्ञाप्यते-निन्द्वाना-
मपि प्रत्याख्यानविषये इयमेव दृष्टिरिति, 'एत्तो'चि प्राकृतत्वादसीपां मध्ये एकैकस्य निन्द्हवल् द्वा द्वौ दोषौ ज्ञातव्यौ,
सुक्त्वैकमिति वर्त्तते, तथाहि-बहुरता जीवयदेशिकान् प्रलूतुः-भवन्तो द्वाभ्यां कारणाभ्यां सिध्यादृष्टयः, तत्रैकमिदं
यज्ञणय एकः प्रदेशो जीव इति, द्वितीयं क्रियमाणं कृतमिति, जीवप्रदेशिका अपि बहुरतान् प्रत्यवादिषुः-युयमपि
कारणद्वयेन सिध्यादृष्टयः, एकं तावदिदं यद्बद्ध क्रियमाणमकृतं (द्वितीयं च चरमप्रदेशं) जीव इति प्रतिपद्यन्ते,

एवं शेषाणामपि परस्परं भावनीयं, गोष्ठामाहिलमधिकृत्य पुनरेकैकस्य त्रयो दोषाः, तथाहि-बहुस्तान् प्रति गोष्ठामा-
 हिलोऽवधीत-कारणत्रयाद् भवन्तो मिथ्यादृष्टयः, तत्र-एकमिदं यत्कृतं कृतमिति (यूयं) वदतेति, द्वितीयं स्पृष्टं वद्धं कर्म,
 तृतीयमपरिमाणं प्रत्याख्यानमिति, बहुरता अपि तं प्रत्यवोचन्, भवानपि कारणत्रयान्मिथ्यादृष्टिः-एकं तावदिदं यत्
 क्रियमाणं कृतमिति वदति, द्वितीयं स्पृष्टमवद्धं कर्म, तृतीयं सपरिमाणं प्रत्याख्यानमिति, एवं सर्वान् प्रति योजनीयम्,
 अन्ये त्याहुः-एकैकस्य यो द्वौ दोषाथेवं वेदितव्यौ, एकं तावत्स्वयं विप्रतिपन्ना द्वितीयं परानपि व्युद्ग्राहयन्तीति ॥

नान्येता दृष्टयः संसाराय आहोस्विदपगार्थित्याशङ्कानिवृत्त्यर्थमाह-

सत्तेया दिष्टीओ जाइजरा मरणगर्भवसहीणं । मूलं संसारस्स उ ह्वंति निगंगंथरूवेणं ॥ ७८६ ॥

सत्तेया दिष्टीओ जाइजरा मरणगर्भवसहीणं'मिति जातिग्रहणं नार-
 सत्तेया दृष्टयो, षोडशस्तु मिथ्यादृष्टय एवेति न तद्विचारः, 'जातिजरा मरणगर्भवसतीना'मिति जातिग्रहणं नार-
 कादिप्रकृतिग्रहे धरितार्थमिति गर्भवसतिग्रहणमुदं, मूलं-कारणं, भवतीति योगः, मा भूत्सकृद्भाविनीनां जातिजरा म-
 णगर्भवसतीनां मूलमिति प्रत्ययस्तत आह-'संसारस्स उ' इति संसरणं संसारः-तिर्यग्भरनारकामरभवानुभूतिरूपः प्रदीर्घः
 तस्यैव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, केन रूपेणेत्याह-निर्ग्रन्थरूपेण ॥ अर्धैते निन्द्वाः किं साधव उत तीर्थान्तरीया आहो-
 स्विन्मिथ्यादृष्टयः?, उच्यते, न साधवो, यतः साधूनामेकस्याप्यर्थाय यत्कृतमशनादि तच्छेषाणां न कल्पते, नैव
 निन्द्वानां, तथा घाह-

पवपणनीह्वाणं जं तेसिं कारिअं जहिं जत्थ । भजं परिहरणाए मूले तह उत्तरगुणे अ ॥ ७८७ ॥

‘निहूय’ति देशीवचनमकिञ्चित्कारार्थं, ततः प्रवचने पारमेश्वरे यथोक्तक्रियाकलापं प्रत्यकिञ्चित्काराणां, अथवा ‘निहूय’त्ति आर्षत्वात् निन्हुतं, तत्र प्रवचनं निन्हुतम्-अपलपितं वैस्ते प्रवचनं निन्हुताः, सुखादिदर्शनात् निष्ठांतस्य पाक्षिकः परनिपातः, तेषां यद् अज्ञानादि तेषामुपभोगो(गाय) यत् कारितं यस्मिन् काले यत्र क्षेत्रे तन्नाज्यं-विकल्पनीयं परिहरणे, कदाचित्परि-
ह्रियते कदाचिन्नेति, यदि लोको न जानाति यथैते निन्हुवाः साधुभ्यो भिन्नास्तदा परिह्रियते, अथ जानाति तदा न परि-
हारः, अथवा परिहरणा नाम परिभोगः, तथा चोक्तम्-“धारणया उवभोगो परिहरणा (होइ) तस्स परिभोगो’ ततः कदा-
चित् परिभुज्यते कदाचिन्नेति, निन्हुवत्त्वे परिज्ञाते भुज्यते, शेषकालं नेति, कथंभूतं तत् अज्ञानादि तन्निमित्तं कारितमित्यत
आह-‘मूले’ मूलगुणविषयं आधाकर्म्मोदि, तथोत्तरगुणविषयं च-क्रीतकृतादि, ततो नैते साधवो, नापि गृहस्था नाप्यन्य-
तीर्थ्याः, यतस्तदर्थाय कृतमेकान्तेन कल्पमेव भवति, यत्र तु भजना ततोऽव्यक्ता इति ॥ आह-यद्दोष्टिकानां कारितं
मूले-मूलगुणविषयमुत्तरगुणे-उत्तरगुणविषयं तत्सर्वमपि, तत्र का वार्त्ता ?, उच्यते-

मिच्छादिद्वीआणं जं तेसिं कारिअं जया जत्थ । सधंपि तयं सुद्धं मूले तह उत्तरगुणे अ ॥ ७८८ ॥
तेषां मिथ्यादृष्टीनां दोष्टिकानामुपभोगाय यत्कारितमज्ञानादि, गृहस्थैः कारितं, ‘मूले’ मूलगुणविषयमुत्तरगुणे-उत्तर-
गुणविषयं तत्सर्वमपि शुद्धं, कल्पनीयमिति भावः ॥ इत्तं समवतारद्वारम्, अधुनाऽनुमतद्वारव्याख्यावसरः, तत्र यत् यस्य
नयस्य सामायिकं मोक्षमार्गत्वेनानुमतं तदुपदर्शयन्नाह-

तवसंजमो अणुमओ निगंगंथं पवणं च ववहारो । सहु-जुसुआणं पुण निवाणं संजमो चेव ॥ ७८९ ॥

तापयत्यष्टप्रकारं कर्मति तपः, तपतेरीणादिकोऽसुप्रत्ययः, अनशनो नोदरतादि तत्प्रधानः संयमस्तपःसंयमः, असावनु-
 मत्तः-अभीष्टो मोक्षांगतया, तथा निर्ग्रन्थानामिदं नैर्ग्रन्थं, आर्हतमित्यर्थः, किं?, प्रवचनं-श्रुतं, इह तपोग्रहणेन द्वाद-
 शप्रकारमपि तपः परिगृह्यते, संयमो नाम पापोपरमः, स घ सप्तदशप्रकारः, एतेन च चारित्रसामाधिकं परिगृहीतं, नैर्ग्रन्थं
 प्रवचनं-श्रुतं, चशब्दः सम्यक्त्वादिसामाधिकसमुच्चयार्थः, 'ववहारो'सि एवं व्यवहारो व्यवस्थितः, व्यवहारग्रहणात् तदधो-
 यत्तित्तनो नैगमसंग्रहायपि गृहीतौ, तत एतदुक्तं भवति-नैगमसंग्रहव्यवहारस्त्रिविधमपि सामाधिकं मोक्षमार्गतयाऽनुमन्यन्ते
 इति । आह च भाष्यकृत्-कस्त नयस्साणुमयं किं सामइयमिह मोक्खलमगोत्ति ? । भणइ नेगमसंग्रह-ववहाराणं तु सवाइ
 ॥१॥ तवसंजमा चरित्तं निगंथं पवयणंति सुयनाणं । तगगहणे सम्मत्तं तगगहणातो य नायवं ॥ २ ॥ (विशेषे. २६२२-३)
 आह-यदि नैगमादयस्त्रिविधमपि सामाधिकं मोक्षमार्गतयाऽनुमन्यन्ते किमिति तर्हि ते मिथ्यादृष्टयः?, उच्यते, व्यस्ताना-
 भेय तेषां तैः मोक्षमार्गतयाऽनुमाननात्, न सापेक्षानामेवेति, शब्दऋजुसूत्रयोः पुनः कारणे कार्योपचारात् निर्वाणमार्गो
 निर्वाणं संयम एवेत्यनुमतं, इह ऋजुसूत्रमुद्धृत्वा दौ शब्दनयोपन्यासोऽशेषोपरितननयपरिग्रहार्थः, तत एतदुक्तं भवति-
 ऋजुसूत्रादयः सर्वे चारित्रमेवैकं मोक्षमार्गमनुमन्यन्ते, न ज्ञानदर्शने, तद्भावेऽपि मोक्षासम्भवात्, तथाहि-न सर्वज्ञान-
 सर्वदर्शनत्वात्तमेऽपि तत्कालमेवापवर्गप्राप्तिः, किन्तु सर्वसंवरलाभे, ततः स एवैको मोक्षमार्ग इति, उक्तं च-“उज्जुसुयाइमयं
 पुण निपाणपहो चरित्तमेवेगं । न उ नाणदंसणाई भावेवि न तेस्ति जं मोक्खो ॥ १ ॥ जं सवनाणदंसणलंभेवि न तक्खणं
 धिय विमोक्खलो । मोक्खो य सयसंवरलाभे मगो स एवातो ॥ २ ॥” (विशेषे. २६२५-६) एवं ध्रुवाणान् ऋजुसूत्रप्रभृतीन्

प्रति नेगमादयो द्रुवते-ननु ज्ञानदर्शनाभ्यामपि विना न प्रकर्षप्राप्तः सर्वसंवरलाभ उपजायते, तत्सहितस्यैव तद्भावाभ्यु-
पगमात्, ततः कथं न त्रितयं मोक्षमार्गं ? इति, ऋजुसूत्रादयः प्राहुः, तदसम्यक्, वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात्, तथाहि-यदि
नाम न ज्ञानदर्शनाभ्यां विना यथोक्तसंवरलाभस्ततस्ते तस्य कारणं भवताम्, नतु मोक्षस्य सर्वसंवरसाध्यस्य, कथं ?,
तद्भावे भाव एवेत्यन्यथानुगमाभावात्, इह यत् यस्यान्ययं व्यतिरेकं वा नानुविधत्ते न तस्य तत्कारणं, यथा कुरूलन्यस्तं
धीजमङ्गरस्य, न भवति च मोक्षः सर्वज्ञानसर्वदर्शनसम्भवेऽपि तत्कालभवेति, अथ सतोरेव सर्वज्ञानसर्वदर्शनयोः सर्व-
संवरलाभो, न तदभावे, तेन ते अपि मोक्षकारणस्य सर्वसंवरस्य कारणत्वान्मोक्षकारणमिति, तदयुक्तं, परम्परयापि
कारणत्वाभ्युपगमे सकलस्यापि भुवनस्य मोक्षकारणत्वप्रसक्तं, भुवनोदरवर्तिनां सर्वेषामपि वस्तूनां ज्ञेयश्चेत्यप्रवृत्ति-
निवृत्तिविययतया ज्ञानदर्शनचारित्र्योपयोगित्वात्, तथा च सति ज्ञानादित्तिके एव को भवतामाग्रहः?, ततो यथा न
समस्तं भुवनं मोक्ष(कारणं तद)कारणत्वादेवं ज्ञानदर्शने अपीति स्थितम् । तथा चाह भाष्यकृत्-आह ननु नाणदंसण-
रहियस्त न सषसंवरो दिट्ठो । तत्सहियस्सेव तओ तग्हा तिययंपि मोक्खपहो ॥१॥(वि.२.६२७) ॥ जइ तेहिं विणा नत्थित्ति
संवरो तेण ताइं तस्सेव । जुत्तं कारणमिह न उ संवरसत्त्वरस्त मोक्खस्त ॥२॥(वि.२.६२८) ॥ अह कारणोवगारित्ति कारणं
तेण कारणं सधं । भुवणं नाणाईणं जइणो नेयाइभावेणं ॥३॥(वि.२.६२९) ॥ अह पच्चासन्नतरं नेयरमिहोवगारगारिपि । तो सब-
संवरमयं चारित्तं चेव मोक्खपहो ॥४॥(वि.२.६३०) ॥ तदेवं यत् यस्य सामायिकं मोक्षमार्गत्वेनानुभूतं तदभिहितं, भगव-
तस्तु मतेन त्रीण्यपि ज्ञानादीनि सामायिकानि परस्परसापेक्षाणि मोक्षमार्गः, एकस्याप्यभावे मोक्षस्यासंभवात्, 'तस्मात्सर्वस्य

कार्यस्य, सामग्री जनिका मते'ति वचनात्, उक्तमनुमतद्वारं, तद्भणने च व्याख्याता 'उद्देशे निवेशे य' इत्यादिका उपोद्घा-
तनिर्गुक्तिगता प्रथमद्वारगाथा ॥ सम्प्रति द्वितीयद्वारगाथाप्रथमावयवः किमिति द्वारं व्याख्यायते-तत्र सामायिकं नाम
किं जीवः ? उताजीवः ? अयोभयम् ? आहोस्विदनुभयं ? जीवत्वेऽपि किं द्रव्यमुत गुण ? इत्याशङ्कानोदार्थमाह-

आया एतलु सामइअं पचख्खाणं आवाए सवद्व्वाणं ॥ ७९० ॥

आत्मा-जीवः, खलुशब्दोऽवधारणे, आत्मैव-जीव एव सामायिकम्, एतेन प्रागुपन्यस्तशेषाजीवादिकल्पव्युदासः, स
च न सामान्येन, किन्तु प्रत्याचक्षणः-प्रत्याख्यानं कुर्वन्, प्रत्याख्यानपरिणामे वर्त्तमान इति भावः, 'हवइ आया' इति
स एव च प्रत्याचक्षणः परमार्थतो भवत्यात्मा, श्रद्धानज्ञानसावद्यविनिवृत्तिरूपस्वभावावस्थितत्वात्, शेषः संसारी
पुनरात्मैव न भवति, प्रचुरघातिकर्मपरमाणुभिस्तस्य स्वाभाविकगुणतिरस्करणात्, अत एव यथोक्तात्मप्रतिपत्त्यर्थं
द्वितीयात्मग्रहणं, 'तं एतलु पचख्खाणं'ति खलुशब्दः सामायिकस्य जीवपरिणतिरूपत्वज्ञापनार्थः, तत् खलु प्रत्याख्यानं
जीवपरिणतिरूपं विषयमधिकृत्य सर्वद्रव्याणामापाते-आभिमुख्येन सन्निपतने, निष्पद्यते इति वाक्यशेषः, सर्वद्रव्याणां
श्रद्धेयतया (श्रेयतया) यथायोगं प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयतया च तद्विषयत्वात्, ननु किं सामायिकमिति स्वरूपप्रश्ने प्रक्रान्ते
विषयनिरूपणमस्यान्यास्यम्, अप्रस्तुतत्वात्, बाह्यशास्त्रवत्, उच्यते, अप्रस्तुतत्वादित्यसिद्धं, तथाहि-सामायिकविषय-
निरूपणं प्रस्तुतं सामायिकाद्भस्त्वात्, यद् यत्सामायिकाद्भं तत्प्ररूपणं प्रस्तुतं, यथा सामायिकस्वात्मप्ररूपणमित्यलं विस्त-
रेण ॥ तत्र यदुक्तम् 'आत्मा खलु सामायिक'मिति तत्र यथाभूतोऽसौ सामायिकं तथाभूतमभिधित्सुराह--

सावज्ञजोगविरओ, तिगुत्तो छसु संजओ । उवउत्तो जयमाणो, आया सामाइअं होइ ॥ १४९ ॥ (मू. भा.)
 अवद्यं-मिथ्यात्वकपायनोकपायलक्षणं, सह अवद्यं यस्य येन वा स सावद्यः स चात्तौ योगश्च सावद्ययोगः तस्माद्
 विरतो-निवृत्तः सर्वसावद्ययोगविरतः, तथा त्रिभिः-मनोवाक्कार्यैर्गुप्तः, तथा पदसु जीवनिकायेषु संयतः-प्रयत्नवान्, अथ
 अवरयकर्त्तव्येषु योगेषु सततमुपयुक्तो, यतमानः, यतनं-तेषामासेवनं, इत्थंभूत आत्मा सामायिकमिति, इयं मूलटी-
 कानुसारेण व्याख्या ॥ साम्प्रतमियमेव गाथा कथं कालिकसूत्रेऽपि प्रतिसूत्रं पूर्वभवतेरुनया इति सकौतुकविनेयजनानु-
 ग्रहाय पूर्वसूरिकृतव्याख्यानुसारेण नयैर्व्याख्यायते, सद्ग्रहनयः प्राह-आत्मा सामायिकं-सामायिकशब्दवाच्यो, न तदति-
 रिक्तं गुणान्तरं, गुणानां द्रव्यात् पृथग्भूतानामसम्भवाद्, अपृथग्भूतानां द्रव्ये एवान्तर्भावात्, एवं द्रुवाणं सद्ग्रहं प्रति
 व्यवहारोऽवोचत्-न शक्यमेतत् प्रतिपत्तुमतिप्रसङ्गदोषात्, तथाहि-यद्यत्मा सामायिकं ततो यो य आत्मा स सामायि-
 कमिति प्रसक्तं, तत एवं प्ररूपय 'जयमाणो आया सामाइयं होइ' इति, यतमानो नाम प्रयत्नपरः, तथाभूत आत्मा
 सामायिकं, न शेष इति, एवं व्यवहारेणोक्ते सति ऋजुसूत्रनय उवाच-यदि नाम यतमान आत्मा सामायिकं तत एवं
 तामलिप्रभृतयोऽपि स्वच्छंदसा यतमानाः सामायिकं प्रसक्ताः, तेषामपि स्वसमयागतयतनामात्रसम्भवात्, न चैतदिष्टं,
 तेषां मिथ्यादृष्टित्वात्, तत एवमवबुद्धास्व-उपयुक्तौ यतमान आत्मा सामायिकमिति, उपयुक्तो नाम ज्ञेयप्रत्याख्येयज्ञा-
 नप्रत्याख्यानपरिणामः, एवं सति तामलिप्रभृतीनां व्यवच्छेदः, तेषां सम्यग्ज्ञानसम्यक्प्रत्याख्यानासम्भवात्, एवमृजुसू-
 त्रेणोक्ते शब्दनयोऽभाषीत्-यद्युपयुक्तौ यतमान आत्मा सामायिकम्, एवं तर्ह्यविरतसम्यग्दृष्टयो देशविरताश्च सामायिकं

प्राप्यन्ति, तेषामपि यथायोगं ज्ञेयज्ञानप्रत्याख्यानसम्भवात्, तत एवमाचक्ष्व-पद्सु संयत उपयुक्तो यत्संज्ञ
 आत्मा सामायिकमिति, पद्सु-वृथिवीकाविकादिषु सम्यक्-सूत्रोक्तनीत्या यतः-सहृदनपरितापनादिभ्यो विरतः संयतः,
 एवं चाविरतसम्यगष्टिदेशविरतच्यवच्छेदः, तेषां त्रिविधं त्रिविधेन पद्द्विजीवनिकायपरितापनादिभ्यो विरत्यभावात्, एव-
 मुक्ते समभिरुढः प्राह-यदि पद्सु जीवनिकायेषु संयत उपयुक्तो यत्मान आत्मा सामा-
 सामायिकत्वप्रसंगः, तेषामपि पद्सु संयतत्वात्, तत एवमवगच्छ-त्रिगुप्तः पद्सु संयत उपयुक्तो यत्मान आत्मा सामा-
 यिकमिति, त्रिगुप्तो नाम मनोवाकायगुप्तः, किमुक्तं भवति ?-अकुशलमनोवाकायप्रवृत्तिनिरोधी कुशलमनोवाकायो-
 द्वीपकः, एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणमिति न्यायात् पद्सु ईर्याभापिपणाऽऽदानभाण्डमात्रनिक्षेपणोच्चारप्रश्रवणादिपरिष्ठापनरू-
 पासु समितिषु समित इत्यपि गृह्यते, ततः प्रमत्तसंयतानां व्यवच्छेदः, तेषां निद्राविकथादिप्रमादोपेतानां यथोक्तरूपगु-
 ष्टिसमित्यभावात्, एवं समभिरुढेनाभिहिते एवंभूतो घटति-यदि नाम यथोक्तस्वरूप आत्मा सामायिकं ततोऽप्रमत्त-
 संयतादयोऽपि सामायिकं भवेयुः, तेषामपि यथोक्तविशेषणविसिष्टत्वभावात्, तत एवं प्रतिपद्यत्व-सावद्ययोगविरत-
 खिगुप्तः पद्सु संयतः उपयुक्तो यत्मान आत्मा सामायिकमिति, सावद्ययोगविरतो नाम अवर्ध-कर्मबन्धः, सहवर्ध-
 यस्य येन या स सावद्यः, योगो व्यापारः सामर्थ्यं धीर्यमित्येकार्थं, "जोगो विरियं धामो वच्छाह परकमो तहा वेद्वा ।
 तत्ती सामर्थं चिय जोगस्त हवंति पज्जाया ॥ १ ॥" इति वचनात्, सावद्यश्चासौ योगश्च सावद्ययोगस्तस्मात् विरतः-
 प्रतिनिवृत्तः सावद्ययोगविरतो, ज्ञपदिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिज्ञातसमस्तसावद्ययोगः, किमुक्तं भवति ?-निरुद्ध-

सूक्ष्मवादरसनोवाकाव्यापारो विगतक्रियानिवृत्तिस्थानमधिरूढः शैलेर्शी प्रतिपन्नो नामात्मा सामाधिकमिति, एवं चा-
प्रमत्तसंयतादीनां व्यवच्छेदः, तेषां मनोवाकाव्यापारवत्तया सावद्ययोगपरिकलितत्वात्, 'नस्थि हु सक्किरियाणं अबंधगं
किंचि इह अणुहाण'मिति वचनात्, नैगमस्य त्वनेकगमत्वात् समसैतद्विशेषणविशिष्टो वा द्वित्रिचतुःपञ्चविशेषणविशिष्टो
वा सामाधिकमिति ॥ अन्ये त्वेवमभिदधति-सङ्ग्रहो वक्ति-आत्मा सामाधिकं-सामाधिकशब्दाच्च; भावना प्रागिव, एव-
मुक्ते व्यवहारस्ते प्रति भाषते-यदि नामात्मा सामाधिकमित्येतावन्मात्रमभ्युपगम्यते ततः सावद्यव्यापारवहुलानामपि सामा-
यिकत्वप्रसङ्गः, ततो मा वादीरेवं, किन्त्वेवं वद-सावद्ययोगविरत आत्मा सामाधिकमिति, एवं च सावद्यव्यापारनिष्पन्नानां
सामाधिकत्वव्युदासः, ऋजुसूत्रः पुनः संयममेव सामाधिकं मन्यते, न सम्यक्त्वसामाधिकं श्रुतसामाधिकं वा, विरत्यभावे
तयोर्निष्फलत्वात्, 'ज्ञानस्य फलं विरति'रिति वचनात्, विरतिभावे च तयोः तत्रैवान्तर्भावात्, तत उक्तप्रकारेण वदन्तं
व्यवहारं प्रति स ग्राह-विरतिर्नाम परिज्ञानमात्रेऽपि तदासत्त्वभावतो लोके व्यवह्रियते, तथाहि-केचित्प्रबलचारित्र्यावर-
णीयकर्मोदयसमेताः कदाचिर्त्तीर्थकरादिसमीपे धर्मश्रवणवेलायां नरकादिदुःखाकर्णनतस्तद्भीता विषयान् नरकादिदुःख-
तिप्रपातहेतून्वबुद्ध तेभ्यो विरज्यन्ते-हा धिग् ! वयमेतेष्वेवंरूपेष्वपि प्रसक्ता इति, लोकानामपि च तथारूपचेष्टादिद-
र्शनत एवं प्रलय उपजायते-यदेते विरक्ता इति, परं ते न तान् विषयान् त्यक्तुं शक्नुवन्ति, प्रबलचारित्र्यावरणीयकर्मो-
दयात्, ततः सावद्ययोगविरत आत्मा सामाधिकमित्येतावन्मात्रोक्तौ तेषामपि सम्यक्त्वसामाधिक्यतां च व्यवहारतः
सावद्ययोगविरतानां सामाधिकत्वं प्राप्नोति, तस्मादेवमभिधानीयं-सावद्ययोगविरतस्त्रिगुप्त आत्मा सामाधिकमिति, त्रिगुप्त

इत्यस्य व्याख्यानं प्राग्वत्, त्रिगुण इत्युपलक्षणं, तेन पञ्चसमित इत्यपि द्रष्टव्यं, शब्दनयः पुनर्देशविरतिसामाधिक्यमपि
 नेच्छति, तत एवमभिदधानमृशुद्धं प्रति स श्रुते—यदि नाम सावद्ययोगविरतस्त्रिगुणः सामाधिक्यमित्युच्यते ततो देश-
 विरता अपि सामाधिक्यं प्राप्नुवन्ति, तेषामपि सामाधिक्यं कुर्वतां सावद्ययोगविरतत्वात् यथायोगं पञ्चसमितिस्त्रिगुण-
 भावाच्च, ततस्तेषां सामाधिक्यप्रतिषेधार्थमेवमभिदध्याः—सावद्ययोगविरतस्त्रिगुणः पदसु संयतः आत्मा सामाधिक्यमिति,
 पदसु संयतो नाम त्रिविधं त्रिविधेन पदसु जीवनिकायेषु सङ्घट्टनपरितापनादिभ्यो विरतः, तत एव देशविरतानां सामा-
 यिक्यमपि कुर्वतां सामाधिक्यबुद्ध्याः, त्रिविधं त्रिविधेन विरत्यभावाद्, द्विविधं त्रिविधेनेति सामाधिक्यसूत्रोच्चारणात्,
 समभिरुढः पुनः प्रसक्तसंयतानामपि सूक्ष्मसम्परायपर्यन्तानां सामाधिक्यत्वं नेच्छति, तत उक्तप्रकारेण श्रुवन्तं शब्दनयं
 प्रति स प्राह—यदि नाम सावद्ययोगविरतस्त्रिगुणः पदसु संयत आत्मा सामाधिक्यमिति त्रुपे, ततः प्रसक्तसंयतादीनामपि
 सामाधिक्यत्वप्रसङ्गः, तेषामपि यथोक्तविशेषणाविशिष्टत्वात्, तस्मादेवं वद—सावद्ययोगविरतस्त्रिगुणः पदसु संयत उपयुक्त
 आत्मा सामाधिक्यमिति, उपयुक्तो नाम कपायोदयलेक्षेणाप्यकलङ्कितः सन् समभावव्यापृतः, ते च उपशान्तमोहादय
 एव, न प्रसक्तसंयतादयः, ततस्तेषां व्युदासः, एवंभूतः पुनः समुद्घातादिगतं सयोगिकेवलिनमयोगिकेवलिनं वा सामाधिक-
 तिच्छति, न शेषं, यतः सामाधिक्यस्य फलं मोक्षः, ततो यैव सम्यक् समभावे व्यवस्थितस्य समस्तकर्म्मविमोक्षार्थ-
 मायोजिकाकरणसमुद्घातादिका विगतक्रियाऽनिवर्त्तिभ्यानप्रतिपत्तिरूपा वा क्रिया सैव सामाधिक्यशब्दस्य प्रवृत्तिनिमि-
 त्तम्, अतस्तत्प्रतिषेधार्थं विशेषणान्तरमाह—सावद्ययोगविरतस्त्रिगुणः पदसु संयत उपयुक्तो यतमान आत्मा सामाधिक-

मिति, एवं चोपशान्तमोहादीनां सामाधिकत्वप्रतिक्षेपः, तेषां यथोक्तलक्षणक्रियारूपाया यतनाया असम्भवात्, नैग-
मस्त्वेनेकगमत्वादेव प्राग्वत् सामाधिकमिच्छन् भावनीयः ॥ सम्प्रति यदुक्तं—'तं खलु पञ्चक्लाणं आवाए सवदघाणं'ति,
तत्र साक्षान्महाव्रतरूपं चारित्रसामायिकमधिकृत्य सर्वद्रव्यविषयतामुपदर्शयति—

पहमस्मि सवजीवा वीए चरिमे अ सवदघाई । सेसा महवया खलु तदिक्कदेसेण दघाणं ॥ ७९? ॥

तत्र साक्षान्महाव्रते विषयद्वारेण चिन्त्यमाने (प्रथमे-प्राणातिपातविरमणरूपे आद्ये महाव्रते) सर्वजीवाः-त्रसस्यावरसूक्ष्मे-
तरभेदा विषयत्वेन द्रष्टव्याः, तस्य तदनुपालनरूपत्वात्, द्वितीये सृपावादविनिवृत्तिरूपे चरमे च-परिमहविनिवृत्तिलक्षणे
सर्वद्रव्याणि विषयत्वेनावगन्तव्यानि, कथमिति चेत्, नास्ति पञ्चास्तिकायात्मको लोक इति हि सृपावादः सर्वद्रव्यविषयः,
तन्निवृत्तिरूपं च द्वितीयं महाव्रतं, तथा परिग्रहोऽपि मूर्च्छाद्वारेण समस्तद्रव्यगोचरः, तन्निवृत्तिरूपं च पञ्चमं महाव्रतम्,
अतो द्वे अथशेषद्रव्यविषये, 'सेसा' इत्यादि, खलुशब्दोऽवधारणे, तस्य च व्यवहितः सम्बन्धः, शेषाणि महाव्रतानि द्रव्याणां
विषये तदेकदेशेनैव, भवन्तीति क्रियाध्याहारः, तेषां द्रव्याणामेकदेशेनैव हेतुभूतेन भवन्ति, नतु समस्तद्रव्यविषयाणि, कथं?,
तृतीयस्य ग्रहणधारीयद्रव्यादत्तादानविरतिरूपत्वात् चतुर्थस्य 'रूवेसु वा रूवसहगएसु वा देषेसु' इत्यादिवचनतो रूपरूपसह-
गतद्रव्यसम्बन्धग्रहणविरतिरूपत्वात् पष्ठस्य च रात्रिभोजनविरमणरूपत्वादिति, एवं तावच्चारित्रसामायिकं निवृत्तिद्वारेण सर्व-
द्रव्यविषयं, श्रुतसामाधिकमपि श्रुतज्ञानात्मकत्वात् सर्वद्रव्यविषयमेव, सम्यक्त्वसामायिकमपि सर्वद्रव्याणां सगुणपर्यायाणां
निषेधे श्रद्धानं, तद्रूपत्वात् सर्वविषयमित्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुतमः ॥ तत्र सामाधिकमजीवादिब्युदात्तेन जीब एवेत्युक्तं, जीबश्च

द्रव्यगुणसमुदायात्मक इति द्रव्यगुणयोः सामाधिकमिति द्रष्टव्यम्, अत्र नयैश्चिन्ता, यतः केचिन्नया द्रव्यं सामाधिक-
मिति प्रतिपन्नाः, अपरे गुण इति, सकलनयानां च आधारभूतौ द्वौ नयौ, तद्यथा-द्रव्यार्थिकः पर्यायार्थिकश्च, तत्र नैगम-
सद्वहव्यवहारा द्रव्यार्थिकनयाः, उपरितना ऋजुसूत्रप्रभृतयश्चत्वारः पर्यायार्थिकनयाः, आह च चूर्णिकृत-“आइतिगं नयाणं
दयद्विओ, उवरिछा चत्तारि पज्जवद्वितो” इति, तत्र द्रव्यार्थिकः पर्यायार्थिको वा यत् सामाधिकमिच्छति तदुपदर्शयन्नाह—
जीवो गुणपडिवन्नो नयस्स दवद्वियस्स सामहयं । सो चव पज्जवद्वियनयस्स जीवस्स एस गुणो ॥ ७९२ ॥

जीवः-आत्मा गुणैः-सम्यक्त्वादिभिः प्रतिपन्नः-आश्रितो गुणप्रतिपन्नः द्रव्यमेवार्थो यस्य न पर्यायाः स द्रव्यार्थिकः,
अथवा ‘दयद्विय’ इति द्रव्यस्थित इति संस्कारः, द्रव्ये वस्तुतत्त्वबुद्ध्या स्थितो न तु पर्याये इति द्रव्यस्थितः, यदिवा द्रव्या-
स्तिक इति संस्कारः, तत्र अस्तीति मतिरस्येत्यास्तिकः, ‘द्वैष्टिकास्तिकनास्तिका’ इति निपातनादिकणू इत्यास्तिको, नतु
पर्याये इति द्रव्यास्तिकः, किमुक्तं भवति ?-द्रव्यमेव तास्विकमस्ति न पर्याया इति यः प्रतिपन्नः स द्रव्यास्तिक इति, तस्य
द्रव्यार्थिकस्य द्रव्यस्थितस्य द्रव्यास्तिकस्य वा नयस्य मतेन सामाधिकं, इयमत्र भावना-गुणाः खल्वौपचारिकत्वादसन्त
एव, परमार्थतो द्रव्यव्यतिरेकेण तेषामनुपलम्भात्, अथ यदि रूपादयो न सन्ति कथं तर्हि लोकस्य द्रव्ये तत्प्रतिपत्तिः,
चित्त्रे निम्नोन्नतभेदप्रतिपत्तिवत्, गुणप्रतिपन्न इत्यत्रापि गुणस्य विशेषणीभावेन जीवस्यैव तास्विकत्वं, यथा पावक
इत्यत्र पुरुषस्य पचनक्रियायाः, ततोऽस्य द्रव्यार्थिकनयस्य न्यम्भूतगुणग्रामो जीव एव सामाधिकं, न पर्याय इति । पर्याया-
र्थिकस्य पर्यायस्थितस्य पर्यायास्तिकस्य वा पुनर्नयस्य स एव सामाधिकानिर्गुणः परमार्थतो, नतु जीवद्रव्यं, गुणातिरेकेण

तस्यानुपलब्धात्, तथाहि-नास्ति गुणातिरिक्तो जीवः, प्रमाणेनानुपलब्धेः; रूपाद्यर्थान्तरभूतघटवत्, यदप्युक्तं प्राक्
'आत्मा खलु सामायिक'मिति तदपि यदेतत् ज्ञानादित्रिकल्पं सामायिकं स एव जीवस्य गुण इतिकृत्वा उपचारतोऽ-
भिहितं, यथा दृक्कः पटः पीता हरिद्रा कृष्णो अमर इति, तत्त्वतस्तु स एव गुणः सामायिकमिति ॥ सम्प्रति पर्यायाधिक
एव स्वं पक्षं समर्थयमान आह-

उपप्लब्धंति वयंति य परिणामंति अ गुणा न दद्याहं । द्रव्यपभवा य गुणा, न गुणपभवाहं दद्याहं ॥ ७९३ ॥

उत्पद्यन्ते-उत्पत्तिमासादयन्ति व्ययन्ते-विनाशमुपगच्छन्ति, चशब्दः समुच्चये, तथा परिणमन्ति-सद्द्रव्यातीतानि
तारतम्यानि अनुभवन्ति प्रतिक्षणम्, अन्यथाऽन्यथा प्रायस्तरतमभावात्, चशब्द एवकारार्थः, स चावधारणे, तस्य चैवं
प्रयोगो-गुण एव, न द्रव्याणि, तेषामाकालमेकरूपत्वेनावस्थानाम्युपगमात्, उक्तं च-"जीवे द्रवद्रव्याए सास्य पञ्जवद्वयाए
असास्य" इति, ततस्त एव गुणास्तत्त्वतः सन्ति, उत्पादव्ययपरिणामोपेतत्वात्, पत्रगतनीलतारकतादिवत्, तदतिरि-
क्तस्तु गुणी नास्त्येव, उत्पादव्ययपरिणामरहितत्वात्, गगनेन्दीवरवत्, उक्तं च-"उप्यायविगमपरिणामतो गुणा पत्त-
नीलयाइव । संति न उ द्रवमिदं तबिरहातो खपुष्पं ॥ १ ॥" (विशेषे. २६४९) किंच-'द्रव्यपभवा य गुणा' द्रव्यात्वभ-
वः-उत्पादो येषां ते द्रव्यप्रभवाः, चशब्दो युक्त्यन्तरसमुच्चये, गुणा न भवन्ति, किन्तु परस्परप्रत्ययभावप्रभवाः, 'न गुण-
पभवाहं दद्याहं' इति अत्रापि नेति सम्बन्धते, नापि गुणप्रभवानि द्रव्याणि, तेषां नित्यत्वेनाभ्युपगमात्, ततो न द्रव्याणां
कारणत्वं नापि कार्यत्वमिति तदभावः, सतो नियमेन कारणरूपतया कार्यरूपतया वा सम्भवात्, तथा च नास्ति प्रा-

भिमत्तं द्रव्यं, कारणकार्यरूपविकलत्वात्, खरविपाणवत्, अस्तित्वं हि नामार्थक्रियाकारित्वं, 'यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थस'दिति वचनात्, सर्वा अर्थक्रियाकारिता कारणकार्यरूपत्वेन व्याप्ता, द्रव्यस्य कारणकार्यरूपविकलस्यार्थक्रियाया अदर्शनात्, किं हि तदस्ति यस्तु यदकारणरूपमकार्यरूपं वा सत् अर्थक्रियां कुर्यात्?, ततः कारणकार्यरूपत्वं व्यावर्त्तमानं स्वव्याप्यमध्यस्तित्वं निवर्त्तयतीति व्यापकानुपलब्धिरेषा, तस्माद् गुण एव समभावलक्षणः सामायिकमिति । एवं पर्यायार्थिकेन स्वमते प्रतिपादिते द्रव्यार्थिके आह-

जं जं जे जे भावे परिणमइ पओग-बीससा दधं । तं तह जाणेइ जिणो अपज्जवे जाणणा नत्थि ॥ ७९४ ॥

यत् यत् आत्ममृदादिकं यस्तु यान् यान् भावान्-पर्यायान् विज्ञानघटादीन् परिणमति-तदात्वेन प्रतिपद्यते प्रयोगतो विस्रसतातो वा, तत्र प्रयोगश्चेतनावतो व्यापारः, विस्रसा स्वभावः, तत्सर्वमुत्प्रेक्षितपर्यायं द्रव्यमेव, उत्फणविफणत्व-कुंडलिकादिपर्यायसमन्वितसर्पद्रव्यवत्, तथाहि-न तत्र केचन उत्फणतादयः सर्पद्रव्यातिरिक्ताः पर्यायाः सन्ति, प्रमाणानुपलब्धेः, गगनकुसुमस्य मुकुलितार्द्धमुकुलितत्वादिपर्यायवत्, तस्मात्तदेव द्रव्यं, तत्र (च्च) परमार्थसदिति । किञ्च-तत् द्रव्यं तथैव-अन्ययपर्यायोपसर्जनं जानाति-परिच्छिनत्ति जिनो-भगवान् केवली, कस्मात् पर्यायोपसर्जनं जानाति, नतु पर्यायरहितमित्यत आह-'अपज्जवे जाणणा नत्थि' अपर्याये-पर्यायरहिते यतो जाणणा-परिज्ञा केवल्यादीनामपि नास्ति, ततस्ते उत्प्रेक्षामात्रेण व्यवहियन्ते, नतु परमार्थतः सन्ति, ततो द्रव्यमेव तात्त्विकमिति जीव एव सामायिकमिति गाथार्थः । अथवा 'दघप्पभवा य गुणा' इत्यादि द्रव्यार्थिकनयमतेन व्याख्यायते, उत्पद्यन्ते व्ययन्ते परिणमन्ति च यस्मात्

गुणा एव, न द्रव्याणि, तस्मात्त एव तात्त्विका इति पर्यायार्थिकेनोक्ते द्रव्यार्थिकः प्राह-द्रव्याण्येव च परमार्थतः सन्ति, न गुणाः, यतो द्रव्यप्रभवा गुणाः, न गुणप्रभवानि द्रव्याणि, किमुक्तं भवति ?-द्रव्यत्वेनोत्पादविगमपरिणामप्रकाररत्नेषां तेषां गुणानामुत्पादो भवति, तेषां परोपादानत्वात्, ननु गुणेषूक्तप्रकारेण द्रव्याणां, तेषामपरोपादानत्वात्, तस्मात् तान्येव द्रव्याण्यन्तर्विशेषणीभूतगुणानि तात्त्विकानि, न गुणा इत्यात्मैव सामायिकम्, एवं पर्यायार्थिकेन द्रव्यार्थिकेन च स्वमते उद्भाविते परस्परविरुद्धमताकर्णनतो व्याकुलीचित्तः सन् शिष्यः प्रश्नयति-भगवन् ! किमत्र तत्त्वमिति ? तत आचार्यः स्वसिद्धान्तमुपदर्शयति-‘जं जं जे जे भावे’ गाथा, यत् यत् द्रव्यमात्ममृदादिकं यान् यान् भावान्-पर्यायान् विज्ञानघटादीन् परिणमति-तादात्म्येन प्रतिपद्यते प्रयोगतो विश्रसतो वा ‘तं तहे’ति-अगृहीतवीप्सोऽपि प्राग्वीप्सोपन्यासादयं शब्दो वीप्सां गमयति, तत् तत् तथा तथा परिणमन्तं जानाति जिनो-भगवान् केवली, यस्माद-पर्याये-पर्यायरहिते ‘जाणणा’ केवलज्ञानेनापि परिज्ञा नास्ति, तस्मात् द्रव्यपर्यायात्मकं वस्तु तात्त्विकं, केवलिना तथाऽ-वगतत्वाद्, अतः सामायिकभावपरिणत आत्मा सामायिकमिति स्थितं । व्याख्यातं किमिति द्वारं, अधुना कतिविधमिति द्वारं व्याचिख्यासुराह-

सामाहयं च त्रिविहं समत्त सुअं तथा चरित्तं च । इविहं चैव चरित्तं अगारमणगारिअं चैव ॥ ७९५ ॥

सामायिकं प्राप्तिरूपितशब्दार्थं, चः पूरणे, त्रिविधं-त्रिभेदं, तथा-सम्यक्त्वम्, अत्रानुस्वारलोप आर्पत्वात्, श्रुतं चारित्रं, सम्यक्त्वसामायिकं श्रुतसामायिकं चारित्रसामायिकमित्यर्थः, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, तत्र

सम्यक्त्वसामाधिकं द्विविधं, तद्यथा-निसर्गसम्यक्त्वसामाधिकमधिकमधिकं च, तत्र निसर्गः स्वभावः,
 तेन सम्यक्त्वसामाधिकं निसर्गसम्यक्त्वसामाधिकं, यदुपदेशमन्तरेणापि जीवस्य तथास्वभावत एवोपजायते तन्निसर्ग-
 सम्यक्त्वसामाधिकमिति भावः, परोपदेशतो जीवादिपदार्थाधिगमपुरस्सरमुपजायते तदधिगमसम्यक्त्वसामाधिकं, अथवा
 दशविधम् एकैकस्य औपशमिकसास्त्रादनक्षायोपशमिकवेदकक्षायिकभेदात्, तत्र औपशमिकमुपशमश्रेणौ प्रथमसम्यक्त्व-
 लाभे वा अन्तरकरणव्यवस्थितस्य, सास्त्रादनमौपशमिकसम्यक्त्वाद्द्वयां व्यवस्थितस्य मिथ्यात्वं गन्तुमनसो मिथ्यात्वमप्रा-
 प्तस्य, क्षायोपशमिकं सम्यक्त्वपुद्गलान् वेदयमानस्य, वेदकं दर्शनत्रिकं क्षपयतश्चरमग्राससम्यक्त्वत्याणुवेदनस्वभावं,
 क्षायिकं दर्शनत्रिकक्षयनिष्पन्नं शुद्धात्मस्वभावरुचिरूपं, अथवा त्रिविधं-क्षायिकमौपशमिकं क्षायिकं च; सास्त्रादनस्यौ-
 पशमिके वेदकस्य च क्षायोपशमिके अन्तर्भावविवक्षणात्, यद्विवा त्रिविधमेवं-कारकं रोचकं च, तत्र यस्मिन्
 सम्यक्त्वे सति सदनुष्ठानं श्रद्धते सम्यक् करोति (च, करोति) सदनुष्ठानमिति कारकं, यत्तु सदनुष्ठानं रोचयत्येव
 केवलं न पुनः कारयति तत् रोचकं, यत् स्वयं तत्त्वश्रद्धान (हीन) एव मिथ्यादृष्टिः परस्य धर्मकथादिभिस्तत्त्वश्रद्धानं
 दीपयति-उत्पादयति तस्य परिणामविशेषः कारणे कार्योपचारात् सम्यक्त्वं दीपकमुच्यते, उक्तं च-“सयमिह मिच्छद्विद्वी
 धम्मकहाईहिं दीवइ परस्स । सम्मत्तमिणं दीवग कारणकज्जीवयारातो ॥ १ ॥” श्रुतसामाधिकं त्रिविधं, तद्यथा-सूत्रमर्थ-
 स्तदुभयं च, अक्षरानक्षरादिभेदादनेकविधं वा, चारित्रसामाधिकं त्रिविधं-क्षायिकमौपशमिकं क्षायोपशमिकं च, तत्र
 क्षीणमोहादेः क्षायिकम्, उपशान्तमोहस्यौपशमिकं, प्रमत्तसंयतादीनां क्षायोपशमिकं, अथवा पञ्चविधं-सामाधिकं छेदोप-

स्यायं परिहारविशुद्धिकं सूक्ष्मसम्परायं यथाख्यातं च, अथवा गृहीताशेषविकल्पं द्विविधम्-अगारसामायिकमनगार-
च, तथा चाह—'दुविहं चैव चरित्तं अगारमणगारियं चैव ॥ ७९६ ॥' सामायिकं द्विविधमेव-द्विभेदमेव मूलभेदेन
चारित्रं-चारित्रसामायिकम्, अगाः-वृक्षास्तैः कृतत्वाद् आ समन्तात् राजते इति अगारं-गृहं, 'क्वचिदि'ति (ड)
प्रत्ययः, तदस्यास्तीति 'अत्रादिभ्य' इति मत्त्वर्थीयोऽकारप्रत्ययः, अगारो-गृही तस्मिन् भवमागारिकम्, अध्यात्मदिभ्य
इतीकणू प्रत्ययः, इदं चानेकभेदं, देशविरतेश्चित्ररूपत्वात्, अनगारः-साधुः, न विद्यते स्वस्वामिभावेनागारमस्येति
व्युत्पत्तेः, तस्मिन् भवमानगारिकं चैव, पूर्ववदिकणूप्रत्ययः, आह-सम्यक्त्वसामायिकश्रुतसामायिके विहाय चारित्र-
सामायिकस्य साक्षाद्भेदाभिधानं किमर्थम्?, उच्यते, तस्मिन् सति तयोर्नियमेन भाव इति ख्यापनार्थं, यद्वा चरम-
त्वादस्य यथा भेद उक्तः तथा शेषयोरपि वाच्य इति ज्ञापनार्थं ॥ साम्प्रतं मूलभाष्यकारः श्रुतसामायिकमध्ययनरूपत्वात्
व्याचिख्यासुस्तस्य भेदानाह—

अउक्षयणंपि प त्तिविहं सुस्ते अत्ये (य) तदुभयु चैव । सेसेसुवि अउक्षयणेसु होइ एसेव निजुत्ती ॥ १५० ॥ (भाष्यं)
अध्ययनमपि च त्रिविधं-सूत्रविषयमर्थविषयं तदुभयविषयं च, अपिशब्दात् सम्यक्त्वसामायिकमर्थोपशमिकादिभे-
दात् त्रिविधमिति ॥ प्रक्रान्तोपोवृयातनिर्युक्तेरशेषाच्ययनव्यापितां दर्शयति-'शेषेष्वपि' चतुर्विंशतिस्तवादिव्वन्येष्वध्य-
यनेषु भवत्येषैव-उद्देशनिर्देशादिका निरुक्तिर्यवसाना निर्युक्तिः । आह-अत्रोपद्वारपरिसमाप्तावतिदेशो न्याय्यः, किमर्थे

अपान्तरालेऽभिहितः । उच्यते, मध्यप्रहणे आद्यन्तयोर्ग्रहणं भवतीति न्यायप्रदर्शनार्थं, गतं कतिविधमिति द्वारम्, रदानी कस्येति द्वारान्तरः, तत्र यस्य तद्वयति तदभिधित्सुराह—

तस्म सामागिओ अप्पा, संजमे नियमे तवे । तस्स सामाहयं होइ, इइ केवलिभासिअं ॥ ७९६ ॥

यस्य साधोरात्मा-जीवः, 'सामागिओ'ति समानीतः-सकारस्य सूत्रे दीयः प्राकृतत्वात्, सम्यक् सन्निहितीकृतः, मयीयोहागविशेषेणेति गम्यते, फ्र समानीत इत्याह-संपमे-मूलगुणेषु नियमे-उत्तरगुणेषु तपसि-द्वादशप्रकारेऽनश-नारिटज्ञे, तस्यैवंभूतस्याप्रमादिनः सामायिकं भवति, इतिशब्दः परिसमाह्वर्थः, एतेषु त्रिषु संयमादिषु (समाहितस्य) संपूर्णं सामायिकं भवतीति केवलिभिः-सर्वशैर्भाषितम् ॥

जो समो सपम्पसुं, तसेसु थाचरेसु य । तस्स सामाहअं होइ, इइ केवलिभासिअं ॥ ७९७ ॥

यः समो-मध्यस्यः आत्मा, त(स्व)मिच परं पश्यतीति भावः, सर्वभूतेषु-सर्वेषु प्राणिषु, तद्यथा-त्रसेषु-द्वीन्द्रियादिषु स्यायेषु-गृधिभ्यादिषु तस्य सामायिकं भवति, इति-एतावत् केवलिभिर्भाषितं ॥ सम्प्रति फलदर्शनद्वारेणास्य करण-विषानं प्रतिपादयसाह-

सायञ्जजोगप्परियञ्जणद्धा, सामाहअं केवलिअं पसत्थं ।

गिहत्थधम्मा परमंति नचा, कुञ्जा बुहो आयहिअं परत्था ॥ ७९८ ॥

सायप्रयोगपरिपर्यर्जनार्थं सामायिकं केवलिकमिति-पूर्णं प्रशस्तं-पवित्रम्, जाल्मनः पवित्रीकरणात्, तथा गृहस्थधर्मात्

परमं-प्रधानं ज्येष्ठमित्येतत् ज्ञात्वा कुर्यात् बुधो-विद्वान् आत्महितम्-आत्मोपकारकम्, एतदेव परिपूर्णं सामायिकं, किम-
र्धमित्याह-'परार्थं' परो-मोक्षः, तस्याप्यपरस्य परत्याभावात्, तदर्थं, न तु सुरलोकाद्यवाप्त्यर्थं, अनेन निदानपरिहारमाह,
परिपूर्णसामायिककरणशक्यत्वाभावे गृहस्थोऽपि गृहस्थसामायिकं 'करेमि भंते ! सामाह्यं सावज्जं जोगं पचक्खामि जाव-
नियमं पञ्चासासामि दुविहं तिविहेजे'त्येवं कुर्यात्, आह-तस्य सर्वं त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याचक्षणस्य को दोषः?, उच्यते,
प्रवृत्तकर्मारम्भानुमत्यनिवृत्त्या कारणसम्भव एव, तथापि तत्करणे भङ्गदोषः, तथा चाह-

संपंति भाणिऊणं चिरई खलु जरस सविआ नत्थि । सो सबविरहवाई चुक्कह देसं च सव्वं च ॥ ७१९ ॥

'संपंति उपलक्षणमेतत्, तत एवं द्रष्टव्यं-सर्वं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामि त्रिविधं त्रिविधेनेत्येवं भाणिऊण-अभिधाय
चिरतिः-निवृत्तिः, खलु सर्वका-सर्वा नास्ति, प्रवृत्तकर्मारम्भानुमत्तिसद्भावात्, स सर्वचिरतियादी 'चुक्कह' इति अश्रयति
'देसं च सव्वं च' इति प्राकृतत्वात् पञ्चम्यर्थे द्वितीया, देशचिरतेः सर्वचिरतेश्च, देशचिरतेरनभ्युपगमात्, सर्वचिरतेरकरणात्,
नन्यागमे गृहस्थस्यापि प्रत्याख्यानं त्रिविधं त्रिविधेनोक्तं, तथा च व्याख्याप्रज्ञप्तौ सूत्रं-'समणोवासगस्स णं भंते ! पुवामेव थूले
पाणाइवाए पचक्कसाए भवत्ति, से णं पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं कीरइ?, गोयमा । तीयं पडिक्कमइ जाव एगविहेण वा पडिक्कमइ'
इति, ततः कथं गृहस्थस्य सावद्ययोगानुमत्तिप्रत्याख्यानप्रतिषेधः?, उच्यते, यद्विदं सूत्रे गृहस्थस्यापि त्रिविधं त्रिविधेन
प्रत्याख्यानं तत् सूत्रमाणातिपातमृपायादादिविषयं द्रष्टव्यं, यथा कोऽपि सिंहसरभगजादीनां वधं कन्यादिविषयमलीकं
त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याख्यातीति, न पुनः सामान्येन सावद्ययोगविषयं, प्रवृत्तकर्मारम्भानुमतेरवश्यंभावात्, ततो न कश्चि-

द्विरोधः, उक्तं च—“ननु त्रिविहंतिविहेणं पञ्चकृत्वाणं सुयंमि गिहिणोऽवि । तं शूलवहादीणं न सबसावज्जजोगाणं ॥ १ ॥” (वि. २६८६) अपिच—यत्किञ्चिदप्रयोजनं काकमांसादिकं यदपि चाप्राप्यं मनुष्यक्षेत्राद्बहिर्दन्तिदन्तचित्रकचर्मादिकं तद्विदोषितं वस्त्रधिकृत्य यदि त्रिविधं त्रिविधेनापि प्रत्याचष्टे तथापि न कश्चिदोषः, यथा स्वयंभूरमणसमुद्रादिमत्स्या मया न हन्तव्याः त्रिविधं त्रिविधेनेति प्रत्याचक्षणस्य, यद्विवा यो व्रतं प्रतिपत्तुकामः पुत्रसन्तत्यादिनिमित्तं बिलम्बं कुर्व-
नेकादशीप्रतिमां प्रतिपद्यते तत्समाप्त्यनन्तरं चावश्यमेव व्रतं ग्रहीष्यति स त्रिविधं त्रिविधेनापि सर्वसावद्ययोगप्रत्या-
ख्यानं कुर्याणो न दोषभाग् भवति, ये पुनः पूर्वोरब्धानुज्ञितसावद्यकर्मसन्तानः सन् सामायिकं करोति स त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याख्यानं कर्तुं न शक्नोति, तदनुमतिपरिणतेर्निवर्त्तयितुमशक्यत्वात्, आह च भाष्यकृत्—“जइ किञ्चिदप्यओ-
यणमप्यप्यं वा विसेसितं वरुणं । पञ्चवज्जेज्ज न दोसो सयंभुरमणाइमच्छच्च ॥ १ ॥ जो वा निक्खमिउमणो पडिमं पुत्ताइ-
संततिनिमित्तं । पडिवज्जेज्ज तओ वा करेज्ज त्रिविहंपि त्रिविहेणं ॥ २ ॥ जो पुण पुवारद्धाणुज्झियसावज्जकम्मसंतणो ।
तदणुमइपरिणतिं सो न तरइ सहसा नियत्तेउ ॥ ३ ॥” मिति (विशेषे. २६८७-९) यद्यपि च गृहस्थस्य सामायिकं कुर्यातो न त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याख्यानं तथापि तद् गृहस्थेन परलोकार्थिना गृहस्थसामायिकमवश्यं कर्त्तव्यं, तस्यापि विशिष्टफलसाधकत्वात्, तथा चाह निर्युक्तिकृत्—

सामाहअम्मि उ कए समणो इव सावओ हवइ जग्गहा । एएण कारणेणं बहुसो सामाहअं कुज्जा ॥ ८०१ ॥
सामायिके, तुदाब्द एवकारार्थः, “तुः स्याद्देवधारणे” इति वचनात्, सामायिके एव कृते सति यस्मात् श्रावकः

श्रमण इव भवति, प्रायोऽशुभयोगरहिततया श्रमण इव बहुतरकर्मनिर्जरको भवतीति भावः, अनेन कारणेन बहुशः-
अनेकवारं सामायिकं कुर्यात् इति गाथार्थः ॥ किंच—

जीवो पमायबहुलो बहुसोऽविय बहुचिहेसु अर्थेसुं । एषण कारणेणं बहुसो सामाहयं कुब्जा ॥ ८०२ ॥
जीयः प्रमादबहुलः बहुशः—अनेकधापि च बहुविधेषु अर्थेषु—शब्दादिषु, प्रमादयांश्च एकान्तेनाशुभवन्धक एव, अतः—
अनेन कारणेन तत्परिजिहीर्षया बहुशः सामायिकं कुर्यात्, मध्यस्थो भूवादिति गाथार्थः । सामायिकं च मध्यस्थस्य ।
सामायिकवतो लक्षणमाह—

जो नचि बद्ध रागे नचि दोसे इण्ह मज्झयारम्मि । सो होइ उ मज्झत्थो सेसा सवे अमज्झत्था ॥ ८०३ ॥
यो नापि वर्त्तते रागे, नापि द्वेषे, किन्तु द्वयोरपि—रागद्वेषयोः मध्यकारे—मध्ये, कारशब्दस्य प्राकृतलक्षणवशातः स्वार्थे
वसन्नत्वात्, अपान्तराले इत्यर्थः, स भवति मध्यस्थाः, मध्ये तिष्ठतीति मध्यस्थः—रागद्वेषापान्तरालवर्ती, शेषाः सर्वे अम-
ध्यस्थाः ॥ गतं क्सेति द्वारम्, अयुना क किं सामायिकमिति प्ररूपयितुकामो द्वारगाथात्रयमाह—

खित्त विसा कालगइ भविअ सन्निज्जास दिट्ठि आहारे । पज्जत्त सुत्त जम्म ठिई वेअ सन्ना कसायाऽऽज्ज ८०४
नाणे जोगुवओगे सररीर संठाण संघयण माणे । लेसा परिणामे वेअणा समुग्घाय कम्मे य ॥ ८०५ ॥
निषिट्ठणमुघटे आसवकरणे तथा अलंकारे । सयणासणठाणत्थे चंक्कम्मते अ किं कहिअं ? ॥ ८०६ ॥

आसां समुदायार्थः क्षेत्रदिकाद्यगतिभयवर्त्तिवन्त्याषट्पिआहारकान्नीकृत्यालोचनीयम्, क किं सामायिकमिति

योगः, तथा पर्याप्तसुखजन्मस्थितिवेदसंज्ञाकषायायुषि च, तथा ज्ञानं योगोपयोगौ शरीरसंस्थानसंहननमानानि लेख्याः परिणामं वेदनां समुद्रुपातकर्म च, क्रियायोजना पूर्ववत्, तथा निर्वेष्टनोद्धर्त्तने आश्रयं करणानि तथा अलङ्कारान् तथा शयनासनस्थानचङ्कमत्तश्चाश्रित्य पर्यालोचनीयम्, क्व किं सामायिकमिति । अवयवार्थं तु प्रतिद्वारं स्वयमेव

यक्षति-तत्रोर्ध्वलोकादिक्षेत्रमङ्गीकृत्य सम्यक्त्वादिसामायिका[दी]नां लाभादिभावमभिधित्सुराह—

सम्म-सुजाणं लंभो उट्ठं च अहो य त्तिरियलोप य । विरई मणुस्सलोए विरयाविरई अ त्तिरिएसु ॥८०७॥

सम्यक्त्वं श्रुतसामायिकयोर्लोभः—प्राप्तिः, 'उट्ठं चे'त्ति ऊर्ध्वलोके च 'अहे य'त्ति अधोलोके च तिर्यग्लोके च, इयमत्र भायना-ऊर्ध्वलोके मेरुपुरलोकादिषु ये सम्यक्त्वं प्रतिपद्यन्ते तेषां श्रुताज्ञानमपि तदैव सम्यक्श्रुतरूपतया परिणमते इति द्वयोरपि सामायिकयोस्तत्र लाभसम्भवः, एवमधोलोकेऽपि महाविदेहगताधोलौकिकग्रामेषु नरकेषु च निसर्गतोऽधिगमाद्या सम्यक्त्वं प्रतिपद्यमानानां द्वयलाभो भावनीयः, एवं तिर्यग्लोकेऽपि, 'विरई मणुस्सलोगे'त्ति अत्र विरतिशब्देन सर्वविरतिसामायिकं गृह्यते, तच्च लाभापेक्षया मनुष्यलोके एव, नान्यत्र, मनुष्या एवास्य प्रतिपत्तारः, न श्रेषा जन्तव इति भायना, क्षेत्रनियमं तु विशिष्टश्रुतविदो नाभिहितवन्तः, सम्भावयामः ततस्त्रिष्वपि लोकेषु, मेरावपि कथासु प्रग्रयाप्रतिपत्तिश्रवणात्, 'विरयाविरई य त्तिरिएसु'त्ति विरताविरतिश्च देशविरतिसामायिकलक्षणा लाभविचारेऽपि शब्दस्य गम्यमानत्वात् तिर्यक्ष्वपि भवति मनुष्येषु च ।

पुषपश्चिद्यत्ततो पुण तीसुचि लोगेसु नियमतो तिण्हं । चरणस्स दोसु नियमा भयणिज्जा उट्ठलोगम्मि ॥८०८॥

त्रयाणां-सम्यग्ग्रसामायिकदेशविरतिसर्वविरतिसामायिकानां पूर्वप्रतिपत्तकाः पुनर्नियमेन त्रिष्वपि लोकेषु विद्यन्ते, पण्डकयनादिव्यपि देशविरतानां तिरश्चां सम्भवात्, चरणस्य-विरतिसामायिकस्य द्वयोः-अधोलोकतिर्यग्लोकयोः नियमात्-नियमेन पूर्वप्रतिपत्तनाः, भजनीयाः पुनरूर्ध्वलोके, कदाचिद् भवन्ति कदाचिन्निति भावः, गतं क्षेत्रद्वारम् । अपुना दिग्द्वारमभिव्यसुर्दिकस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह-

नामं ठवणा दविषु खित्तदिसा तावखित्त पन्नवए ।
सत्तमिआ भावदिसा सा होअट्टारसविहा उ (परूवणा तस्स कायवा) ॥ ८०९ ॥

नामदिक्रु स्यापनादिक्रु द्रव्यदिक्रु क्षेत्रदिक्रु तापक्षेत्रदिक्रु प्रज्ञापकदिक्रु सप्तमी भावदिक्रु, तस्य नामस्थापना (दि) दिक्सप्त-
कस्य प्ररूपणा कर्तव्या, पाठान्तरं 'सत्तमिया भावदिसा सा होइट्टारसविहा उ' सप्तमी भावदिक्रु सा भवत्यष्टादशविधैवेति ।
तत्र नामस्थापने धुण्णे, द्रव्यदिक्रुस्वरूपप्रकटनार्थमाह-तेरसपएसियं खलु तावइएसुं भवे पएसेसुं । जं दं ओगाढं जहन्नगं
तं दसदिसाणं ॥१॥ (विश्वे. २६९८ आचा. नि. ४१) द्रव्यमेव च दशदिगुत्थापनहेतुत्वादिक्रु द्रव्यदिक्रु, तच्च द्विधा-जघ-
न्यत ररुर्पतश्च, तत्र त्रयोदशप्रदेशिकं-त्रयोदशप्रदेशवत्, तावत्सु-त्रयोदशसु प्रदेशेषु यद्रव्यमवगाढं भवति तत् जघ-
न्यतो दशदिग्प्रभवं, तच्चैवम्-एकैरुः प्रदेशो विदिक्षु, एते चत्वारः, मध्ये त्वेक इत्येते पञ्च, तथा चतसृषु दिक्ष्वायतावस्थितौ

द्वौ द्वाविति, स्थापना-एकैको विदिसासुं, मञ्जे य, दिसासु आयया दो दो' इति, उत्कर्षतस्त्वनन्तप्रदेशात्मकं,
तदपि च क्षेत्रमधिकृत्य जघन्यतत्त्वयोदशप्रदेशावगाढम्, एकैकस्मिन्नाकाशाप्रदेशे व्यणुकादीनामनन्ताणुकपर्य-

न्तानां स्तन्यानामनगाहेऽपि अधिकृतत्रयोदशप्रदेशावगाढस्कन्धत्वपरिणाममापन्नानामवगाहनासम्भवात्, उत्कर्षतस्त्वस-
द्रव्यातप्रदेशावगाढमिति । सम्प्रति क्षेत्रदिकुप्रतिपादनार्थं रुचकवक्तव्यतामाह—

अट्टपएसो रुअगो तिरिअं लोगस्स मज्झयारम्मि । एस पभवो दिसाणं एसेव भवे अणु दिसाणं ॥१॥ (आचा. ४२)
तिर्यग्लोकस्य मध्यकारे-मध्येऽष्टप्रदेशकः-अष्टनभःप्रदेशात्मको रुचकः, तथाहि-तिर्यग्लोकस्य मध्यभागे आयामविष्क-
ग्नाभ्यां रज्जुप्रमाणी सर्वप्रतराणां शुद्धकौ द्वौ नभःप्रदेशप्रतरो, तयोश्च मेरुमध्यप्रदेशे मध्यं, तत्र च मध्ये उपरितनप्रतरस्य
ये चत्वारो नभःप्रदेशा ये चाधस्तनस्य चत्वारस्तेषामष्टानामपि गोस्तनाकाररूपतया व्यवस्थितानामाकाशप्रदेशानां समये
रुचक इति परिभाषेति, एष रुचको दिशां-क्षेत्रदिशां पूर्वादीनां प्रभवः-उत्पत्तिकारणम्, एष एव च भवति प्रभवोऽनुदिशां-
क्षेत्रविदिशामात्रेय्यादीनामिति ॥ सम्प्रत्यस्माच्च रुचकादिशो विदिशश्च यथा भवन्ति तथा प्रतिपादयन्नाह—

दुपएसइ दुरुत्तर एगपएस अणुत्तरा चेव । चउरो चउरो य दिसा चउराइ अणुत्तरा दुन्नि ॥ (आचा. नि. ४३)

सगदुद्धिसंठिआओ महादिसाओ ह्वंति चत्तारि ।

मुत्तावली अ चउरो दो चेव य हुंति रुअगनिभा ॥ (आचा. नि. ४४)

तस्मात् यथोक्तरूपात् रुचकात् वहिश्चतसृष्वपि दिक्षु प्रत्येकमादौ द्वौ द्वौ नभःप्रदेशौ भवतः, तदप्रतश्चत्वारश्च-
त्वारः, तेषामपि पुरतः षट् षट्, ततोऽथग्रतोऽष्टावष्टावित्येवं द्वाभ्यां प्रदेशाभ्यामारम्य ब्युत्तरवृद्धिः प्रत्येकं चतसृष्वपि दिक्षु
परिभाषनीया, तथा चाह-‘दुपएसइ दुरुत्तर’ अत्र ‘चउरो’ इति सम्बन्धः, चतस्रः पूर्वादिका महादिशो द्विप्रदेशादयो

मूले, प्रत्येकं यथोत्तरं द्विद्विप्रदेशवृद्धयः, अत एवैताः संस्थानतः चिन्त्यमानाः शकटोद्धिसंस्थाना प्रतिपत्तव्याः, 'एगपएसा अणुत्तरा चेव' अत्र 'चउरो य' इति द्वितीयपदेन सम्बन्धः, चतस्रः-आग्नेय्यादिका दिशो, विदिशामपि दिक्त्याव्यभिचारात् उभयत्रापि सामान्येन दिसा इत्युक्तं, एकप्रदेशाः पूर्वोदिमहादिशां चतसृणां चतुर्बन्तरालकोणेषु एकैकनभःप्रदेशनिष्पन्ना अनुत्तरा-यथोत्तरं वृद्धिरहिताः, अत एवैताः संस्थानतः परिभाव्यमाना मुक्तावलीसंस्थिताः, 'चउरादि अणुत्तरा दोन्नि' इति द्वे ऊर्ध्वाधोदिशौ चतुरादिके अनुत्तरे, तथाहि-ऊर्ध्वं चतुरो नभःप्रदेशानादौ कृत्वा यथोत्तरं वृद्धिरहितत्वात् चतुष्प्रदेशिकैव रुचकनिभा चतुरस्रदण्डाकारा एका दिग्भवति, अधोऽप्येवंप्रकारा द्वितीयेति ॥ सम्मत्येता एव संस्थानतो निरूपयति-चतस्रः पूर्वोदिका महादिशो भवन्ति शकटोद्धिसंस्थिताः, प्रवेशद्वयादारभ्य यथोत्तरं प्रवेशद्विकृद्धिभावात्, तथा चतस्रः-आग्नेय्यादिका विदिशो मुक्तावलय इव मुक्तावलीसंस्थानसं-स्थिता इत्यर्थः, एकैकनभः प्रदेशनिष्पन्नत्वात्, तथा द्वे ऊर्ध्वाधोदिशौ भवतो रुचकनिभे, चतुष्प्रदेशनिष्पन्नत्वात्, अत्र स्थापना ॥ आसां च दशानामपि दिशां नामानि प्रतिपादयन्नाह-इंदगेई जग्मा य नेरई वारुणी अ वायवा । सोमा ईनाणानिम विमला य तमा य वोच्चवा ॥ (आचा. नि. ४३) वा रुचकात् विजयद्वारानुसारेण विनिर्गता दिक् सा ऐन्द्री-नामा, पूर्वैत्यर्थः, अस्या अनन्तरं वामपार्श्वे आग्नेयी, तस्या अपि तथैवानन्तरं याम्या, ततो नैर्ऋती, तदनन्तरं वारुणी, ततो वायव्या, तवः सोमा, उत्तर इत्यर्थः, तदनन्तरमीशानी, एता अष्टावपि तिर्यग्दिशाः, तत्रापि पूर्वा याम्या वारुणी शोभेति महादिशः, रुचकादूर्ध्वविनिर्गता विमला, अधःप्रयाथिनी तामसी, तथा चैतदेव व्याख्यानमाह-इंदा य विजय-

द्वाराणुसारो सेसया पयाहिणओ । अट्ट थ तिरियदिसाओ उट्टं विमला तमा वाऽहो ॥१॥ ऐन्द्री दिक् विजयद्वाराणुसारतः
 प्रतिपचव्या, यत्र विजयद्वारं सा ऐन्द्रीति भावार्थः, शेषाः सप्त ऐशानीपर्यन्तास्तस्याः प्रदक्षिणातः—प्रादक्षिण्येन बोद्धव्याः,
 ताश्च तथैव प्राग्भाविताः, एताश्चाष्टावपि रुचकात् (तिर्यक्) प्रब्यूढत्वात् तिर्यग्दिश इति व्यवह्रियन्ते, रुचकाद्बूर्ध्वं प्रवृत्ता
 त्रिमला, रुचकस्याधः प्रवृत्ता तमा इति । उक्ता क्षेत्रदिक्, सम्प्रति तापक्षेत्रदिक् वक्तव्या, तत्र तपनं तापः सूर्यकिरणस्पर्शाञ्ज-
 नितः प्रकाशात्मकः परितापः तदुपलक्षितं क्षेत्रं तापक्षेत्रं तदेव दिक्, अथवा तापयतीति तापः—सविता तदनुसारेण क्षेत्रात्मिका
 दिक् तापक्षेत्रदिक्, सा च सूर्यायत्तत्वादनियता, तथा चाह—जेसिं जत्तो सूर्यो उदेइ तेसिं तई हवइ पुधा । तावक्खित्तदिसाओ
 पयाहिणं सेसयाओ सिं ॥१॥ (आचा. नि. ४१) येषां—भरतादिक्षेत्रनिवासिनां मनुष्याणां यतो—यस्यां दिशि सूर्य उदेति—उद्ग-
 द्धति सा तेषां पूर्वा भवति, पूर्वति व्यवह्रियते, तासां चैवमनियतानां पूर्वदिशां प्रदक्षिणं—प्रादक्षिण्येन शेषा अपि—
 आग्नेय्यादिकास्तापक्षेत्रदिशः प्रतिपत्तव्याः, एवं च सति सर्वेषामपि भरतैरावतपूर्वविदेहापरविदेहवास्तव्यानां मनुष्याणां
 मेरुरुत्तरतो उवणसमुद्रो दक्षिणतः, उक्ता तापक्षेत्रदिक्, साध्रतं प्रज्ञापकदिग् वाच्या, तत्र प्रज्ञापयति—सूत्रार्थं प्ररूपयति
 शिव्येभ्य इति प्रज्ञापको—व्याख्याता तदाश्रयेण दिक् प्रज्ञापकदिक्, तत्स्वरूपनिरूपणार्थमाह—पञ्चवओ जयभिमुहो सा
 पुधा सेसिआ पयाहिणओ । तस्सेवऽणुगन्तवा अगेआई दिसा नियमा ॥१॥ प्रज्ञापको यस्या दिशोऽभिमुखस्तिष्ठति सा पूर्वा,
 शेषास्त्वोग्नेय्यादिका दिशो नियमात् तस्यैव प्रज्ञापकस्य प्रदक्षिणातः—प्रादक्षिण्येनानुगन्तव्याः । उक्ता प्रज्ञापकदिक्, सम्प्रति
 भावदिग् वक्तव्या, सा चाष्टादशविधा, दिश्यते अयममुकः संसारीति यया सा दिक् भावः—पृथिवीत्वादिलक्षणः पर्यायः स

एव दिग् भावदिक्र, सा च यथा भवत्यष्टादशविधा तथा प्रतिपादयति-पुढवि-जल-जलण-वाया मूल-खंध-ग-पोर-
धीआ य। नि-ति-चउ-पंचिदिय तिरिय नारया देवसंधाया ॥ १ ॥ संमुच्छिमकम्माकम्मभूमिग नरा तहंतरदीवा । भावदि-
सा दिरसइ जं संसारी नियमेआहि ॥२॥ (आचा. नि.) पृथिवी-मृत्तिका, जलम्-आपः, ज्वलनो-वैश्वानरः, वातः-पवनः,
'मूलखंधगपोरवीयाय' इति बीजवाच्यस्य प्रत्येकमभिसन्वन्धात् मूलबीजाः स्कन्धबीजा अग्रबीजाः पूर्वबीजा इति द्रष्टव्यं,
तत्र मूलं बीजं येषां ते मूलबीजाः-उत्पलकन्दादयः, स्कन्धो बीजं येषां ते स्कन्धबीजाः-शलक्यादयः, अग्रं बीजं येषां ते
अग्रबीजाः-कोरुण्टकादयः, पूर्वं बीजं येषां ते पूर्वबीजाः-इक्ष्वादयः, द्वीन्द्रिया-कुम्यादयः, त्रीन्द्रियाः-कीटिकादयः, चतुरि-
न्द्रिया-अमरादयः, पञ्चेन्द्रियाः-तिर्यञ्चः सिंहसरभगोमहिष्यजादयः, नारका-रत्नप्रभापृथिवीनारकादयः, देवसङ्घाता-
भननपत्यादयः, नराश्चतुर्विधाः, तद्यथा- सम्मूर्च्छिमाः कर्मभूसका अकर्मभूसकास्तथा आन्तरहीपाः, तत्र सम्मूर्च्छि-
मा-यान्तादिसमुद्भवाः, कर्मभूसकाः-पञ्चदशकर्मभूमिजाताः, अकर्मभूसकाः-त्रिंशदकर्मभूमिजाताः (अन्तरहीपकाः)
पद्पद्यानालन्तरहीपेषु जाताः, एवमेता अष्टादशभेदा भावतः-पृथिव्यादियर्यायतो दिशो भावदिशः, कस्मात् दिक्त्वमे-
तासामत आह-पतः-यस्मात् संसारी नियतम्-अवश्यंभावेन एताभिर्दिश्यते-अपदिश्यते तत एता दिशः ॥ इह नाम-
स्यापनाद्रव्यदिग्भिरनधिकार एव, शेषासु यथासम्भवं सामाधिकस्य प्रतिपद्यमानकः पूर्वप्रतिपन्नो वा वाच्यः, तथा चाह
चूर्णिकृत्-“एतं पुण चउहि दिसाहि अहिगारो-लेचदिसतायलेत्तपन्नवगभावदिसाहि, नामादी तित्ति परुणानिमित्तं”-
ति ॥ तत्र क्षेत्रदिशोऽधिकृत्य तान्दाह-

पुष्पाइत्थासु महादिसासु पडिवज्जमाणओ होइ । पुष्पपडिवन्नओ पुण अन्नपरीए दिसाए उ ॥ ८१० ॥
 पूर्वादिऋसु क्षेत्रतो महादिधु विवक्षिते काले सर्वेषामपि सामायिकानां प्रतिपद्यमानको भवति, न न भवति, तत्सम्भ-
 वस्त्यस्ति, न पुनर्भवत्येव, कदाचित्तस्य तास्त्रभवनात्, पूर्वप्रतिपन्नः पुनश्चतुर्णामपि सामायिकानामन्यतरस्यां दिशि
 भवत्येव, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, न पुनर्ग भवति, एतदपि सामान्येनोक्तं, विशेषतस्त्वेवमवगन्तव्यम्—त्रयाणां सम्यक्त्व-
 सामायिकश्रुतसामायिकदेशविरतिसामायिकानां चतसृग्यपि पूर्वादिकासु महादिधु नियमेन पूर्वप्रतिपन्नकोऽस्ति, सर्वविरति-
 सामायिस्य तु पूर्वापरदिशोर्नियमेन, दक्षिणोत्तरयोस्तु भजनया, एकान्तदुष्पमादिकाले भरतैरावतेषु सर्वविरतेरुच्छेदात्,
 विदिधु पुनश्चतसृग्यपि तथा ऊर्ध्वाधोदिग्द्वये च चतुर्णामपि सामायिकानां न पूर्वप्रतिपन्नो नापि प्रतिपद्यमानकः, तास्वेक-
 प्रादेशिकत्वेन चतुष्प्रादेशिकत्वेन च जीवावगाहनानामसम्भवात्, स्पर्शनामात्रं भवेदपि पुनः, तथा चाह भाष्यकारः—
 “छिन्नावलिरुअगागिइदिसासु सामाद्यं न जं तासु । सुद्धासु नावगाहइ जीवो ताओ पुण फुसिज्जा ॥१॥” (वि. २७०) ताप-
 क्षेत्रप्रज्ञापकदिशाचधिकृत्याह—अट्टसु चण्ह नियमा पुष्पवन्नो उ दोसु दुण्हेव । दुण्ह उ पुष्पवन्नो सिअ नन्नो तावपन्नवए ॥२॥
 तापक्षेत्रविषये प्रज्ञापकविषये च पुनरट्टसु पूर्वादिकासु दिधु चतुर्णामपि सामायिकानां नियमात् पूर्वप्रतिपन्नोऽस्ति, प्रति-
 पद्यमानस्तु भाज्यः—कदाचिद्भवति कदाचिन्नेति, तथा द्वयोः—ऊर्ध्वाधोरूपयोर्दिशोः द्वयोः—सम्यक्त्वसामायिकश्रुतसामा-
 यिकयोरेवं पूर्वप्रतिपन्नो नियमादस्ति, प्रतिपद्यमानस्तु भाज्य इत्यर्थः, ‘दोण्ह उ’ इत्यादि, द्वयोः पुनः देशविरतिसामायि-
 कसर्वविरतिसामायिकयोरूर्ध्वाधोदिशोः स्यात्—भजनया पूर्वप्रतिपन्नः, कदाचिद्भवति कदाचिन्नेति, अन्यः पुनः प्रतिपद्य-

मानकः सर्वथा नेति । भावदिशमधिकृत्याह-उभयाभावो पुढवाइएसु विगलेसु हुज्ज उ पयन्नो । पंचिदियतिरिएसुं नियमा
तिण्डं सिअ पवजे ॥१॥ नारगदेवाकम्मगजंतरदीवेसु दुण्ह भयणाओ । कम्मगंनरेसु चउसुं मुच्छेसु य उभयपडिसेहो ॥२॥
पृथिन्यादिपु-पृथिव्येजोवायुमूलवीजस्कन्धवीजाग्रवीजपर्ववीजेसु उभयाभावः चतुर्णामपि सामायिकानां, न पूर्वप्रतिपन्नो
न प्रतिपद्यमानकः, धिकलेसु-द्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु पूर्वप्रतिपन्नो भवेत्, 'व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरिति सम्यक्त्वसा-
नायिकश्रुतसामायिकयोः कदाचित्पूर्वप्रतिपन्नो भवेत्, सास्वादनसम्यक्त्ववतां तेषु मध्ये उत्पादसम्भवात्, प्रतिपद्यमान-
कस्तु नोपपद्यते, उपदेशश्रवणादिसामर्थ्ययोगात्, देशविरतिसर्वविरतिसामायिकयोः पुनर्न प्रतिपन्नो नापि प्रतिपद्यमानकः,
पञ्चिदियतिर्यधु सर्वविरतित्वज्ञानां त्रयाणामपि सामायिकानां पूर्वप्रतिपन्नो नियमादस्ति, नापि प्रतिपद्यमानकः, तथा भव-
त्याभाव्यात्, नारके देवेष्वकर्मभूमिजान्तरद्वीपजमनुष्येषु च द्वयोः सम्यक्त्वश्रुतसामायिकयोः पूर्वप्रतिपन्नो नियमादस्ति,
यः पुनः प्रपद्यते स प्रतिपद्यमानकः, स भजनया-स्यात् कदाचिद्विबुधिते काले कदाचिन्नेतिभावः, इतरयोस्तु-देशविरति-
संविरतिसामायिकयोर्न प्रतिपद्यमानकस्तथास्वाभाव्यात्, कर्मजनरेषु-कर्मभूमिजमनुष्येषु चतुर्णामपि सामायिकानां पूर्व-
प्रतिपन्नोऽस्त्येव, प्रतिपद्यमानकस्तु भाज्यः, सम्मूर्च्छनेषु तु मनुष्येषु चतुर्णामपि सामायिकानां विषये उभयप्रतिपेधो-न
पूर्वप्रतिपद्यमानो नापि प्रतिपद्यमानक इति भावः ॥ गतं दिग्द्वारम्, इदानीं कालद्वारमभिधित्सुराह-

सन्मत्तस्त सुअस्त य पडिवत्ती छविहम्मि कालम्मि । धिरई धिरयाधिरई पडिवज्जइ दोसु तिसु चाच्चि॥८१॥

इह कालः त्रिविधः, तद्यथा-उत्सर्पिणीकालः अयत्सर्पिणीकालः उभयाभावतोऽयस्सित्तश्च, तत्र भरतैरावतेषु प्रत्येकं

विंशतिसागरोपममागस्य कालचक्रस्य द्वौ मूलभेदौ-उत्सर्पिणी च अवसर्पिणी च, एकैका पञ्चिभागा, तत्रावसर्पिण्यां सुपम-
 सुपमाख्यः प्रवाहतश्चतुःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणः प्रथमः कालविभागः, द्वितीयः सुपमाख्यस्त्रिसागरोपमकोटीकोटीमानः,
 तृतीयः सुपमदुष्पमाख्यः सागरोपमद्वयकोटीकोटीमानः, चतुर्थो दुष्पमसुपमाख्यो द्वाचत्वारिंशद्वर्षसहस्रन्यूनसागरोपमको-
 टीकोटीमानः, पञ्चमो दुष्पमाख्य एकविंशतिवर्षसहस्रमानः, षष्ठो दुष्पमदुष्पमाख्यः, सोऽप्येकविंशतिवर्षसहस्रमानः, अय-
 मेव चोत्क्रमेणोत्सर्पिण्यामपि यथोत्तरसङ्ख्यः कालक्रमो वेदितव्यः, अवस्थितश्चतुर्विधस्तद्यथा-सुपमसुपमासुखप्रतिभागः
 सुपमासुखप्रतिभागः सुपमदुष्पमासुखप्रतिभागः दुष्पमसुपमासुखप्रतिभागश्च, तत्र प्रथमो देवकुरुरत्तरकुरुरु, द्वितीयो
 हरिवर्षरम्यक्योः, तृतीयो हैमवतहैरण्यवतयोः, चतुर्थो महाविदेहेषु, तत्रोत्सर्पिण्यामवसर्पिण्यां च प्रत्येकं पञ्चिदपि
 कालविभागे सम्यक्त्वस्य श्रुतस्य च द्वयोरप्यनयोः प्रतिपत्तिः सम्भवति, प्रतिपद्यमानकः सम्भवतीति भावः, स च
 प्रतिपद्यमानकः सुपमसुपमादिषु देशन्यूनपूर्वकोट्यायुःशेष एव प्रतिपद्यते, नाधिकायुःशेषः, उक्तं च चूर्णौ-“सुसमसुसमा-
 दिसु पुवकोडिदेसूणाउसेसा पडिबज्जंति”ति, पूर्वप्रतिपन्नकास्त्वेतयोर्द्वयोरपि सामाधिकयोर्विद्यन्ते एव, तथा विरति-
 समग्रचारित्रलक्षणां विरताविरति-देशचारित्रात्मिकां प्रतिपद्यते कश्चिद् द्वयोः कालयोस्त्रिषु वा कालविभागेषु, इयमत्र
 भावना-उत्सर्पिण्यां द्वयोः दुष्पमसुपमायां सुपमदुष्पमायां च, अवसर्पिण्यां त्रिषु, तद्यथा-सुपमदुष्पमायां दुष्पमसुपमायां
 दुष्पमायां च, विवक्षिते काले सर्वविरतिसामाधिकस्य देशविरतिसामाधिकस्य च प्रतिपद्यमानकः कदाचिद्भवति कदाचिन्न,
 पूर्वप्रतिपन्नस्तु विद्यत एव, 'दोस्तु तिसु यावी'त्यत्रापिशब्दः सम्भावनै, स चैतत् सम्भावयति-संहरणं प्रतीत्य पूर्वप्रतिप-

द्रकः सर्वकालेषु सम्भवति, प्रतिभागकालेषु त्रिषु सम्यक्त्वश्रुतयोः प्रतिपद्यमानको भजनया, पूर्वप्रतिपन्नस्तु नियमादस्ति, चतुर्थे तु दुष्प्रमसुप्तमासुखप्रतिभागे चतुर्थिधत्वापि सामायिकस्य प्रतिपद्यमानकः सम्भवति, पूर्वप्रतिपन्नस्तु विद्यत एव, ब्राह्मणोपसमुद्रेष्वपि कालरहितेषु सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानां प्रतिपद्यमानको भजनया, पूर्वप्रतिपन्नस्तु नियमादस्ति, सर्वविरतिसामायिकस्यापि नन्दीन्वरादौ विद्याचाराणादिगमने पूर्वप्रतिपन्नकः सम्भावनीयः। गतं कालद्वारम्, इदानीं गतिद्वारमाह—
चउसुवि गर्सु नियमा सम्मत्सुअस्स होइ पडिवत्ती । मणुएसु होइ विरई विरयाविरई अ तिरिएसु ॥८१२॥
घतसुएपि गतिषु नारकतिर्यङ्गरामरूपासु सम्यक्त्वश्रुतसामायिकयोनियमात् प्रतिपत्तिर्भवति, न पुनर्न भवति, एवं निषेधपरं नियमग्रहणं, न तु सदैव तत्प्रतिपत्तिरिति प्रतिपत्त्यर्थं, कदाचिदन्तरस्यापि तत्प्रतिपत्तेरिहैव वक्ष्यमाणत्वात्, अपिशब्दः गृधिव्यादिषु गत्यन्तर्गतेषु न भवत्यपीति सम्भावयति, पूर्वप्रतिपन्नस्तु सदैव लभ्यते, तथा मनुष्येषु प्रतिपत्ति-मत्तीकृत्य भवति विरतिः—समग्रचारित्रात्मिका, किमुकं भवति ?—मनुष्यगतौ सर्वविरतिसामायिकस्य प्रतिपद्यमानको भजनया सम्भवतीति, पूर्वप्रतिपन्नस्तु सदा संत्थेव, विरताविरतिश्च—देशचारित्रात्मिका तिर्यक्षु प्रतिपत्तिमत्तीकृत्य भवतीति यतते, अत्रापीथं भावना—तिर्यग्गतावपि देशविरतिसामायिकस्य प्रतिपद्यमानको भजनया, पूर्वप्रतिपन्नस्तु नियमादस्ति ॥ तत्रप्रति भव्यद्वारं संज्ञिद्वारं च प्रतिपिपादयिपुराह—

भयसिद्धिओ उ जीवो पडिवज्जइ सो चउण्हमन्नयरं । पडिसेहो पुण अस्सत्तिमीसए सन्नि पडिवज्जे ॥८१३॥

भयैः सिद्धिर्यस्यासौ भवसिद्धिको—भव्यः, स चतुर्णामपि सम्यक्त्वसामायिकादीनामन्यतरत् एकं द्वे त्रीणि सर्वानि वा

प्रतिपद्यते, व्यवहारनयापेक्षयेत्यमुच्यते, नतु निश्रयतः, केवलस्य सम्यक्तत्त्वसामायिकस्य श्रुतसामायिकस्य वा प्रतिपत्तेर-
सम्भवात्, तयोः परस्परमनुगतत्वात्, तत एवं प्रतिपत्तव्यम्-कदाचित्सम्यक्त्वश्रुतसामायिके प्रतिपद्यते कदाचिद्देशविरति
कदाचित्सर्वविरतिमिति, इयमत्र भावना-भव्याश्चतुर्णामपि सामायिकानां यथायोगं प्रतिपद्यमानका भजनया, पूर्वप्रतिप-
द्धानु चतुर्णामपि सदैव, एवं संश्यपि चतुर्णां सामायिकानां कदाचित्प्रतिपद्यते, तथा चाह-‘सन्नि पडिवज्जे’ इति अपिशब्दस्य
गम्यमानत्वात् संश्यपि चतुर्णां सामायिकानामन्यतरत् विवक्षिते काले प्रतिपद्यते, भावना प्रागिय, पूर्वप्रतिपन्नकास्तु
संज्ञिनश्चतुर्णामपि सामायिकानां यथायोगं सदैव लभ्यन्ते, ‘पडिसेहो पुण अस्सन्निमीसए’ इति (प्रतिपेधः पुनः) पूर्व-
प्रतिपन्नान् प्रतिपद्यमानकांश्चाश्रित्य असंज्ञिमिश्रके-सिद्धे, यतोऽसौ न संज्ञी नाप्यसंज्ञी न भव्यो नाप्यभव्यः अतो मिश्रः,
उपलक्षणमेतत्, अभव्ये च चतुर्णामपि सामायिकानां प्रतिपेधः, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, स चैतद्विशिनष्टि-असंज्ञी
सास्वादनसम्यक्तयमाश्रित्य जन्मकाले सम्यक्त्वश्रुतसामायिकयोः पूर्वप्रतिपन्नो भवेत्, भवस्थकेवली मिश्रः सम्यक्त्व-
चारित्रसामायिकयोः सिद्धो मिश्रः सम्यक्त्वसामायिकस्य पूर्वप्रतिपन्नो नियमादस्तीति ॥ सामप्रतमुच्छ्वासद्वारं दृष्टिद्वारं च
प्रतिपादयन्नाह-

ऊसासगनीसासग मीसय पडिसेह दुविह पडिवज्जे । दिट्ठीह दो नया खल्ल ववहारो निच्छओ चेव ॥ ८१४ ॥
उच्छसितीत्युच्छ्वासकः, निःश्वसितीति निःश्वसकः, आनप्राणपर्याधिपरिनिष्पन्न इत्यर्थः, स चतुर्णामपि सामायिकानां
प्रतिपद्यमानकः सम्भवति, कदाचिद्भवति कदाचिन्नेति भावः, पूर्वप्रतिपन्नकस्तु नियमादस्त्येवेति वाक्यशेषः, ‘मीसे पडि-

सेह' इति मिश्रः खल्यानापासपर्याया अपर्याप्तो भण्यते, तत्र चतुर्णामपि सामाधिकानां प्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य प्रतिषेधः, न मिश्रचतुर्णामपि सामाधिकानां प्रतिषेधमानकः सम्भवतीति भावः, 'दुचिह पडिचन्नो'त्ति स एव मिश्रो द्विविधस्य सामाधिकस्य, सम्यक्त्वसामाधिकस्य शुतसामाधिकस्य चेत्यर्थः, प्रतिपन्नः-पूर्वप्रतिपन्नो देवादिर्जन्मकाले भवति, अथवा मिश्रः-सिद्धः, तत्र चतुर्णामपि सामाधिकानां प्रतिषेधमानस्य प्रतिषेधः, सम्यक्स्वरहितानां तु त्रयाणां सामाधिकानां पूर्व-प्रतिपन्नस्य च, 'दुचिह पडिचन्न'त्ति अत्र मिश्रः शैलेशीगतोऽयोगिकेवली गृह्यते, तस्य शरीरव्यापाररहिततया उच्छ्वास-निःश्यासविकलत्वात् स द्विविधस्य सामाधिकस्य-सम्यक्त्वचारित्रसामाधिकरूपस्य पूर्वप्रतिपन्नो वेदितव्यः। दृष्टौ विचार्यमाणायाम् द्वौ नयो एतु विचारकौ-व्यवहारजनयो निश्चयनयश्च, एवकारोऽवधारणे, एतावैव द्वौ, न शेषाविति, तत्राद्यो यथा मति-ज्ञानविचारे अज्ञानी ज्ञानं प्रतिपद्यते इत्यभ्युपगतवान् तथेहापि सामाधिकरहितः सामाधिकं प्रतिपद्यते, निश्चयनयस्तु क्रियाकालनिष्ठाकालयोरमेदात् यथा ज्ञानी ज्ञानं प्रतिपद्यते इति प्रतिपन्नवान् तथा सामाधिकवान् सामाधिकं प्रतिपद्यते इत्यपि । उक्ते उच्छ्वासदृष्टिद्वारे, साम्प्रतमाहारकद्वारं पर्यासद्वारं च प्रतिपिपादधिपुराह-

आहारजो उ जीवो पडिचन्नइ सो चउण्हमन्नग्रं । एमेव य पज्जसो सम्मत्तसुए सिया इअरो ॥ ८१५ ॥

आहारयतीत्याहारकः, स चतुर्णां सामाधिकानां प्राग्दन्त्यतरत् प्रतिपद्यते, पूर्वप्रतिपन्नस्तु सर्वेषामपि नियमादस्त्येव, पद् पर्याप्तिः परिसमाप्तवान् पर्याप्तः, सोऽप्येवमेव प्रतिपत्तव्यः, किमुकं भवति? -चतुर्णां सामाधिकानामन्यतरत् सामाधिकं प्रतिपद्यमानः सम्भवति, पूर्वप्रतिपन्नस्तु चतुर्णामपि नियमात् विद्यते इति, 'समत्तसुए सिया इयरो'इति इतरः-अना-

द्वारकोऽपर्याप्तकश्च, तत्रानाहारकोऽपान्तरालगतौ सम्यक्त्वश्रुते अङ्गीकृत्यः स्यात्-कदाचिद्विवक्षितकाले भवेत् कदाचिन्न
 पूर्वप्रतिपन्नः, प्रतिपद्यमानस्तु नियमान्न सम्भवतीति वाक्यशेषः, केवली तु समुद्रघातावस्थायां शैलेऽयवस्थायां वाऽनाहा-
 रकः सम्यक्त्वसामायिकसर्वविरतिसामायिकयोः पूर्वप्रतिपन्नः कदाचित् स्यात्, प्रतिपद्यमानकस्तु नैव, सिद्धस्तु
 सम्यक्त्वसामायिकस्य प्रतिपन्नो नियमादस्ति, प्रतिपद्यमानको नैव, इतरेषां तु त्रयाणामपि सामायिकानामुभयथापि तस्य
 प्रतिपेधः, अपर्याप्तोऽपि सम्यक्त्वश्रुतसामायिके अङ्गीकृत्य स्यात् सम्भवेत् पूर्वप्रतिपन्नः, प्रतिपद्यमानकस्तु नियमान्नास्ति,
 देशविरतिसर्वविरतिसामायिकयोः पुनरुभयथापि तस्य प्रतिपेधः ॥ सम्प्रति सुष्ठजन्मरूपद्वारद्वयव्याचिख्यासयेदमाह—

निद्वाद् भावोऽविअ जागरमाणो चउण्हमन्नयरं । अंडय-पोअ-जराउय तिअ तिअ चउरो भवे कमसो ॥ ८१ ॥
 इह सुप्तो द्विधा-द्रव्यसुप्तो भावसुष्ठश्च, एवं जाग्रदपि, तत्र द्रव्यसुप्तो निद्रया, भावसुप्तस्तु मिथ्याहृष्टिरज्ञानी, तथा द्रव्य-
 जागरो निद्रारहितः, भावजागरः सम्यग्दृष्टिः, तत्र निद्रया भावतोऽपि च जाग्रत् चतुर्णां सामायिकानां प्राग्वदन्यतरत्
 प्रतिपद्यमानः सम्भवतीति भावः, पूर्वप्रतिपन्नस्तु नियमादस्त्येवेति भावः, अपिशब्दो विशेषणे, स चैतद्विशिनष्टि-भाव-
 जागरः सम्यक्त्वसामायिकश्रुतसामायिकयोर्व्यवहारनयमतेन तु प्रतिपद्यमानकोऽपि देशविरतिसर्वविरतिसामायिकयोः
 पुनर्नयद्वयमतेनापि पूर्वप्रतिपन्नो नियमादस्ति, प्रतिपद्यमानकस्तु भाग्यः, निद्रासुष्ठस्तु चतुर्णामपि सामायिकानां पूर्वप्र-
 तिपन्नो नियमादस्ति, न तु प्रतिपद्यमानको, निद्राप्रभावतस्तथारूपचित्तशुद्ध्यादिसामग्र्यसम्भवात्, भावसुष्ठस्तुभयविकलः,
 तस्य मिथ्याहृष्टित्वात्, यदि निश्चयनयमतेन सम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते व्यवहारनयमतेन तु मिथ्याहृष्टिरतो व्यथ-

क्षारनयमताश्रयणे भावसुप्तः सामाधिकारीनां प्रतिपत्ता सम्भवतीति प्रतिपत्तव्यं । जन्म त्रिविधम्-अण्डजपोतजजरायुज-
नेदात्, तत्र यथासद्रूपं 'तिग तिग चउरो भवे कमसोत्ति' अण्डजा-हंसादयस्ते सर्वविरतिवर्जानां त्रयाणां सामायि-
कानां विवक्षितकाले प्रतिपद्यमानका भाग्याः, पूर्वप्रतिपन्नास्तु नियमतः सन्ति, सर्वविरतिसामाधिकस्य तूभयविकलास्तिर्य-
म्योनिरुत्तात्, पोतजा-हस्त्यादयस्तेऽप्येवमेव, जरायुजा मनुष्या अपि, ततस्ते चतुर्णामपि सामाधिकानां विवक्षिते काले
प्रतिपद्यमानका भजनीयाः, पूर्वप्रतिपन्नास्त्वदर्थभाविनः, उपलक्षणमेतत्, तेन औपपातिकाः सम्यक्त्वश्रुतसामाधिकयोः
प्रतिपद्यमानकाः सम्भवेयुः, पूर्वप्रतिपन्नका नियमतः, देशविरतिसर्वविरतिसामाधिकयोस्तूभयविकलाः तथा भवस्वा-
भाभ्यात् । सम्प्रति स्थितिद्वारमाह—

उपोसगट्टिर्इण पडिवज्जंते अ नत्थि पडिवन्ने । अजहन्नमणुक्कोसे पडिवज्जंते अ पडिवन्ने ॥ ८१७ ॥

आयुर्वर्जानां सप्तानां ज्ञानायणीयादिकर्मप्रकृतीनामुत्कृष्टायां त्रिशत्सागरोपमकोटीकोट्यादिमानायां स्थितौ वर्त्तमानो
जीवश्चतुर्णामपि सामाधिकानां 'पडिवज्जंते य नत्थि पडिवन्ने' इति प्रतिपद्यमानकः प्रतिपन्नश्च नास्ति, तस्यातिसङ्घिष्टत्वे-
नोभयनिःश्लस्यभाभ्यात्, चशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, आयुस्तूत्कृष्टायां त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमलक्षणायां स्थितौ वर्त्तमा-
नोऽनुचरः गुरः प्रथमस्य सामाधिकद्वयस्य पूर्वप्रतिपन्न एव, सप्तमपृथिवीनारकस्तु पूर्वप्रतिपन्नः प्रतिपद्यमानकश्च, देशविरति-
गर्नविरतिसामाधिकयोस्तूभयनिकलाः तथा भवस्वाभाव्यात्, अजघन्योत्कृष्टस्थितिराजघन्योत्कृष्टः, स्थितिशब्दलोपात्,
अष्टानामपि कर्मणां मध्यमायां स्थितौ वर्त्तमान इत्यर्थः, स 'पडिवज्जंते य पडिवन्ने' इति, अत्रापि चशब्दस्य व्यवहितः सम्ब-

न्धः, चतुर्णामपि सामाधिकानां प्रतिपद्यमानकः सम्भवति, प्रतिपन्नश्च नियमादस्ति, ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायमोहनीय-
 जघन्यस्थितिकस्तु देशविरतिरहितस्य सामाधिकत्रयस्य पूर्वप्रतिपन्नो लभ्यते, न तु प्रतिपद्यमानको, देशविरतिसामाधिकस्य
 तूभयविकलः, घातिकर्मचतुष्टयजघन्यस्थितौ वर्त्तमानः क्षपकः सूक्ष्मसम्परायादिर्भवति, न शेषः, ततः स यथोक्तस्वरूप
 एव, वेदनीयायुर्नामगोत्रजघन्यस्थितिकः पुनः सम्यक्त्वसामाधिकसर्वविरतिसामाधिकयोः पूर्वप्रतिपन्नोऽस्ति, न तु प्रतिपद्य-
 मानकः, श्रुतसामाधिकदेशविरतिसामाधिकयोस्तु न पूर्वप्रतिपन्नो नापि प्रतिपद्यमानकः, वेदनीयादिजघन्यस्थितिको हि
 चरमसमये वर्त्तमानोऽयौगिकेकवली, ततः स उक्तस्वरूप एव भवतीति, संसारापेक्षया त्वायुःकर्मजघन्यस्थितिचिन्तायां
 शुद्धकर्मयोऽप्यते, तत्र च वर्त्तमानो जीवो निगोदादिश्चतुर्णामपि सामाधिकानां न पूर्वप्रतिपन्नो नापि प्रतिपद्यमानकः,

तस्य तथारूपपरिणामासम्भवात् ॥ सम्प्रति वेदद्वारं संज्ञाद्वारं कथायद्वारं च व्याचिख्यासुराह—

चउरोऽवि तिविहवेषे चउसुचि सन्नासु होइ पडिवत्ती । हिट्टा जहा कसाएसु वद्विअं तहय इहयंयि ॥८१८॥
 चत्वार्यपि सामाधिकानि त्रिविधवेदे-स्त्रीपुंनपुंसकलक्षणे पूर्वप्रतिपन्नानि नियमतः सम्प्रति प्रतिपद्यमानानि च सम्भवन्तीति
 वावयशेषः, किमुक्तं भवति ?-त्रिविधेऽपि वेदे चतुर्णामपि सामाधिकानां विवक्षितकाले पूर्वप्रतिपन्ना नियमेन विद्यन्ते, प्रति-
 पद्यमानकास्तु भाष्या इति, अवेदकः सम्यक्त्वसर्वविरतिसामाधिकयोः पूर्वप्रतिपन्नो नियमेन लभ्यते, सयोगिकेवलिनं
 सर्वेय भावात्, श्रुतसामाधिकस्य तु कदाचिद्विद्यते कदाचिन्न, क्षीणवेदक्षपकसम्भवेऽप्यते, न शेषकालमिति भावः,
 प्रतिपद्यमानकस्तु त्रयाणामपि न सम्भवति, देशविरतिसामाधिकस्य तूभयविकलः । द्वारं । तथा चतसृग्यपि संज्ञासु-आहा-

रभयमैयुनपरिग्रहरूपासु चतुर्विधस्यापि सामायिकस्य प्रतिपत्तिर्भवति, प्रतिपद्यमानकः सम्भवतीति भावः, पूर्वप्रतिपन्नस्तु नियमादस्त्येव । द्वारं । तथा अधो यथा 'पठमिहुगाण कसायांण'मित्यादिना कपाथेषु वर्णितं तथे-
हापि वर्णनीयम्, सङ्क्षेपार्थस्वयम्-सामान्येन कपायवान् चतुर्णामपि सामायिकानां पूर्वप्रतिपन्नो नियमादस्ति, प्रतिपद्य-
मानस्तु भाग्यः, अकपायी तु छद्मस्थयीतरागो देशविरतिवर्जसामायिकत्रयस्य पूर्वप्रतिपन्नः कदाचिद्धम्यते कदाचिन्न,
उपशान्तमोहादीनामन्तरस्यापि भावात्, प्रतिपद्यमानकस्तु नैव, देशविरतिसामायिकस्य तूभयविकलः, सयोगिकेवल्यादि-
ररुपायी सम्यक्त्वसर्वविरतिसामायिकयोः पूर्वप्रतिपन्नो नियमतोऽस्ति, प्रतिपद्यमानको नैव, श्रुतदेशविरतिसामायिकयोर्-
भयविकलः, गतं द्वारत्रयम् । इदानीमायुशूर्णरूपद्वारद्वयमभिधित्सुराह—

संरज्जाऊ चउरो भयणा सम्मसुअऽसंखवासाणं । ओहेण विभागेण च नाणी पडिवज्जई चउरो ॥ ८१९ ॥
सइल्लेयपायुर्मनुष्यत्वारि सामायिकानि प्रतिपद्यमानः सम्भवति, प्रतिपन्नस्तु नियमादस्त्येवेति वाक्यशेषः, 'भयणा
सम्मसुगसंखवासाण'मिति असङ्ख्यवर्षाणाम्-असङ्ख्येयवर्षाणामसङ्ख्येयवर्षायुषां सम्यक्त्वश्रुतसामायिकयोः,
असङ्ख्येयवर्षायुः प्रतिपद्यमानकः कदाचिद्धम्यते कदाचिन्नेति, पूर्वप्रतिपन्नस्तु नियमेन विद्यते, देशविरतिसर्वविरति-
नागायिकयोस्तूभयविकलः । द्वारम् । 'ओहेणे'त्यादि, ओघेन-सामान्येन निश्चयनयमधिकृत्य ज्ञानी चत्वार्यपि सामायि-
कानि प्रतिपद्यते, व्यवहारनयमतेन तज्ज्ञानी सम्यक्त्वश्रुतसामायिके देशविरतिसर्वविरतिसामायिके तु ज्ञानी, पूर्वप्रतिपन्नस्तु
ज्ञानी चतुर्णामपि सामायिकानां नियमादस्ति, विभागेन यदा ज्ञानी चिन्त्यते तदा मतिश्रुतज्ञानी युगपत् सम्यक्त्वश्रुत-

सामायिके प्रतिपद्यते, देशविरतिसर्वविरतिसामायिकयोस्तु प्रतिपद्यमानको भजनया, पूर्वप्रतिपन्नकश्चतुर्णामपि, अवधिज्ञानी सम्यक्त्वश्रुतसामायिकयोः पूर्वप्रतिपन्नस्त्वावन्नियमादस्ति, कदाचित् युगपत्प्रतिपद्यमानकोऽपि लभ्यते, यदा देयादिर्मिथ्यादृष्टिः भवतीति (मिथ्यादृष्टिः सन् सम्यग्दृष्टिर्भवति तदा सम्यक्त्वश्रुतसामायिकाभ्यां युगपदवधिज्ञानं लभते) देशविरतिसामायिकस्य तु प्रतिपद्यमानको न घटते, देशविरतिर्हि मनुष्यस्य तिरश्चो वा, सर्वदेशविरत्यादिगुणत एवावधिज्ञानं, प्रतिपन्नस्तु द्वयोरपि नियमादस्ति, मनःपर्यायज्ञानी देशविरतिरहितसामायिकत्रयस्य पूर्वप्रतिपन्न एव, न तु प्रतिपद्यमानकः, युगपद्वासह तेन चारित्रं प्रतिपद्यते तीर्थकृत्, उक्तं च—“पडिवन्नग्निं चरित्ते, चउनाणी जाय छउमत्था” । भवस्थकेवली सम्यक्त्वाचारित्रयोः पूर्वप्रतिपन्नो, न प्रतिपद्यमानकः, श्रुतदेशविरतिसामायिकयोरुभयविकलः, सिद्धकेवली सम्यक्त्वसामायिकस्य पूर्वप्रतिपन्नो, न प्रतिपद्यमानकः, इतरत्सामायिकत्रयस्य पुनर्न प्रतिपन्नो(द्यमानो), नापि पूर्वप्रतिपन्नः । साम्प्रतं योगोपयोगशरीरद्वाराणि प्रतिपादयन्नाह—

चउरोऽचि त्तिविह जोए उवओगदुग्ग्मि चउर पडिवज्जे । ओरालिए चउकं सम्मसुथ चिउधिए भयणा ॥८२०॥
 चत्वार्यपि सामायिकानि सामान्यतस्त्रिविधे योगे—मनोवाक्कायलक्षणे प्रतिपत्तिमाश्रित्य विवक्षिते काले सम्भवन्ति, प्राक्प्रतिपन्नतां त्वधिकृत्य विद्यन्ते एव, विशेषचिन्तायामौदारिककाययोगवति योगत्रये चत्वार्यपि सामायिकानि पूर्वप्रतिपन्नानि नियमतः सन्ति, प्रतिपद्यमानानि तु भाज्यानि, वैक्रियकाययोगवति सम्यक्त्वश्रुते पूर्वप्रतिपन्ने नियमतः, प्रतिपद्यमानके भाज्ये, देशविरतिसर्वनिरतिसामायिके तु प्रतिपद्यमाने न स्तः, पूर्वप्रतिपन्ने तु स्यातामपि, यथा अम्वडश्रावकविष्णुकुमारप्रभृतीनाम्,

आहारककाययोगवति देशविरतिरहितानि त्रीणि सामायिकानि पूर्वप्रतिपन्नानि नियमतः सन्ति, प्रतिपद्यमानानि नैवं, देशवि-
रतिमामायिकं तु नोभययथापि, तैजसकामर्मणकाययोगे केवलेऽपान्तरालगतावाद्यसामायिकद्वयं प्राक्प्रतिपन्नतामधिकृत्य
भाष्यं, प्रतिपद्यमानं तु नास्ति, केवलित्तमुद्घाते पुनः सम्यक्त्वचारित्रसामायिके प्राक्प्रतिपन्ने नियमतो विद्येते, प्रतिपद्यमाने
तु न लः, देशविरतिसामायिकं तूभयविकलं, मनोयोगे केवले न किञ्चित्, तस्यैवाभावात्, एवं वागयोगेऽपि, काययोगेऽपि
केवले न किञ्चित्, 'उभयाभावो पुढवाइएसु' इति वचनात्, कायवागयोगद्वये तु सम्यक्त्वश्रुते प्राक्प्रतिपन्नतामधिकृत्य
भवेतां, द्वीन्द्रियादिषु जन्मकाले सास्वादनसम्यक्त्वसम्भवात्, प्रतिपद्यमाने तु न लः, देशविरतिसर्वविरतिसामायिके
उभयविकले । द्वारम् । 'उवयोगदुंगमि चडरो पडिवले' इति साकारानाकाररूपे उपयोगद्वये प्रत्येकं चत्वार्यपि सामा-
यिकानि प्रतिपद्यमानानि सम्भवन्ति, प्राक्प्रतिपन्नानि नियमतः, आह-'सधातो लङ्घीओ सागारोवयोगोवडत्तस्स भवंती'-
त्यागमयचनादनाकारोपयोगे सामायिकलङ्घिविरोधः, नैप दोपः, तस्यागमयचनस्य प्रवर्द्धमानपरिणामजीवविषयत्वात्,
अथस्थितौपत्रमिक्परिणानापेक्षया चानाकारोपयोगेऽपि सामायिकलङ्घिप्रतिपादनमविरुद्धं, तथाहि-अंतरकरणे चतस्रोऽपि
सामायिकलङ्घयो वर्ण्यन्ते, तस्मिन्ान्तरकरणे औपशमिकः परिणामोऽवस्थितो, वृद्धिहान्यसम्भवात्, सिध्यात्वोदयाभा-
वाद्धि न परिणामस्य हानिः, सम्यक्त्वपुद्गलोदयाभावाच्च न वृद्धिः, ततः सोऽवस्थितपरिणामः सन् सम्भवत्यनाकारोप-
योगेऽपि लभमानः सामायिकचतुष्टयमिति, आह च भाष्यकृत्-सधातो लङ्घीतो जइ सागारोवयोगभावम्मि । इह कह-
मुत्रयोगदुगे लम्भइ सामादयचउकं ? ॥ २७३१-३०८९ विद्रे० ॥ सो किर नियमो परिवहुमाणपरिणामयं पइ इहं तु । जोऽव-

द्विपरिणामो लभेन्न घृ लभेन्न धीयऽधि ॥ २७३२ ॥ उपयोगेऽनाकाररूपे इति शेषः । पायं पवद्धमाणो लभए सागारगह-
 जया तेण । इवरो उ जइच्छाप उयमसम्महाइलाभंमि ॥ २७३३ ॥ जं मिच्छस्साणुदओ न हायए तेण तस्स परिणामो ।
 ने पुन मययुग्मंतं न यद्धए तेण परिणामो ॥ २७३४ ॥ (विशेषा०) इति द्वारम् । 'ओरालिए' इत्यादि, औदारिके
 नरीरे सामायिकरूपतुष्कं पूर्वप्रतिपन्नं नियमतो लभ्यते, प्रतिपद्यमानकं तु भाज्यं, सम्यक्त्वश्रुतयोर्वैक्रियशरीरे भजना, प्रति-
 पत्तिमन्तीहल देयादिः कदाचित्ते प्रतिपद्यते, कदाचिन्नेति, पूर्वप्रतिपन्नकस्तु नियमादस्ति, देशविरतिसर्वविरतिसामायि-
 कयोः पुनः पूर्वप्रतिपन्नः कदाचिच्चारणश्रमणादेः सम्भवात्, प्रतिपद्यमानकस्तु नैव, वैक्रियप्रवृत्तौ प्रमादभावात्, शेषश-
 रीरविचारो योगद्वारानुत्तारतो भावनीयः ॥ समप्रति संस्थानादिद्वारत्रयप्रतिपादनार्थमाह—

संपेरुयि संटाणेषु लहर एमेव सधसंघयणे । उक्कोसजहन्नं वज्जिऊण माणं लभे मणुओ ॥ ८२१ ॥
 संन्यानं नमचनुरस्रादि पोढा तेषु सर्वेष्वपि संस्थानेषु लभते-प्रतिपद्यते चत्वार्यपि सामायिकानि, चतुर्णामपि सामा-
 यिकानां प्रतिपत्ता सम्भवतीति प्राक्प्रतिपन्नो नियमादस्ति, 'एवमेव सधसंघयणे' एवमेव सर्वसंहननविषयो विचारो वेदि-
 तव्यः, एदस्यपि पत्तर्फगनाराचादिषु संहननेषु चतुर्णामपि सामायिकानां प्रतिपत्ता विवक्षिते काले भाज्यः, पूर्वप्रति-
 पन्नरु नियमादस्ति । 'उक्कोसजहन्नं वज्जिऊण माणं लभे मणुओ' इति मीयते इति मानं-शरीरस्यावगाहना तत् जघ-
 न्यम्-अनुष्ठानतोयभागलक्षणम् उट्ठुष्टं-त्रिगव्यूतप्रमाणं वर्जयित्वा मध्यमे शरीरमाने वर्त्तमानो लभते-प्रतिपद्य-
 मानः नग्भवति, चत्वारि सामायिकानीति प्रक्रमाद्भव्यते, पूर्वप्रतिपन्नस्तु नियमादस्ति, जघन्यावगाहनायां पुनर्वर्त्तमानो

गर्भजसमुप्यः सम्यक्त्यश्रुतयोः पूर्वप्रतिपन्नः सम्भवति, ननु प्रतिपद्यमानकः, उत्कृष्टावगाहनास्तु त्रिगव्यूतप्रमाणः सम्य-
क्त्यश्रुतयोः पूर्वप्रतिपन्नः नियमादस्ति, प्रतिपद्यमानस्तु भाज्यः, देशविरतिसर्वविधिरतिसामाधिक्योस्तु द्वावपि जघन्यो-
त्कृष्टावगाहनाभुभविकली, नारकदेवा अपि जघन्यावगाहनाः सम्यक्त्यश्रुतयोः पूर्वप्रतिपन्नाः सम्भवन्ति, ननु प्रतिपद्य-
मानकाः, मध्यमावगाहना उत्कृष्टावगाहनाश्च पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः, प्रतिपद्यमानकाः सम्भवास्पदं, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाः
जघन्यावगाहनाः सम्यक्त्यश्रुतयोः सम्भविनः, प्रतिपद्यमानकास्तु नैव, मध्यमावगाहना उत्कृष्टावगाहनाश्च यथासङ्गं त्रयाणां
सर्वविरतिवर्जिनां द्वयोः सम्यक्त्यश्रुतसामाधिक्योः प्रतिपद्यमानकाः सम्भविनः, पूर्वप्रतिपन्ना नियोगतः । गतं द्वारत्रयम्,
अधुना लेश्याद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

सम्भक्तसुखं सवासु लहह सुदासु तीसु अ चरित्तं । पुत्रपडिवन्नओ पुण लन्नयरीए उ लेसाए ॥ ८२२ ॥

सम्यक्त्यं च श्रुतं चेत्येक्यद्भावः सम्यक्त्यश्रुतसामाधिक्ये कृष्णादिकासु शुक्लान्तासु पदसु लेश्यासु लभते, प्रतिपद्य-
मानः सम्भवतीति भावः, चारित्रं पुनर्देशविरतिलक्षणं सर्वविरतिलक्षणं वा सुदासु तेजःप्रभृतिष्वेव, चशब्दस्यावधार-
णार्थत्वात्, उभते इति वर्त्तते, एवं प्रतिपद्यमानकमधिकृत्य लेश्याद्वारं निरूपितम् ; अधुना प्राक्प्रतिपन्नमधिकृत्याह—‘पुत्रप-
दिवन्नतो’ इत्यादि, पूर्वप्रतिपन्नकः पुनरन्यतरस्यां लेश्यायां कृष्णाद्यभिधानायां भवति, आह—मतिश्रुतज्ञानलामचिन्तायां
नुप्राप्तु तिस्रुतेजःप्रभृतिषु प्रतिपद्यमानकश्चकः, ततः कथमिदानीं सर्वास्वभिधीयमानः सम्यक्त्यश्रुतसामाधिक्योः प्रतिपत्ता
न विरुपते ? इति, उक्तं च—“ननु महसुयाइलाभोऽभिहितो सुदासु तीसु लेसासु । सुदासु असुदासु य कहमिह सम्भक्तसु-

यत्नाभो ? ॥ १ ॥" (२१४१ विद्वां.) अत्रोच्यते-प्राक् लेश्याद्रव्यसाचिव्यजनितात्मपरिणामरूपां भावलेश्यामधिकृत्य
 नतिश्रुतज्ञानलाभा उक्तः, ततः स तेजःप्रभृतिष्वेव लेश्यासु घटते, इह त्वस्थितकृष्णादिद्रव्यरूपां द्रव्यलेश्यामधिकृत्य
 नम्यस्यश्रुतयोः प्रतिपद्यमानक उक्तः, ततः स कृष्णादिष्वपि लेश्यासु घटते, कृष्णादिद्रव्यरूपद्रव्यलेश्यायामवस्थि-
 तागामपि तेजोलेश्यादिद्रव्यसम्पर्कतः प्रतिभागादिमात्रभावेन तेजोलेश्यादिपरिणामसम्भवतो विरोधाभावात्. तथाहि-
 नतमपृथिवीनिरयिक्तादेराभयमवस्थितास्वपि कृष्णादिद्रव्यलेश्यासु तेजोलेश्यादिद्रव्यसम्पर्कतः स्वस्वाकारभावमात्रमुपजा-
 यते, उक्तं च प्रज्ञापनायाम्-‘सं पूर्णं कण्हलेसा नीललेसं पप्प नो तारुवत्ताए नो तारुवत्ताए नो ताफासत्ताए
 मुज्जो मुज्जो परिणमइ ? इंता गोयमा ! किण्हलेसा नीललेसं पप्प जाव नो परिणमइ, से केण्हणं भंते ! एवं बुच्चइ किण्ह-
 लेसा नीललेसं पप्प जाव नो परिणमइ ? आगारभावमायाए वा से सिया पलिभागमायाए वा से सिया, कण्ह-
 लेसा नं सा, नो ललु नीललेसा, तत्थ गया उस्सफइ, से एण्हणं गोयमा ! एवं बुच्चइ किण्हलेसा नीललेसं पप्प जाव नो
 परिणमइ" अत्र आकार एव भाव आकारभावः, आकारभाव एवाकारभावमात्रा, मात्राशब्दः खल्वाकारभावव्यतिरिक्त-
 प्रतिविम्बादिधर्मन्तरप्रतिषेधवाचकः, तेन आकारभावमात्रयाऽसौ स्थानील्लेश्या, नतु तत्स्वरूपापत्तिः, तथा प्रतिरूपो
 भागः प्रतिभागः, प्रतिविम्बमित्यर्थः, प्रतिभाग एव प्रतिभागमात्रा, अत्र मात्राशब्दो वास्तवपरिणामप्रतिषेधवाचकः, तथा
 प्रतिभागमात्रयाऽसौ नील्लेश्या स्यात्, नतु तत्स्वरूपतः, स्फटिक इवोपधानवशादुपधानरूप इति दृष्टान्तः, ततः स्वरूपेण
 कृष्णलेश्यासां, न नील्लेश्या, किं तर्हि ? तत्र गता वत्सर्पति, तत्र गता-तत्रस्था तरलरूपस्था इत्यर्थः, नील्लेश्यादिकं

लेश्यान्तरं प्राप्य उत्सर्पति-आकारभावं प्रतिविम्बभावं वा नीलेश्यादिसम्बन्धिनमासादयति, 'एवं नीलेसा काउलेसं पप्प जाव नीलेसा णं सा, नो खलु काउलेसा तत्थ गया उत्सक्कइ वा ओसक्कइ वा' तत्र गता उत्सर्पतीति, किमुकं भवति? स्वरूपस्यैव सती आकारभावं प्रतिभागं च कापोतलेश्यासम्बन्धिनमासादयतीति, अवसर्पति चेति नीलेश्यायैव सती च कृष्णलेश्यां प्राप्य तदाकारभावमात्रमासादयति, 'एवं काउलेसा तेउलेसं पप्प तेउलेसा पम्हलेसा सुकलेसं पप्प' भावार्थः सर्वत्रापि प्राग्वत्, एवं किण्हलेसा नीलेसं पप्प किण्हलेसा काउलेसं पप्प एवं जाव सुकलेसं पप्प एवमेक्की सगाहिं चारिज्जइ' इति, कृष्णादिद्रव्यलेश्यानां च तेजोलेश्यादिद्रव्यसम्पर्कतस्तदाकारभावादिमात्रोपपत्तौ तेजोलेश्यादिपरिणामहेतुतोपजायते, तेजोलेश्यादिपरिणामे च सम्यक्त्वादिलाभ इति सप्तमपृथिवीनैरयिकादेरपि सम्यक्त्वादिलाभो मायरूपां लेश्यामधिकृत्य तेजःप्रभृतिष्वेव लेश्यासु द्रव्यलेश्यामधिकृत्य कृष्णादिकास्वपि, ततः प्राक् मतिश्रुतज्ञानलाभो भावलेश्यामधिकृत्य तेजोलेश्यादिषु इह तु सम्यक्त्वादिलाभो द्रव्यलेश्यामपेक्ष्य कृष्णादिष्वप्यभिधीयमानो न विरुद्ध इति ॥ सप्तमि परिणामद्वारप्रदर्शनार्थमाह-

बहुंते परिणामे पडिवज्जइ सो चउण्हमन्नगरं । एमेव बहुअम्मि वि ह्ययंति न किंचि पडिवज्जे ॥ ८२३ ॥

परिणामः-अथ्यवसायविशेषः तस्मिन् शुभशुभतररूपतया वर्द्धमानपरिणामे प्रतिपद्यते, सर्वर्द्धमानपरिणामो जीवश्चतुर्णां सम्यक्त्वादिसामायिकानामन्यतरत् सामायिकं 'एवमेव' पूर्वोक्तन्यायेनान्तरकरणवस्थितेऽपि शुभे परिणामे चतुर्णामन्यतरत् सामायिकं प्रतिपद्यते, 'ह्यपन्ते न किंचि पडिवज्जे' इति हायमाने-परिभ्रंशमुपगच्छति शुभे परिणामे न किञ्चित्प्रति-

पद्यते सामायिकं, मद्दिष्टाध्ययसायत्वात्, प्राक्प्रतिपन्नस्तु त्रिव्वपि परिणामेषु चतुर्णामपि सामायिकानां भवतीति ।
 नमप्रति वेदनाद्वारं समुद्रघातक्रियाद्वारं च प्रतिपिपादयिपुराह—

इन्द्रिदाइ येअणाणु पटिअज्जइ सो चउण्हमन्नयरं । असमोहओचि एमेव पुषपडिवन्नए भयणा ॥ ८२४ ॥

द्विविधायामपि सातासातरूपायां वेदनायां सत्यां प्रतिपद्यते स जीवथतुर्णामपि सामायिकानामन्यतरत् सामायिकं,
 प्राक्प्रतिपन्नस्तु नियमादस्ति, 'असमोहतोऽचि एवमेव'ति असमवहतोऽपि वेदनादिसमुद्रघातरहितोऽपि एवमेव-पूर्वो-
 ष्टन्यायेन वेदितव्यः, नोऽपि चतुर्णां सामायिकानामन्यतरत् सामायिकं प्रतिपद्यमानः संभवति, प्राक्प्रतिपन्नस्तु नियमा-
 द्दिद्यत इत्यर्थः, समवहतरस्तु केवलिसमुद्रघातादिना सप्तविधसमुद्रघातेन न किञ्चित्प्रतिपद्यते, किन्तु 'पुषपडिवन्नए भयणा'
 इति पूर्वप्रतिपन्नके ममवहते विचारयितुमारब्धे भजना-समर्थना कार्या, यथा समवहता सामायिकद्वयस्य त्रयस्य वा प्राक्-
 प्रतिपन्नो उच्यते, तत्र केवलिसमुद्रघाते सम्यक्त्वचरित्रसमयिकद्वयस्य पूर्वप्रतिपन्नकः, शेषसमुद्रघातेषु पुनः सम्यक्त्वश्रुत-
 सामायिकद्वयस्य यदिना सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकत्रयस्य अथवा सम्यक्श्रुतसर्वविरतिसामायिकत्रयस्येति,
 नमुद्रघातश्च सप्तविधो, यतोऽन्यत्रोक्तं—'केवलिकरुसायमरणे वेयणा विडधितो च आहारे । सत्तविह समुघातो पणत्तो
 वीयरगेहि ॥ १ ॥' गतं द्वाद्दयम् । अधुना निर्वेष्टनद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

दवेण य भायेण य निषेदितो चउण्हमन्नयरं । नरएसु अणुषेदं दुग तिग चउरो सिउषेदं ॥ ८२५ ॥

निर्वेष्टनं द्विपा-द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतः कर्मप्रदेशविसंघातरूपं, भावतः क्रोधादिहानिलक्षणं, तत्र सर्वमपि कर्म

निर्वेष्टयन् चत्वार्यपि सामाधिकानि लभते, विशेषतस्तदावरणं, तत्र ज्ञानावरणं निर्वेष्टयन् श्रुतसामाधिकमामोति, मोहनीयं तु निर्वेष्टयन् शेषत्रयमिति, भावतस्तु क्रोधाध्यवसायान् निर्वेष्टयन् चतुर्णामन्यतरत् प्रतिपद्यते, पूर्वप्रतिपन्नस्त्वस्त्येव, संवेष्टयंस्त्वनन्तानुबन्ध्यादीन् न किञ्चित्प्रतिद्यते, शेषकर्म्म त्वङ्गीकृत्योभयथापि ॥ गतं निर्वेष्टयन् द्वारमुद्धत्तनाद्वारमधुना—‘नर-
एसु अणुवदे’ इत्यादि, नरकेष्वधिकरणभूतेषु अनुद्धर्त्तयन्, तत्रस्थ एवेत्यर्थः, पाठान्तरम्—‘नरयाओ अणवुदे’ इति तत्र नरकावगुद्धर्त्तयन्, तत्रैव स्थितः सन्निति भावः, दुर्गति आद्यसामाधिकद्वयं प्रतिपद्यते, तदेवाधिकृत्य पूर्वप्रतिपन्नोऽ-
प्यस्ति, ततः उद्धृत्तस्तु कदाचित् तिर्यक्षूपन्नः सर्वविरतिवर्जं सामाधिकत्रिकं प्रतिपद्यते, मनुष्येपूत्यन्नश्चतुष्टयमपि ॥
तिरिएसु अणुवदे तिमं चउकं सिया य उवदे । मणुएसु अणुवदे चउरो ति दुगं तु उवदे ॥ ८२६ ॥
देवसु अणुवदे दुगं चउकं सिया य उवदे । उद्यटमाणओ पुण सवोऽवि न किञ्चि पडिवल्ले ॥ ८२७ ॥
तिर्यधु गर्भव्युत्क्रान्तिकेषु संज्ञिए अनुदृत्तः सन् त्रिकम्—आद्यं सामाधिकत्रयमधिकृत्य प्रतिपत्ता लभ्यते, पूर्वप्रतिपन्नस्तु
नियमादस्ति, ‘चउकं सिया उ उवदे’ इति उद्धृतो—मनुष्यादिष्व्यावातः सन् स्यात्—कदाचिच्चतुष्कं, स्याद्ग्रहणादिदमपि
द्रष्टव्यं—स्यात्रिकं स्याद्, द्विकमधिकृत्योभयथापि भवतीति, ‘मणुएसु अणुवदे चउरो’ इति मनुष्येष्वनुदृत्तः सन् चत्वारि
प्रतिपद्यमानः सम्भवति, उपलक्षणमेतत् त्रीणि द्विकं वा, प्राक्प्रतिपन्नस्तु विकल्पत्रयेऽपि नियमादस्ति, ‘ति दुगं तु उवदे’
इति मनुष्येभ्य उद्धृत्तस्तिर्यगरामरेष्व्यायातस्त्रीणि द्विकं वाऽधिकृत्योभयथापि भवति, किमुक्तं भवति?—देवनारकेपूत्यन्न
आद्यं सामाधिकद्वयमधिकृत्य प्रतिपद्यमानः पूर्वप्रतिपन्नो वा लभ्यते, तिर्यधु पुनरुत्पन्नः सर्वविरतिवर्जसामाधिकत्रयम-

धिऋत्योभयथापि भवतीति, देवेष्वनुद्भूतः सन् प्रथमं सामायिकद्वयमाश्रित्य प्रतिपद्यमानकः सम्भवति, पूर्वप्रतिपन्नस्तु नियमादस्ति, 'चउपं सिया उ उघटे' इति देवेभ्य उद्भूतः सन् चतुष्कमाश्रित्योभयथापि लभ्यते, स्यात्शब्दग्रहणात् त्रिकं द्विकं च, इयमत्र भावना-देवेभ्य उद्भूतः सन् तिर्यक्ष्यायातः प्रथमं सामायिकत्रिकं द्विकं वा प्रतिपद्यमानः प्राक्-प्रतिपन्नश्च लभ्यते, मनुष्येष्यायातः सामायिकचतुष्टयमपीति, उद्भूतमानकः पुनरपान्तरालगतौ सर्वोऽप्यमरादिः न किञ्चित्प्र-तिपद्यते, ग्राहप्रतिपन्नस्त्वाद्ययोः सामायिकयोर्लभ्यते ॥ आश्रवकरणद्वारमाह— ५

नीसद्यमाणो जीवो पडिवज्जह सो चउणहृमन्नपरं । पुषपडिवन्नओ पुण सिअ आसवओ च नीसवओ ॥८२८॥
यत् सम्यक्त्वादि सामायिकं प्रतिपद्यते तदावारकं कर्म मिथ्यात्वमोहनीयादिकं निश्रायन्-निर्जरयन् शेषकर्मानुव-
भन्नपि जीवः प्रतिपद्यते चतुर्णामन्यतरत्, किमुकं भवति?—चत्वार्यपि यथायोगमेवं प्रतिपद्यते, पूर्वप्रतिपन्नकः पुनः
स्यादाश्रमको वा-वन्धकः निःश्रायको वा-निर्जरकः, वाशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, आह-निर्वेष्टनद्वारादस्य कः प्रतिवि-
शेषः?, उच्यते, निर्वेष्टनं नाम कर्मप्रदेशयिसद्वातरूपं, ततोऽनेन क्रियाकालो गृहीतः, निःश्रवणं तु निर्जरा, ततोऽनेन निष्ठा-
फालो गृहीत इति भेदः, अथवा प्राक् संवेष्टनवकष्यताऽर्थतोऽभिहिता, इह तु साक्षादिति ॥ साम्प्रतमलङ्कारशायनासन-
पद्ममणद्वारकदम्बकं व्याचिख्यासुराह—

उम्मुफमणुम्मुफो उम्मुचंते प केसअलंकारे । पडिवज्जेज्जऽन्नपरं सयणाईसुंषि एमेव ॥ ८२९ ॥

उम्मुक्ते-परित्यक्ते अनुम्मुक्ते-अपरित्यक्ते, अनुस्वारोऽलाक्षणिकः, उम्मुचंश्च केशालङ्कारं-केशोपलक्षितः 'कटकके-

यूरद्वारकङ्कणवस्त्राद्यलंकारः केशालङ्कारः, तं प्रतिपद्येतान्यतरच्चतुर्णां सामायिकानां, प्राकृत्प्रतिपन्नश्च लभ्यते, अत्र भर-
तचक्रवर्त्यदिद्य उदाहरणं, एवं 'शयनादिष्वपि' शयनासनचङ्क्रमणरूपेषु चतुर्षु द्वारेषु योजना कार्या, उन्मुक्तशयनोऽनु-
न्मुक्तशयन उन्मुक्तश्च चतुर्णामन्यतरत् सामायिकं प्रतिपद्यते, प्राकृत्प्रतिपन्नश्च सम्भवति, एवमासनादिष्वपि योजना कार्या ।
तदेवमुक्तं विस्तरतः, केति द्वारम् ॥

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहिताया आवश्यकवृत्तेः द्वितीयभागः ॥

इति श्री-आगमोदयसमिति-ग्रन्थोद्दारे ग्रन्थाङ्कः ६०.

इति श्रीगणेशनिर्गणशिवविद्वाना
शास्त्रकृतसिद्धितीर्थभागः समाप्तः ॥

इति श्रीगणेशनिर्गणशिवविद्वाना
शास्त्रकृतसिद्धितीर्थभागः समाप्तः ॥